
TÜRK KÜLTÜRÜ
İNCELEMELERİ
D e r g i s i

The Journal of Turkish Cultural Studies

37

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Kültür Ocağı Vakfı (KOCAV) kuruluşu olan
KOCAV Yayıncılık Tanıtım, Araştırma, Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti. yayınıdır.

Yayın Türü

İlmî ve Edebî

Dizgi-Mizanpaj

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi Dizgi Servisi

Baskı-Cilt

Çalış Ofset

Davutpaşa Caddesi No: 8

Topkapı/İstanbul

Sertifika No: 12107

Kapak Tasarım

Minyatür Ajans

ISSN 1302-4787

Yönetim Yeri/Address for Correspondence

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Süleymaniye Mah. Avnipaşa Sokak, Nr. 5

0089894 Fatih/İstanbul-TÜRKİYE

Tel: (0212) 519 99 70-1

Belgegeçer: (0212) 519 99 72

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

Teknik Sorumlu

Doç. Dr. Recep AHISHALI

ahishali@marmara.edu.tr

Tanıtım Sorumlusu

Dr. Nusret GEDİK

nusret.gedik@marmara.edu.tr

Abone İşleri/Subscribtion

Yard. Doç. Dr. Nursel UYANIKER

nuyaniker@marmara.edu.tr

İbrahim BİZ

ibrahimbiz@hotmail.com

© *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*

Dergimizdeki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Sayı/Issue: 37 • 2017 GÜZ/AUTUMN

TÜRK KÜLTÜRÜ
İNCELEMELERİ
— D e r g i s i —

The Journal of Turkish Cultural Studies

37

HAKEMLİ VE ULUSLAR ARASI DERGİ

Bu dergi

MLA International Bibliography,

Turkologischer Anzeiger

isimli uluslar arası indeksler

ve

ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı

tarafından taranmaktadır

KOCAV
İstanbul 2017

KOCAV Adına sahibi

Dr. Ali ÜREY

aliurey@kocav.org.tr

EDİTÖRLER/EDITORS

Genel/Editor-in-chief

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

noztoprak@marmara.edu.tr

Tarih/History

Doç. Dr. Davut HUT

yukselcelik@hotmail.com

Edebiyat/Literature

Doç. Dr. Ümran AY

umran.ay@gmail.com

SEKRETERLER/SEKRETARIES

Tarih/History

Doç. Dr. Uğur DEMİR

ugur1768@gmail.com

Edebiyat/Literature

Yard. Doç. Dr. Nursel UYANIKER

nuyaniker@marmara.edu.tr

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan AFYONCU (Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülay Öğün BEZER (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Günay KUT (Boğaziçi Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk DURSUN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati DEVELİ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İlber ORTAYLI (Galatasaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan BİLGİN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Sebahat DENİZ (Marmara Üniversitesi)

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE

Prof. Dr. Cemal YILDIZ

Prof. Dr. Cengiz TOMAR

Prof. Dr. Emel KEFELİ

Prof. Dr. Hakan TAŞ

Prof. Dr. Hasan AKAY

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Prof. Dr. Muhammet GÜR

Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

Doç. Dr. Ali SATAN

Doç. Dr. Davut HUT

Doç. Dr. Murat ELMALI

Yard. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN

Prof. Dr. Mustafa S. KÜÇÜKAŞÇI

Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN

Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ

Prof. Dr. Ömer ZÜLFE

Prof. Dr. Üzeyir ASLAN

Prof. Dr. Yüksel ÇELİK

Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN

Doç. Dr. Murat ULUSKAN

Doç. Dr. Recep AHİŞHALI

Doç. Dr. Uğur DEMİR

Doç. Dr. Ümran AY

Yard. Doç. Dr. Nursel UYANIKER

İNGİLİZCE SORUMLULARI

Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ

Zeynep AĞDAŞ

ANA DİLİ SORUMLULARI

Dr. Nusret GEDİK

Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ

YURT DIŐI TEMSİLCİLERİ/CORRESPONDENTS ABROAD

A B D / U S A
Walter G. ANDREWS
2908 131st Pl. NE
Bellevue, WA 98005 USA

AZERBAYCAN/AZERBAJIAN
Seadet ŐIHIYEVA
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Hüseyn Cavid Caddesi No: 31
Azerbaycan, Bakü
shikhiyevs@gmail.com

İRAN/IRAN
Pervin Godsizad
Bünyâd-ı Dairetü'l-Maârif-i İslamî
Hıyâbân-ı Filistin Cenubî, No: 382
e-mail: g.pary@yahoo.com

İ S K O Ç Y A / S C O T L A N D
Dr. Christopher FERRARD
8 Dublin Street EH 1 3 PP
Edinburgh/SCOTLAND
e-mail: ferrard@aol.com

J A P O N Y A / J A P A N
Dr. Nobuo MISAWA
TOYO University Department of Socio-Culture System
2-11-10, Oka, Asaka-shi
SAITAMA 35-0007 JAPAN
e-mail: misawa@toyonet.toyo.ac.jp

K İ B R İ S / C Y P R U S
Nejat SEFERCİOĞLU
Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Girne/KKTC Mersin 10 TR
e-mail: msefercioglu@gau.edu.tr

K I R G I Z İ S T A N / K Y R G Y Z S T A N

Döölötbek SAPARALİYEV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Kırgızistan Bişkek
Tinçtik köçüsü, 56
720000 KIRGIZİSTAN

K U V E Y T / K U W A I T

Dr. Faisal ALKANDARI
Kuwait University
History Dept.
KUWAIT
e-mail: falkandari@yahoo.com

M A C A R İ S T A N / H U N G A R Y

Prof. Dr. Géza DÁVÍD
ELTE Török Filológiai Tanszék
Budapest
Muzeum krt, 4/D
H-1088 HUNGARY
e-mail: davidgeza@hotmail.com

S U U D İ A R A B İ S T A N / S A U D I A R A B I A

Dr. Mohammad M. Al-QURAINI
P.O. Box. 5074 Pin Code 31982
Al-Hassa/S. ARABIA

Y U N A N İ S T A N / G R E E C E

Prof. Dr. Evangelia BALTA
Fondation Nationale de la Recherche Scientifique
48 av. Vass. Constantinou
11635 Athènes-GREECE
e-mail: evabalta@eie.gr

İÇİNDEKİLER

Tarih

- Meral BAYRAK (FERLİBAŞ) Meryem KAÇAN ERDOĞAN*
Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul ve Diğer Yerlerdeki Hayratı/ The
Charities of Hadım Hafız Ahmed Pasha in Istanbul and Elsewhere.....1-96
- Fatih TETİK*
Meşrutiyet Padişahı Olarak Sultan V. Mehmed Reşad'ın Mizacı ve
Yönetim Tarzı/As A Constitutional Monarch, Mehmed Reşad V's
Own Personality And Administration Style 97-122 97-122

Edebiyat

- Mücahit KAÇAR Sibel MURAD*
Sözlükçülük Tarihimize Yeni Bir Halka veya Karahisârî'nin Yok
Sayılan Eseri: Ahterî-yi Sagîr/ A New Ring to Our Lexicographical
History or an Ignored Work of Karahisârî: Ahterî-yi Sagîr.....123-136
- Nusret GEDİK*
Gemici Dili ile Kılıç Ali Paşa Hicviyesi/A Satire of Kılıç Ali Paşa
With a Sailor's Tongue..... 137-176
- Nur N. ÖZMEL*
Siyasal\Toplumsal Değişimlerin Kimlik Arayışına ve Türk
Edebiyatına Etkileri: Bekir Sıtkı Kunt'un Memleket Hikayeleri
Örneği/ The Effects Of The Social/Communal Changes On The
Search Of Identification And Turkish Literature Example Of
Bekir Sıtkı Kunt's Homeland Stories177-200
- Derya KILIÇKAYA*
Yusuf Ziya Ortaç'ın Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Haşim Üzerine
Yazdığı Tezkire Tehzilleri/Burlesques of Tezkie on Falih Rıfkı
Atay And Ahmet Haşim Written By Yusuf Ziya Ortaç 201-224 201-224

HADİM HAFİZ AHMED PAŞA’NIN İSTANBUL VE DİĞER YERLERDEKİ HAYRATI*

*Meral BAYRAK (FERLİBAŞ)***

*Meryem KAÇAN ERDOĞAN****

ÖZET

XVII. yüzyıl başlarında İstanbul başta olmak üzere Mısır, Anadolu, Rumeli ve bazı adalarda toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla çeşitli vakıflar kuran Hafız Ahmed Paşa, bunlar için idari görevleri sırasında elde ettiği servetin önemli bir kısmını bağışlamıştır. Vakıfları arasında en dikkat çeken eseri İstanbul’da inşa ettirdiği külliye olup buranın yapım tarihi ile banisinin bazı araştırmacılar tarafından karıştırıldığı saptanmıştır. Külliyenin yapım yılı caminin kitabesinde belirtilen kayıttan on yıl öncesine tarihlendirildiği gibi IV. Murad dönemi veziriazamlarından Müezzinzâde Filibeli Hafız Ahmed Paşa’nın da vakfın kurucusu olduğu sanılmıştır. Günümüzde caminin giriş kapısının bulunduğu cephede asılı duran tabelalarda aynı bilgiler yer almış, hatalar tekrarlanmıştır.

Bu makalede vakfiye esas alınarak tarihi süreç içerisinde paşanın Mısır dışındaki vakıfları üzerinde durulmuş ve yanlış bilgiler düzeltilerek birincil kaynaklara dayalı olarak evkaf tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle vakfiyenin bir analizi yapılmış, vakif eserler, buldukları yerler, vakfedilenler, görevliler ve bunlara yapılan ödemeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca saptanabilen muhasebe verileriyle arşivlerdeki diğer materyal değerlendirilerek vakfın işleyişi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Hafız Ahmed Paşa, İstanbul, Fatih, Küçük Karaman, Vakıf, Külliye.

Giriş

Hadım Hafız Ahmed Paşa, Arnavut kökenli olup Enderun’da yetişmiş, III. Murad döneminde vezaret rütbesiyle önce Kıbrıs Beylerbeyliği’ne sonra da Mısır Valiliği’ne getirilmiştir. Ardından III. Mehmed zamanında Bosna,

* Makalenin Geliş Tarihi: 05.09.2017 / Kabul tarihi: 07.11.2017.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / mbayrak@ogu.edu.tr

*** Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü./ meryem@ogu.edu.tr

Budin ve Vidin muhafızı olarak görevlendirilmiştir. Dördüncü vezirliğe hemen sonrasında da üçüncü vezirliğe getirilen paşaya, sadaret kaymakamlığı görevi verilmiştir. Daha sonra Anadolu muhafızlığı ile Kütahya'ya gönderilen Ahmed Paşa tekrar İstanbul'a çağrılıp bir kez daha üçüncü vezirliğe getirilmiştir. Devlet adamları arasındaki rekabet dolayısıyla bir süre hapsedilen paşa sürgüne gönderilmek istenmişse de 1604 yılı ortalarında ikinci kez sadaret kaymakamı olarak görevlendirilmiştir. Ancak Celalilerle sürdürülen mücadelede başarısız olması üzerine azledilmiş ve devlet hizmetinden ayrılmıştır. 1613 yılında İstanbul'da vefat etmiş, Fatih'te Küçük Karaman'da¹ inşa ettirdiği caminin yanındaki türbeyle defnedilmiştir.²

Önemli devlet görevlerinde bulunan Ahmed Paşa genellikle Müezzinzâde olarak da bilinen Veziriazam Filibeli Hafız Ahmed Paşa ile karıştırılmıştır. Fatih'teki külliye'nin banisinin Filibeli Ahmed Paşa olduğu sanılmıştır.³ Bu karışıklık Evliya Çelebi tarafından nakledilen bir rivayetten kaynaklanmıştır. Yaşadıkları dönemlerin yakın olması da bu karışıklığa yol açmıştır. Oysa ki Filibeli Ahmed Paşa, IV. Murad döneminde iki defa sadarete getirilmiş ve bu görevdeyken de 1632'de öldürülmüştür.⁴

¹ II. Mehmed zamanında yapılan Karaman seferleri sırasında İshak Paşa tarafından Aksaray'dan getirilenlerin yerleştirildikleri yerleşim yeridir. Bundan dolayı Küçük Karaman olarak anılan bu yerleşim yeri günümüzde Malta Çarşısı civarındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Başkan, "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus", *Tarih Dergisi*, S.55 (2012/1), İstanbul 2013, s.107-134.

² Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın biyografisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak (Ferlibaş), "Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Mısır'daki Evkafı (XVII. ve XVIII. Yüzyıldaki Durumu)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.32, İstanbul 2015, s.2-4.

³ Pek çok araştırmacı aynı yanılgıya düşmüştür. Bu hataya düşen kaynaklardan bazıları için bkz. Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s.36; *Fatih Câmileri ve Diğer Târihi Eserler*, İstanbul 1991, s.114. Günümüzde Fatih Belediye Başkanlığı'nın cami hakkında bilgi içeren ve giriş kapısının yakınında asılı bulunan 2011 yılına ait tabelasında da benzer yanlışlık yapılmış, külliye'nin IV. Murad'ın sadaret kaymakamı ve sadrazamı Hafız Ahmed Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Bkz. Fotoğraf 3.

⁴ Semavi Eyice, "Hâfız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 15, İstanbul 1997, s.86. Filibeli Hafız Ahmed Paşa hakkında bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), 2, İstanbul 1996, s.556; Orhan F. Köprülü, "Hâfız Ahmed Paşa", *TDVİA*, 15, İstanbul 1997, s.84-85.

Hadım Hafız Ahmed Paşa, birçok Osmanlı devlet adamının yaptığı gibi devlet hizmetinde bulunduğu süre zarfında edindiği servetin bir kısmı ile Mısır, İstanbul, Anadolu, Rumeli ve adalarda çeşitli vakıflar kurmuştur. Bu vakıflar, onun genellikle görev yaptığı bölgelerde tesis edilmiştir. Zira Mısır Beylerbeyliği sırasında hacı adaylarının yaşadığı sıkıntıları yakından görmüş olması bu bölgede su vakıflarını kurmasına vesile olmuştur. Keza Arnavut kökenli olması dolayısıyla İlbasan'da vakıflar kurması, uzun süre devlet hizmetinde bulunduğu İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de pek çok hayrat oluşturması onun doğduğu ve doyduğu topraklara minnet borcunu ödemesi olarak da düşünülebilir.

Bu çalışmada, paşanın Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan 1-10 Zilhicce 1015/30 Mart-8 Nisan 1607 tarihleri arasında temize çekilerek tescil edilen ve I. Ahmed'in tuğrasını taşıyan vakfiyesi⁵ esas alınmış, çeşitli arşivlerdeki diğer materyal kullanılarak kurduğu vakıflar tanıtılmaya çalışılmıştır. Hafız Ahmed Paşa'nın Mısır'daki hayratı başka bir çalışmaya konu edildiğinden⁶ burada İstanbul başta olmak üzere diğer yerlerdeki vakıfları incelenmiştir.

I. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul'daki Evkafı

Hafız Ahmed Paşa, İstanbul'da Küçük Karaman yakınlarında Mimar Sinan Mahallesi'nde, bir kısmını Bursa Beyi Mustafa Bey ile Divan Kâtibi Hüseyin Çelebi'den satın aldığı, bir kısmını da değiştirme yoluyla edindiği arsa üzerine cami, on altı hücreli ve holü ortasında şadırvanı olan medrese, dârü'l-kurrâ, türbe, çeşme ve sebilhane inşa ettirmiştir. Söz konusu vakıf eserlerden başka külliye, dârü'l-kurrânın önünde fevkânî büyük bir oda ayrıca otuz bab altı üstlü evli odaları, yedi adet yer odaları, sekiz bab üst

⁵ Vakfiye için bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). d, nr.6972, vr.2a-45a. I. Ahmed'in vakfiyedeki tuğrası için bkz. TSMA. d, nr.6972, vr.3b. Vakfiyenin tarihi için bkz. TSMA. d, nr.6972, vr.43b. Vakfiyenin kısa bir özeti ile transkripsiyonu için bkz. Mustafa L. Bilge, "İstanbul Fatih'teki Hâfız Ahmed Paşa Külliyesi'nin Vakfiyesi", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal'a Armağan*, 1, (Haz. Hatice Aynur-Bilgin Aydın-Mustafa Birol Ülker), İstanbul 2014, s.277-330.

⁶ M. Kaçan Erdoğan-M. Bayrak (Ferlibaş), a.g.m., s.1-30.

katlarında birer oda bulunan dükkan, iki adet su kuyusu ile avluda beş adet tuvalet dahil edilmiştir.⁷

Cami ve külliye tamamıyla kesme taştan yapılmış, avlusu medrese odalarıyla çevrilmiştir. Avlunun güneydoğu yönünde bulunan cami dikdörtgen planlı olup kible tarafının kuzeyinde türbe, türbenin yan köşesinde ise sebil yer almıştır. İki katlı olan dârü'l-kurrâ da külliye kapısının yanında bulunmaktadır.⁸

Caminin kapısı üzerindeki kitabede bulunan beyitler vakfiyede daha geniş bir şekilde yer almıştır.⁹ Gerek vakfiyede belirtilen tarihten gerekse hem vakfiyede hem de caminin kitabesinde yer alan *Hâfiziyye* sözcüğünün ebced hesabına göre 1014 yılını göstermesinden hareketle caminin 1605-1606 yıllarında inşasının tamamlandığı anlaşılmaktadır.¹⁰ Caminin cümle kapısı üzerinde harap halde bulunan kitabe sonradan 1990 yılındaki tamirat sırasında yapının içindeki kapı kemerinin üzerine alınmıştır. Cami ortada büyük kubbeli bir ana mekan ile iki yanındaki küçük kubbeli kare mekanlardan oluşmuştur. Caminin minaresi orta mekanın sağında olup 1763 yılındaki deprem sırasında zarar görmüş ve yıkılmıştır. Bunun üzerine minare barok üslupta yeniden yapılmıştır. 1990 yılındaki tamiratta bütünüyle

⁷ TSMA. d, nr.6972, vr.26b-27a. Vakfiyede külliyenin inşa edildiği arazinin sınırları şu şekilde çizilmiştir: Bir tarafı Ahîzâde Efendi Vakfı, diğer tarafı Ali Çelebi bin Abdullah ve İbrahim bin Abdullah mülkleri, diğer bir tarafı Mimar Sinan'ın vakif evleri, iki tarafı da yol ile çevrilidir (TSMA. d, nr.6972, vr.26b).

⁸ S. Eyice, a.g.m., s.86.

⁹ Vakfiyedeki beyitler ve transkripsiyonu için bkz. Ek I.

¹⁰ TSMA. d, nr.6972, vr.45a. Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtî' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî'* (İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Yapılar), (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s.132'de caminin inşa tarihi hakkında yanlış bilgi verilmiştir. Çünkü kitabedeki "Hâfiziyye" sözcüğü ebced hesabına göre 1004 (1595-1596) değil 1014 (1605-1606) yılına denk gelmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından da aynı yanlışlık tekrar edilmiştir. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.7-8 (1976-1977), s.325; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, I, Ankara 1987, s.66; *Fâtih Câmileri ve Diğer Târihî Eserler*, s.114; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s.96; S. Eyice, a.g.m., s.86-87. Külliyeinin inşa tarihi hakkındaki yanlışlık Fatih Müftülüğü ile Fatih Belediye Başkanlığı'nın, caminin duvarına asılmış olan, kısa tarihçesi hakkında bilgi veren 2000 ve 2011 tarihli tabelalarında da yinelenmiş, vakif eserlerin 1004/1595 yılında yaptırıldığı belirtilmiştir. Bkz. Fotoğraf 3.

yenilenmiş, mukarnaslı çıkmalı şerefesi olan taştan yeni bir minare inşa edilmiştir.¹¹

Vakfiyede isimleri belirtilen, vakfedilmiş elli üç farklı kitap cami içindeki dolaplarda muhafaza edilmiştir. Bunların çoğu dini içerikli olup aralarında tarih, edebiyat, nahiv, lugat ve tıp kitapları da mevcuttur. Vakfiyeye göre Mushâf-ı şerifler vâkıfın kendisi tarafından inşa ettirilen ve kendi adıyla anılan camide isteyenlerin okuyabilmesi için rahleler üzerinde bulundurulacaktır. Medreseye müderris olanlar ihtiyaç duyduklarında bu kitaplardan yararlanabilecek, medreseden herhangi bir nedenle çıktıklarında kitapları yanlarında götürmeyeceklerdir. Kitaplar müderristen başkasına verilmeyecek ancak kullanmak isteyenler gerektiğinde medreseye gidip yararlanabilecek veya istinsah edebilecektir. Ödünç verileceğinde ise *rehm-i kavî*¹² ile verilecektir.¹³

Fransız şarkiyatçı Antoine Galland 14 Kasım 1672 tarihinde külliyezi ziyareti sırasında mevcut kitapların kullanımı ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır: “...Burada üçü de Sûdî tarafından tefsir edilmiş olan Gülistan, Bostan ve Hafız divanlarını okumak yahud birer suretlerini çıkarmak isteyenlere vermek üzere kurulmuş bir vakıf var. Bu maksatla her bir eserden yedişer cilt mevcut olup bu nüshalar iki kuruş bırakarak herkese verilmekte ve cilt iade edilir edilmez para iade olunmaktadır. Çünkü, paranın alınmasındaki gaye, cilt geri getirilmediği takdirde yenisinin tedarikini temindir.”¹⁴ Hafız Ahmed Paşa Vakfı olan bu kitaplar 1914 yılında Sultan Selim’deki Medresetü’l-Mütehassısîn’e, 1918 yılında da Süleymaniye Kütüphanesi’ne nakledilmiştir. Günümüzde otuz altı adet yazma eserden oluşan Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu olarak adlandırılan bu kitaplar, 297.4 tasnif numarasıyla Süleymaniye Kütüphanesi’nde muhafaza edilmektedir. Koleksiyon kullanıma açık olup kitapların ilk sayfalarında vakfa ait olduğunu gösteren, üzerinde “*Vakafa’l-vezîr Hafız Ahmed Paşa ale’l-medresetihi’ş-şerîfeti’l-vâkı’a bi-kurbin mine’l-mevzi’i’l-ma’rûf bi-Küçük*

¹¹ S. Eyice, a.g.m., s.86-87.

¹² Ödünç alınacak şeyin değeri kadar veya değerinden daha az olmak üzere rehin olarak bırakılan her şey.

¹³ TSMA. d, nr.6972, vr.28b-29a. Vakfedilen kitapların listesi için bkz. Ek II.

¹⁴ Antoine Galland, *İstanbul’a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, (Şerhlerle Yayınlayan; Charles Schefer), (Çev. Nahid Sırrı Örik), I (1672), Ankara 1998, s.203-204.

Karaman bi-Medineti Kostantiniyyeti'l-Mahmiyye sene 1014." ifadesi bulunan mühür mevcuttur.¹⁵

Üç taraftan avluyu saran medrese hücreleri vakfiyede belirtildiği üzere on altı adet olup her birinde nişli dolap ve ocak mevcuttur.¹⁶ Kare planlı olan odaların arka taraflarında pencereleri yoktur ancak güneydeki odalarda kapının sağında altlı-üstlü olmak üzere ikişer pencere bulunmaktadır. Kuzeydeki odalarda ise pencereler kapıların solundadır. Abdesthaneler kuzeybatı köşede yer almaktadır. Medresede 20 Ocak 1792 tarihli kayda göre on dört hücrede on dokuz öğrencinin eğitim gördüğü,¹⁷ 1869'da ise üç müderris, iki mezun ve kırk beş öğrencinin bulunduğu bilinmektedir.¹⁸ 1886 yılında da altmış üç öğrencinin medreseye devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹ 1648 depreminde ve 1782 yangınında zarar gören külliye ile birlikte yenilenen medrese, 1894 depreminde büyük hasar görmüştür. Cami ile birlikte 1897 yılında tamir edilmiş, 1914 yılında yine harap durumda olan ve bir heyet tarafından teftiş edilerek sadece on beş kişinin barınabileceği belirtilen medresenin 1918 yılındaki yangın sırasında revaklarının büyük bir bölümü yıkılmıştır. 1976'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.²⁰

¹⁵ G. Kut-N. Bayraktar, *a.g.e.*, s.36; S. Eyice, a.g.m., s.86. Sözü edilen koleksiyona ait bir yazma eserdeki vakıf mührünün görüntüsü için bkz. Ek II.

¹⁶ TSMA. d, nr.6972, vr.26b-27a. Medresedeki hücre sayıları ile ilgili farklı görüşler için bkz. S. Eyice, a.g.m., s.87.

¹⁷ Belirtilen tarihte medresede Müderris Molla Mustafa Efendi'dir. Öğrenciler ise şunlardır: Karahisarlı Hasan Efendi hizmetinde Karahisarlı Molla Mehmed Arif, Çarşambalı Ali Efendi, Bosnalı Mustafa Efendi, Bolulu Mustafa Efendi, Bozcaadalı İbrahim Efendi hizmetinde kardeşi Molla Mehmed, Bozcaadalı Hüseyin Efendi, Nallıhanlı Mehmed Efendi, Trabzonlu Ömer Efendi, Kırımlı Mesud Efendi, Kasabalı Abdullah Efendi, İzladili Süleyman Efendi, Bolulu Mustafa Efendi ve Hafız Mustafa Efendi, mülazım hücrelerinde üç kişi ikamet edip bunlar; Gürgünlü Hafız Abdülhalim Efendi, Varnalı Mehmed Efendi ve Mustafa Efendi'dir. Sözü edilen tarihte Seferhisarlı Hasan Efendi de kaydedilmiş olmakla birlikte mezun durumda olup sıladadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Kamil Kepeci (KK)*, nr.6589-1, s.6). Ayrıca bkz. *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmi, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâreterleri*, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2003, s.559-560.

¹⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s.228.

¹⁹ *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, s.718-719.

²⁰ M. S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.228-229.

Dârü'l-kurrâ olarak kullanılan yapı ise camiye bitişik olup avlu girişinin üstünden itibaren sebile doğru uzanmaktadır. İki sıra pencere ile aydınlanan ve kapının yanındaki bir merdivenle üst kata ulaşılan bu kısmın sonradan eklendiği veya yeniden yapıldığı taş işçiliğinden anlaşılmaktadır. Zira üst kat için kullanılan taşların külliye diğer bölümlerine göre daha kalitesiz olduğu görülmektedir.²¹

Külliyede yer alan türbe kubbeli, küçük kare bir mekan olup buraya camiden kible duvarının yanında yer alan küçük bir kapıdan geçilmektedir. Vâkıf türbeye kendisi ve kardeşi Mehmed Ağa'nın defnedilmesini vasiyet etmiştir.²² Uzunca bir süre harap halde bulunan türbe muhtemelen 1918 yangınından sonra soyulmuş, 1995-1996 yıllarında yapılan son tadilatla yeniden ihya edilmiştir.²³

Külliyenin köşesinde yer alan sebilhane iki cephele bir köşe sebili olup biri türbe içinden diğeri de dışarıya açılan kapıdan olmak üzere iki girişe sahiptir. Halk arasında Hafız Paşa Sebili olarak bilinen ve kubbeli olan bu yapının sütun ve kemerlerinde mermer, şebekelerinde ise tunç kullanılmıştır. Türk klasik üslubunda Mimarbaşı Kasım Ağa tarafından yapıldığı muhtemel olan sebil 1918 yılındaki Fatih yangınında cami ile birlikte yanmıştır. Kaderine terk edilen sebilin kubbe ve kemerleri yıkılmış, sütun ve şebekeleri yok edilmiştir. 1995 yılında aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. Külliye de yer alan medreseye bitişik durumda olan çeşme de sivri kemerli olup kesme taştan yapılmıştır. Son tadilatla temizlenerek yeniden kullanılabilir hale getirilmiştir.²⁴

Vakıf eserlerin hizmetlerini sürdürebilmesi için vâkıf tarafından bağışlanan gayrimenkuller aşağıdaki tabloda verilmiştir.

²¹ S. Eyice, a.g.m., s.87.

²² TSMA. d, nr.6972, vr.36b-37a.

²³ S. Eyice, a.g.m., s.87.

²⁴ S. Eyice, a.g.m., s.87; Ö. F. Şerifoğlu, a.g.e., s.96; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s.20-21'de, sebilin Filibeli Hafız Ahmed Paşa'ya ait olduğunu belirtmiştir. Oysa bu bilgi yukarıda izah edildiği gibi doğru değildir.

TABLO I
Vakfiyeye Göre İstanbul'da Vakfedilen Gayrimenkuller²⁵

<i>Vakfedilenler</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Saray	İstanbul'da Büyük Ayasofya yakınında Kabasakal Mahallesi'nde	İki tarafı yol, bir tarafı kardeşleri Mehmed Ağa ile İshak Çavuş mülkleri, diğer tarafı ise Yahya Çavuş ve merhum Muhammed Paşa'nın vakıf odaları ile sınırlı olup dahiliyeli ve hariciyeli 3 avludan oluşan sarayın, iç avlusunda altlı, üstlü çeşitli odalar, hamam, sofa, kule, havuz, kuyu ve bahçe bulunmaktadır. Dış avludaki binanın üst katında çeşitli büyüklükte odalar, divanhane, alt katta büyük bir kiler mevcuttur. En dıştaki avluda ise üstte 13 bab odanın yer aldığı katlı bir bina vardır. Alt katında 2 büyük ahır, mutfak, helvahane ve 2 fırın olup avluların içinde ve dışında çeşitli yerlerde çeşme bulunmaktadır.
4 adet dükkan	İstanbul'da Büyük Ayasofya yakınında Kabasakal Mahallesi'nde	Sarayın yanındadır.
Ev	Saray yakınında Akbıyık Mahallesi'nde	Katlı olan binada altlı, üstlü çeşitli büyüklüklerde odalar mevcuttur.
Ev	Büyük Ayasofya yakınında Sinan Ağa Mahallesi'nde	Altlı, üstlü çeşitli büyüklüklerde odalar mevcuttur.
3 bab dükkan	Büyük Ayasofya Çarşısı'nda	Bir tarafı su terazisi, bir tarafı yol, diğer tarafı da Attar Hacı emlakı ile çevrili olan dükkanlar için Ayasofya vakfına her yıl 1.440 akçe mukataa ödenecektir.
Ev	Padişah Hocası Saadeddin Efendi'nin hanı yakınında Molla Gürani Mahallesi'nde	Bir tarafı Atik Mustafa Paşa, iki tarafı İbrahim Paşa vakfı, diğer tarafı ise yol ile sınırlı olan katlı yapının üst katında 3 oda, altta ise ahır ve su kuyusu mevcuttur. İbrahim Paşa Vakfı'na her yıl 1.080 akçe mukataa ödenecektir.
Ev	Balkapanı tarafında Halil Paşa Mahallesi'nde	Bir tarafı Ali Paşa Vakfı, bir tarafı Abdülkerim Vakfı, diğer tarafı yol ve Gülfem Hatun Vakfı ile çevrili olup üstte 3 bab oda, divanhane, kiler,

²⁵ TSMA. d, nr.6972, vr.21a-27a, 29a.

		mutfak, fırın ve bir tahta örtü, alt katta ise 4 oda, 2 fırın bulunmaktadır. En alta 2 bodrum, 3 su kuyusu ve odunluk mevcuttur.
Bina	Irgat Pazarı'nda	Hacı Muhyiddin Vakfı'na ait arazi üzerine inşa edilen bina iki katlı olup 3 bab oda üstte, 3 bab oda da alt katta bulunmaktadır. Hacı Muhyiddin Vakfı'na yıllık 180 akçe zemin kirası ödenecektir.
Ev ²⁶	Ayapetro Kapısı yakınında sahilde	Binanın iki tarafında yol, bir tarafında deniz, diğer tarafında ise Piri Çavuş mülkü bulunmaktadır. Bir kısmı Müteferrika Şaban Ağa'dan bir kısmı da Ahmed adındaki sipahiden satın alınmıştır. Katlı olan alt ve üst katında odalar bulunan binada mahzenler ve kayıkhanede mevcuttur.
Ev	Balat Kapısı dışında Karabaş Mahallesi'nde	Bir tarafı Bostancı Behram Ağa, bir tarafı yol, bir tarafı deniz ve diğer tarafı da Todorı Reis mülkü ile sınırlı olup katlı olan binanın üst katında büyük şahnişinli bir oda ile ona bitişik 10 bab oda, alta ise 4 mahzen bulunmaktadır. Evin önünde tahminen 21 peremelik ²⁷ yer mevcuttur.
Ev	Balat Kapısı içinde Hacı İsa Mahallesi'nde	Bir tarafı Saliti veled-i Sebetay Yahudi mülkü, bir tarafı yol, iki tarafı da Arslan Yahudi mülkü ile çevrili olup üst katta 2 oda, mutfak, tahta örtü, alta ise 2 oda, mutfak, fırın ve su kuyusu bulunmaktadır.
Ev	Eğrikapı yakınında Molla İşkî Mahallesi'nde	Bir tarafı Terzibaşı İbrahim Ağa mülkü ve üç tarafı yol ile sınırlı olan binada üstte 12 bab oda, alt katta ise 11 bab oda ile 2 fırın, bir su kuyusu ve 6 adet tuvalet mevcuttur.
Ev	Edirne Kapısı yakınında Kilise Camii Mahallesi'nde	Bir tarafı Yorgi veled-i Caraslu, bir tarafı Varmerağda? binti Manuk, diğer tarafı yol ile çevrili olan katlı binada alta ve üstte toplam 4 oda bulunmaktadır. Avlusu olan binanın su kuyusu da mevcuttur.

²⁶ Söz konusu ev, vâkıfın daha önce Biga Sancağı'na bağlı Güvercinlik Kazası'ndaki Dimetoka Köyü'nde vakfettiği iki göz değirmen satılarak ve bu satıştan elde edilen meblağın üzerine bir miktar para eklenerek alınmıştır (TSMA. d, nr.6972, vr.24b).

²⁷ Pereme; Daha çok yakın iskeleler arasında gidip gelen ve ayrıca haberleşme işlerinde kullanılan altı çift kürekli hızlı kayıktır (Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s.545).

Ev	Edirne Kapısı yakınında Kilise Camii Mahallesi'nde	Bir tarafı Vahizâde Abdullah Efendi mülkü, bir tarafı Şimona binti Nikola mülkü, diğer tarafı yol ile sınırlı olan bina oda, mutfak ve bahçeye sahiptir.
4 bab dükkan ve oda	Küçük Karaman yakınlarda Mimar Sinan Mahallesi'nde vâkıf tarafından inşa ettirilen külliye'deki çeşme yanında	Dükkanların üst katlarında birer odaları mevcuttur.
4 bab dükkan ve oda	Küçük Karaman yakınlarda Mimar Sinan Mahallesi'nde vâkıf tarafından inşa ettirilen külliye kapısı yanında	Dükkanların üst katlarında birer adet odaları bulunmaktadır.
30 bab evli odası	Küçük Karaman yakınlarda Mimar Sinan Mahallesi'nde vâkıf tarafından inşa ettirilen külliye'deki medrese bitişiğinde	Katlı olarak inşa edilmiştir.
7 adet yer odası ²⁸	Küçük Karaman yakınlarda Mimar Sinan Mahallesi'nde vâkıf tarafından inşa ettirilen külliye'deki medrese bitişiğinde	Bu odalar yer odası olarak tarif edilmiştir ki her birinin önünde avlusu ve avlu içinde birer tuvaleti mevcuttur.
2 adet su kuyusu	Küçük Karaman yakınlarda Mimar Sinan Mahallesi'nde vâkıf tarafından inşa ettirilen külliye'nin yanında	-
Memba suyu	Eyüb Kazası'na bağlı Ayvadlu Köyü'nde	Vâkıf kaynak suyu ve mecrasını satın alıp bağışlamıştır.
Memba ve masura ²⁹ suyu	Eyüb Kazası'na bağlı Müderris Köyü'nde	Vâkıf kaynak suyu satın almış, tahminen üç masura suyu mecrasıyla birlikte bağışlamıştır.

²⁸ Vakfiyeye göre yer odası olarak tanımlanan bu odalardan dördü, imam, iki müezzin ve kayyım tarafından kullanılacaktır. Diğer üç tanesi muhtemelen kiraya verilecektir (T SMA. d, nr.6972, vr.27a).

²⁹ Hukuki bir terim olup kaynak suları için kullanılan bir ölçüdür. Bir masura, saniyede 75 cm³ yani dakikada 4,5 litre suyun akması demektir.

Bir kısmı tabloda belirtildiği gibi külliyeyle dahil olan gayrimenkullerden başka saray başta olmak üzere çeşitli mahallelerdeki çok sayıda odası bulunan on bir adet ev ile yedi adet dükkan vakfa gelir sağlamak amacıyla bağışlanmıştır. Bağışlanan evlerden sahilde olan ikisinin kayıkhanesinin bulunduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca iki ayrı köyden sağlanan kaynak suyu külliye ile sarayın ve Nişancı Mehmed Paşa Camii'nin su ihtiyacını karşılamak için vakfedilmiştir.

I. 1. İstanbul'da Vakfedilen Gayrimenkullerle İlgili Şartlar

1. Vâkif hayatta olduğu sürece sarayda kendisi oturmaya devam edecektir. Vefatından sonra iç avluda kardeşi Mehmed Ağa, onun ölümünden sonra da soyundan gelen çocukları oturacaktır. Mehmed Ağa'nın neslinin kesilmesi halinde paşanın diğer vakıflarına ilhak edilerek kiraya verilecek, kira geliri vakfın giderlerine sarf edilecektir. Dışta bulunan avlular mütevellî Mehmed Ağa tarafından kiraya verilecek, kira geliri sarayın imaretine sarf edilecek, artması durumunda gelir vakfa ilhak edilecektir.

2. Sarayın içinde ve dışında olan çeşmelerin yerleri değiştirilmeyecektir.

3. Akbiyık Mahallesi'nde bulunan evde Osman Reis yaşamını sürdürecektir, vefatından sonra ev paşanın diğer vakıflarına ilhak edilerek kiraya verilecektir.

4. Sinan Ağa Mahallesi'nde bulunan evde akrabasından olan Küçük Hüseyin Ağa ikamet edecek, ağanın vefatından sonra evlatları tarafından kullanılacak olan ev, soyunun kesilmesi halinde vakfa ilhak edilerek kiraya verilecektir.

5. Ayasofya Vakfı'na ait arazi üzerine inşa edilen çarşıda bulunan dükkanlar için her yıl 1.440 akçe ödenecektir.

6. İbrahim Paşa Vakfı'na ait arazi üzerinde bulunan bina için yıllık 1.080 akçe zemin bedeli ödenecektir.

7. Irgat Pazarı'ndaki bina için Hacı Muhyiddin Vakfı'na zemin bedeli olarak her yıl 180 akçe verilecektir.

8. Ayvadlu Köyü'ndeki kaynak suyu ve vâkıfın sarayına kadar olan su yolu, vakfedilen sarayın kullanımına tahsis edilecektir.

9. Vakfedilen suyollarının tamiri gerektiğinde sarf edilecek para mütevellinin izniyle vakıf malından kullanılacaktır.

10. Müderris Köyü'ndeki kaynaktan gelen su yolu Nişancı Mehmed Paşa Camii mecrasına mütevellinin izniyle ilhak edilecek ve onarımı gerektiğinde masrafları Hadım Hafız Ahmed Paşa Vakfı'ndan karşılanacaktır.

11. Müderris Köyü'ndeki kaynaktan gelen su yolu Nişancı Mehmed Paşa Camii'nden sonra vâkıfın inşa ettirdiği medreseye ulaştırılacak, buradan külliyedeki şadırvan, çeşme ve sebilhaneye taksim edilecektir. Tüm külliye görevlileri ile külliye etrafında ikamet edenler suyun kullanımına nezaret ederek müdahale edenleri engelleyeceklerdir.

12. Kurulan vakfa şeyhülislam ve müftüler nâzır olacak, bu görevlerine karşılık günlük beş akçe verilecektir.³⁰

I. 2. Vakfiyeye Göre İstanbul'daki Külliye İle İlgili Şartlar

1. Medrese için haric (ellili medrese) müderrislerinden aklî ve naklî ilimlere kâdir bir ilim ehli tayin edilecektir. Belirtilen özelliklerde haric müderrisleri içinde birinin bulunmadığı durumda kırk payeli olanlar arasından atama yapılacaktır. Vasıflara uygun olmayanların ataması kesinlikle yapılmayacaktır. Göreve getirilen müderrise günlük 50 akçe verilecektir.

2. Koşullara uygun olarak tayin edilen müderris tarafından seçilen on bir danışmend bir kapıcı ile birlikte medresedeki on iki hücrede sakin olacaktır. Haftada dört gün camide bulunmaları şart koşulan medrese öğrencileri iki rekat nafile namaz kılacaklar ve sonra ders ile meşgul olacaklardır. Müderris ve öğrenciler önce üçer defa istiğfar, üçer salavât-ı şerife, üçer İhlâs, üçer Felak ve Nâs sureleri, bir defa da Fatiha Suresi okuyup sonra sevabını başta Hz. Muhammed olmak üzere enbiyâ, evliyâ ve bütün Müslümanlar ile vâkıfın ruhu için bağışlayacaklardır.

3. Danışmendlerden biri mu'îd (muallim yardımcısı) olarak görevlendirilecek, kendisine altı akçe yevmiye verilecektir. Diğer danışmendler ile

³⁰ TSMA. d, nr.6972, vr.21b-27a, 29a-30b.

medrese kapıcısına günlük beşer akçe ödenecek; kapıcı medrese, cami harem ve hücrelerin önünü gerektiği zaman temizleyecektir.

4. Kurban bayramında müderrise kurban için iki semiz koyun, danışmenlere de iki koyun veya bedeli verilecektir.

5. Şeyhülislam tarafından tayin edilen bir ilim ehli haftanın dört günü öğleden sonra öğrencilere ders verecektir. Bu hizmetine karşılık kendisine günlük 10 akçe ödenecek, vaiz olarak nasihat edebilecek durumda ise Cuma günleri öğleden sonra vaaz verip karşılığında beş akçe verilecektir. Bu kişi belirtilen görevi yerine getiremezse işin ehli bir vaiz tayin edilecek ve kendisine beş akçe ödenecektir.

6. Şeyhül-kurra olarak bir kişi atanacak ve haftanın iki günü sabahları darü'l-kurrada, iki günü ise camide ders verecektir.

7. İmam ve sure okuyucu olarak görevlendirilecek olan şahıs cami yakınında inşa edilen yer odalarından birinde herhangi bir ücret ödmeden ikamet edecektir.

8. Müezzin olarak tayin edilen iki kişiye herhangi bir ücret ödemeksizin yer odalarından birer tane tahsis edilecektir.

9. Kayyım, ferraş, kandilci ve tuvalet sorumlusu olarak bir kişi atanacak, kendisine yer odalarından bir tane ücretsiz olarak verilecektir.

10. Sebilci olarak görevlendirilen iki kişi bu görevi nöbetleşe olarak yerine getirecektir.

11. Suyolu nâzırı olarak tayin edilen kimse hem sarayın hem de caminin su işlerinden sorumlu olacaktır.

12. Vakfın mütevellisi olarak vâkıfın emektarlarından olan Divân-ı Hümâyûn Kâtibi Muhammed Efendi atanacaktır. Ölümünden sonra şeyhülislamın arzı ile vâkıfın bu işi lâyıkiyle yerine getirebilecek azadlı kölelerinden biri göreve getirilecektir. Bu özellikte birinin olmaması durumunda görev uygun özellikleri taşıyan birine verilecektir.

13. Vâkıfın sarayı yakınında bulunan Burunsuz Memi Çelebi Mescidi'nin imamına günlük iki akçe verilecektir.

14. Vâkıfın inşa ettirdiği camide her yıl Berat Gecesi'nde yirmişi vukiyelik³¹ iki balmumu mihrabın iki tarafına konulacaktır. Ayrıca her gece mihrabın iki tarafında birer akçelik iki adet mum yakılacaktır. Caminin içinde ve dışında Cuma gecesi ile diğer mübarek gecelerde on dörder, diğer gecelerde sekizer, minarede ise mübarek gecelerde yirmi dörder kandil yakılacaktır. Her yıl bunun için doksan vukiyye zeytin yağı tahsis edilecektir.

15. Cami ve darü'l-kurranın halı ve hasırları eskidikçe yenisiyle değiştirilecektir. Hücrelerin hasırları ise her yıl Ramazan ayında yenilenecektir.

16. Sebil için tahsis edilen iki bakır kepçe ve dört maşrapa her yıl kalaylanacak ayrıca yeteri kadar toprak maşrapa alınacaktır.

17. Topkapı Sarayı'nda Bâbü's-saade'ye açılan su kuyusunun sakasına günlük üç akçe verilecek, kuyunun ipi ile kova masraflarına bir akçe ayrılacak, kepçe ve maşrapaları lazım oldukça kalaylanacaktır.

18. Galata Zindanı'nda bulunan mahkumlar için konulan su küpüne su getiren sakaya günlük altı akçe verilecektir.

19. Vâkıf, külliyyede kendisi için inşa ettirdiği türbeye ölümünden sonra defnedilmesini vasiyet etmiştir. Bu türbeden sorumlu olan türbedarın her Cuma gecesi buhur yakmasını şart olarak ileri sürmüştür. Mezar üzerine softan kisvet örtülmesini ve bu örtünün altı yılda bir yenilenmesini, mezar başına sarılmış bir tülbent konulmasını istemiştir. Başucunda iki Kur'an-ı Kerim'in rahleler üzerinde bulundurulmasını, ziyaretçilerin okumasını vakfiyede belirtmiştir. Türbeye kendisi dışında kardeşi Mehmed Ağa'nın da defnedilmesini şart koşan Hafız Ahmed Paşa başka herhangi bir kimsenin defnedilemeyeceğini kesinlikle ifade etmiştir.

20. Vâkıf, vefatından sonra geriye bıraktığı maldan 1/3'ünün ayrılmasını ve medrese yakınında bir mutfak ile fırın inşa edilmesini şart koşmuştur. Diğer 1/3'lük kısmı ile de vakfın nâzırı olan şeyhülislamın nezaretinde vakıf mütevellilerinin ya gayrimenkul satın alıp kiraya vererek ya da mevcut

³¹ Vukiyye; 1.282 kg. tutarındaki ağırlık ölçüsü olup 400 dirheme eşittir. Arapça metinlerde ukiyye veya vukiyye olarak kullanılır. Genellikle vakfiyelerde, eski kanun ve nizamlarda vukiyye olarak geçen sözcük, kıyye ve okka olarak da bilinir (Said Öztürk, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, İstanbul 1996, s.480; Ali Himmet Berki, *Istılah ve Tâbirler*, Ankara 1966, s.32, 53).

parayı işleterek -kiradan veya nemadan- elde edilen gelirden buğday alınmasını ve ekmeği pişirilmesini istemiştir. Ekmeğin gūnaşırı bir kile buğday kullanılarak yapılmasını, her vukiyyeden dört ekmeği olmak üzere seksen ekmeği üretilmesini ayrıca talep etmiştir.

21. Pişirilen ekmeklerden her gün müderrise iki çift, diğer müderrise, dar'ül-kurrâ şeyhine, hatibe, imama, mu'îd ve danışmendlere birer çift, kapıcı, kayyım, türbedar, fırıncı ve müezzinlere birer adet ekmeği verilecektir.

22. Mutfakta Ramazan gecelerinde pilav ve zerde pişirilecek, hücrede bulunanlara taksim edilecektir. Pilav ve zerde için bir kile pirinç, beş vukiyye et, üç vukiyye bal, iki vukiyye sade yağ, iki akçelik soğan, iki akçelik tuz, bir akçelik nohut ve 15 akçelik odun kullanılacaktır.

23. Hz. Muhammed'in doğduğu gece ile Regaib, Miraç ve Berat gecelerinde yemek pişirilecek, hücredekilere taksim edilecektir.

24. Aşure günü aşure pişirilecek hücredekilere, diğer külliye görevlilerine, mahallede oturanlara ve fakirlere dağıtılacaktır.

25. Fırıncıya görevini yaptıktan sonra günlük iki akçe verilecek, yemek pişirdiğinde ise günlük bir akçe ödenecektir.

26. Fırın ve yemek masrafları için tahsis edilen paranın yetmemesi durumunda vakıf fazlası kullanılacaktır.

27. Vakfın tüm gelirlerinin giderlerden fazla olması halinde nâzır olan şeyhülislamın nezaretinde mütevellide muhafaza edilecek, ihtiyaç durumunda vakfın tamir ve bakımı için sarf edilecektir. Vakfiyede belirtilen görevlilerin dışında başka bir görevli çalıştırılmayacak ve vakıf fazlası kesinlikle bu amaçla kullanılmayacaktır.³²

³² TSMA. d, nr.6972, vr.30b-38b.

TABLO II: Vakfiyeye Göre Hadım Hafız Ahmed Paşa Vakfı Külliye Görevlileri³³

<i>Görevliler</i>	<i>Görevli Sayısı</i>	<i>Kişi Başına Ödenecek Yevmiye (Akçe Olarak)</i>
Müderris	1	50
İkinci Müderris (Haftanın dört günü ders verecek şahıs)	1	10
Medrese kapıcısı (bevab)	1	5
Danışmend (mu'îd)	1	6
Danışmend	10	5
Vaiz	1	5
Şeyhü'l-kurra	1	10
Şakird	5	1
Hatip [aynı zamanda] sermahfil	1	6+3
İmam [aynı zamanda] Yasin, Tebareke ve Amme okuyucu	1	6+2
Müezzin [aynı zamanda] Ramazan'da tesbihat ile görevli	2	6+5
Salâ müezzini	1	2
Devirhân	3	2
Muarrif	1	2
Kayyım [aynı zamanda] Ferraş, Çerağı, Kennâs-ı kenif	1	3+2+1
Kandilci (Ramazan gecelerinde, minare için)	1	200 (Aylık)
Hâfızü'l-kütüb [aynı zamanda] Ferraş-ı darü'l-kurra	1	2
Sebilci	2	4
Suyolu nâzırı	1	2
Sarayın suyolcusu	1	2
Caminin suyolcusu	1	2
Ahmed Paşa ile Muhammed Paşa'nın suyolcusu	1	1
Nâzır	1	5
Mütevellî	1	-
Kâtip	1	6
Kâtib-i müşâhere ve meremmat	1	4
Câbî	2	4
Mutemed	1	3
Türbedar [aynı zamanda] hâfız-ı mezar	1	4+2
Toplam	47	179,66

³³ TSMA. d, nr.6972, vr.30b-36b.

II. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Üsküdar'daki Gelir Kaynakları

Tablo III: Vakfiyeye Göre Üsküdar'da Vakfedilen Gayrimenkuller³⁴

<i>Akarât</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Bağ	Üsküdar'da Kadıköy olarak bilinen yerde Kavaklıpare adlı mevzide	Yazıcı İstemat adlı zimmiden satın alınan bir tarafı Ağa Devleki binti Nikola, bir tarafı İstemat veled-i Stetnos mülkleri, diğer tarafı da yol ile çevrilidir.
Bostan	Üsküdar'da Kadıköy olarak bilinen yerde Kavaklıpare adlı mevzide	Bağa bitişik durumda olan bostan 10 dönüm olup üzerinde meyve ağaçları, çeşitli alet-edevat ve kaynak suyu bulunmaktadır.
Bağ	Üsküdar'da Kadıköy olarak bilinen yerde Kavaklıpare adlı mevzide	6 dönümdür.

Vâkıf, vakfiyede Üsküdar'da vakfettikleri ile ilgili herhangi bir şart ileri sürmemiştir. Ancak 1612-1613 yılına ait muhasebe defterinde, belirtilen gayrimenkullerden elde edilen gelirin yaşadığı sürece kendisi tarafından tasarruf edileceği, ölümünden sonra Küçük Karaman'daki külliye için kullanılacağı ve bunun da vakfiye şartı gereği olduğu bilgisi mevcuttur. Nitekim paşanın 1613 yılında vefatından sonra 1614 yılından itibaren buradan sağlanan gelirin vakfa aktarıldığı bilinmektedir.³⁵

III.Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Galata'daki Gayrimenkulleri

Tablo IV: Vakfiyeye Göre Galata'da Vakfedilen Gayrimenkuller³⁶

<i>Akarât</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Menzil	Galata'da Cami-i kebir Mahallesi'nde	İki tarafı yol, bir tarafı Keyvan Çavuş bin Abdullah mülkü, diğer tarafı da Büyük Ayasofya evkafı ile çevrili 3 kattan oluşmaktadır. En üst katta 3, orta katta 2 odası bulunan binanın alt katında bir mahzen ile su deposu mevcuttur.
38 adet oda ile arazi	Galata'da Karaköy Kapısı yakınında	Feridunzâde'den satın alınan iki katlı binanın bir tarafı Kurşunlu mahzenine, bir tarafı kale duvarına, bir tarafı da yola bitişik olup önündeki bir miktar boş arazi ile birlikte bağışlanmıştır.

³⁴ TSMA. d, nr.6972, vr.19b-20a.

³⁵ TSMA. d, nr.3507/0001, vr.2a.

³⁶ TSMA. d, nr.6972, vr.20a-20b.

Vâkıf, Üsküdar'da bulunan akarâtı gibi Galata'da vakfettiklerinden sağlanan geliri de Küçük Karaman'daki külliye aktarmış olmalıdır. Zira burayla ilgili vakfiyede herhangi bir şart ileri sürmemiştir.

IV. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Kıbrıs'taki Akarâtı

Tablo V: Vakfiyeye Göre Kıbrıs'ta Vakfedilen Gayrimenkuller³⁷

<i>Akarât</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Dükkan	Limson /Limasol Kasabası ve Yason'da	Birden fazla ve katlı olduğu bilinen ancak sayıları belirtilmeyen dükkanlar vakfedilmiştir.
Vekâle	Limasol Kasabası ve Yason'da	-
Oda, mahzen ve bahçe	Limasol Kasabası ve Yason'da	Hasan Sipahi'den satın alınan 2 bab üstte, bir bab alt katta bulunan odalar ile 2 mahzen ve bir bahçe vakfedilmiştir.

IV. 1. Kıbrıs'ta Vakfedilen Gayrimenkuller ile İlgili Şartlar

1. Kıbrıs Kalesi'nde dizdar olanlar bahsedilen vakfa nâzır olacak ve bu hizmetlerine karşılık olmak üzere dükkanlardan birinin kira geliri kendilerine tahsis edilecektir.

2. Vakıf gelirinin nâzıra ödenen dışında kalan kısmı İstanbul'daki vakıf mütevellilerine gönderilecek, buradaki vakfın ihtiyaçları için sarf edilecektir. Gelirin artması durumunda İstanbul'daki nâzırın onayı ile uygun olan akar satın alınıp vakıflara ilhak edilecektir.³⁸

Vakfiyede belirtilmemekle birlikte 1612-1613 yılına ait muhasebe defterinde hanın gelirinin yaşadığı sürece Ahmed Paşa'ya bırakıldığı, ölümünden sonra İstanbul'daki külliye aktarılacağı ve bunun da vakfiye şartı gereği olduğundan bahsedilmektedir. Nitekim paşanın 1613 yılında vefatının ardından 1614 yılından itibaren hanın gelirinin vakfa aktarıldığı görülmektedir.³⁹

³⁷ TSMA. d, nr.6972, vr.12b.

³⁸ TSMA. d, nr.6972, vr.12b-13a.

³⁹ TSMA. d, nr.3507/0001, vr.2a.

V. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Rodos'taki Evkafı

Hafız Ahmed Paşa Rodos adasındaki Arap odalarını vakfetmiştir. Rodos Kalesi dizdarının nâzır olmasını ve hizmetine karşılık odalardan birinin kira gelirini almasını istemiştir. Ayrıca sayıları belli olmayan diğer odaların kira gelirini adada inşa ettirdiği zaviyenin görevlilerine aktarmasını talep etmiştir. Zaviyenin imamına yevmiye olarak üç akçe, müezzin ve kayyımına birer akçe verilmesini şart koşturmuştur. Zaviyenin yağ, fitil, hasır ve kandil gibi ihtiyaçları için her yıl 500 akçe tahsis edilmesini ve vakıf fazlasının diğer vakıflarına aktarılmasını istemiştir.⁴⁰

VI. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Bosna'daki Vakfı

Paşa Rumeli'de Bosna Sancağı'na bağlı Yenipazar Kasabası'nda inşa ettirdiği *Kaphica* adıyla anılan hamamı vakfetmiştir. Aşağıdaki şartlar çerçevesinde vakfın işletilmesini talep etmiştir.

1. Her gün güneşin doğuşuyla birlikte kapıları açılacak hamamdan önce ileri gelenler, daha sonra da hanımlar yararlanacaktır. Güneşin batışıyla birlikte hamam kapatılacaktır.

2. Hamamdan Müslim ve gayrimüslim ayırt etmeksizin herkes yararlanabilecek ve kendilerinden ücret talep edilmeyecektir. Tellak ve berberler kendilerine tıraş hakkı olarak verilen bahşişlere kanaat edecek, fazlasını istemeyecektir.

3. Hamam masraflarını karşılamak üzere 15.000 fiddi-i Osmanî vakfedilmiştir. Müteveli tarafından işletilen bu paranın yasal neması ile müteveliye günlük bir akçe verilecek, kalan miktar hamamın camları, kapı keçeleri vs. giderlerine sarf edilecektir.

4. Hamamın harap olması durumunda işletilen paranın neması tamir için yeterli olmaz ise mütevellide olan nakit yani vakfın ana parası kullanılarak onarımı gerçekleştirilecektir.

5. Her yıl rûz-ı hızır (6 Mayıs)'da 1.000 akçe sarf edilerek kasabada bulunan ulema ve salihlere ziyafet tertip edilecek, ziyafetten sonra bir hatim vâkıfın ruhu için bağışlanacaktır.⁴¹

⁴⁰ TSMA. d, nr.6972, vr.13a-13b.

⁴¹ TSMA. d, nr.6972, vr.13b-14b.

VII. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın İlbasan'daki Evkafı

Hafız Ahmed Paşa İlbasan'da Surufi'z-zaman Nahiyesi'nde Dronik Kalesi dışında cami, mektep ve muallimhane inşa ettirerek vakfetmiştir. Aynı yerde Erzen Nehri üzerindeki Gaybioğlu değirmenleri adıyla tanınan üç göz değirmeni de kurduğu vakfa bağışlamıştır. Vâkıfın gerek vakıf eserler gerekse değirmen ile ilgili şartları aşağıda sıralanmıştır.

1. Değirmenin kira gelirinden caminin hatibine yevmiye olarak üç akçe ödenecektir.

2. Salih ve dindar biri imam olarak atanacak, kendisine dört akçe yevmiye verilecektir. Bu görevi sürdüren kimse sabah namazından sonra yüksek sesle Yasin Suresi'ni okuyacak ve bu hizmetine karşılık olmak üzere de günlük bir buçuk akçe alacaktır.

3. Güzel sesli iki kişi müezzin olup namaz vakitlerinde ezan okuyacak, Cuma ve bayram günleri salâ verecektir. Her birine günlük olarak ikişer akçe ödenecektir. Müezzinlerden biri ikindi namazından sonra yüksek sesle Nebe Suresi'ni, diğeri de akşam namazından sonra Mülk Suresi'ni okuyacak, kendilerine bu hizmetlerine karşılık birer akçe yevmiye verilecektir.

4. Tecvidi iyi bilen ve Kur'an ehli olan iki kişi devirhân olarak atanacak, her birine günlük birer akçe ödenecektir.

5. Sermahfil olarak görevlendirilen bir kimseye günlük bir akçe verilecektir.

6. İki kişi kayyım olarak tayin edilecek ve kendilerine günlük ikişer akçe ödenecektir.

7. Mütevelli olan kimseye günlük beş akçe verilecek, vakfın muhasebesini tutup defterlerini İstanbul'da bulunan mütevellilere gönderecektir.

8. Dürüst bir kişi câbî olacak, hizmeti karşılığında günlük iki akçe verilecektir.

9. Yazı işlerine vâkıf biri kâtip olacak, kendisine iki akçe yevmiye ödenecektir.

10. Dindar ve tecvidi iyi bilen Kur'an ehli olan biri sıbyan mektebi için muallim olacak, salih bir kişi de halife olarak görevlendirilecektir. Her ikisi de sabahtan akşama kadar çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretecek, hizmetleri karşılığında muallime günlük beş akçe ile her yıl Ramazan Bayramı'nda 100

akçe, halifeye ise günlük üç akçe ile yine her yıl aynı bayramda 80 akçe verilecektir.

11. Cami hücrelerinde yaşayan yedi dervişe birer akçe yevmiye verilecektir.

12. Cami için tayin edilecek bir vâize günde üç akçe ödenecektir.

13. Vakıf eserlerin onarımı gerektiğinde bu işi yapmak üzere bir bennâ (mimar) görevlendirilecek, görevine karşılık günlük iki akçe verilecektir.

14. Su işinden anlayan birisi maslakçı (suyolcu) olacak, kendisine iki akçe yevmiye ödenecektir.

15. Caminin mihrabı için her yıl dört vukiyyelik iki balmumu satın alınıp mihrabın iki tarafına konulacaktır.

16. Caminin zamanla eskijen hasır ve halıları yenisiyle değiştirilecektir.⁴²

VIII. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Prevadi'deki Gelir Kaynakları

Tablo VI: Vakfiyeye Göre Prevadi'de Vakfedilen Gayrimenkuller⁴³

<i>Akarât</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
2 göz değirmen	Rumeli'de Prevadi Kazası'nda Tuna Nehri üzerinde	Merhum Hibetullah Efendi'nin muhallefatından satın alınmış olup Döner Hamza Değirmeni adıyla bilinmektedir.
2 göz değirmen	Rumeli'de Prevadi Kazası'nda Tuna Nehri üzerinde	Hibetullah Efendi'nin oğulları Derviş Muhammed ve Ataullah'tan satın alınmış olup Kara Kız Değirmeni adıyla bilinmektedir.
2 adet ambar	Rumeli'de Prevadi Kazası'nda Tuna Nehri kenarında	Değirmenlere bitişik durumdadır.
Ambar	Osman Çavuş'a satılan çiftliğin dışında bulunan kulenin yakınında	Tüm müştemilatıyla birlikte vakfedilmiştir.

Bağışlanan değirmenlerin kira gelirleri atanacak bir câbî tarafından tahsil edilecek, bu gelirden câbîye hizmetine karşılık üç akçe yevmiye verilecek ve toplanan gelirler İstanbul'daki mütevelliyeye gönderilecektir.⁴⁴

⁴² TSMA. d, nr.6972, vr.14b-17a.

⁴³ TSMA. d, nr.6972, vr.17a-17b.

⁴⁴ TSMA. d, nr.6972, vr.17b-18a.

IX. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Hamid Sancağı'ndaki Vakfı

Ahmed Paşa, Hamid Sancağı'nın Burdur Kasabası'nda bulunan bezzâ-zistânı vakfetmiştir. Vakfiyede bununla ilgili herhangi bir şart ileri sürülmemekle birlikte buradan elde edilen gelir muhtemelen İstanbul'daki vakfa aktarılmıştır.⁴⁵

X. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Mihaliç Kazası'ndaki Evkafı

Tablo VII: Vakfiyeye Göre Mihaliç'te Vakfedilen Gayrimenkuller⁴⁶

<i>Akarât</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Han	Paşanın Mihaliç'teki çiftliğinin önünde	İki tarafı paşanın çiftliğine bitişik üç tarafı da yol ile çevrili olan arazi üzerindeki ambar, yolcular için han olarak kullanılmak üzere vakfedilmiştir.
2 göz değirmen	Mihaliç'te Karasu Köyü'nde	Bir tarafı Balabanoğlu tarlası, bir tarafı da Bâ'i'î? Süleyman ve Kasım bağları, diğer tarafı aynı şahısların tarlaları ve yol ile çevrili Karasu Nehri üzerinde bulunmaktadır.
Ahır	Mihaliç'te Karasu Köyü'nde	-
Bağ	Mihaliç'te Karasu Köyü'nde	-
Kule	Mihaliç'te Karasu Köyü'nde	-
Ambar	Mihaliç'te Karasu Köyü'nde	Yukarıda sözü edilen ahır, bağ, kule ve ambar etrafı duvarla çevrili bir arazi üzerinde olup tamamı bağışlanmıştır.
Bahçe	Mihaliç'te	İki tarafı yola, bir tarafı nehre, diğer tarafı vâkıfın tarlalarına bitişik durumdaki büyük bahçe, içindeki ahır ve üstündeki oda, 2 katlı köşk, 2 su kuyusu ve dolabı ile vakfedilmiştir.
Bahçe	Mihaliç'te büyük bahçenin karşısında	İki tarafı yola, bir tarafı nehre bitişik küçük bahçe bir su dolabı ile birlikte bağışlanmıştır.
Bağ	Mihaliç'te küçük bahçenin karşısında	Bir tarafı nehir, diğer tarafı yol ve üçüncü tarafı Hanefizâde Mustafa Çelebi bağı ile çevrilidir.

⁴⁵ TSMA. d, nr.6972, vr.18a.

⁴⁶ TSMA. d, nr.6972, vr.18a-19a.

Vakfiyede Mihaliç'te vakfedilen gayrimenkuller ile ilgili herhangi bir şart ileri sürülmemiştir. Burada belirtilen akardan elde edilen gelir muhtemelen İstanbul'daki külliye aktarılmıştır.

XI. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Bursa'daki Gelir Kaynakları

Tablo VIII: Vakfiyeye Göre Bursa'da Vakfedilen Gayrimenkuller⁴⁷

<i>Akarât</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Bahçe	Çin Ali Bahçesi adıyla bilinen Kırk Kavak denilen yerde	Nakübü'l-eşraf Emir Ali Efendi'den satın alınan mülk, içindeki akarsuyu ve çeşitli haneleriyle birlikte vakfedilmiştir.
Bahçe	Çin Ali Bahçesi adıyla bilinen Kırk Kavak denilen yerde	Cansızoğlu'ndan satın alınan bir tarafı Hacı Oruç, bir tarafı Müdebbir Ali Çelebi, bir tarafı Ruşen Ali Çelebi, diğer tarafı Hacı Ahmed bahçeleriyle çevrilidir.

Vâkıf, Bursa'da vakfettikleri ile ilgili vakfiyede herhangi bir şart ileri sürmemekle beraber 1612-1613 yıllarına ait bir evkaf defterinde bahsedilen iki bahçeden elde edilen gelirin yaşadığı sürece paşaya ait olacağı, vefatından sonra vakfa aktarılacağı belirtilmiştir.⁴⁸

X. Vakfın İşleyişiyle İlgili Verilerin Değerlendirilmesi

Vakfın işleyişi hakkında bilgi veren tespit edilebilen ilk muhasebe defteri 1612-1613 dönemine ait olup bu defter vakfiyenin tescilinden altı-yedi yıl kadar sonrasına tesadüf etmektedir. Bu deftere benzer tarzda hazırlanmış izleyen iki yılın muhasebe kayıtlarıyla birlikte tüm veriler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

⁴⁷ TSMA. d, nr.6972, vr.19a-19b.

⁴⁸ TSMA. d, nr.3507/0001, vr.2a.

X. I. Mevcut Verilere Göre Vakfın Gelirleri

Tablo IX
Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul'daki Akarâtından Elde Edilen Gelirleri
(1 Muharrem-29 Zilhicce 1021/4 Mart 1612-20 Şubat 1613)⁴⁹

<i>Akarât</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>	<i>Günlük Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>	<i>Yıllık Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>
Kahvehane-yi kebir ve mai cari	1	Küçük Karaman'da	-	144	51.240
Berber dükkânı ile boza dükkânı	2	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	9	3.240
Dükkan	3	-	Kiracısı Üstad Ali Helvani'dir.	7	2.520
Kahvehane-yi sagir	1	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	22	7.920
Oda ve hane-yi Minval Çavuş	8	Kahvehane-yi kebirin yanında	Odalar hisseli olup tahtanıdır.	26	9.260
Oda	11	Kahvehane-yi kebirin yanında	Odalar tahtanı olup orta büyüklüktedir.	22	7.923
Dükkan	3	Küçük Karaman'da vakfın caminin yanında	-	6	2.160
Dükkan	3	Caminin yanında	-	3	1.080
Hane	29	Medresenin yanında	Tahtanı ve fevkanıdır.	58	20.880
Hane	7	Fevkani hanelerin arasında	Tahtanıdır.	7	2.520
Hane	6	Peremeci Mahallesi'nde caminin yakınında	Yeni durumdadır.	12	3.160

⁴⁹ T.S.M.A. d, nr.3507/0001, vr.1b-2a.

Yahudihane	1	Balat Mahallesi'nde	Kurşuncu Hane adıyla anılmaktadır.	7	2.520
Peremeci odaları, pereme arazileri ve iki zimmî hanesi	-	Balat Kapısı dışında	-	-	10.680
Oda ve pereme arazileri	6	Ayapetro Kapısı dışında	Odalar yeni durumdadır.	12	4.340
Dükkan	1	Balkapanı dışında	Kiracısı zimmîdir.	8	2.880
Oda	6	Parmak Kapı yakınında İrgat Pazarı'nda	-	-	2.950
Hane	1	Galata'da	Kiracısı Yahudi'dir.	6	2.160
Dükkan	3	Vâkıfın sarayının yanında	-	-	360
Bostan	-	Karagümrük'te	Bostan-ı cedîd adıyla anılan yerin kiracısı zimmîdir.	-	9.000 (Yaklaşık iki buçuk yıllık)
Dükkan	3	Kahvehane-yi kebir yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Üstad Ali Helvani'dir.	-	4.000
Hane	1	Sofçu Üstad Rıdvan'ın hanesi yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Mahmud'dur.	-	1.000
Dükkan	1	Caminin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Sofçu Üstad Rıdvan'dır.	-	1.000
Küfeki taşından musluk	-	Vâkıfın camiinde	Kullanılamaz durumdadır.	-	1.000
Toplam					153.740⁵⁰

⁵⁰ Buradaki toplam 153.793 akçe olmayken muhtemelen yanlış hesaplandığı için deftere tablodaki gibi kaydedilmiştir. Vakfın muhasebe bilançolarını içeren diğer defterlerde de benzer yanlışlıklar yapıldığı tespit edilmiş ancak doğru sonuçları yazmak yerine orijinaline sadık kalmıştır.

Tablo X:
Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul ve Diğer Yerlerden Gelen Gelirleri
(1 Muharrem-30 Zilhicce 1022/21 Şubat 1613-10 Şubat 1614)⁵¹

<i>Akârat</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>	<i>Günlük Kira Geliri</i> <i>(Akçe Olarak)</i>	<i>Yıllık Kira Geliri</i> <i>(Akçe Olarak)</i>
Kahvehane-yi kebir ve mai cari	1	Küçük Karaman'da	-	-	11.010 (Dört Aylık)
Berber dükkanı ile boza dükkanı	2	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	9	3.240
Dükkan	3	Kahvehane-yi kebirin yanında	Kiracısı Üstad Ali Helvani'dir.	7	2.520
Kahvehane-yi sagir	1	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	-	1.760 (Üç Aylık)
Oda ve hane-yi Minval Çavuş	8	Kahvehane-yi kebirin yanında	Odalar hisseli olup tahtanıdır.	-	8.460
Oda	11	Kahvehane-yi kebirin yanında	Odalar tahtanı olup orta büyüklüktedir.	-	7.130
Dükkan	3	Küçük Karaman'da vâkıfın camiinin yanında	-	6	2.160
Dükkan	3	Caminin yanında	-	3	1.080

⁵¹ T SMA. d, nr.3507/0002, vr.1b-2a; nr.3540/0001, vr.1b-2a.

Hane	30	Caminin yanında	Tahtani ve fevkanidir.	58	20.880
Hane	7	Fevkani hanelerin arasında	Tahtanidir.	7,5	2.700
Hane	6	Peremeci Mahallesi'nde caminin yakınında	Yeni durumdadır.	-	4.110
Yahudihane	1	Balat Mahallesi'nde	Kuşuncu Hane adıyla anılmaktadır.	7	2.520
Peremeci odaları, pereme arazileri ve iki zimmî hanesi	-	Balat Kapısı dışında	-	-	8.530
Oda ve pereme arazileri	6	Ayapetro Kapısı dışında	Odalar yeni durumdadır.	12	4.360
Dükkan	2	Vâkıfın sarayının yanında	-	2	720
Oda	6	Parmak Kapı yakınında Irgat Pazarı'nda	-	-	2.190
Hane	-	Ahırkapı'da	Vâkıfın sarayı dışındadır.	30	3.600 (Dört Aylık)
Değirmen	-	Ahırkapı'da	Vâkıfın sarayı içindedir.	90	6.300 (Üç Aylık)
...	-	Eyüp yakınında	-	-	1.400
Hane	1	Galata'da	Kıracısı Yahudi'dir.	-	2.160
Hane	1	Kahvehane-yi kebirin yanında	İcare-i muacceleli olup tahtani bölümün kiracısı Misli Hatun'dur.	-	2.000
Hane	1	Kahvehane-yi kebirin yanında	İcare-i muacceleli olup tahtani bölümün kiracısı Misli Hatun'dur.	-	2.000

Hane	1	Kahvehane-yi kebirin yanında	İcare-i muacceleli olup tahtani bölümün kiracısı Emine Hatun'dur.	-	2.000
Hane	1	Peremeci Mahallesi'nde caminin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Abidin oğlu Hüseyin'dir.	-	2.000
Dükkan	1	Caminin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Mehmed Hademe'dir.	-	800
Dükkan	1	Caminin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Kayyım Hacı Ali'dir.	-	500
Terekenin 1/3'lük kısmının işletilmesiyle elde edilen nema	-	-	-	-	67.843
Terekenin 1/3'lük kısmından elde edilen	-	-	Voyvoda Hüseyin Ağa'nın elindedir.	-	10.000
Bahçe	2	Bursa'da	Kiracısı Hasan Çavuş olup Çin Ali Bahçesi adıyla bilinmektedir.	-	9.160
Bağ	5	Üsküdar Kazası'na bağlı Kadıköy'de	-	-	-
Vekâle	1	Kıbrıs'ta Limasol Kasabası'nda	-	-	-
Vekâle ve araziler	-	Mısır'da	Mısır'daki vakıf fazlasıdır.	-	-
Toplam					193.113⁵²

⁵² TSMA. d, nr.3540/0001, vr.1b'de, vakfın gelirleri 193.034 akçe olarak kaydedilmiştir.

Tablo XI
Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul ve
Diğer Yerlerden Gelen Gelirleri
(1 Muharrem-29 Zilhicce 1023/11 Şubat 1614-30 Ocak 1615)⁵³

<i>Akârat</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>	<i>Günlük Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>	<i>Yıllık Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>
Kahvehane-yi kebir ve mai cari	1	Küçük Karaman'da	-	-	19.300
Berber dükkânı ile boza dükkânı	2	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	9	3.240
Dükkan	3	Kahvehane-yi kebirin yanında	Kıracısı Üstad Ali Helvani'dir.	7	2.520
Kahvehane-yi sagir	1	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	-	-
Oda ve hane-yi Minval Çavuş	8	Kahvehane-yi kebirin yanında	Odalar hisseli olup tahtanıdır.	16	5.760
Oda	11	Kahvehane-yi kebirin yanında	Odalar tahtani olup orta büyüklüktedir.	-	5.940
Dükkan	3	Küçük Karaman'da vâkıfın camiinin yanında	-	6	2.160
Dükkan	3	Caminin yanında	-	3	1.070
Hane	30	Caminin yanında	Tahtani ve fevkanidir.	-	20.880

⁵³ TSMA. d, nr.3540/0002, vr.1b-2a; nr.3540/0003, vr.1b-2a.

Hane	7	Fevkani hanelerin arasında	Tahtanıdır.	-	2.880
Hane	6	Peremeci Mahallesi'nde caminin yakınında	Yeni durumda olup tahtanıdır.	-	3.240
Yahudihane	1	Balat Mahallesi'nde	Kurşuncu Hane adıyla anılmaktadır.	-	2.520
Peremeci odaları ve pereme arazileri	-	Balat Kapısı dışında	-	-	5.400
Hane	2	Balat Kapısı dışında	Zimmîlere aittir.	-	2.880
Oda ve pereme arazileri	6	Ayapetro Kapısı dışında	Odalar yeni durumdadır.	-	4.360
Dükkan	2	Ahırkapı'da vâkıfın sarayının yanında	-	2	720
Oda	6	Parmak Kapı yakınında İrgat Pazarı'nda	-	-	2.520
Hane	-	Ahırkapı yakınında	Vâkıfın sarayı dışındadır.	30	9.900 (Onbir Aylık)
Değirmenler ve ekmeğ fırını	-	Vâkıfın sarayı içinde	-	90	32.400
...	-	Eyüp yakınında	-	-	3.000
Hane	1	Galata'da	Kiracısı Yahudi'dir.	-	2.160
İcare-i muaccele	-	Ahırkapı'da vâkıfın sarayı dışında	Kiracısı Behram Kethüda'dır.	-	60.000
Oda	-	Kahvehane-yi kebirin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı İsmail ...'dir.	-	2.000
Oda	-	Kahvehane-yi sagirin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Kamile Hatun'dur.	-	4.000

Oda	-	Kahvehane-yi kebirin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Sahaf Derviş Ahmed'dir.	-	2.000
Oda	-	Kahvehane-yi kebirin yanında	İcare-i muacceleli olup kiracısı Ahmed oğlu Mehmed'dir.	-	2.000
Bahçeler	-	Bursa'da	Kiracısı Ak Mahmud olup Çin Ali Bahçesi adıyla bilinmektedir.	-	18.666
Bağ	5	Üsküdar Kazası'na bağlı Kadıköy'de	-	-	15.250
Vekâle	1	Kıbrıs'ta Limasol Kasabası'nda	-	-	28.500
Vekâle ve araziler	-	Mısır'da	Mısır'daki vakıf fazlasıdır.	-	-
<i>Toplam</i>					265.276

1612-1613 yılına ait ilk kayda göre vakfın İstanbul'daki gelir kaynaklarının vakfiyedeki şartlar doğrultusunda işletildiği anlaşılmaktadır. Çoğu külliye etrafında bulunan vakıf dükkanların Müslim ve gayrimüslimler tarafından kiralandığı, buralarda küçük esnafın mesleklerini icra ettikleri görülmektedir. Bir kısmı icâre-i muacceleli olarak kiraya verilen bu dükkanlar kahvehane, berber, bozacı, sofçu dükkanı olarak faaliyet göstermiştir. Kiraya verilen oda ve hanelerde ise Müslümanlardan başka zimmiler de ikamet etmiştir. Yahudihane denilen bir bina sadece Yahudilerin kullanımına tahsis edilmiştir. Vâkıfın sahildeki oda ve arazileri de kayıkçılara kiraya verilmiştir.

1613-1614 ile 1614-1615 yıllarına ait olan iki muhasebe bilançosunda da mevcut gayrimenkullerin vakfa gelir sağladığı görülmektedir. 1613-1614 dönemine ait muhasebe defterinden, vakfın taşınmazları arasına bir değirmenin dahil olduğu ve günlük 90 akçeden kiraya verildiği anlaşılmaktadır. Bazısı icâre-i muacceleli olarak bir yıllığına kiraya verildiği zannedilen oda, hane ve dükkanların hanımlar tarafından da kiralandığı görülmektedir. Vâkıfın 1613 yılında vefatı dolayısıyla vakfiyede terekesiyle ilgili belirttiği şartların yerine getirildiği, bu amaçla terekenin 1/3'lük kısmının işletilerek nema elde edildiği, diğer 1/3'lük kısmının da fırın ve mutfak inşa edilmek üzere Voyvoda Hüseyin Ağa'ya teslim edildiği anlaşılmaktadır. Sözü edilen muhasebe kaydında vakfın Bursa'daki bahçelerinin kiraya verildiği ve yıllık 9.160 akçe gelir elde edildiği görülmektedir. Aslında Üsküdar, Bursa ve Kıbrıs'taki gayrimenkullerden sağlanacak gelir ile Mısır'daki vakıf fazlası vakfiyeye göre yaşadığı sürece Ahmed Paşa'nın tasarrufuna bırakılmıştır. Paşa 1613 yılında vefat ettikten sonra Bursa'daki bahçelerin kira geliri vakfa aktarılmış, diğer yerlerden elde edilen gelir ise 1614 yılından itibaren vakıf gelirleri arasına katılmıştır.⁵⁴

1612-1615 dönemine ait kayıtlara göre vakfın gelirlerinin iyi düzeyde olduğu hatta yıllara göre arttığı görülmektedir. XVII. yüzyıl sonlarıyla XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlarda vakfın zemin kiralalarının arttığı, Sultan Bayezid-i Velî, Hazreti Halid gibi vakıflara ödeme yaptığı dolayısıyla

⁵⁴ TSMA. d, nr.3507/0001, vr.2a; nr.3540/0002, vr.1b-2a; nr.3540/0003, vr.1b-2a.

başka vakıflara ait araziler üzerinde vakıf mallarına sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵ Vâkıfın, Ek V'te verilen gayrimenkullerini tasarruf edenler arasında köle, ağa, efendi ünvanlı kimselerin olduğu, hamamcı, yoğurtçu, tuzcu, arpacı, çiçekçi, nalbant, kahveci, nalçacı, kasap, doğramacı, kemerci, terzi gibi esnaf guruplarının bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu gayrimenkullerin zimmîler ve hanımlar tarafından da tasarruf edildiği saptanmıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Balat Kapısı'nda yer alan Yahudihanelerin sayısının arttığı, Mirahor Mahallesi'ndeki bazı hanelerin vakıf malları arasına katıldığı, yağhane olarak kullanılan bir imalathanenin vakfa gelir sağladığı, Hazreti Halid zemini üzerinde bir karlığa sahip olduğu görülmüştür. Bunun yanında Küçük Karaman'daki kira getiren bazı evlerin harap olduğu ve vakıf idaresinden sorumlu olanlar tarafından bu tarz yerlerin kiralarında birkaç defa indirim yapıldığı dikkat çekmiştir.⁵⁶

Aynı dönemde Kadıköy'deki bağların sayısında da epeyce artış olmuştur. Paşanın vakfiyesine göre Kadıköy'de Kavaklıpare adlı yerde iki parça bağ ile on dönüm bostan bağışlanmıştı. Vakfiyeden sonraki ilk verilerde yani 1612-1613 yılı gelirlerinde bağlarla ilgili herhangi bir açıklama bulunmazken 1613-1614 yılına ait kayıtlarda bağların sadece beş parça olduğuna işaret edilmiş ancak herhangi bir gelire yer verilmemiştir. Bu durum bağların vâkıfın vefatına kadar onun tasarrufunda kalması ile ilgilidir. Nitekim vâkıfın vefatından sonra düzenlenen 1614-1615 yılı kayıtlarında yine beş parça olarak belirtilen bağların 15.250 akçelik yıllık kira gelirine sahip olduğu ifade edilmiştir. Bağlarla ilgili bundan sonraki süreci gösteren kayıtlar yukarıda belirtildiği gibi XVIII. yüzyılın ortalarına aittir. Bu dönemde vakfın Kadıköy'de bulunan bağ, bostan ve arazilerinin epeyce arttığı tespit edilmiştir. Zira 1748 yılında vakfa ait beş parça bostan, on iki parça bağ, bir parça bağ ve bostan, üç parça bağ yeri ve dört parça arsa; 1752-1753 yılında on dört parça bağ ve iki parça bostan; 1754-1755 yılında on bir parça bağ, iki parça bostan ile bir parça bağ ve bostandan oluşan arazi

⁵⁵ Vakfın daha çok XVII. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait İstanbul'daki gelir kaynaklarını ve elde edilen gelirlerini içeren arşiv kayıtları, vakfiyede tarif edilen gayrimenkuller ve buldukları yerlerle uyumlu olmadığından değerlendirmeye tâbi tutulamamış olup bu bilgileri içeren kayıtların dökümü Ek IV ve Ek V'te verilmiştir.

⁵⁶ BOA, *Evkaf Haremeyn Muhasebesi (EV.HMH)*, d. nr.2859, vr.1b-8a.

mevcuttur. 1755-1756 yılında ise sadece bir parça bostanın gelirine işaret edilmiştir. Kadıköy'deki bağ ve bağ yerlerinin dönümü genellikle yıllık 10 akçe üzerinden mukataaya verilmiş ve muhtemelen bu araziler iltizam yoluyla işletilmiştir. Bostanlarda ise kiralama kimi zaman dönüm başına yapılmış kimi zaman da toptan bir kira bedeli belirlenmiştir.⁵⁷

Zaman içerisinde gayrimenkullerin sayısındaki artış, vakfın iyi yönetildiğini, gelir fazlası oluştuğunu ve bu gelirlerle yeni gayrimenkuller satın alındığını göstermektedir. Vakfın gelir-gider dengesini ortaya koyabilmek için muhasebe defterlerinde vakfa dair ödemelerin de değerlendirilmesi gerekir. Vakıf öncelikle çalışanların ücretleri için ödeme yapmış, sonra vakıf eserlerle kurumların hatta gelir kaynaklarının ihtiyaçları doğrultusunda harcamalarda bulunmuştur. Giderler hakkında fikir vermesi için vakfın 1612-1615 döneminde görevlilere yaptığı ödemelerle diğer masrafları gösteren tablolar aşağıda verilmiştir.

⁵⁷ Hadım Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın 1161-1169/1748-1756 yıllarına ait Kadıköy'deki bağ, bağ yeri, bostan ve arsaların miktarlarıyla yıllık kira gelirlerini gösteren tablo Ek VI'da verilmiştir.

X. II. Mevcut Verilere Göre Vakfın Giderleri

Tablo XII: Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul ile Diğer Yerlerdeki Vakıf Görevlileri ve Yapılan Ödemeler

<i>Görevliler</i>	<i>1 Muharrem-29 Zilhicce 1021/ 4 Mart 1612-20 Şubat 1613⁵⁸</i>			<i>1 Muharrem-30 Zilhicce 1022/ 21 Şubat 1613-10 Şubat 1614⁵⁹</i>		
	<i>Görevli Sayısı</i>	<i>Günlük Ücret (Akçe Olarak)</i>	<i>Yıllık Ücret (Akçe Olarak)</i>	<i>Görevli Sayısı</i>	<i>Günlük Ücret (Akçe Olarak)</i>	<i>Yıllık Ücret (Akçe Olarak)</i>
Müderris, mukayyid, danışmendler, bevvab	-	111	39.960	-	111	39.960
Vaiz	1	15	5.400	1	15	5.400
Şeyhü'l-kurra ve talebe	-	17	6.120	-	-	-
Dersiam	1	12	2.520 (Yedi Aylık)	1	12	3.600 (On Aylık)
Hatip ve sermahfil	-	13	4.680	1	13	4.680
İmam	2	18	6.480	2	18	6.480
Müezzin	4	27	9.720	3	21	7.560
Kayyum ve kandilci	2	12	4.320	2	12	4.320
Devirhân	5	10	3.600	5 ⁶⁰	10	3.600

⁵⁸ T SMA. d, nr.3507/0001, vr.2a-2b.

⁵⁹ T SMA. d, nr.3507/0002, vr.2a-2b; nr.3540/0001, vr.2a-3a.

⁶⁰ T SMA. d, nr. 3540/0001, vr.2b'de devirhân sayısının yedi olduğu belirtilmiş, günlük iki akçeden ödeme yapıldığı kaydedilmiştir.

Naathân, muarrif ve hâfiz-ı kütüb	3	6	2.160	4 ⁶¹	7	2.520
Cüzhân ve nikat (noktacı)	11	22	7.920	11	22	4.620 (Yedi Aylık)
Mütevelli	1	20	7.200	1	20	7.200
Kâtip	1	6	2.160	1	6	2.160
Câbî	1	5	1.800	1	5	1.800
Câbî-i bağat	-	-	-	1	2	-
Cami sebilcileri	2	8	2.880	2	8	2.880
Vâkıfın sarayının sebilcisi	1	4	1.440	1	4	1.440
Kâtib-i müşâhere ve meremmat	-	5	1.800	-	5	1.800
Mutemed	1	3	1.080	2 ⁶²	7	2.520
Galata Zindanı'nda saka	1	6	2.160	1	6	2.160
Vâkıfın sarayı ile caminin suyolcusu	1	6	2.160	4	6	2.160
Vâkıfın mahallesindeki imam	1	2	720	1	2	720
Ferraş-ı kenef ve vâkıfın azadlı kölesi Gülistan Hatun	2	4	1.440	2	4	1.440
Meremmatî-i neccar	1	4	360 (Üç aylık)	-	-	-
Mehmed Efendi	-	-	-	1	10	900 (Üç Aylık)
Vakfın Nâzırı Osman Ağa (Bâbü's-saade Ağası)	-	-	-	1	5	450 (Üç Aylık)
Vâkıfın Kardeşi Mehmed Ağa	-	-	-	1	10	900 (Üç Aylık)
Vâkıfın Kardeşi Mehmed Ağa'nın Eşleri	-	-	-	2	10	900 (Üç Aylık)

⁶¹ Buradaki dört görevlinin üçü bir önceki yıldaki görevliler olup ilgili yılda bu gruba müezzin-i salâ eklenmiştir.

⁶² Görevlilerden biri bir önceki yılda olduğu gibi mutemed, diğeri de meremmatîdir.

Abdullah kızı Handan	-	-	-	1	5	450 (Üç Aylık)
... Hatun	-	-	-	1	2	-
Türbedar	-	-	-	1	2	180 (Üç Aylık)
Mihaliç'teki cami-i kebirde abkeş	-	-	-	1	5	-
İlbasan'daki cami imamı	-	-	-	1	3	-
İlbasan'daki caminin hatibi	-	-	-	1	3	-
İlbasan'daki caminin müezzini	-	-	-	1	3	-
İlbasan'daki camide kayyım ve meremmatî	-	-	-	1	2	-
İlbasan'daki camide Yasin, Tebareke ve Ammehân	-	-	-	1	2	-
İlbasan'daki Câbî	-	-	-	1	3	-
Toplam			115.980	Toplam		112.350⁶³

⁶³ TSMA. d, nr.3540/0001, vr.2a'da vakıf görevlilerine ödenen yıllık toplam meblağ 116.040 akçe olarak verilmiştir.

Tablo XIII: Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul ile Diğer Yerlerdeki Vakıf Görevlileri ve Yapılan Ödemeler (1 Muharrem-29 Zilhicce 1023/11 Şubat 1614-30 Ocak 1615)⁶⁴

<i>Görevliler</i>	<i>Görevli Sayısı</i>	<i>Günlük Ücret</i> <i>(Akçe Olarak)</i>	<i>Aylık Ücret</i> <i>(Akçe Olarak)</i>	<i>Yıllık Ücret</i> <i>(Akçe Olarak)</i>
<i>Medrese Görevlileri</i>	15	115	3.450	41.400
Müderris	1	50	-	-
Mukayyid	1	6	-	-
Danışmend	10	50	-	-
Medrese kapıcısı	1	5	-	-
Hafız-ı kütüb	1	2	-	-
Ferraş-ı kenef-i medrese	1	2	-	-
<i>Cami ile Diğer Yerlerdeki Görevliler</i>	32	129	3.870	46.440
Vaiz	1	15	-	-
Hatip	1	10	-	-
İmam	2	18	-	-
Müezzin	3	21	-	-
Müezzin	1	1	-	-
Sermahfil	1	3	-	-
Devirhân	6	12	-	-
Kandilci	2	8	-	-
Sirâcî	2	4	-	-
Naathân	1	2	-	-
Muarrif	1	2	-	-
Türbedar	1	2	-	-
Vâkıfın mahallesindeki imam	1	2	-	-
Caminin suyolcusu	1	2	-	-
Vâkıfın sarayının suyolcusu	1	2	-	-
İstanbul suyolları nâzırı	1	1	-	-
Suyolları kethüdası	1	1	-	-
Caminin sebilcisi	2	8	-	-
Vâkıfın sarayının sebilcisi	1	4	-	-
Galata Zindanı'nda saka	1	6	-	-
Mihaliç'teki cami-i kebirde abkeş	1	5	-	-
<i>Camideki Dua okuyucular</i>	11	22	660	7.920
<i>Vakfın İdarecileri</i>	8	50	1.500	18.000
Nâzır	1	5	-	-

⁶⁴ T SMA. d, nr.3540/0002, vr.2a-2b; nr.3540/0003, vr.2a-3a.

Mütevelli	1	20	-	-
Kâtip	1	6	-	-
Câbî	1	5	-	-
Câbî-i baġat	1	2	-	-
Kâtib-i müşâhere	1	5	-	-
Mutemed	1	3	-	-
Meremmatî	1	4	-	-
İlbasan'daki Vakıf Görevlileri	6	16	480	5.760
İmam	1	3	-	-
Hatip	1	3	-	-
Müezzin	1	3	-	-
Kayyım ve kandilci	1	2	-	-
Yasin, Tebareke ve Ammehân	1	2	-	-
Câbî	1	3	-	-
Vakıftan Tahsisat Alanlar	6	37	1.110	13.320
Vâkıfın Kardeşi Mehmed Aġa	1	10	-	-
Paşazâde Mehmed Efendi	1	10	-	-
Mehmed Aġa'nın Eşi Abdullah Kızı Vahide	1	5	-	-
Mehmed Aġa'nın Eşi Abdullah Kızı Raziye	1	5	-	-
Abdullah Kızı Gülistan	1	2	-	-
Abdullah Kızı Handan	1	5	-	-
Toplam			127.080	

Tablolarda görüldüğü üzere vakfın görevlileriyle ilgili bilgi içeren 1612-1615 dönemine ait verilere göre vakfiyede öngörülen idareci ve hizmetli kadrosu görevlerine devam etmiştir. Vakfiyede yer verilmemekle beraber Ahmed Paşa'nın azatlı köleleri için tahsisat ayrılmıştır. 1613-1615 yıllarına ait kayıtlarda kölelerle birlikte vâkıfın kardeşi Mehmed Aġa ile eşlerine ve bazı kimselere de ödeme yapılmıştır. Ayrıca yine 1613-1614 yılı verilerinde vâkıfın ölümüyle birlikte türbedarın vakfın personeli arasında yer aldığı ve kendisine ödenek ayrıldığı görülmüştür. Ahmed Paşa'nın kendi vakfı olmamakla birlikte Mihaliç'te bulunan Ulu Cami'nin sakasına vakıf gelirlerinden yevmiye ödenmiştir. Bunların dışında İlbasan'daki vakıf personeline ödeme yapılmış ancak vakfiyede İlbasan'daki vakıf eserler için görevlendirilmesi istenen tüm görevlilerin atanmadığı, bazı görevlerin birleştirildiği, ödemelerin de buna göre yapıldığı tespit edilmiştir.⁶⁵

⁶⁵ Şevval 1022/Kasım-Aralık 1613 döneminde İstanbul ve diğer yerlerdeki vakıf görevlileriyle vakıftan tahsisat alanlar, örnek olması açısından Ek III'te verilmiştir.

Tablo XIV: Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın Diğer Harcamaları (1 Muharrem-29 Zilhicce 1021/4 Mart 1612-20 Şubat 1613)⁶⁶

<i>Giderler</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Miktar</i>	<i>Ait Olduğu Yıl (Hicri Olarak)</i>	<i>Ödenen Meblağ (Akçe Olarak)</i>
Yeni odaların zemini için ödenen avarız bedeli	Cami yakınında	-	1019	240
Peremeci odaları zemini için ödenen avarız bedeli	Balat Kapısı dışında	-	1020	120
Yeni odalar ve medrese zemini mukataa bedeli	Küçük Karaman'da	-	1020	225
Irgat Pazarı'ndaki odaların zeminine ait mukataa bedeli	Irgat Pazarı'nda	-	1020	1.080
Yeni odaların zeminine ait mukataa bedeli	Peremeci Mahallesi'nde	-	1020	360
Peremeci odaları ile Petro Kapısı'ndaki odaların ve kiracısı Vasil zimmî olan dükkanın zeminine ait mukataa bedeli	Balat, Ayapetro'da	-	1020	198
Kahvehane-yi kebirdeki zemine ait mukataa bedeli	-	-	1020	70
... zeminine ait mukataa bedeli	Eyüp yakınında	-	1019, 1020	320
Eski bağların zeminine ait mukataa bedeli	Kadıköy'de	-	1020	60
Bostanın zeminine ait mukataa bedeli	Karagümrük'te	-	-	312
Cami mihrabı için şem'-i revgan bedeli	Küçük Karaman'da	-	1020	720
Camideki kandiller için zeytinyağı bedeli	Küçük Karaman'da	315 vukiyye	-	5.420
Ramazan ayı ile mübarek gecelerde minare kandillerinin yakılmasında sarf edilen meblağ	Küçük Karaman'da	-	-	600
Diğer masraflar	-	-	1020	11.661
Peremeci haneleri ile iki zimmî tarafından kullanılan hanelerin tamir bedeli	Balat'ta	-	4 Şa'ban 1021	1.550
Kahvehane-yi kebirin tamir gideri	-	-	15 Muharrem 1021	1.350
Cami sakaları için satın alınan Mihaliç hasır bedeli	Küçük Karaman'da	11 adet büyük, 2 adet küçük	-	700

⁶⁶ TSMA. d, nr.3507/0001, vr.2b-3b.

Kahvehane-yi kebirdeki sazandeler için ayrılmış yerin tamir masrafı	-	-	25 Zilka'de 1021	1.100
Cüzhânlar tarafından ve camide Cuma günleri kullanılması için has buhur bedeli	Küçük Karaman'da	-	1021	1.080
Caminin taş ve mermer işlerini yapan usta bedeli	Küçük Karaman'da	-	1021	600
Peremeci odaları için yapılan masraflar	Balat'ta	-	1021	400
Caminin dışındaki musluklar için harcanan	Küçük Karaman'da	-	2 Zilka'de 1021	600
Vakfa ait binaların bakımı sırasında taşımacılık işini yapanlara ödenen	Küçük Karaman'da	-	10 Zilka'de 1021	280
Vakfa ait binaların bakımı sırasında taşımacılık işini yapanlara ödenen	Küçük Karaman'da	-	15 Cemâziyelevvel 1021	180
Minval Çavuş hanesi ile kahvehane-yi kebirin yanındaki hanelerin onarım gideri	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	1021	350
İrgat Pazarı odalarının tamir masrafı	İrgat Pazarı'nda	-	20 Cemâziyelâhır 1021	680
Cami, medrese ve yeni odalardaki çöplerin temizliği için yapılan harcamalar	Küçük Karaman ve diğer yerlerde	-	1021	280
Cami ve minare kandilleri için satın alınan pamuk ipliği, kaz ayağı vs. bedeli	Küçük Karaman'da	-	19 Zilhicce 1020	320
Sebiller için yapılan harcamalar	Topkapı Sarayı'nda	-	1021	170
Caminin kapı nişi için satın alınan Mihaliç hasır bedeli	Küçük Karaman'da	6 adet küçük	1021	150
Kahvehane yanındaki odalar ve caminin tamiri için neccar, ırgat ücreti ile kiremit, keçe, horasan, çivi ve kereste bedeli	Küçük Karaman ve Kahvehane-yi kebirin yanında	-	5 Zilka'de 1021	895
Camideki halıların silkilmesi için görevlendirilmiş olan hizmetlilerin nafakası ile ırgatların ücreti	Küçük Karaman'da	-	1021	140
Caminin suyolları tamir masrafı	Küçük Karaman'da	-	1021	350
Caminin avlusundaki su kuyusundan su çekme işini yapanlara ödenen yüz günlük ücret	Küçük Karaman'da	-	1021	600

Vâkıfın mahallesindeki mescit için satın alınan bal mumu bedeli	Vâkıfın sarayı yanında	6 vukiyye	1021	480
Vâkıfın mahallesindeki mescidin müezzinine âdet üzere Berat Kandili'nde ödenen	Vâkıfın sarayı yanında	-	1021	120
Sebiller için yapılan harcama	-	-	1021	60
Kâtiplerin dolapları için yapılan harcama	-	-	1021	60
Bostanda bazı tamir işleri için ırgat ve neccar ücreti ile kullanılan malzeme bedeli	-	-	1021	360
Kandiller için yapılan harcamalar	-	-	1021	90
Minare için satın alınan büyük kandil bedeli	Küçük Karaman'da	50 adet	1021	400
Cami, medrese ve sebil için satın alınan süpürge bedeli	Küçük Karaman'da	-	1021	180
Cami içindeki bazı bölümlerin tamir masrafı	Küçük Karaman'da	-	1021	560
Cami avlusundaki su kuyusu için satın alınan malzeme bedeli	Küçük Karaman'da	4 adet	1021	310
Kayı, hamaliye ve yiyecek bedeli	-	-	1020	800
Cami içindeki hurda kandiller için yapılan harcama	Küçük Karaman'da	50 adet	1021	150
Cami ve minare kandilleri için yapılan masraf	Küçük Karaman'da	-	1021	100
Mimar Sinan'daki odalar için satın alınan kilit bedeli	Mimar Sinan Mahallesi'nde	-	1021	150
Cami ve sebil için satın alınan sünger bedeli	Küçük Karaman'da	-	1021	60
Kayım Mehmed Çelebi'nin evinin tamiri için yapılan harcama	-	-	1021	65
Camideki sebil maşrapalarının kalaylanması için harcanan	Küçük Karaman'da	-	1021	25
Mektep ve defterler için kâğıt bedeli	Küçük Karaman'da	3 deste	1021	30
Camideki sebil için satın alınan kezzap	Küçük Karaman'da	-	1021	40
Kıracılar için ödenen ihzariye bedeli	-	-	1021	80
Demir kürek bedeli	-	1 adet	1021	30
Bağlar için satın alınan malzeme	-	-	1021	40
Toplam				37.380

Vakfın 1612-1613 yılına ait muhasebe bilançolarına göre personel masrafları hariç toplam gideri 37.380 akçedir. Bu meblağ vakıf eserlerin tamir, bakım ve olağan giderleri ile bir kısım gayrimenkullerin mukataa bedeli için sarf edilmiştir. Vakfın Küçük Karaman, Balat Kapısı, Irgat Pazarı, Ayapetro, Peremeci Mahallesi, Eyüp, Karagümrük ve Kadıköy'de bulunan gayrimenkulleri için zemin bedeli olarak yıllık kira ödediği anlaşılmaktadır. Avarız ve mukataa bedeli adıyla yapılan bu ödemeler, vakfiye şartlarına uygun olarak gerçekleşmiştir. Zira vakfın bazı gayrimenkulleri Ayasofya, İbrahim Paşa ve Hacı Muhyiddin Vakfı'na ait araziler üzerine inşa edilmiştir. Bu kapsamda yeni odalar, peremeci odaları, medresenin bulunduğu arsa, dükkanlar, bağlar ve bostanlar için adı geçen bedeller ödenmiştir.

Harcama kalemleri arasında yer alan tamir ve bakım masrafları da önemli bir meblağa ulaşmıştır. Vakfın kuruluşunun üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen başta cami olmak üzere medrese, sebiller ve vakfa ait taşınmazlarda tamir faaliyeti söz konusu olmuş ve masraflar yaklaşık olarak 10.000 akçeye ulaşmıştır. Bu kapsamda caminin taş ve mermer kısımları elden geçirildiği gibi tamirine yönelik olarak kiremit, keçe, horasan harcı, çivi ve kereste satın alınmıştır. Ayrıca caminin su yolları tamir edilmiş, avlusunda bulunan su kuyusu, sebil ve musluklar için de harcama yapılmıştır. Caminin fiziki yapısının iyileştirilmesi yanında aydınlatılmasına da önem verilmiş, eskiyen kandillerin değiştirilmesi yoluna gidilerek gerek cami gerekse minare için 50'şer adet kandil satın alınmıştır.

Vakfın gayrimenkullerinden elde edilen gelirin sürekliliğini sağlamak amacıyla bu taşınmazların da bakım ve onarımlarına hassasiyet gösterilmiştir. Defterde yer alan tamir kayıtlarına göre vakfın Balat'ta bulunan peremeci ev ve odaları, gayrimüslimlerin ikamet ettiği evler, Irgat Pazarı'ndaki odalar, Kayyım Mehmed Çelebi'nin evi, kahvehane-yi kebir ve yanındaki odalar tamir edilmiştir. Bahsi geçen kahvehanenin çalgılı bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Zira burada sazandeler için ayrılmış ayrı bir bölüm mevcuttur. Bu bölüm, 25 Zilka'de 1021/17 Ocak 1613 tarihinde 1.100 akçe harcanarak yenilenmiştir. Bahsedilen yıllara ait defterde vakfa gelir sağlayan bağ ve bostanların da bakımları yapılmıştır. Vakıf eserlerin ve gayrimenkullerin bakım ve onarımı sırasında malzeme, nakliye, temizlik ve işçilik bedelleri için gelirlerden tahsisat ayrılmıştır.

Harcamaların bir diğer kalemini ise cami, minare, medrese odaları, mektep, su kuyusu, sebil ve odaların olağan giderleri oluşturmuştur. Bu çerçevede mum, zeytinyağı, buhur, pamuk ipliği, kaz ayağı, kandil, kâğıt ve kilit satın alınmıştır. Keza cami, medrese ve Küçük Karaman ile Topkapı Sarayı avlusundaki sebillerin temizlik ve bakımına yönelik olarak süpürge ve sünger kullanılmış, maşrapaların kalaylanması için de kezzap temin edilmiştir. Yine cami, mektep ve medrese odalarının ihtiyaçlarından biri olan, vakfiye gereği eskidikçe değiştirilmesi şart koşulan Mihaliç hasır da büyük ve küçük olmak üzere gerek cami kapısının nişi gerekse cami sakaları için tedarik edilmiştir. Olağan ihtiyaçlar içerisinde hizmetliler gurubuna yapılan masraflara da değinmek gerekir. Şöyle ki cami, medrese ve yeni odalardaki çöplerin temizlenmesinden sorumlu olanlar; camideki halıların silkelmesi için görevlendirilmiş olan hizmetliler ve ırgatlar; cami avlusundaki su kuyusundan su çekme işini yapanlar; vakfın yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini taşıyan kayıkçılarla hamallar bu grupta olup vakıf gelirlerinden yıllık olarak çeşitli ödemelerde bulunulmuştur.

Bunların dışında başka vakıf eserler için de harcama yapılmıştır. Vakfiye gereği yapılan bu harcamalarda vâkıfın sarayı yakınında bulunan Burunsuz Memi Çelebi Mescidi'nin müezzinine âdet üzere Berat Kandili'nde 120 akçe ödendiği gibi mescit için de altı vukiyye balmumu satın alınmıştır.

Tablo XV
Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın Diğer Masrafları
(1 Muharrem-30 Zilhicce 1022/21 Şubat 1613-10 Şubat 1614)⁶⁷

<i>Giderler</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Miktar</i>	<i>Ait Olduğu Yıl (Hicri Olarak)</i>	<i>Ödenen Meblağ (Akçe Olarak)</i>
Yeni odaların zemini için ödenen avarız bedeli	Cami yakınında	-	1021	240
Peremeci odaları zemini için ödenen avarız bedeli	Balat Kapısı dışında	-	1021	120
Yeni odalar ve medrese zemini mukataa bedeli	Küçük Karaman'da	-	1021	225
Irgat Pazarı'ndaki odaların zeminine ait mukataa bedeli	Irgat Pazarı'nda	-	1021	1.080
Yeni odaların zeminine ait mukataa bedeli	Peremeci Mahallesi'nde	-	1021	360
Peremeci odaları ile Petro Kapısı'ndaki odaların zeminine ait mukataa bedeli	Balat, Ayapetro'da	-	1021	198
Kahvehane-yi kebirdeki zemine ait mukataa bedeli	Küçük Karaman'da	-	1021	70
... zeminine ait mukataa bedeli	Eyüp yakınında	-	1021	160
Eski bağların zeminine ait mukataa bedeli	Kadıköy'de	-	1021	60
Bostanın zeminine ait mukataa bedeli	Karagümrük'te	-	1021	104
Cami mihrabı için şem'-i revgan bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	740
Camideki kandiller için zeytinyağı bedeli	Küçük Karaman'da	310 vukiyye	1022	4.960
Ramazan ayı ile mübarek gecelerde minare kandillerinin yakılmasında sarf edilen meblağ	Küçük Karaman'da	-	1022	420
Cami kapısı nişi için satın alınan Mihaliç hasır bedeli	Küçük Karaman'da	11 adet büyük, 2 adet küçük	1022	760
Cüzhânlar tarafından ve camide Cuma günleri kullanılması için has buhur bedeli ile buhuri ücreti	Küçük Karaman'da	-	1022	1.080
Cami ile medresedeki muslukların taş işlerini yapan usta bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	210

⁶⁷ T.S.M.A. d, nr.3507/0002, vr.3a-4a; nr.3540/0001, vr.3a-4a.

Cami yakınındaki yıkılan duvarın tamiri için horasan, keçe gibi malzeme bedeli ile usta ücreti	-	-	1022	280
Suyollarının tamiri için malzeme gideri ile usta ücreti	-	-	1022	420
Kaldırım taşı bedeli ile Kadızâde türbesine toprak taşıyanlar için ödenen	-	-	1022	280
Kiraları tahsil eden muhızır ve çavuş için ödenen	-	-	1022	188
Cami kapısının nişi için satın alınan hurda Mihaliç hasırı bedeli	Küçük Karaman'da	4 adet	1022	80
Galata ile Küçük Karaman arasında zeytinyağı taşıyan hamallar ve kayıkçılar için ödenen	-	-	1022	120
Bursa'daki bahçe zeminine ait mukataa bedeli	Bursa'da	-	1021	296
Bursa'daki Çin Ali Bahçesi'ndeki haneler için tamir bedeli	Bursa'da	-	1022	370
Saraydaki maşrapaların kalay masrafı	Topkapı Sarayı'nda	-	1022	190
Cami avlusundaki su kuyusu için malzeme bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	270
Cami avlusundaki kuyudan su taşıyanlara verilen ücret	Küçük Karaman'da	-	1022	720
Camideki halıların silkilmesi için görevlendirilmiş olan hizmetliler ile ırgatlara yılda iki kez (rüz-ı hızır ve rüz-ı Kasım) olmak üzere ödenen nafaka ile ücretler	Küçük Karaman'da	-	1022	148
Cami, medrese ve sebil için satın alınan süpürge bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	155
Medrese yanındaki odalar ile cami avlusundaki çöplerin temizliği için ödenen	Küçük Karaman'da	-	1022	320
Cami ve minare kandilleri için satın alınan pamuk ipliği, kirpas, kaz ayağı vs. masrafı	Küçük Karaman'da	-	1022	210
Cami ve minare için kandil bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	165
Vâkıfın mahallesindeki mescit için bal mumu bedeli	Vâkıfın sarayı yanında	6 vukiyye	1022	480
Vâkıfın mahallesindeki mescidin müezzine mum yakması için âdet üzere ödenen	Vâkıfın sarayı yanında	-	1022	120
Camideki cüzlerin konulduğu dolap ve büyük musluk için satın alınan malzeme bedeli	Küçük Karaman'da	3 adet	1022	68

Cami ve sebil için satın alınan sünger bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	59
Camideki sebilde kullanılan maşrapaların kalaylanması için satın alınan kezzap	Küçük Karaman'da	-	1022	49
Camideki musluğun etrafı için satın alınan taşın nakliye ücreti	Küçük Karaman'da	-	1022	68
Irgat Pazarı odalarının tamiri ile çöplerin temizliği için ödenen	Irgat Pazarı'nda	-	1022	235
Vakıf gelirinin tahsili için ödenen ihzariye bedeli	-	-	1022	480
Camideki kandiller için kurşun topu dökme ücreti	Küçük Karaman'da	10 adet	1022	40
Cami kubbesindeki büyük alemin onarımı için mermer ve mermer ustasına ödenen	Küçük Karaman'da	-	1022	4.120
Kahvehane-yi kebirdeki attar ve berber dükkânı için neccar, ırgat ücreti ile tahta, mertek, keçe ve horasan bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	5.455
Cami avlusundaki büyük mermer musluğun tamiri için taşı taşıya olan borcun ödenmesi	Küçük Karaman'da	-	1022	488
Vâkıf tarafından devirhân olarak görevlendirilen İmam Hasan Efendi'ye ödenen ücret	-	11 aylık	1 Safer 1022- 30 Zilhicce 1022	660 (Günlük 2 akçe)
Vâkıfın vefatı dolayısıyla teşhiz ve tekfin için terekesinin 1/3'lük kısmından yapılan masraflar	Küçük Karaman'da	-	23 Ramazan 1022	21.329
Vâkıfın türbesi için terekenin 1/3'lük kısmından satın alınan seccade, sanduka, çubuk vs. bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	6.945
Vâkıfın ruhu için terekenin 1/3'lük kısmından kardeşi Mehmed Ağa tarafından verilen yemeğin bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	3.000
Peremeci Mahallesi'ndeki yeni odalar ile Dilaver Bey'e ödenen	Peremeci Mahallesi'nde	-	1022	65
Kayıt, hamaliye, nakliye, işe ücretleri ile diğer masraflar	-	-	1022	1.800
Toplam				58.112⁶⁸

⁶⁸ TSMA. d, nr.3540/0001, vr.3a'da vakfın yıllık giderleri 60.460 akçe olarak verilmiştir.

1613-1614 yılında personel giderleri hariç vakfın toplam harcaması 58.112 akçeye ulaşmıştır. Harcamaların bir önceki yıla göre %55 oranında artış göstermesi vâkıfın vefatı dolayısıyla yapılan masraflardan kaynaklanmıştır. Bu dönemde vakfa ait bazı gayrimenkullere ödenen avarız ve mukataa bedelleri devam etmiştir. Bununla beraber önceki defterden farklı olarak vakfın Bursa'daki gayrimenkulleriyle ilgili bazı bilgilere yer verilmiştir. Buna göre Bursa'da bulunan bahçenin zemin kirası olarak 1612-1613 yılına ait olmak üzere 296 akçe mukataa bedeli ödenmiş, Çin Ali Bahçesi'ndeki evler de tamir görmüştür.

Bahsedilen yılda cami, mescit ve minarenin aydınlatma, tütüleme ve tefrişatına yönelik olarak olağan hale gelen ihtiyaç maddelerinin satın alınması devam etmiştir. Ayrıca vakfiyedeki şartlar doğrultusunda Ramazan ayı ile mübarek gecelerde minare kandillerinin yakılmasına dikkat edilmiş, bu amaca uygun olarak vakıf gelirinden pay ayrılmıştır.

Tamir faaliyetleri bu dönemde de devam etmiş, cami, medrese, sebil, suyolları, kahvehane-yi kebir yanındaki dükkanlar ile Irgat Pazarı'ndaki odalar tamir edilmiştir. Yapılan tamiratın genellikle cami merkezli olduğu görülmektedir. Zira cami kubbesindeki büyük alemin onarımı için mermer; cami avlusundaki büyük mermer musluğun etrafı için de taş satın alınmıştır. Ayrıca cami yakınındaki yıkılan duvar tamir ettirilmiş, cami ve medresedeki muslukların taş işleri elden geçirilmiş, suyolları işler hale getirilmiştir. Topkapı Sarayı'nda Bâbü's-saade'ye açılan su kuyusu ile cami sebilinin maşrapaları da kalaylanmıştır. Bu faaliyetler sırasında malzeme ve usta ücreti olarak vakıf gelirlerinden ödenek ayrılmıştır. Külliye'nin olağan giderleri kapsamında cami, medrese, medrese odaları ile bunlara ait avluların temizlik, tamir, nakliye ve aydınlatma işini yapan hizmetli, usta, ırgat, hamal ve kayıkçılara; kiralari tahsil eden muhızır ve çavuşa da çeşitli ödemelerde bulunulmuştur.

1613-1614 yılına ait defterde vâkıfın vefatı dolayısıyla yapılan bazı harcamalar dikkat çekmektedir. Bu harcamalar vâkıfın vasiyeti doğrultusunda terekesinin 1/3'lük kısmı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede vâkıfın cenaze masrafları için 21.329 akçe; türbesinin tefrişatı için satın alınan seccade, sanduka ve çubuk bedeli olarak 6.945 akçe; vâkıfın ruhu için kardeşi Mehmed Ağa tarafından verilen yemeğe de 3.000 akçe sarf edilmiştir.

Muhasebe defterinde, belirtilen masraflar dışında ince detayların yer aldığı harcamalara da rastlanmaktadır. Örneğin; vakıf gelirlerinden Kadızâde Türbesi'ne toprak taşıyanlara ödemedeki bulunduğu gibi vâkıfın sarayının yanındaki mescidin müezzine mum yakması için yıllık 120 akçe tahsisat ayrılmıştır.

Tablo XVI:
Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın Diğer Giderleri
(1 Muharrem-29 Zilhicce 1023/11 Şubat 1614-30 Ocak 1615)⁶⁹

<i>Giderler</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Miktar</i>	<i>Ait Olduğu Yıl (Hicri Olarak)</i>	<i>Ödenen Meblağ (Akçe Olarak)</i>
Yeni odaların zemini için ödenen avarız bedeli	Cami yakınında	-	1022	240
Peremeci odaları zemini için ödenen avarız bedeli	Balat Kapısı dışında	-	1022	120
Yeni odalar ve medrese zemini mukataa bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	225
Irgat Pazarı'ndaki odaların zeminine ait mukataa bedeli	Irgat Pazarı'nda	-	1022	1.080
Yeni odaların zeminine ait mukataa bedeli	Peremeci Mahallesi'nde	-	1022	360
Peremeci odaları ile Petro Kapısı'ndaki odaların zeminine ait mukataa bedeli	Balat, Ayapetro'da	-	1022	198
Kahvehane-yi kebirdeki zemine ait mukataa bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	70
... zeminine ait mukataa bedeli	Eyüp yakınında	-	1022	160
Bağların zeminine ait mukataa bedeli	Kadıköy'de	-	1022	1.320
Bostanın zeminine ait mukataa bedeli	Karagümrük'te	-	1022	104
Bursa'daki bahçelerin zeminine ait mukataa bedeli	Bursa'da	-	1022	248
Cami ve medrese ... mukataa bedeli	Küçük Karaman'da	-	1022	200
Cami için şem'-i revgan bedeli	Küçük Karaman'da	-	1023	720
Cami için zeytinyağı bedeli	Küçük Karaman'da	310 vukiyye	1023	5.580
Ramazan ayı ile mübarek gecelerde minare kandillerinin yakılmasında sarf edilen meblağ	Küçük Karaman'da	-	1023	420
Cami için satın alınan Mihaliç burması bedeli	Küçük Karaman'da	18 adet	1023	770

⁶⁹ TSMA. d, nr.3540/0002, vr.2b-4a; nr.3540/0003, vr.3a-4b.

Cüzhânlar tarafından ve camide Cuma günleri kullanılması için buhur bedeli ile buhuri ücreti	Küçük Karaman'da	-	1023	1.080
Cami ve minare kandilleri için satın alınan pamuk ipliği, kirpas, kaz ayağı vs. masrafı	Küçük Karaman'da	-	1023	220
Cami, medrese, sebil ve tuvalet için satın alınan süpürge bedeli	Küçük Karaman'da	-	1023	140
Cami ve minare için kandil bedeli	Küçük Karaman'da	-	1023	150
Cami ve medrese avlusundaki çöplerin atılması için ödenen hamal ücreti	Küçük Karaman'da	-	1023	340
Saray-ı âmire'deki su kuyusu için satın alınan kilit, sandık bedeli ile hamaliye ücreti	Topkapı Sarayı'nda	-	1023	320
Mısır ve diğer yerlerdeki mahkemelere gönderilmek üzere vakfiye suretini yazan kâtip için ödenen	-	-	1023	330
Vâkıfın sarayı içindeki değirmenin tamiri için harcanan	Ahırkapı'da	-	20 Muharrem 1023	200
Cami avlusundaki suyolları ile diğer yerlerdeki suyollarının masrafı	Küçük Karaman ve diğer yerlerde	-	5 Safer 1023	850
Kadıköy'deki ana cadde için yapılan harcama	Kadıköy'de	-	Safer 1023	2.870
Kavak bağları yanındaki çeşmenin suyollarının tamir masrafı	Kadıköy'de	-	1023	50
Minval Çavuş hanesi ile imamın hanesinin tamiri için satın alınan kiremit vs. ile neccar ücreti	-	-	1023	190
Irgat Pazarı odaları için tamir masrafı	Irgat Pazarı'nda	-	1023	120
Vâkıfın sarayı içindeki değirmenin tamir gideri	Ahırkapı'da	-	25 safer 1023	170
Yahudihane'nin tamiri için satın alınan kereste, kiremit, çivi bedeli ile neccar ve irgat ücreti	Galata'da	-	5 Rebi'ülâhır 1023	480
Camideki billur cam kapaklar için camcıya ödenen ücret ile hurda kapakların tamir bedeli	Küçük Karaman'da	11 kapak	13 Rebi'ülevvel 1023	550

Caminin pencereleri için satın alınan billur bedeli	Küçük Karaman'da	13 adet	1023	104
Caminin pencerelerinin onarımı için satın alınan çengel, çivi vs. bedeli ile neccar ücreti	Küçük Karaman'da	-	1023	65
Irgat Pazarı odaları için harcanan	Irgat Pazarı'nda	-	15 Rebi'ülevvel 1023	300
Bağların budanması, bellenmesi ve çapalanması için harcanan	Kadıköy'de	-	1023	11.300
Saray-ı âmire'deki su kuyusunun temizlenmesi için harcanan	Topkapı Sarayı'nda	-	16 Rebi'ülevvel 1023	225
Saray-ı âmire'deki su kuyusu için satın alınan malzeme gideri	Topkapı Sarayı'nda	-	1023	120
Galata ile cami arasında zeytinyağı nakli için ödenen hamaliye ve kayık ücreti	-	-	1023	80
Sıcak günlerde fazladan su taşıyanlara verilen bahşiş	-	-	20 Rebi'ülâhır 1023	120
Değirmendeki demir pencerelerin tamiri için satın alınan çivi ve kereste bedeli ile neccar ücreti	Ahırkapı, Vâkıfın sarayı içinde	-	1023	240
Vâkıfın sarayı içindeki değirmen için yapılan diğer masraflar	Ahırkapı'da	-	Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1023	11.500
Kayık yerlerinin inşası için satın alınan kereste, çivi vs. bedeli ile neccar, irgat ücreti ve moloz, toprak gibi malzemenin nakil gideri	Balat Kapısı dışında	-	25 Cemâziyelâhır 1023	3.880
Kayıklar için yapılan temizlik bedeli	Balat Kapısı dışında	-	15 Cemâziyelâhır 1023	500
Müderris Köyü'ndeki suyunun tamiri ile buradaki büyük musluğun temizlik gideri	Eyüb'te	-	12 Cemâziyelevvel 1023	690
Kahvehane-yi sagirdeki kerevetin inşası için çivi, kereste bedeli ile neccar ücreti	Kahvehane-yi kebirin yanında	-	20 Cemâziyelevvel 1023	470
Vâkıfın camii için büyük bal mumu bedeli	Küçük Karaman'da	10 vukiyye	1023	800
Vâkıfın mahallesindeki mescidin mihrabının her iki tarafı için satın alınan bal mumu bedeli	Vâkıfın sarayı yanında	2 adet, 6 vukiyye	1023	480

Vâkıfın mahallesindeki mescidin müezzinine vakfiyedeki şart gereği âdet üzere mum yakma bedeli olarak verilen	Vâkıfın sarayı yanında	-	1023	120
Büyük bal mumu dökmek için yapılan masraf	-	-	1023	120
Gümrük bostanındaki otlağın bakımı için kullanılan kereste bedeli ile çalışanlara ödenen ücret	-	-	1023	1.318
Mihaliç'teki cami avlusunda bulunan su kuyusu için vakfiye gereği satın alınan malzeme bedeli	Mihaliç'te	-	1023	1.080
Abdünebi Efendi odaları ile kahvehane-yi kebire kiremit döşenmesi için neccar ve ırgat ücreti	Küçük Karaman ve diğer yerlerde	-	5 Şa'ban 1023	480
Abdünebi Efendi odaları için satın alınan oluk ve çubuk bedeli ile hamaliye ücreti	-	3 adet oluk, 16 adet çubuk	1023	410
Vâkıfın sarayı içindeki değirmenin tamiri için mimar, hizmetli vs. ücreti	Ahırkapı'da	-	1023	310
Camideki halıların silkilmesi ve döşenmesi ile yol için ödenen ırgat vs. ücreti	Küçük Karaman'da	-	1023	150
Vâkıfın sarayındaki değirmenlerin büyük kapısının inşası için sarf edilen kereste bedeli ile usta ücreti	Ahırkapı'da	-	1023	750
Mesih Paşa Camii yakınındaki caminin tamiri için harcanan	-	-	15 Şevval 1023	150
Büyük bahçedeki hanenin tamir gideri	Bursa'da	-	1023	300
Vâkıfın camisinde Ramazan gecelerinde tesbihat yapanlara verilen ücret	Küçük Karaman'da	-	1023	120
Kahvehane-yi kebirdeki pencerelerin inşası için teneke ve çivi bedeli ile neccar ve ırgat ücreti	Küçük Karaman'da	-	1023	320
Vâkıfın türbesindeki sarğın temizlenmesi için kullanılan sabun bedeli ile çamaşırçı ve destarı ücreti	Küçük Karaman'da	-	1023	60
Vâkıfın sarayındaki değirmenlerin çarkları için kullanılan kızılçık çubuklarının bedeli ile usta ücreti	Ahırkapı'da	-	Ramazan 1023	2.017

Vakfın sarayındaki ekmeğ fırınının döşemesi için satın alınan tuğla bedeli ile usta ücreti	Ahırkapı'da	-	1023	500
...	-	3.000 adet	4 Şevval 1023	3.000
İbrahim Bey odasında yapılan tamirat için kullanılan çivi bedeli ile ırgat ve neccar ücreti	-	-	1023	85
Kıbrıs Adası'ndaki vekâle gelirini getiren Dergâh-ı Âlî kapıcılarından Hamza Ağa'ya verilen harcırah	-	-	1023	2.000
Vakfın sarayındaki değirmenlerin onarım gideri	Ahırkapı'da	-	10 Zilka'de 1023	75
Vakfın sarayındaki değirmenlerin tamirine harcanan	Ahırkapı'da	-	10 Zilka'de 1023	123
Vakfın camisindeki kirpas perdelerin tamir bedeli	Küçük Karaman'da	-	1023	120
Vakfın sarayının tamir masrafı	Ahırkapı'da	-	1023	3.600
Vakfın camisinin kapı perdesi ile türbe kapısı için yapılan harcama	Küçük Karaman'da	-	1023	60
Vakfın camisinin su yolu tamir gideri	Küçük Karaman'da	-	20 Cemâziyelevvel 1023	60
Kiracıardan vakıf gelirlerinin tahsili için ihzariye vs. gideri	-	-	1023	380
Çeşitli masraflar ile kayık ve hamaliye ücreti	-	-	1023	1.800
Toplam				56.580

1614-1615 yılı giderleri, bir önceki yılın giderlerine yakın olarak gerçekleşmiş, personel masrafları hariç olmak üzere çeşitli kalemlere 56.580 akçe ödemede bulunulmuştur. Önceki yıllarda olduğu gibi vakfın İstanbul ve Bursa'da bulunan bazı gayrimenkulleri için mukataa bedeli ödendiği görülmektedir. Bu ödemelerde bir takım artışlar da dikkati çekmektedir. Örneğin; Kadıköy'de bulunan bağların zemin kirası 1612-1613 yılında yıllık 60 akçe iken bu oran 1613-1614 yılında 1.320 akçeye çıkmıştır. Bu durumun sebebi vâkıf tarafından tasarruf edilen bir kısım bağların onun ölümünden sonra vakfa gelir olarak kaydedilmesi ve kira bedellerinin de vakıf tarafından ödenmesi olarak gösterilebilir.

Bu dönemde başta cami olmak üzere mescit, medrese, sebil, tuvalet ve su kuyularının yıllık olağan ihtiyaçları karşılanmış, vakfiye şartlarına uygun olarak aydınlatma, tütsüleme, tefrişat ve temizlik malzemeleri satın alınmıştır. 1614-1615 yılı giderlerinde dikkati çeken en önemli ayrıntı tamir masraflarının büyük bir artış göstermesi, İstanbul dışındaki bölgeleri de içine alacak şekilde genişlemesidir. Vakıf eserler ile gayrimenkullerin tamir ve bakım süreci çeşitli başlıklar altında incelenebilir. Bunlardan biri cami, medrese ve minare ile ilgili yapılan işlerdir. Bahsedilen yılda caminin pencere camları yenilenmiş, pencerelerin onarımı için çengel, çivi ve billur cam kapaklar satın alınmış, hurda kapaklar tamir edilmiştir. Cami halıları silkilip tekrar döşenmiş, eskiyen kirpas perdeler ile kapı perdesinin onarımı yapılmıştır. Ayrıca cami ve medrese avlusundaki çöplerin temizlenmesi için gayret gösterilmiştir. Bu amaçla çalıştırılan camcı, neccar, ırgat ve hamallara ödemede bulunulmuştur. Vâkıfın defnedildiği türbede de vakfiye şartları gereği çeşitli temizlik çalışmaları yapılmış, buradaki sarığın temizlenmesi için sabun satın alındığı gibi çamaşırcı ve destarcıya hizmetlerine karşılık ücret ödenmiştir.

Tamiratın önemli bir boyutunu suyolları üzerinde yapılan çalışmalar oluşturmuştur. Yıl içerisinde yayılacak şekilde gerek cami avlusundaki gerekse diğer yerlerdeki suyolları tamir edilerek bakımları yapılmıştır. Örneğin, Kadıköy'de Kavak bağları yanındaki çeşmenin suyolları elden geçirilmiş; Müderris Köyü'ndeki suyolunun tamiri yapılarak buradaki büyük musluk temizlenmiştir. Ayrıca su kuyularının temizlenmesi ve malzeme ihtiyaçlarının karşılanması konusunda da gerekli harcamalar yapılmıştır. Nitekim Topkapı Sarayı avlusundaki su kuyusu temizlenerek kilit ve sandık

satın alınmış; Mihaliç'te cami avlusunda bulunan su kuyusuna da vakfiyedeki şartlar gereğince çeşitli malzemeler alınarak işlerliği sağlanmıştır. Suyun temin ve dağıtımına son derece önem veren vakıf yönetimi, bu organizasyonda görev alan personelini, özellikle sıcak günlerde daha fazla çalışmak durumunda kaldığı için bahşişle ödüllendirmiştir.

1614-1615 yılı muhasebe bilançosunda önceki yıllarda bulunmayan bazı kayıtlara da rastlanmaktadır. Bu kayıtlar vâkıfın sarayı ile saray müştemilatından olan değirmen ve fırının tamirine yönelik bilgiler içermektedir. Vâkıfın İstanbul Kabasakal Mahallesi'nde bulunan sarayı 3.600 akçe sarf edilerek tamir edilmiş, ekmek fırınının döşemesi için de tuğla satın alınmıştır. Saray avlusundaki en kapsamlı tamirat değirmenlerde gerçekleştirilmiştir. 1614-1615 yılının başlarından itibaren yılın sonuna kadar değirmenlerin çeşitli kısımlarında -tamirat giderleri toplamda 15.385 akçeye ulaşan- yenileme çalışmaları yapılmıştır. Buna göre değirmenin demir pencerelerinin tamirine yönelik olarak çivi ve kereste satın alınmış; büyük kapısının inşası için kereste temin edilmiştir. Değirmenlerin çarklarında kullanılmak üzere tedarik edilen kızılçık çubukları bedeli ile tamir işinde görevli usta, mimar, neccar ve hizmetli ücretleri de vakıf gelirlerinden ödenmiştir.

İnşa, tamir ve bakım faaliyetleri vakfın diğer gayrimenkullerinde de söz konusu olmuştur. Kadıköy'deki ana yolun bakımı ile bağların budanması, bellenmesi ve çapalanmasına yönelik işler; Gümrük Bostanı'ndaki otlağın bakımı; Kahvehane-yi sağırde kerevet inşası; Kahvehane-yi kebire kiremit döşenmesi, pencerelerin inşa edilmesi; Abdünnebi odalarına kiremit döşenmesi; Irgat Pazarı'ndaki odalar, Galata'daki Yahudihane, Minval Çavuş hanesi, imamın evi ile İbrahim Bey odasının tamiri; Bursa'da büyük bahçedeki evin onarımı bu çerçevede söylenebilir. Daha önce vakfın gelir kaynakları arasında zikredilen Balat Kapısı dışında Karabaş Mahallesi'nde bulunan binanın önündeki yirmi bir peremelik yerin kayıkhane olarak kullanılması için çalışma başlatılmıştır. Kayık yerlerinin inşası kapsamında ilgili yere moloz ve toprak nakledilmiş, çevre düzenlemesi yapılmış, kayıklar temizlenerek kullanıma hazır hale getirilmiştir. Adı geçen yerlerin tamir ve bakımı için kiremit, teneke, çivi, kereste, oluk ve çubuk gibi malzemeler ile neccar, ırgat ve hamallara ihtiyaç duyulmuş, ücretler vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.

Bahsedilen yılda vakıf gelirlerinden, başka vakıf eserler ile vakıf görevlilerine ödemedede bulunulmuştur. Daha önceki defterlerde de yer aldığı şekliyle vâkıfın mahallesinde bulunan mescidin mihrabının iki tarafına konulan altışar vukıyyelik bal mumunun bedeli için 480 akçe, vakfiye şartı gereği müezzine mum yakma bedeli olarak yıllık 120 akçe verilmiştir. Yine gelirlerin bir kısmı onarıma ihtiyaç duyan camilere sarf edilmiştir. Bu çerçevede Mesih Paşa Camii'nin yakınında bulunan bir caminin tamirine 150 akçe harcanmıştır.

1614-1615 yılında vakıf gelirlerinin bir kısmı ise çeşitli işleri yapan vakıf görevlilerine tahsis edilmiştir. Mesela Mısır ve diğer yerlerdeki mahkemelere gönderilmek üzere vakfiye suretini kaleme alan kâtime 330 akçe ödendiği gibi Kıbrıs adasındaki vekale gelirini getiren Dergâh-ı âli kapıcılarından Hamza Ağa'ya harcırah olarak 2.000 akçe, kiracılardan vakıf gelirlerini tahsil eden görevlilere de 380 akçe verilmiştir.

Vakfiyenin tescilinden yedi ilâ on yıl sonrasına ait kayıtlara göre yapılan yukarıdaki değerlendirmeler vakıf gelirlerinin masrafları karşılamada yeterli olduğunu hatta gelir fazlasının oluştuğunu ortaya koymaktadır. Vakfın 1612-1615 dönemi gelir-gider durumunu gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo XVII
Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın
1021-1023/1612-1615 Yılları Gelir-Gider Durumu

<i>Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Yıllar</i>	<i>Toplam Gelir (Akçe Olarak)</i>	<i>Vakıf Görevlilerine Ödenen (Akçe Olarak)</i>	<i>Diğer Masraflar (Akçe Olarak)</i>	<i>Toplam Gider (Akçe Olarak)</i>	<i>Vakıf Fazlası (Akçe Olarak)</i>
1612-1613	153.740	115.980	37.380	153.360	380
1613-1614	193.113	112.350	58.112	176.462	22.651
1614-1615	265.276	127.080	56.580	197.405	67.871

Arşiv kayıtları arasında sonraki döneme ait vakfın gelir-gider durumunu tespit etmeyi sağlayacak benzer verilere maalesef rastlanılamamış, sadece XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyıla ait bazı bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre Kıbrıs'ta Limasol iskelesinde aylık 300 akçe icare-i müceceleli vekâle denilen han, on üç adet mahzen, dokuz adet dükkan yine aynı yerde üç adet oda, iki adet mahzen, iki adet su kuyusu, bahçe ve tarla 1763

yılında Hacı Ömer Ağa'nın tasarrufuna verilmiş, söz konusu şahıs öldükten sonra vakfa ait bu gayrimenkuller Fahriye, Emine ve Zehra adındaki kızlarına intikal etmiştir. Bir süre sonra Emine ve Zehra hanımların çocuksuz olarak vefatı üzerine 2/3'lük hisse mahlul olup Fahriye Hanım'ın oğlu tarafından zapt edilmiştir. 1854 yılında Evkaf Nezareti duruma müdahale etmiş, zapt edildiği andan itibaren biriken kiranın vakfa aktarılmasını istemiştir. Ayrıca mahlul olan hisse İstanbul'da yapılan müzayedeyle 62.000 kuruş muaccele karşılığında 13 Ekim 1858 tarihinde bir hanıma devredilmiştir.⁷⁰ Böylece Hafız Ahmed Paşa'nın Limasol'daki gelir kaynakları tekrar vakfa gelir sağlar hale getirilmiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısına ait bazı arşiv kayıtlarına göre Bursa'daki bahçelerin de korunduğu tespit edilmiştir. 1841-1842 yıllarına ait bir arşiv belgesinde Bursa'da Küplüpinar ismiyle anılan yerde bulunan yaklaşık iki dönüm büyüklüğündeki bahçenin icareteyn usulüyle işletildiği ve vakfa gelir sağladığı kaydedilmiştir.⁷¹ 1844 yılına ait diğer bir arşiv belgesinde ise Bursa'daki dört dönüm bahçenin nısf hissesinin mahlul olması dolayısıyla yapılan müzayedeye ve elde edilen 925 kuruş değerindeki muaccele gelirine yer verilmiştir.⁷² Aynı döneme ait kayıtlarda Bursa'da bir değirmenin varlığından da bahsedilmiştir. Vakfiyede belirtilmeyen bu değirmenin sonradan vakfın akarâtına dahil edilen yeni bir gelir kaynağı mı ya da daha önce vakfedilen bahçeler içindeki bir müstemilat mı olduğu anlaşılamamış olup bu dönemde vakfa gelir sağlayan kaynaklar arasında bulunması dikkat çekicidir.⁷³

Hafız Ahmed Paşa'nın Kıbrıs ve Bursa dışında taşradaki vakıfları ve gayrimenkulleriyle ilgili XIX. yüzyıla ait başka kayda rastlanmamıştır. Dolayısıyla diğer yerlerdeki vakıfların akıbeti hakkında bilgi edinilememiştir. Sadece İstanbul'daki külliye ile vakfa ait bazı gayrimenkullerin durumuna yönelik bilgi içeren bazı veriler tespit edilmiştir. Bu dönemde

⁷⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Osmanlı Arşivleri (OA), Evkaf Mektûbî Kalemi (EV.MKT), 00008.00300; 00226.00086; 01186.00121; VGMA, OA, Evkaf Tahrirat (EV.THR), 00313.00028; VGMA, TKIBM-TMSK, 00831.00004.

⁷¹ VGMA, Evkaf Zimmet Halifeliği (EV.ZMT), 00160.00114.

⁷² VGMA, OA, *Evkaf Defteri (EV.d)*, nr.12215, vr.3b; VGMA, EV.ZMT, 00202.00097. Bursa'daki bahçelerin ferağ ve intikal bilgileriyle gelirlerine başka kayıtlarda da rastlanmıştır. Bunlar için bkz. VGMA, OA, *EV.d*, nr.15955, vr.4b; nr.17729, vr.3a.

⁷³ VGMA, OA, *EV.d*, nr.14084, vr.1b.

vakfın akarı durumunda olan odalar, evler, dükkanlar, Yahudihane ve kayıkhane arsalarının el değiştirmesiyle ilgili düzenlenen verilerden vakfın Mimar Sinan, Karabaş ve Küçük Karaman mahallelerindeki gayrimenkullerinin gelir sağlamaya devam ettiği,⁷⁴ külliyeinin ise faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.⁷⁵ Zaman zaman vakıf eserlerde bir takım bakım ve onarım işlerinin yapıldığı saptanmıştır. 1801-1802 yıllarına ait bir arşiv kaydına göre vakfın Topkapı Sarayı avlusunda bulunan su kuyusu ve çeşmesinin şehremini tarafından tamiri gerçekleştirilmiş, bunun için 625 kuruş harcamada bulunulmuştur. Böylece sarayın avlusundaki hayrata tekrar işlerlik kazandırılmıştır.⁷⁶

Tam tarihi net olarak bilinmemekle birlikte 10 Kasım 1857 tarihinden önce yaşandığı ilgili arşiv kayıtlarından anlaşılan bir yangın nedeniyle cami, medrese ve sebil zarar görmüş özellikle camiye bitişik durumda olan medrese odalarından bir kaç tanesinin kurşunları ayrılıp kubbeleri açılarak harap olmuştur. Yangında zarar görüp eriyen 666 vukiyye ağırlığındaki kurşun Fatih kurşunhanesine emaneten teslim edilmiş, bir süre sonra kurşuncuya satılarak elde edilen 1.914,5 kuruş 10 para tutarındaki meblağ hazineye devredilmiştir. Zarar gören yapılar Hacı İsmail Ağa adındaki bir hayırsever tarafından tamir ettirilerek yenilenmiş, minaresinin külahını kurşunla kaplamak için hazineye aktarılan meblağ tekrar vakıf adına talep edilmiştir. Bu talep olumlu karşılanarak gerekli işlemler başlatılmış, sözü edilen meblağ ödenerek minarenin külahı için kullanılmıştır.⁷⁷ 1866-1869 yıllarına ait muhasebe verilerinden anlaşıldığına göre külliyeinin çeşitli bölümlerinde onarım faaliyetleri devam etmiş, minarenin yanında çamaşırhane tamir edilerek kiremitleri aktarılmıştır. Ayrıca Bayrampaşa Çeşmesi ile külliyeindeki çeşmeler onarılarak lağımaların bakımı yapılmıştır.⁷⁸ Yüzyılın sonlarına

⁷⁴ Bu konudaki örnekler için bkz. VGMA, OA, Evkaf Gedik Kitabeti (EV.GDK), 00271.00114; 00271.00118; VGMA, TKIBM-TMSK, 00831.00005; VGMA, OA, EV.MKT, 01134.00184; 01466.00228; 03220.00290.

⁷⁵ XVIII ila XX. yüzyıllar arasında vakıf eserlerin faal olduğunu gösteren görevli atamalarıyla ilgili tabloya Ek VII'de yer verilmiştir.

⁷⁶ BOA, Hatt-ı Hümayûn (HAT), 1483.

⁷⁷ VGMA, *VG.M.Deftter*, nr.02086.00124, s.239; VGMA, OA, EV.MKT, 00041.00259; 00114.00331.

⁷⁸ VGMA, OA, Evkaf Muhasebesi Kalemi (EV.MH), 01824.00914; 01824.00936. Belirtilen yıllara ait vakfın gelir-gider durumunu gösteren tablolar Ek VIII, Ek IX ve Ek X'da verilmiştir.

doğru yaşanan deprem nedeniyle hasar gören yapılar birkaç yıl içinde tekrar onarılmış ancak XX. yüzyıl başlarında medrese kullanılamaz hale gelmiştir. 1915 yılından önce medreseyle ilgili durum tespiti yapılmış, onarımı için 13.051 kuruş gerektiği anlaşılmıştır. Medresenin kurşunlarının olmaması nedeniyle tamamen yıkılma ihtimali göz önüne alınarak bir an önce tamiratın gerçekleştirilmesi konusunda girişimde bulunulmuştur.⁷⁹

XX. yüzyıl başlarında Hafız Ahmed Paşa Külliyesi'ndeki sebilin suyolları ve demirbaşlarıyla da ilgili tespitler yapılmıştır. 1909 yılı ortalarında sebilde on bir tane zincirli bakır tas, bir adet zincirli büyük bakır tas, iki adet musluklu küçük küp ve bir adet taş tekne olduğu saptanmış, bahsedilen eşyalar o dönemde fahri olarak sebilcilik görevini sürdüren ancak atanması için gerekli işlemleri başlatılan Hafız Ahmed Paşa Camii'nin İmamı Süleyman Efendi'ye zimmetlenmiştir.⁸⁰ Aynı yılın sonlarında sebilin kapısının harap, suyollarının da bozuk olması nedeniyle kullanılmadığı, kullanılması halinde sebili ve camiyi su bastığı belirtilmiştir.⁸¹

Vakıf eserler XX. yüzyılda çeşitli nedenlerle onarım görmüş, aynı yüzyılın son çeyreğinde ise restore edilmiştir. Günümüzde cami ibadete açık olup faaliyetlerini sürdürmektedir.

S o n u ç

Beylerbeyilik, muhafızlık, kubbealtı vezirliği ve sadaret kaymakamlığı gibi görevlerde bulunan Hadım Hafız Ahmed Paşa genellikle hizmet ettiği yerlerde çeşitli vakıflar kurmuş, servetinin önemli bir kısmını oluşturduğu kurumlara tahsis etmiştir.

1607 yılında tescil edilen vakfiyesi ile Hafız Ahmed Paşa, İstanbul'da bugünkü Fatih semtinde cami, medrese, dârü'l-kurrâ, türbe, çeşme, sebil; Rodos'ta zaviye; İlbasan'da cami, mektep ve muallimhane inşa ettirerek vakfetmiştir. Sözü edilen vakıf eserlerin hizmetlerine devam edebilmesi için başta İstanbul olmak üzere Kıbrıs, Rodos, Yenipazar, İlbasan, Prevadi, Burdur, Mihaliç ve Bursa'da bulunan zengin gelir kaynakları bağışlamıştır.

⁷⁹ VGMA, OA, EV.MKT, 00114.00331.

⁸⁰ VGMA, *VGM.Deft.*, nr.02951.00026; VGMA, OA, EV:MKT, 03367.00071; 03367.00072; 03367.00073.

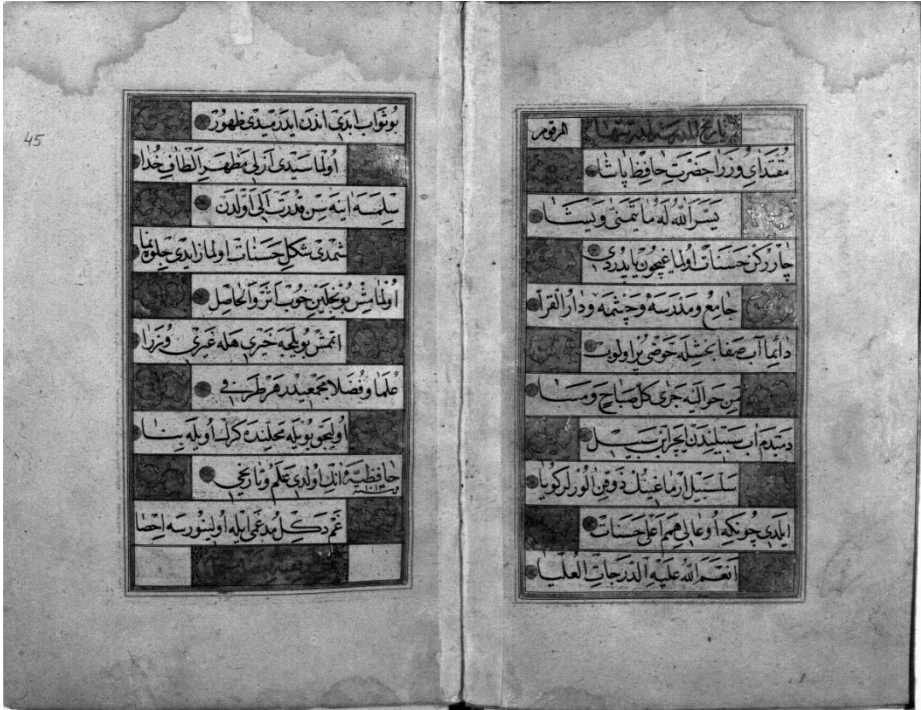
⁸¹ VGMA, OA, EV.MKT, 03367.00071; 03367.00072.

Bunların arasında saray, ev, oda, dükkan, kayıkhanesi, bedesten, han, hamam, mahzen, ambar, değirmen, bağ, bahçe, bostan, su kuyusu ve kaynak suyu bulunmaktadır. Daha sonraki dönemde vakfın iyi işletilmesinin sonucu olarak kahvehane, yağhane, fırın, dalyan ve karlık gibi yeni gelir kaynaklarının diğer gayrimenkuller arasına dahil edildiği saptanmıştır. Sayılan gayrimenkullerden elde edilen gelirin büyük bir kısmı İstanbul'daki külliye görevlileri ile giderlerine ayrılmıştır. Külliye görevlilerine yapılan ödemeden başka vâkıfın kardeşi, kardeşinin eşi, azadlı kölesi ve bazı hanımlara vakıftan ödenek ayrılmıştır. Paşanın kendisine ait diğer vakıf eserlerle gayrimenkullerin ihtiyaçları için yapılan harcamaların dışında bazı vakıfların çeşitli giderleri de vakfın gelirlerinden karşılanmıştır. Nişancı Mehmed Paşa Camii'nin su ihtiyacı giderildiği gibi Burunsuz Memi Çelebi Mescidi ile Mihaliç'teki Cami-i kebir'in bazı masrafları için ödeme yapılmıştır. Bunların dışında Galata Zindanı'ndaki mahkumlara su taşıyan sakaya da tahsisat ayrılmıştır.

Hafız Ahmed Paşa evkafı bulunduğu yerlerin dini ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verdiği gibi sosyo-ekonomik hayatın canlanmasına da katkıda bulunmuştur. Paşanın Rodos ve İbisan'daki hayratının akıbeti bilinmemekle birlikte İstanbul'daki külliye deprem, yangın gibi felaketlere rağmen ayakta kalmayı başarmıştır. Medrese ile çeşme âtil olmakla beraber 1960'lı yılların başında depo olarak kullanılan cami, geçirdiği son tadilatın sonu 1991 yılında ibadete açılmıştır.

EKLER

EK I

Vakfiyede Yer Alan Beyitler⁸² ve Transkripsiyonu

⁸² TSMA. d, nr.6972, vr.44b-45a.

Muktedâ-yı vüzerâ hazret-i Hâfız Paşa
Yesserallâhü lehû mâ yetemennâ ve yeşâ'

Çâr-rükn-i hasenât olmağ için yaptırdı
Câmi' u medrese vü çeşme vü dârü'l-kurrâ

Dâ'imâ âb-ı safâ bahşile havzı pûr olup
Min havâlîhi cerâ küllü sabâhin ve mesâ

Dem-be-dem âb-ı sebîlinden içer ibn-i sebîl
Selsebîl ırmağının zevkin alurlar gûyâ

Eyledi çünkü o 'âlî-himem a'lâ hasenât
En'amallâhü 'aleyhi'l-derecâti'l-'ulyâ

Bu sevâb-ı ebedî andan ider miydi zuhûr
Olmasaydı ezelî mazhar-ı eltâf-ı Hudâ

Silmese âyinesin kudret eli evvelden
Şimdi şekl-i hasenât olmaz idi cilve nümâ

Olmamış buncılayın hûb eser ve'lhâsıl
Etmemiş böylece hayrı hele gayrı vüzerâ

Ulemâ vü fuzalâ mecma'ıdır her tarafı
Olıcak böyle mahallinde gerek öyle binâ

Hâfızıye anın oldu 'alem ve târîhi
Fi sene 1014
Gam değil müdgamî ile olunursa ihsâ

Ek II
Vakfiyeye Göre Bağışlanan Kitaplar⁸³ ve Kitaplardaki Vakıf Mührü⁸⁴

<i>Kıtap Adı</i>	<i>Cilt Sayısı</i>	<i>Nüsha Adedi</i>	<i>Özellikleri</i>
<i>Kelâm-ı Şerif</i>	-	5	-
<i>Sure-i Kehf-i Şerif</i>	-	1	Musanna hatlı
<i>Cüz-i Amme</i>	-	1	Reyhânî hatlı
<i>Keşşâf</i>	1	-	-
<i>Kadî</i>	2	-	-
<i>Tefsîr-i Ebussuud</i>	1	-	-
<i>Ebussuud</i>	21	-	-
<i>Me'âlimü't-Tenzil</i>	1	-	-
<i>Tefsîr-i ibn Âdil</i>	9	-	-
<i>Tefsîr-i Veciz</i>	1	-	-
<i>Tefsîr-i Ebû'l-Leyş</i>	(2. cilt)	1	-
<i>Tefsîr-i Hüseyin Vâ'iz</i>	1	-	-
<i>Türkî Tefsîr</i>	-	1	-
<i>Sahihu'l-Buhârî</i>	1	-	-
<i>Sahihu'l-Müslim</i>	4	-	-
<i>Mesâbih</i>	1	-	-
<i>Menhelü'l-Yenâbi' fî Şerhi'l-Mesâbih</i>	1	-	-
<i>Mişkâtü'l-Mesâbih</i>	1	-	-
<i>Meşârik</i>	1	2	-
<i>Şerh-i Meşârik li-ibni'l-Melek</i>	1	-	-
<i>Nefehâtü'l-Abîr el-Sârî fî Ehâdisi Ebî Eyyûbi'l-Ensârî</i>	-	1	-
<i>Metnü't-Telhîs</i>	1	-	-
<i>Şerhü'l-Miftâh li's-Seyyid Şerîf</i>	1	-	-
<i>Mugnî'l-Lebîb</i>	1	-	-
<i>Kâmûs</i>	1	-	-
<i>Sihâh</i>	1	2	-

⁸³ TSMA. d, nr.6972, vr.27b-28b.

⁸⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu.

<i>Tercümânü 'l-Lüga</i>	1	-	-
<i>Aherî</i>	1	-	-
<i>Ravzatü 'n-Nâzırîn fi 't-Tevârih</i>	1	-	-
<i>Şakâ 'ik</i>	1	2	-
<i>Muhtasar fi 't-Tevârih</i>	1	-	-
<i>Tâcü 't-Tevârih</i>	-	-	Müellifi Hoca Saadeddin Efendi'dir.
<i>Türkî Târih-i Taberî</i>	-	-	-
<i>Hüsni 'l-Muhâdarâ fi ahbârı Mısır ve 'l-Kâhire</i>	2	-	-
<i>Makrîzî</i>	1	-	-
<i>Kitâbü 'l-Muhâdarâ</i>	1	-	-
<i>Cânib-i Garbî</i>	1	-	-
<i>Günyetü 't-Tullâb</i>	1	-	-
<i>Kitâbü 'l-Feth fi 't-tb</i>	-	-	-
<i>Ta 'birü 'l-Kâdirî</i>	-	1	-
<i>Şemsü 'l-Âfâk fi 'l-Evkât</i>	-	1	-
<i>Kitâb-ı Cifr</i>	-	1	-
<i>Hazreciyye</i>	-	1	-
<i>Divân-ı Hâfiz</i>	-	1	-
<i>Şerh-i Hâfiz-ı Şem 'î bi-hattihî</i>	-	-	-
<i>Şerh-i Gülistân-ı Südî</i>	7	-	-
<i>Külliyât-ı Sa 'dî</i>	1	-	-
<i>Hamse-i Nizâmî</i>	1	-	-
<i>Tuhfe-i Sâm Mirzâ</i>	-	1	-
<i>Mecmû 'a-i Kebîre-i Fârisiyye</i>	-	1	-
<i>Sa 'âdetnâme-i Fârisî</i>	-	1	-
<i>Tezkire-i Devletşâh</i>	-	1	-
<i>Türkî Ahlâk-ı Süleymânî</i>	-	1	-

Ek III
Hafız Ahmed Paşa'nın Şevval 1022/Kasım-Aralık 1613 Dönemindeki
İstanbul ve Diğer Yerlerdeki Vakıf Görevlileriyle Vakıftan Tahsisat Alanlar⁸⁵

<i>Görevliler</i>	<i>Görevli Adı</i>	<i>Görevli Sayısı</i>	<i>Günlük Ücret (Akçe Olarak)</i>	<i>Özelliği</i>
Medrese Görevlileri		13	111	
Müderris	Ahmed Efendi	1	50	Haric medresenin müderrisi olup beratı yoktur. Görevi rüus suretiyle tasarruf etmektedir.
Mukayyid	-	1	6	Beratı vardır.
Danışmend	-	10	50	-
Medrese kapıcısı	Mehmed	1	5	-
Cami ile Diğer Yerlerdeki Görevliler		38	157	
Vaiz	Pir Mehmed Efendi	1	15	Cuma günleri görevlidir.
Hatip	Haydar Efendi	1	10	Beratı vardır.
İmam	Mustafa ve Hasan Efendiler	2	18	Vakıf yaşarken imamların nöbetleşe olarak görev yapmalarını istemiştir. Bunlardan birinin ölümü ya da başka bir yere gitmesi halinde kalanın 12 akçe yevmiye ile görevi sürdürmesini talep etmiştir.
Dersiam	Abdüllatif Efendi	1	12	-
Müezzin	Rıdvan, Hüseyin ve Mehmed Efendiler	3	21	-
Müezzin-i salâ	Osman Halife	1	1	-
Sermahfil	Haydar Efendi	1	3	-

⁸⁵ TSMA. d, nr.3734/0001, vr.1b-2b.

Devirhân	Mustafa ve Hasan Efendiler, Mehmed, Osman Halifeler, Hacı Ali ve Mehmed	6	12	Bu görevi yerine getirenlerin sayısının altıdan fazla olmaması şart koşulmuştur.
Kayyım	Mehmet Halife ve Hacı Ali	2	8	-
Seraci	Mehmet Halife ve Hacı Ali	2	4	-
Cüzhân	Mustafa ve Hasan Efendiler, Osman ve Mehmed Halifeler, Hacı Ali, Rıdvan, Hüseyin, Mehmed, Seyyid Hasan, Mehmed	10	34	-
Noktacı ve Cüz muarrifi	Süleyman	1	2	-
Muarriif	Mehmed Halife	1	2	Sadece Cuma günleri için görevlendirilmiştir.
Naathân	Osman Halife	1	2	Sadece Cuma günleri için görevlendirilmiştir.
Hâfız-ı kütüb	Mehmed Halife	1	2	-
Ferraş-ı kenef	Ramazan	1	2	-
Vâkıfın mahallesindeki imam	... Efendi	1	2	-
Caminin suyolcusu	İlyas	1	2	-
Mihaliç'teki cami-i kebirde abkeş	Hüseyin	1	5	-
<i>Vakfın İdarecileri</i>		16	72	
Nâzır	-	1	5	-
Müteveli	Mehmed Efendi	1	20	-
Kâtip	Mustafa Çelebi	1	6	-
Câbî	Süleyman	1	5	-
Câbî-i bağat	Hasan Dede	1	2	Bağların genelinden yıllık ücret alacağı belirtilmiştir.
Kâtib-i ... ve meremmat	... Bey	1	5	-
Mutemed	Hacı Ali	1	3	-
Meremmatî	Ali	1	4	-
Vâkıfın sarayının suyolcusu	İbrahim	1	2	-

İstanbul suyolları nâzırı	-	1	1	-
Suyolları kethüdası	-	1	1	-
Caminin sebilcisi	Mahmud ve ...	2	8	Bu iki görevliden birinin ölmesi halinde kalanın 6 akçe yevmiye ile göreve devam edeceği kaydedilmiştir.
Topkapı sarayı'nın sebilcisi	Hacı Memi	1	4	-
Galata Zindanı'nda saka	Kasım	1	6	-
Türbedar	-	1	2	-
<i>Vakıftan Tahsisat Alanlar</i>		7	39	
Vâkıfın Kardeşi Mehmed Ağa	-	1	10	-
Paşazâde Mehmed Efendi	-	1	10	-
Mehmed Ağa'nın Eşi Abdullah Kızı Vahide	-	1	5	Vâkıfın sarayında bulunan değirmen gelirinden ödeneceği belirtilmiştir.
Mehmed Ağa'nın Eşi Abdullah Kızı Raziye	-	1	5	Vâkıfın sarayında bulunan değirmen gelirinden ödeneceği belirtilmiştir.
Abdullah Kızı Gülistan	-	1	2	-
Abdullah Kızı Handan	-	1	5	-
... Hatun	-	1	2	-
<i>İlbasan'daki Vakıf Görevlileri</i>		6	16	
İmam	-	1	3	-
Hatip	-	1	3	-
Müezzin	-	1	3	-
Kayyım ve kandilci	-	1	2	-
Yasin, Tebareke ve Ammeân	-	1	2	-
Câbî		1	3	Bu görevli altı ayda bir İstanbul'a gelerek mütevelliden aldığı nakit ile İlbasan'daki görevlilerin ücretlerini ödemekle yükümlü kılınmıştır.

Ek IV

**Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul'daki Akarâtı ve Gelirleri
(1046-1115/1636-1704)⁸⁶**

<i>Gayrimenkulün Türü</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Her Birinin Aylık Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>	<i>Aylık Toplam Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>
Dükkan	2	Vâkıfın camisi yakınında	30	60
Dükkan ve fevkani oda	1		55	55
Hane	1		25	25
Hane	2		30	60
Oda	1		30	30
Hane	2	Vâkıfın camisi yakınında Mimar Sinan Mahallesi'nde	40	80
Hane (biri harap durumda)	14		30	420
Hane (biri harap durumda)	3		10	30
Hane	1		45	45
Hane	2		-	60
Hane	4		22,5	90

⁸⁶ TSMA. d, nr.7419/0001, vr.1a-2a.

Hane	1		21	21
Hane	1		24	24
Hane	8		25	200
Hane	4	Küçük Maltepe’de Pirinççi Sinan’ın arsası üzerinde	25	100
Hane	2		33,5	67
Hane	4	Mimar Sinan Mahallesi’nde Murad Efendi’nin arsası üzerinde kahvehane yerinde	-	135
Hane	2		22,5	45
Hane	1,5		-	60
Hane	1,5		-	45
Hane	2		-	40
Hane	2		-	58,5
Hane	7		25	175
Hane	1		33	33
Hane	1		33,5	33,5
Hane	1		75	75
Hane	1		45	45
Hane	1		30	30
Hane	3		-	60
Hane	1		90	90

Bekar odası (tahtani ve fevkani)	-		-	100
Büyük bostan	1	Karabaş Mahallesi'nde Karagümrük yakınında Sultan Bayezid-i Veli arsası üzerinde	300	300
Küçük bahçe ile büyük bostan	1		33	33
Hane (biri boş durumda)	5	Kabasakal Sinan Ağa Mahallesi'nde Ayasofya yakınında saray arsası üzerinde	60	300
Hane	11		30	330
Hane	1		80	80
Hane	1		45	45
Hane	1		58,5	58,5
Hane	1		136,5	136,5
Çörekçi fırını	1		-	1.000 (yıllık mukataa geliri)
Hane	1		45	45
Hane ve dalyan	1	Ayapetro Kapısı dışında	120	120
Hane	1		150	150
Hane	1		30	30

Ek V
Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul'daki Akarâtı ve Gelirleri
(1171-1183/1757-1770)⁸⁷

<i>Gayrimenkulün Türü</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Her Birinin Aylık Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>	<i>Aylık Toplam Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>
Dükkan	2	Vâkıfın camisi yakınında	30	60
Dükkan ve fevkani oda	1		45	45
Hane	1		28	28
Hane	2		30	60
Hane	2	Vâkıfın camisi yakınında	40	80
Hane	15		30	450
Hane	3		10	30
Hane	1		20	20
Hane	1		60	60
Hane	1		45	45
Hane	4		22,5	90
Hane	1		21	21

⁸⁷ BOA, *EV.HMH.d*, nr.2859, vr.1b-8a.

Hane	1	Küçük Maltepe'de Pirinççi Sinan'ın arsası üzerinde	24	24
Hane (dördü harap durumda)	7		25	175
Hane	2		12,5	25
Hane	4		25	100
Hane	2		17	34
Hane	1		33,5	33,5
Hane	1	Mimar Sinan Mahallesi'nde Murad Efendi'nin arsası üzerinde	180	180
Hane	2		45	90
Hane	1		60	60
Hane	1		40	40
Hane	1		177	177
Hane	1		25	25
Hane	2		50	100
Hane	2		12	24
Hane	1		13	13
Hane	2		33,5	67
Hane	1		24	24
Hane	1		27	27
Hane	1		30	30
Hane	1		105	105

Büyük bostan	1	Karabaş Mahallesi'nde Karagümrük yakınında Sultan Bayezid-i Veli arsası üzerinde	300	300
Küçük bahçe ile büyük bostan	1		40	40
Odalar	-		-	100
Hane	1	Kabasakal Sinan Ağa Mahallesi'nde Ayasofya yakınında saray arsası üzerinde	40	40
Hane	1		20	20
Hane	10		30	300
Hane	1		120	120
Hane	2		60	120
Hane	1		80	80
Hane	1		45	45
Hane	1		58,5	58,5
Hane	1		136,5	136,5
Bakkal ve çörekçi fırını ile birkaç hane	-		-	1.000 (yıllık mukataa geliri)
Kayıkhane ve Yahudihane	2		Balat Kapısı arsası üzerinde	-
Yahudihane	1	150		150
Yahudihane	1	240		240
Hane	1	305		305
Hane	1	40		40
Yahudihane	1	20		20

Yahudihane	1		10	10	
Karlık	1	Hazreti Halid zemini üzerinde	25	25	
Hane	1	Galata'daki Mahalle-yi Kebir'de	30	30	
Hane	1	Mirahor Mahallesi'nde	34	34	
Hane	1		16,5	16,5	
Hane	4		40	160	
Hane ve yağhane	1		60	60	
Hane	3		30	90	
Hane	3		45	135	
Hane	1		21	21	
Hane	2		60	120	
Hane	1		90	90	
Hane	1		36	36	
Hane	3		15	45	
Hane	1		25	25	
Hane	1		Kürekçi Hacı Hüseyin Mahallesi'nde	30	30
Hane	1			40	40
Hane	1	35		35	

Ek VI
Hafız Ahmed Paşa'nın Kadıköy'deki Akarâtı ve Gelirleri
(1161-1169/1748-1756)⁸⁸

<i>Gayrimenkulün Türü</i>	<i>Adet</i>	<i>Dönüm</i>	<i>Yıllık Kira Geliri (Akçe Olarak)</i>	<i>Ait Olduğu Yıl</i>
Bostan	1	-	250	1161
Bağ	-	4	40	
Bağ	-	30	300	
Bağ	-	7	70	
Bağ	-	3,5	35	
Bağ	-	12	120	
Bağ ve bostan	-	12	140	
Karagöz bostanı	1	-	30	
Bostan	1	-	250	
Bağ	-	10	140	
Bağ	-	-	100	
Bağ yeri	-	10	100	
Bağ yeri	-	2	10	
Bağ yeri	-	8,5	85	
Bostan	1	-	500	
Arsa	-	3	30	
Bağ	-	-	60	
Arsa	-	4	40	
Arsa	-	10	100	
Arsa	-	3	30	
Bostan	-	3	30	
Bağ	1	-	150	
Bağ	-	-	70	
Bağ	-	9,5	95	
?	-	12	120	
Bağ	-	11,5	115	

⁸⁸ BOA, *EV.HMH.d.*, nr.4506.

Bağ	-	-	120	1166
Bağ	-	-	250	
Bağ	-	-	430	
Bağ	-	-	100	
Bağ	-	10	100	
Bağ	-	8	80	
Bağ	-	20	180	
Bağ	-	3,5	40	
Bağ	-	11,5	115	
Bağ	-	72,5	720	
Bağ	-	12	120	
Bağ	-	3	30	
Bağ	-	22	220	
Bostan	1	-	250	
Bostan	1	-	30	
Bağ	-	-	70	1168
Bostan	1	-	250	
Bostan	1	-	500	
Bağ	1	-	630	
Bağ	-	3	30	
Bağ	-	12	120	
Bağ	-	4	40	
Bağ	-	9,5	95	
Bağ	-	11,5	115	
Bağ	-	7	-	
Bağ	-	22	220	
Bağ	-	12	120	
Bağ	-	7	70	
Bağ	-	8	80	
Bostan ve bağ	-	-	390	
Bostan	1	-	250	1169

Ek VII
Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın XVIII-XX. Yüzyıllardaki Görevlileri

<i>Görevin Türü</i>	<i>Eski Görevlinin Adı</i>	<i>Görevden Ayrılma Nedeni</i>	<i>Yeni Görevlinin Adı</i>	<i>Aldığı Ücret</i>	<i>İlgili Arşiv Kaydının Tarihi</i>
Tevliyet	-	-	Mehmed Ali Üsküdar	20 Akçe Yevmiye	18 Eylül 1727 ⁸⁹
Mütevelli kaymakamlığı	-	-	Abdurrahman Efendi	5 Akçe Yevmiye	13 Ağustos 1732 ⁹⁰
Hitabet ve sermahfillik	-	-	Mehmed Emin Halife	10+3 Akçe Yevmiye	11 Temmuz 1742 ⁹¹
Bevvab-ı medrese	-	-	Hacı Mustafa Efendi	5 Akçe Yevmiye	12 Ağustos 1778 ⁹²
Sebilcilik	-	-	Hüseyin Efendi	5 Akçe Yevmiye	13 Aralık 1788 ⁹³
Hitabet	Ali Halife bin Hasan	Ferağ	Osman bin Mehmed	10 Akçe Yevmiye	16 Ocak 1798 ⁹⁴
Saray-ı cedid sebilciliği	-	-	Halil Efendi bin Mehmed	4 Akçe Yevmiye	16 Nisan 1810 ⁹⁵
Ferraş-ı kenif ve medrese	-	-	Seyyid Mehmed Emin Raif Efendi	1 Akçe Yevmiye	1817 ⁹⁶

⁸⁹ VGMA, *VGM.Deftter*, nr.00660.00008, s.11.

⁹⁰ Dönemin mütevellisi Mehmed Ali Üsküdar'dan vakıf görevlilerinin şikayeti üzerine mütevelli kaymakamlığı görevi ihdas edilerek tabloda belirtilen şahıs göreve getirilmiş, tahsis edilen ücret mütevellinin yevmiyesinden kesilerek ödenmiştir (VGMA, *VGM.Deftter*, nr.00660.00081, s.161).

⁹¹ VGMA, *VGM.Deftter*, nr.00660.00183, s.361.

⁹² VGMA, OA, Evkaf Mektûbi Kalemi, Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT), 00151.00156.

⁹³ VGMA, OA, EV.MKT, 03367.00071; 03367.00072; VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00151.00156; 00789.00012.

⁹⁴ BOA, HAT, 1468.

⁹⁵ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00151.00156.

⁹⁶ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00151.00156.

İmamet ve türbedarlık	Seyyid Mehmed Halife bin Seyyid Mehmed	Ölüm	Hafız Mehmed Halife bin Süleyman	10+2 Akçe Yevmiye	23 Eylül 1828 ⁹⁷
İmamet ve hitabet	Hafız Mehmed Halife bin Süleyman (İmam) Sadullah bin Süleyman (Hatib)	Başka bir yere göç etmesi Ölüm	Hafız Mustafa Efendi	10 Akçe Yevmiye imamet 10 Akçe Yevmiye hitabet	28 Mart 1837 ⁹⁸
Hafız-ı kütüb	Dersiam Şeyh Hacı Mehmed Efendi	Ölüm	Ahmed Tevfik Efendi bin Numan	2 Akçe Yevmiye	8 Aralık 1858 ⁹⁹
İmamet ve hitabet	Hafız İsmail Efendi bin Ahmed	Ferağ	Yakub Efendi bin Mahmud	10 Akçe Yevmiye	20 Mayıs 1860 ¹⁰⁰
Türbedarlık ve Kandilcilik	Hafız Mehmed Halife bin Süleyman ve Seyyid Mustafa Halife bin Seyyid Halil	Her ikisinin de ölümü	Yakub Efendi bin Mahmud	2+2 Akçe Yevmiye	22 Temmuz 1864 ¹⁰¹
Nısf hisse tevliyet, nısf hisse kitabet, cibayet (süvari)	Seyyid Derviş Ali Efendi	Ölüm	Seyyid Mahmud Hüsameddin ve Seyyid Mehmed Sadık Efendi	-	27 Temmuz 1865 ¹⁰²
İmamet ve hitabet	Yakub Efendi bin Mustafa	Ferağ	Hasan Efendi bin Ali	-	15 Haziran 1875 ¹⁰³

⁹⁷ VGMA, OA, EV.MH, 00005.00096.

⁹⁸ BOA, HAT, 1605.

⁹⁹ VGMA, OA, EV.MH, 00703.00278; 00703.00288; VGMA, OA, EV.MKT, 00047.00263.

¹⁰⁰ VGMA, OA, EV.MKT, 00102.00097.

¹⁰¹ VGMA, OA, EV.MH, 01026.00314.

¹⁰² Sözü edilen görevler Seyyid Derviş Ali Efendi'nin iki oğluna verilmek üzere merkeze bildirilmiş, merkez nısf hisse kitabet ile müstakil cibayet görevlerinin verilmesini uygun görmüştür (VGMA, OA, EV.MKT, 00305.00170).

¹⁰³ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00049.00102.

Tevliyet	Seyyid Derviş Ali ve Seyyid Derviş Halil	Derviş Ali'nin ölümü	Seyyid Derviş Halil	-	30 Haziran 1875 ¹⁰⁴
Cibayet	-	-	Seyyid Hacı Kamil Efendi bin Seyyid Mehmed Said	-	1 Temmuz 1879 ¹⁰⁵
Hitabet	-	-	Hafız Mehmed Efendi bin Ömer	20 Kuruş Aylık	13 Kasım 1883 ¹⁰⁶
Müezzinlik	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	12 Kuruş 10 Para Aylık	17 Kasım 1883 ¹⁰⁷
İkinci Müezzinlik	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	12 Kuruş 10 Para Aylık	17 Kasım 1883 ¹⁰⁸
Naathânlık	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	2 Akçe Yevmiye	17 Kasım 1883 ¹⁰⁹
Kayyımlık	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	3,5 Kuruş Aylık	17 Kasım 1883 ¹¹⁰
Kandilcilik	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	2 Akçe Yevmiye	17 Kasım 1883 ¹¹¹
Sermahfillik	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	2 Akçe Yevmiye	17 Kasım 1883 ¹¹²

¹⁰⁴ 14 Aralık 1836 tarihinde göreve getirilen şahısların müştereken uhdesinde olan tevliyet görevi Ali Halife'nin vefatı nedeniyle mahlul olup hazine adına 7 Şubat 1875 tarihinde zapt edilmiştir. Diğer nisf hisse Seyyid Derviş Halil'in uhdesinde devam etmiştir (VGMA, OA, EV.MH, 01824.00914; 01824.00936; 02021.00137; VGMA, OA, EV.MKT, 00776.00284; VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00151.00156).

¹⁰⁵ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00151.00156.

¹⁰⁶ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00504.00116.

¹⁰⁷ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; 00706.00024; 00761.00138; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

¹⁰⁸ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; 00761.00138; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

¹⁰⁹ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

¹¹⁰ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

¹¹¹ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

¹¹² VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

Devirhânlık	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	2 Akçe Yevmiye	17 Kasım 1883 ¹¹³
İkinci devirhânlık	-	-	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	2 Akçe Yevmiye	17 Kasım 1883 ¹¹⁴
Müdürrislik	-	-	Hasan Şevki Efendi	10 Kuruş Aylık	27 Ekim 1884 ¹¹⁵
İmamet	-	-	Filibeli Süleyman Efendi	20 Kuruş Aylık	30 Aralık 1887 ¹¹⁶
Müezzinlik, kayyımlık, kandilcilik, sermahfillik.	Hafız Mehmed Raşid Efendi bin Hacı Fethi	Hacca gideceği için ferağ	Hafız Osman Nuri Efendi bin İbrahim Efendi	-	17 Eylül 1901 ¹¹⁷
Müezzinlik, kayyımlık vs.	Hafız Osman Nuri Efendi bin İbrahim Efendi	Ferağ	Komanovalı Hafız Mir'at Efendi	-	23 Ocak 1905 ¹¹⁸
Müezzinlik, kayyımlık vs.	Komanovalı Hafız Mir'at Efendi	Ferağ	Hafız Hasan Efendi	-	14 Haziran 1909 ¹¹⁹
Sebilcilik	-	-	Hafız Süleyman Efendi bin Ali ¹²⁰	-	13 Nisan 1910 ¹²¹

¹¹³ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

¹¹⁴ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00501.00229; 00504.00116; VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00142.

¹¹⁵ VGMA, OA, EV.MH, 02391.00510; 02391.00511.

¹¹⁶ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00305.00212; 00504.00116; 00761.00138.

¹¹⁷ VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00136; 03406.00142.

¹¹⁸ VGMA, OA, EV.MKT, 03406.00138.

¹¹⁹ VGMA, OA, EV.MKT.CHT, 00802.00202.

¹²⁰ Sözü edilen şahıs aslında yirmi dokuz yıldan beri caminin imamet göreviyle birlikte sebilcilik vazifesini de fahri olarak yürütmüş olup belirtilen tarihte resmen bu göreve atanmıştır (VGMA, OA, EV.MKT, 03367.00069; 03367.00071; 03367.00072).

¹²¹ VGMA, *VG.M.Defter*, nr.00902.00193, s.431; VGMA, OA, EV.MKT, 03367.00067.

Ek VIII
Hafız Ahmed Paşa'nın
İstanbul ve Diğer Yerlerden Gelen Gelirleri
(1 Muharrem 1283-29 Zilhicce 1285/16 Mayıs 1866-12 Nisan 1869)¹²²

<i>Gelirin Türü</i>	<i>Elde Edildiği Yer</i>	<i>Yıllık Gelir Miktarı (Kuruş Olarak)</i>	<i>Üç Yıllık Gelir Miktarı (Kuruş Olarak)</i>	<i>Ait Olduğu Dönem</i>
Musakkafat kirası	İstanbul	490	1.560 ¹²³	1866-1869
Değirmen geliri	Bursa	31		
Musakkafat kirası	Kıbrıs	30		
Abdullah Efendi Vakfı ile diğer bazı vakıflardan elde edilen zemin kirası	-	9	27	1866-1869
Bakaya kalan muaccelat geliri	-	-	48.046,5	1866-1869
Muaccelat Geliri	-	1.155	-	20 Kasım 1865
		2.086,5		11 Eylül 1865
		1.925		25 Temmuz 1864
		6.160		7 Kasım 1868
		4.620		30 Nisan 1868
		4.620		21 Eylül 1868
		1.309		9 Nisan 1867
Toplam		71.509		

¹²² VGMA, OA, EV.MH, 01824.00912; 01824.00914; 01824.00936.

¹²³ Nedeni bilinmemekle birlikte Bursa'daki değirmenden elde edilen yıllık gelir toplama dahil edilmemiştir.

Ek IX

**Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın İstanbul'daki Görevlilerine Yapılan Ödemeler
(1 Muharrem 1283-29 Zilhicce 1285/16 Mayıs 1866-12 Nisan 1869)¹²⁴**

<i>Görevliler</i>	<i>Günlük Ücret (Akçe Olarak)</i>	<i>Yıllık Ücret (Kuruş Olarak)</i>	<i>Üç Yıllık Ücret (Kuruş Olarak)</i>
Mütevelli (Nısf hisselik)	10	132	396
Müezzin	14		
Devirhân	4		
...hân	2		
Kayyım	4		
Kandilci	2		
Sermahfil	3		
Câbî	5		
İmam aynı zamanda müezzin ve türbedar	-	120	360
Müderris	-	60	180
Kâtip	5	15	240 (15 yıllık) ¹²⁵
Suyolcu	-	36	108

¹²⁴ VGMA, OA, EV.MH, 01824.00914; 01824.00936.

¹²⁵ İlgili defterlerde kâtip için yapılan ödeme diğerlerinden farklı olarak on beş yıl üzerinden hesaplanmış ancak hesap yanlışlığı yapılmış olmalı ki on beş yılın ücreti 225 kuruş olduğu halde 240 kuruş olarak kaydedilmiştir. Tarafımızdan orijinal kayıt değiştirilmeden aynen nakledilmiştir.

Ek X

Hafız Ahmed Paşa Vakfı'nın Diğer Giderleri
(1 Muharrem 1283-29 Zilhicce 1285/16 Mayıs 1866-12 Nisan 1869)¹²⁶

<i>Harcama Kalemi</i>	<i>Yıllık Masraf</i>		<i>Üç Yıllık Harcama</i>	
	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>
Vakıf gelirinin tahsili için câbiye ödenen ihzariye bedeli	20	-	60	-
Bayrampaşa ile camideki çeşmelerin tamiri	151	-	-	-
Minare onarımı ile kandiller için harcanan	-	-	185	-
Büyük Ayasofya Vakfı'na ödenen zemin bedeli	2	24	22	15
Sultan Bayezid Vakfı'na ödenen zemin bedeli	2	36		
Eyyübe'l-Ensârî Vakfı'na ödenen zemin bedeli	1	45		
Hacı Muhyiddin Vakfı'na ödenen zemin bedeli	1	60		
Vakfın lağımalarının tamir masrafı	990	-	-	-
Çamaşırhanenin onarımı ile kiremitlerinin aktarılması	-	-	210	-
Çöplerin temizlenmesi	-	-	280	-
Vakıf hizmetlilerine yapılan zam	-	-	7.680	-
Rikâb-ı hümâyûn'a ödenen	-	-	165	-
Evkaf Nezareti'ne ödenen harçlar	-	-	622	-
Vakfın önceki yıllara ait borcu	-	-	2.064	-

¹²⁶ VGMA, OA, EV.MH, 01824.00914; 01824.00936.

FOTOĞRAFLAR

Hafız Ahmed Paşa Külliyesi'nin İç ve Dış Mekan Görüntüleri¹²⁷

Fotoğraf 1: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Avluya Açılan Giriş Kapısı

¹²⁷ <https://istanbulstreets.wordpress.com/2010/05/25/hafiz-ahmed-pasa-camii-fatih/hafiz-ahmed-pasa-camii/> (05.01.2017);
http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=8499 (05.01.2017).

Fotoğraf 2: Hafız Ahmet Paşa Külliyesi'nin Dış Görünüşü

Fotoğraf 3: Hafız Ahmed Paşa Külliyesi'nin Kısa Tarihçesini İçeren Tabelaları

Fotoğraf 4 ve 5: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Medrese Odalarıyla Çevrili Avlusuna Açılan Kapı

Fotoğraf 6: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Medrese Odalarıyla Çevrili Avlusu

Fotoğraf 7: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Avlusu

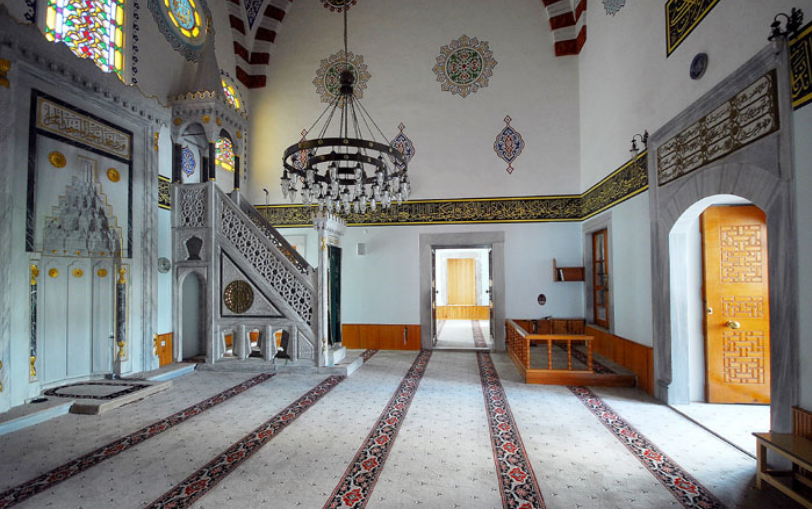
Fotoğraf 8: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Harimine Açılan Cümle Kapısı

Fotoğraf 9: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Cümle Kapısının İç Mekândan Görünüşü

Fotoğraf 10: Hafız Ahmet Paşa Camii İç Mekan

Fotoğraf 11: Hafız Ahmet Paşa Camii İç Mekan

Fotoğraf 12: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Mermer Mihrabı ve Şebekeli Mermer Minberi

Fotoğraf 13: Hafız Ahmet Paşa Camii Harimini Örtten Kubbe

Fotoğraf 14: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin Yan Mekanlarından Birinin Kubbesi

Fotoğraf 15: Hafız Ahmet Paşa
Türbesi

Fotoğraf 16: Hafız Ahmet Paşa Camii'nin
Sokağa Bakan Duvarında Yer Alan
Çeşme¹²⁸

¹²⁸ Çeşmenin kitabesinde yer alan ayet-i kerimenin meali şöyledir: “De ki: Suyumuz yere batarsa söyleyin, size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?”

KAYNAKÇA

I- Arşiv Kaynakları

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Evkaf Haremeyn Muhasebesi (EV.HMH)*.d, nr.2859, v.1b-8a; nr.4506.

BOA, Hatt-ı Hümayûn (HAT), 1468; 1483; 1605.

BOA, *Kamil Kepeci (KK)*, nr.6589-1, s.6.

b. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T SMA)

T SMA. d, nr.3507/0001, vr.1b-3b; nr.3507/0002, vr.1b-4a; nr.3540/0001, vr.1b-4a; nr.3540/0002, vr.1b-4a; nr.3540/0003, vr.1b-4b; nr.3734/0001, vr.1b-2b; nr.6972, vr.2a-45a; nr.7419/0001, vr.1a-2a.

c. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, *VGMDaftar*, nr.00660.00008, s.11; nr.00660.00081, s.161; nr.00660.00183, s.361; nr.00902.00193, s.431; nr.02086.00124, s.239; nr.02951.00026.

VGMA, Osmanlı Arşivleri (OA), *Evkaf Defteri (EV.d)*, nr.12215, vr.3b; nr.14084, vr.1b; nr.15955, vr.4b; nr.17729, vr.3a.

VGMA, OA, Evkaf Gedik Kitâbeti (EV.GDK), 00271.00114; 00271.00118.

VGMA, OA, Evkaf Muhasebesi Kalemi (EV.MH), 00005.00096; 00703.00278; 00703.00288; 01026.00314; 01824.00912; 01824.00914; 01824.00936; 02021.00137; 02391.00510; 02391.00511.

VGMA, OA, Evkaf Mektûbî Kalemi (EV.MKT), 00008.00300; 00041.00259; 00047.00263; 00102.00097; 00114.00331; 00226.00086; 00305.00170; 00776.00284; 01134.00184; 01186.00121; 01466.00228; 03220.00290; 03367.00067; 03367.00069; 03367.00071; 03367.00072; 03367.00073; 03406.00136; 03406.00138; 03406.00142.

VGMA, OA, Evkaf Mektûbî Kalemi, Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT), 00049.00102; 00151.00156; 00305.00212; 00501.00229; 00504.00116; 00706.00024; 00761.00138; 00789.00012; 00802.00202.

VGMA, OA, Evkaf Tahrirat (EV.THR), 00313.00028.

VGMA, OA, Evkaf Zimmet Halifelîği (EV.ZMT), 00160.00114; 00202.00097.

VGMA, TKIBM-TMSK, 00831.00004; 00831.00005.

II- Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Ali Sâtrı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî'* (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapıtlar), (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001.
- BAŞKAN, Yahya, "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus", *Tarih Dergisi*, S.55 (2012/1), İstanbul 2013, s.107-134.
- BERKİ, Ali Himmet, *İstilah ve Tâbirler*, Ankara 1966.
- BİLGE, Mustafa L., "İstanbul Fatih'teki Hâfız Ahmed Paşa Külliyesi'nin Vakfı", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal'a Armağan*, 1, İstanbul 2014, s.277-330.
- EYİCE, Semavi "Hâfız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 15, İstanbul 1997, s.85-87.
- Fâtiḥ Câmileri ve Diğer Târiḥî Eserler, İstanbul 1991.
- GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, (Şerhlerle Yayınlayan, Charles Schefer), (Çev. Nahid Sırrı Örik), I (1672), Ankara 1998.
- KAÇAN, Erdoğan, Meryem-Meral Bayrak (Ferlibaş), "Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın Mısır'daki Evkafı (XVII. ve XVIII. Yüzyıldaki Durumu)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.32, İstanbul 2015, s.1-30.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Hâfız Ahmed Paşa", *TDVİA*, 15, İstanbul 1997, s.84-85.
- KUMBARACILAR, İzzet, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938.
- KUT, Günay-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.7-8 (1976-1977), s.277-392.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), 2, İstanbul 1996.
- Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmî, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütübhâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2003.
- ÖZ, Tahsin, *İstanbul Camileri*, I, Ankara 1987.

ÖZTÜRK, Said, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi, İstanbul 1996.

ŞERİFOĞLU, Ömer Faruk, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul 1995.

ÜNAL, Mehmet Ali, Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul 2011.

<https://istanbulstreets.wordpress.com/2010/05/25/hafiz-ahmed-pasa-camii-fatih/hafiz-ahmed-pasa-camii/> (05.01.2017).

http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=8499 (05.01.2017).

“THE CHARITIES OF HADİM HAFİZ AHMED PASHA IN İSTANBUL
AND ELSEWHERE”

Abstract

Hafiz Ahmed Pasha, in order to meet need social needs of the society, founded several waqfs in Egypt, Anatolia, Rumelia and in some islands in the early XVIIth century and set apart a substantial part of his wealth he acquired during his administrative service to this purpose. The most prominent among his works of charity is that of a religious complex (külliye) founded in Istanbul. It turned out to be, however, that certain researchers were mistaken in specifying the exact date of foundation and the architect of this complex. The date of foundation of the complex was supposed to be a decade earlier than the date given in the epigraph Müezzinzade Hafiz Ahmed Pasha of Philipolis was believed to be the founder of the waqf. Even today, through the information revealed by the epigraphic inscription on the entrance door of the mosque, the same mistake recurs.

This research, based on the charter of the waqf, dwells upon the waqfs of the Pasha exclusive of Egypt and tries to describe his works of charity accurately and according to first-hand sources. Within this context, it first makes an analysis of the waqf charter and then describes in detail the works of charity, the spots they were located, their donors, the stuff employed in the waqfs and the payments made to them. Furthermore, it looks through the operation and management of the waqf by making use of the data obtained from account books within reach and other archival material.

Keywords

Hafiz Ahmed Pasha, İstanbul, Fatih, Küçük Karaman, Waqf, Religious Complex.

MEŞRUTİYET PADIŞAHI OLARAK SULTAN V. MEHMED REŞAD'IN MİZACI VE YÖNETİM TARZI*

*Fatih TETİK***

ÖZET

35. Osmanlı padişahu olan Sultan V. Mehmet Reşad (1909-1918), Kanun-ı Esasi'nin verdiği yetkiyle tahta çıkmasına karşın, selevi Sultan II. Abdülhamid'e göre daha geri planda kalan bir hükümdar görüntüsü vermiştir. Bu pasif yönetim tarzında, dönemin baskın gücü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti elitinin otokratik yönetim tarzının etkili olduğu şüphesizdir. Bununla birlikte, V. Mehmet Reşad'ın mizaç ve karakteri de, gelişen siyasî ve toplumsal olaylara karşı ilgisiz kalarak Dolmabahçe Sarayı'nda kendi halinde bir hayat sürmesini desteklemiş ve dokuz sene süren iktidarında sembolik bir padişah profili ortaya çıkarmıştır.

Bunun yanında Sultan Reşad; Bursa, İzmit ve Hereke Fabrikası gibi yerlere yaptığı yurt içi gezilerle birlikte bilhassa Rumeli'ye yaptığı seyahatlerinde kendi tebaasıyla yakın olmaya özen göstermişti. Kırılan kalpleri onarmaya çalışarak Osmanlı birliğini sağlamaya matuf bu gezilerde ayrıca fakirlere yapılan yardımlar ve cami ve okul inşası gibi sosyal amaçlı binaların yapımı Osmanlı milletlerinin itihadını sağlamaya yönelik Padişahın üzerinde hassasiyetle durduğu uygulamalardı. Ülke topraklarının birer birer merkezî yönetimden kopmaya başladığı bu dönemde Sultan Reşad bu gezileriyle Osmanlı milletlerini bir arada tutmaya katkı sağlayan bir hükümdarlık görevini de başarıyla icra etti.

Anahtar Kelimeler

Sultan V. Mehmed Reşad, Sultan II. Abdülhamid, Dolmabahçe Sarayı, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Anayasal Rejimi

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.10.2017 / Kabul tarihi: 09.11.2017.

Bu makale, daha önce yayınlanan ve Sultan Reşad'ın biyografisini konu edinen kitabımızın (*Meşrutiyet Sarayının Çelebi Padişahu: Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, Ankara: TBMM Yayınları, 2017) bir bölümünün gözden geçirilerek yeni kaynaklar eşliğinde genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

** Dr., TBMM Milli Saraylar Genel Sekreter Yardımcılığı'nda Araştırmacı / fatihmetik@hotmail.com

“Her şeyden evvel bende tarihin türlü tabloları arasında dimağıma kazılan ve hiç de iyi sayılamayacak izler bırakan çehrelerle bir benzerlik göstermemişti. Onda ne eski Roma’nın Sezarlarından ne de geçmiş zamanın Rusya çarlarından yahud eski İngiltere krallarından (...) bir emare görememişim; o kadar saf, o kadar yumuşak ve sükünla kaplı bir hali, kendisini öyle teslim eden ve düşüncelerini öyle zapta lüzum görülmemiş bir alçaklıkla meydana vuran bir ifadesi vardı ki adamın kötülüğe, iğfale, hile ve desîseye [oyun] kudret bulamayacağını derhal temin ediyordu.”¹

Giriş

Bu makale, “Dolmabahçe Noteri” sıfatıyla seleflerinin aksine padişahlık görevini yerine getir(e)mediğine işaret edilen Sultan V. Mehmed Reşad’ın etkisiz kalan yönetim tarzında, mizacı ve yaşadığı tecrübelerin ne kadar belirleyici olduğunu incelemektedir. Osmanlı tarihinin önemli kırılma noktalarından birinde tahta geçen ve 4 büyük savaş, 2 darbe ve iç-dış pek çok probleme şahit olan Sultan Reşad’ın karakterini, yaşam tarzını, ailesini ve yakın çevresini tanımaya matuf bu inceleme, padişahın etrafındaki dünyaya nüfuz etmeye çalışarak Dolmabahçe Sarayı’nda kurduğu yalnız hayatı gelişen olaylarla birlikte ele alma çabasında olacaktır. Bu anlamda, yaşlı padişahı merkeze koyan bir anlatım inşası da hedeflenmiştir. Mehmed Reşad, imparatorluğun “en uzun” yılları olduğu şüphe götürmeyecek bir zaman diliminde (1909-1918) Osmanlı tahtının sahibi olmuştur. Bu bakımdan, etrafında gelişen olaylar itibariyle olağanüstü bir dönemi oluşturan V. Mehmed Reşad iktidarını padişahın iç dünyasını dikkate alarak okumaya çalışmak, İttihat ve Terakki’nin güdümündeki böyle bir dönemde başka türlü bir hükümet etme şansının olup olmadığını da anlamaya yardımcı olacaktır.

Osmanlı arşiv evrakının yapısal özellikleri sebebiyle, kişilerin hususî hayatlarına dair çok az bilgiler içerdiği malumdur. Bunun yanı sıra, savaşlar, isyanlar ve toprak kayıplarının bu dönemin resmî evrakını kuşatması, geri

¹ Halid Ziya Bey’in başkatiplik görevine geldikten sonra Sultanla mülakatı ertesinde ilk intibaları için bkz. Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965, s.13.

planda kalmayı tercih eden Mehmed Reşad ile ilgili “hususî” malumatın daha ziyade dönemin tanıklıkları üzerinden elde edilmesine sebep olmuştur. Bu gerekçelerle, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile TBMM Müzecilik ve Tanıtım Başkanlığı Arşivi’ndeki evrak ve döneme tanıklık eden hatıratlar, çalışmamızda birincil kaynaklar olarak kullanılmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinin boş bıraktığı alanları ikmal etmek ve ayrıca Padişahın iç dünyasına ait bilgilere ulaşabilmek için, yakınında bulunmuş önemli kişilere ait hatıratlardan genişçe yararlanılmıştır. Onun en yakınında bulunan isimlerden Başmabeyinci Lütfi (Simavi), Başkatip Halid Ziya (Uşaklıgil) ve Ali Fuad (Türkgeldi) Beylerin ve diğerlerinin hatıratları, Sultanın mizaç ve karakterini anlamak bakımından önemli bir işlev görmüştür.

I-Sultan V. Mehmed Reşad ve Ailesi

Sultan Abdülmecid ve Gülcehal Kadın Efendi’den dünyaya gelen Mehmed Reşad Efendi,² 2 Kasım 1844’de Padişahın on sekiz erkek evladının yaş sırasına göre üçüncüsü olarak Eski Çırağan Sarayı’nda doğdu.³ Doğduktan kısa bir süre sonra annesini kaybeden Şehzade, Sultan Abdülmecid’in diğer kadınlarından Servet Seza Kadın Efendi’nin Padişaha müracaat ederek çocuğun kendisine verilmesini istemesi üzerine yeni annesine kavuştu. Gerçekten de, yeni evladına şefkat ve bağlılıkta son derece iyi bir anne olan kadın efendi, annelik vazifesine vefatına kadar devam etmiş ve hatta öldüğünde bütün metrukâtını Reşad Efendi için ayırmıştı. Servet Seza

² Hollandalı Osmanlı/Türk tarihçisi Zürcher başta olmak üzere dönemle ilgili araştırmalarda, Veliahd Reşad Efendi’ye “Mehmed” isminin tahta çıkışı esnasında Umumi Meclis tarafından sonradan verildiği ve bunun İstanbul’un fatihi Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethine izafeten olduğu söylene de (Erik Jan Zürcher, “Şehzade Reşad’ın Haziran 1911’deki Makedonya Seyahati”, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma (1908-1928)*, çev: Ergun Aydınoglu, İstanbul 2005, s.121-137) Sultan Abdülmecid’in Şehzadenin doğumunun hemen ertesi gününde (3 Kasım 1844) oğluna “Mehmed Reşad” şeklinde hitap ettiği, arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Hatı Hümayun, 1641/25-2; Bâbüâlî Evrak Odası Sadaret Amedi Kalemi, 1/15, 21 Şevval 1260/3 Kasım 1844).

³ Necdet Sakaoglu, “Mehmed V”, *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: YKY, 1999, s.93-97. Başka bir eserde, V. Mehmed’in annesi olarak yanlışlıkla Sultan Murad’ın vâlidesi Şefkefza Kadın verilmiştir. Bkz. “V. Mehmed Reşad (1909-1918)”, *Osmanlı* 12, (ed: Güler Eren), Ankara 1999, s.239.

Kadın Efendi, Abdülmecid'in cömertliğinden son derece istifade ederek Şehzadeye epey yüklü bir miras bırakmış, II. Abdülhamid'in padişahlığı dönemine denk gelen bu miras Padişah tarafından Yıldız Sarayı'nda muhafaza ettirilmişti.⁴ Mehmed Reşad'ın padişahlığı döneminde Başkâtibi olan Halid Ziya Bey (Uşaklıgil) hatıratında, II. Abdülhamid'in 1909 yılında hal' edilmesinden sonra Yıldız Sarayı'nda bulunan bu kutuyu "...*ırlantalarından, zümrütlerden, yakutlardan, incilerden, firûzelerden mürekkep bir şelâle (...) sanki renk renk yıldızlardan teşekkül etmiş bir yıldız (...) gözleri kamaştıran bir şâşâa. Gözleri kamaşmayan, binlerce liralık bu servete karşı yerinden kıılmıdamadan, elini uzatmadan, kayıtsız kalan yalnız bir hünkâr*" şeklinde tasvir etmekteydi.⁵

Sultan Mehmed Reşad'ın hayatı boyunca dört nikahlı karısı ve bir de ikbali olmuştu. Başkadın Kâmres Kadın Efendi, 2. Kadın Mihrengîz Kadın Efendi, 3. Kadın Dürr-i aden Kadın Efendi ve 4. Kadın Nâzperver Kadın Efendi nikahlı (*menkûha*) eşleri iken Dildirib Hanımefendi ise önce ikbal, Aralık 1917 tarihinde de 4. Kadın Efendi unvanına yükselmişti.⁶ Haremde kapalı bir hayat yaşayan bu kadın efendilerle ilgili malumat maalesef azdır. Başkatip Halid Ziya Bey, "geveze musahipler" aracılığıyla elde ettiğini söylediği bilgilere istinaden Başkadın Kâmres Kadın Efendi'nin pek nazik, halûk, yaşına göre güzel ve birazca da şişman olduğunu nakletmektedir.⁷

Hünkârın, ortanca oğlu Mahmud Necmeddin'i erken kaybetmekle birlikte toplamda 3 şehzadesi vardı. Şehzadelerden en büyüğü Mehmed Ziyaeddin (1873-1938), erken bir yaşta vefat eden ortanca oğlu Mahmud Necmeddin (1878-1913) ve en küçüğü ise Ömer Hilmi Efendi'ydi (1886-1935). Büyük Şehzade Mehmed Ziyaeddin Başkadın Kâmres Kadın Efendi'den olurken Mahmud Necmeddin 3. Kadın Dürr-i aden Kadın Efendi'den ve en küçük şehzade Ömer Hilmi Efendi ise 2. Kadın Mihrengîz Kadın Efendi'den dünyaya gelmişti.

⁴ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara 1987, s.267.

⁵ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.178-179.

⁶ Sultan Mehmed Reşad'ın eş ve çocukları için bkz. Osman Selaheddin Osmanoglu, Jamil Adra, Edhem Eldem, *Genealogy of the Imperial Ottoman Family*, ISIS Press, İstanbul 2011, s.62-66. Ayrıca bkz. EK I.

⁷ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.187-188.

Şehzadelerden en büyüğü olan Ziyaeddin Efendi'nin beş eşi olmuştu⁸ ancak bunların üçünden ilerleyen yıllarda şiddetli geçimsizlik sebebiyle ayrılarak iki nikahlı eşle yetinmişti. Ziyaeddin Efendi'nin kadınlarından toplam 5 hanım sultan ve iki şehzade dünyaya geldi. İlk beş çocuk arasında erkek şehzade yoktu. Sırasıyla; Behiyye Sultan (d.1900), Dürriye Sultan (d.1905), Rukiyye Sultan (d.1906), Hayriye Sultan (d.1908) ve Lütfiyye Sultanlar (d.1910) kız çocuklar olurken Mehmed Nazım Efendi (d.1910) ve Ömer Fevzi Efendi (d.1912) şehzadelerdi. Büyük Şehzade Ziyaeddin Efendi Şubat 1916'da önce fahri süvari miralay, Temmuz 1916'da fahri yâver-i hazret-i şehriyârî ve Temmuz 1918'de de fahri süvari miralvalığa terfi etmişti.⁹

Pek güzel kanun çalan, doktorluğa heves ettiği için lise tahsili almadığı halde Tıp Mektebi'ne kabul edilerek diploma almaya hak kazanan büyük Şehzade Ziyaeddin Efendi, İngiliz Kralı V. George'un Balkan Harbi'nden önce Hindistan'a gitmek üzere Mısır sahillerinden geçtiği bir sırada Sultan Reşad'ın iradesiyle Kralı uğurlayan heyetin başında bölgeye gönderilmiş ve vazifesini hakkıyla yerine getirmişti. Sonraki yıllar ise tüm hanedan mensupları gibi onun için de zor geçti. Cumhuriyetin ilan edilmesinden hemen sonra 3 Mart 1924'te ülke dışına çıkmak zorunda kalan hanedan üyeleri gibi büyük Şehzade de gittiği Beyrut'ta doktorluk yaparak geçimini sağlamaya çalışmış, aynı zamanda sazandelik de etmişti. Ziyaeddin Efendi'nin memleket hasretini gidermek için ölmeden kısa bir süre önce yabancı bir gemiyle İstanbul'a gelip şehri seyrettiği, transit turist olarak şehre çıkmak isteyince de polis tarafından gemisine götürüldüğü bilinmektedir.¹⁰ İskenderiye'de bir kalp krizi sonucu vefat eden Şehzade, Nebi Danyal Türbesi'nde medfundur.¹¹

⁸ Ziyaeddin Efendi'nin eşleri Perniyân, Ünsiyar, Perizâd, Melek Seyran ve Neş'emend hanımefendilerdi. BOA, Hanedan Defterleri (A.DVNS.HND.d), 1-2; TBMM Milli Saraylar, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Hanedan Defterleri, K 35/1-35/2.

⁹ BOA, A.DVNS.HND.d, 1-2; Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.39-40.

¹⁰ Aynı yıllarda Yusuf İzzettin'in çocukları Nizameddin Efendi ile Mihrişah Sultan da bir gemiyle İstanbul'a gelerek şehri izlemiş, ancak karaya çıkmak istediklerinde izin verilmemişti. Mehmet Korkmaz, "Sultan Reşad'ın Oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi Uluslararası Sempozyumu*'na (2-4 Kasım 2017, İstanbul) sunulan yayınlanmamış bildiri.

¹¹ Nahid Sırrı Örik, *Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar*, (haz: Alpay Kabacalı), İstanbul 2006, s.46-48.

Sultanın oğulları içerisinde en zeki olduğu söylenen¹² ortanca Şehzade Mahmud Necmeddin ise hiç evlenmemişti. 3. Kadın Dürr-i aden Kadın Efendi'den dünyaya gelen Necmeddin Efendi doğuştan fizikî engelliydi ve şişmanlığından kaynaklı bir hastalık neticesiyle erken bir yaşta (1913) vefat etmişti. Başkatip Halid Ziya Bey'e göre pek zeki olan Şehzade Necmeddin Efendi'nin yüzü oldukça güzel olsa da doğuştan bir kamburluğu vardı ve şişmanlıkla maluldü.¹³ Kardeşlerinin katıldığı Rumeli seyahatine iştirak edememesi de Şehzadenin bu rahatsızlıklarından ileri gelmişti. Başka bir rivayete göre ise, Necmeddin Efendi son zamanlarında kalp hastalığından mustarıptı ve Damad Salih Paşa'nın idamına fazlasıyla üzüldüğünden birkaç gün içinde teessüründen vefat etmişti.¹⁴ Kalp hastalığını teyit eden başka bir kaynak da ayak kemiklerindeki noksanlığın Şehzadenin yürümesini zorlaştırdığı ve bu hareketsizliğin aşırı kilo almasına yol açarak kalbin yağ bağlamasına sebep olduğunu rivayet eder.¹⁵

En küçük Şehzade Ömer Hilmi Efendi ise Mart 1886 tarihinde dünyaya gelmişti. İki eşinden¹⁶ Mahmud Namık Efendi (d.1913) adında bir şehzade ile Emine Mukbile Sultan (d.1911) isminde bir kızı vardı. İlk eşi Nesim-i Ter Hanım Efendi'den 1914 yılında ayrılan Şehzadenin tek nikahlı eşi Gülnev Hanım olmuştu. Şehzade, Şubat 1916'da önce fahri piyade kaymakamı, Temmuz 1916'da fahri yâver-i hazret-i şehriyârî ve Temmuz 1918'de fahri piyade miralaylığına terfi etmişti. Başkatip Halid Ziya Bey'e göre küçük Şehzade Ömer Hilmi şahsen güzel, dinç ve fakat melekeleri gelişmemiş ve konuşmaktan çekinen bir çocuktü.¹⁷ Ömer Hilmi Efendi de sürgün kararı ertesi bir süre Fransa'da kalmış, akabinde ise Mısır'da hayata gözlerini yummuştu. Büyük abisi Ziyaeddin Efendi gibi O da Nebi Danyal Türbesi'ne defnedilmişti.¹⁸

¹² Örik, *a.g.e.*, s.49.

¹³ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.39-40.

¹⁴ Türkgeldi, *a.g.e.*, s.117.

¹⁵ Örik, *a.g.e.*, s.49-50.

¹⁶ Şehzade Ömer Hilmi Efendi'nin eşleri Nesim-i Ter ile Gülnev Hanımefendilerdi. BOA, A.DVNS.HND.d, 1-2; TBMM Milli Saraylar, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Hanedan Defterleri, K 35/1-35/2.

¹⁷ BOA, A.DVNS.HND.d, 1-2; TBMM Milli Saraylar, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Hanedan Defterleri, K 35/1-35/2; Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.39-40.

¹⁸ Örik, *a.g.e.*, s.49-50.

II-Sultan Reşad'ın Eğitimi ve Hususi Vasıfları

Sultan Reşad'ın ailesi ile ilgili malumatta olduğu gibi Hünkarın şehzadelik ve veliatlık dönemine ait bilgiler de maalesef sınırlıdır. Sultanın tam ve yeterli bir öğrenim görmediği, ancak Doğu kültürü ile birlikte Farsçayı merak ettiğinden bu lisanda güçlü bir konuşma ve yazma becerisi kazandığı rivayet edilmektedir.¹⁹ Diğer taraftan biraz Arapça bilgisinin yanında Türkçeyi de pek güzel konuşan Padişahın, kendisini dinleyenlere haz verecek bir üsluba sahip olduğu söylenmektedir.²⁰ Buna göre, Padişah yavaş yavaş konuşur ve konuşmasında kelimeleri tayin ederken büyük bir özen gösterirdi. Ancak yeteri kadar iyi bir eğitim alamadığından geniş bilgidен ve yabancı lisandan yoksundu. Daha çok Türk Tarihi ile ilgili malumata sahipken, umumi tarihe aynı derecede vâkıf değildi.²¹ Fakat kaynaklar onun bu malumat eksikliğini kapatacak bir yeteneği olduğunda hemfikirdir:

¹⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul 1972, s.380.

²⁰ "...Söyleyişinde bir nev'i tereddüd, cümlelerin tanziminde ve kelimelerin intihabında en münasip farz edeceklerini bulmak için bir özenme vardı (...) Sesi pek kalın ve gürdü. Bütün vücudunda kapalı bir hayatta vaktinden evvel ve yaşından erken ihtiyar olmuş bir hal vardı. Pek nazik, pek ziyade merasime özeniyordu. Her memlekette, saltanat süren hanedan mensuplarının müşterek vasfı olan bu tavr u lisân zarafeti hiç de beklenmeyecek bir şey değildi..." Uşaklıgil, *a.g.e*, s.11.

²¹ Tarihçi Ahmed Refik, yeni Sultanın gözetim altında yaşadığı veliatlık yıllarında vaktini medeni devletlerin ilerlemesini araştırmaya sarf ettiğini söylese de, bu kitabı daha çok II. Abdülhamid'in tenkidine hasredildiğinden ve bu "devr-i sâbık" eleştirisi de zaman zaman Sultan Reşad'ın vasıflarının mübalağa edilerek yerine getirilmeye çalışıldığından, bazı bilgiler abartılı gözükmektedir: "...Esasen vakitlerinin kısm-ı a'zâmu ancak mütalaa ile geçer. Âdetu bu 33 senelik hayat-ı mahbusiyet bir vesile-i a'lay-ı efkarları olmuş, bu kadar senelerin uzun günlerinde, bitmez saatlerde memalik-i mütemeddinenin esbâb-ı terakkisini tetebbü' ile tedkikle imrâr buyurmuşlardır...". Benzer şekilde: "...ekseri vakitlerini mütalaaaya hasretmekten mütelezviz olurlar. İdare-i müstebide esnasında son derece tazyike duçar oldukları halde devletin siyâsât-ı hariciyesini takipten asla hâli kalmamışlar, vatanımızda meşrutî idarenin tatbikine sabırsızlıkla intizar eylemişlerdir...". Bkz. Ahmed Refik, *Sultan Mehmed-i Han-ı Hâmis Hazretleri, Hayat-ı Mâziye ve Hususiyesi, Sultan Mehmed Han-ı Hamis Hazretlerinin Şehzadelik Zamanlarıyla Ahval-i Hususiyeye-i Hayatıyesinden Bahistir*, İstanbul 1324, s.26-27, 32.

“*Susmak ve dinlemek*”. Saray başmabeyincisi²² ve başkâtibinin²³ çoğu zaman üstesinden gelemediği bazı mevzularda meselelere getirdiği pratik çözümler, Sultanın bu iki zeki yakın adamını çoğu zaman şaşırtıyordu. Aldıkları cevaptan sonra başkatip ve başmabeyincinin birbirlerine gönderdikleri “*nasil oldu da bunu biz bulamadık*” yollu tebessümleri, başkâtibe göre Hünkârın sonradan kazandığı bir meziyetten ileri geliyordu.²⁴

Sultan aynı zamanda keskin bir hafızaya da sahipti. Ecdadının tarihini en ince ayrıntılarına kadar bilmesi²⁵ bir yana, sohbetlerinde geçmişte mey-

²² Lütfi Simavi; Sultan Abdülmecid döneminin önemli vezirlerinden Süleyman Paşanın ikinci oğludur. 1862 yılında İstanbul’da dünyaya gelen İsmail Lütfi Bey aslen Aydın Konak kasabasından olup, şöhretli Simavîzâdelere aittir. İlk eğitimi Üsküdar Kısıklı sıbyan mektebinde görmüş, ardından Paşakapısı’nda bulunan rüştiye mektebinde eğitimi sürdürmüştür. Simavi, mülkiye idadî mektebinde tahsilini tamamladıktan sonra Akdeniz’e kıyısı olan Cebel-i Lübnan vilayetindeki Fransız Lazarist papaz mektebine devam ederek Fransızca okumuştur. İngilizce ve Fransızca okuyup yazabilmektedir. Muhtelif şebhenderliklerde yardımcı görevlerde hizmet etmiştir. Yine bir elçilik vazifesiyle Avrupa’ya gönderilmek üzereyken meşrutiyet sarayına yeni bir düzen getirmek amacıyla Sultan Reşad’ın başmabeyincilik görevine tayin edilmiş, üç yılı aşkın bir süre bu görevde kalarak yeni padişahın teşrifat ve merasim işlerini tanzim etmiştir. Birkaç senelik bir istirahat döneminden sonra Cihan Harbi’nin sonlarına doğru görev yeniden davet edilmesi üzerine ikinci başmabeyincilik dönemi başlamıştır. Bu görevi de yaklaşık bir sene sürerek Mart 1919’da görevinden alınmıştır. Başlıca eserleri: *Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*, *Devr-i İnkılab ile Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*’tir. Başmabeyinci Lütfi Simavi hakkında daha fazla biyografik bilgi için ayrıca bkz. Fatih Tetik, “Meşrutiyet Sarayında Bir Başmabeyinci: Lütfi Simavî?”, Lütfi Simavi, *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* içinde, Ankara: TBMM Yayınları, 2010, s.XI-XVIII.

²³ Halid Ziya Uşaklıgil (1865-1945): Eyüp’te dünyaya gelen Halid Ziya Bey, babasının inşa ettirdiği konakta lalalar ve dadılar arasında rahat bir ortamda büyüdü. Mercan’daki bir mahalle mektebinde başladığı öğrenimine, Fatih Askeri Rüştiye’sinde devam etti. Farsça ve Arapça öğrendi. İzmir’e taşınmak zorunda kaldıkları bir dönemde Ermeni Okulu Machitariste’da Fransızcasını geliştirdi. Bu okuldan mezun olduktan sonra çeşitli dergilerde yazılar yazdı ve İstanbul’a dönerek yayın hayatına burada devam etti. Reji Komiserliği (1908) ve Sultan Reşad’ın Mabeyn Başkatipliği görevleri gibi resmi vazifelerde bulundu (1908-1912). Cemal Aksu, “Halit Ziya Uşaklıgil”, *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: YKY, 1999, s.640-643.

²⁴ Uşaklıgil, *a.g.e*, s.352-353.

²⁵ Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*, Birinci Kısım, *Matbaa-i Osmaniye*, 1924, s.87-88.

dana gelmiş gündelik hayata dair olayları dahi bütün teferruatıyla hatırlaması ve anlatması bu zekasına delil olarak gösterilmektedir. Uzun süre başmabeyincilik görevini yürütmüş olan Lütfi Simâvi Bey, buna dair bir hatırasını Padişahın hafızasındaki güçlülüğe işaret ederek “...*Bir gün Mefruşat İdaresi depolarında bulduğumuz ve temizletip kendisine takdim ettiğimiz çok güzel ve altın işlemeli bir kafesi biraz gözden geçirdikten sonra ‘Amcam Sultan Abdülaziz zamanında huzura kabul edilirken içinde iki nadir cinsten kuş da bulunduğu halde bu kafesi Somaki Oda’nın koridorunda görmüştüm...’ demişti. Hazine-i Hassa görevlilerine kafesin kaydını çıkarttığımız zaman Padişahın söylediklerinin tamamen doğru olduğu anlaşıldı. Bu kafes meselesi en azından kırk beş yıllık bir olaydı*” sözleriyle nakletmektedir.²⁶

Sultana atfedilen ayırt edici diğer bir vasıf da dervişmeşrep karaktere sahip olmasıydı. Sultan, uzun süren şehzadelik ve veliahtlık dönemlerinde Mesnevi okumuş, muhtemelen bu istidadı Farsçaya olan hakimiyetinde belirleyici olmuştu. Pek çok zaman hükümdarlığını hiçe sayarak elini göğsüne koyup, karşısındakine baş eğerek “*arz ederim, istirahat ederim*”, “*arızı teşekkür ederim*” veya “*evvelce arz ettiğim*” şeklinde memnunluğunu gösteren fakat bir hükümdarın kullanmaması gereken jest, mimik ve ifadelerde bulunması da bu çelebilikten kaynaklanmaktaydı.²⁷ Bir diğer ifadeyle zaman zaman bulunduğu makamı unutarak gösterdiği bu tevazuu, küçük ölçekte Mevlevi tarikatına mensubiyeti genelde ise alçakgönüllü karakteriyle ilgili olmalıdır.²⁸ Rüşumat Emîni Sırrı Bey’in Sultanın huzuruna ilk çıkışında yaşadığı tecrübe bu aşırı alçakgönüllülüğe bir misal teşkil eder: Sırrı Bey, Padişahın kendisini “*resmî kıyafeti*” niteliğindeki redingotu ile ayakta karşıladığını ve eteğini öpmek üzere ilerlediğinde de “*estağfurullah*” diyerek bir koltuğa oturduğunu ve kendisine de iskemleyi gösterdiğini kaydetmektedir.²⁹ Sultanın bu müteviziliğini, sıklıkla tekrarladığı “*memnun ve mahzuz oldum*” sözlerinde de görmek mümkündür.³⁰

²⁶ Simavi, *a.g.e.*, s.80-90. Başkatip Ali Fuad Bey’in Sultanın hafızasındaki güçlülüğe vurgu yapan başka bir hatırası için bkz. Türkgeldi, *a.g.e.*, s.270-271.

²⁷ Mehmet Tevfik Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri*, (yay. haz: F. Rezan Hürmen), C.2, İstanbul: Arma Yayınları, 1993, s.129; Simavi, *a.g.e.*, s.88-89.

²⁸ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990, s.168-170; François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, (çev: Ali Berktaş), İstanbul: Homer Kitabevi, 2006, s.490; Simavi, *a.g.e.*, s.131; Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.344.

²⁹ Nahid Sırrı Örik, “Sultan Reşad’a Dair”, *Resimli Tarih Mecmuası*, C.3, S.30, Haziran 1952, s.1523-1527.

³⁰ Simavi, *a.g.e.*, s.89.

Bu alçakgönüllülük onun ara sıra bulunduğu pozisyonu unutmamasına sebep olduğu gibi iktidar hiyerarşisindeki diğer aktörlerin de hoşuna gitmeyebiliyordu. Mesela Lütfi Simavi Bey hatıratında “hürriyet kahramanı” Resneli Niyazi Bey’in Sarayda olduğu bir gün huzura kabul olunduğunu ve Sultan tarafından iltifat ile karşılandığını belirtmektedir. Dahası, Sultan Reşad, Sarayın büyük salonunda grup halinde alınan bir fotoğrafta Resneli Niyazi Bey’i diğer paşaların önüne geçirerek fotoğraf aldırması ve bu da Hasan Rıza ve Ali Paşaların başmabeyinciye hadiseden hemen sonra durumdan şikayet etmelerine sebep olmuştu. Paşalara göre bir Kolağası’nın hanedan azalarının önüne geçerek bu şekilde poz vermesi askerler arasında olumsuz bir tesir bırakabilirdi ve durum Padişaha münasip bir dille anlatılarak düzeltilmeliydi. Simavi de dile getirilen bu rahatsızlığı makul görerek durumu Sultana arz etmiş ve Hünkârın da buna hak ve izin vermesiyle bir çözüm yolu bulunmuştu. Buna göre; ünlü saray fotoğrafçısı Febus’un çektiği bu plakların kırılması emri verilecek ve şâyet Niyazi Bey sorarsa da resimlerin bozulduğu kendisine söylenecekti. Sultanın da onay verdiği bu fikir uygulandıktan sonra sık sık Saraya gelen fotoğrafçı Febus’un Niyazi Bey’in resimleri almak üzere birkaç defa atölyeye uğradığını ve fakat kendisine emir gereği plakların bozulduğunu ifade ettiğini nakletmektedir.³¹

Genelde tarikat ehline, bilhassa da Mevlevîlere karşı saygı gösterip her vesileyle iltifat eden Sultanın bu tavrını dönemin Konya Mevlana asitanesi postnişinlerinden Abdülhalim ve Veled Çelebi efendilerle kurduğu yakın ilişki üzerinden de görmek mümkündür. Eyüp Sultan’da yapılan kılıç alayında³² Padişaha Şeyh Abdülhalim Efendi’nin kılıç kuşatması bu yakınlığın bir göstergesidir.³³ Sultan Mehmed Reşad, Abdülhalim Efendi’ye Dolmabahçe Sarayı’nda da aşırı hürmetkar davranmış, Mevlevî şeyhi ise bu hüsnükabule karşılık Konya mebuslarının da fikirlerine başvurarak Sultanı

³¹ Simavi, *a.g.e.*, s.20-22.

³² Abdülkadir Özcan, “Kılıç Alayı”, *DİA*, C. 25, s.410.

³³ Sultan Mehmed Reşad’ın Kılıç Alayı 10 Mayıs 1909’da Eyüp’te Şeyhülislam Sahib Bey ile Konya Mevlevihanesi postnişini Abdülhalim Çelebi tarafından icra edilmiştir. Necdet Sakaoglu, “Mehmed V”, *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: YKY, 1999, s.93-97.

Konya'ya davet etmişti. Padişah kendisine yapılan bu davetten oldukça memnun olarak “*daletinize teşekkür ederim. Milletimle daima temasta bulunmak ve gezmek, görmek ve görüşmek isterim. Elhamdülillah gezmeğe mani hiçbir şey olmadığına kaniyim. Konya'ya gitmek, pîrim Hazret-i Mevlana'yı ziyaret etmek ve o hâk-i pâki görmek, yüz sürmek isterim. Vakt-i âhara talim edelim*” sözleriyle yanıt vermişti.

Siyasî ve ekonomik krizler bu ziyarete engel olsa da Padişah adına bir heyetin Konya'yı ziyaret etmesine ve Mevlevî dergahına bazı hediyelerin yollanmasına karar verilmişti. Bu doğrultuda yüksek rütbeli kişilerden teşekkül eden 104 kişilik bir grup 22 Mayıs 1912 günü trenle Konya'ya hareket etti. “Heyet-i Âliye-i Mevleviye” adı verilen grup önce Padişah adına Hazret-i Şems türbesi ve dergahına giderek Sultan tarafından hediye edilen sırma işlemeli puşîdeyi sermiş, hemen sonrasında ise Hazret-i Mevlana türbesi ziyaret edilerek dergah postnişini Veled Çelebi ve diğer erkânla bir araya gelinmişti.³⁴ Şeyh Veled Çelebi'nin kendisini “*ben Meşrutiyet devrinin bir çelebisiyim*” diye adlandırması bu yakınlığın bir tezahürü olarak görülebilir.

Meşrutiyet devrinin bir diğer çelebisi de Erzincan Mevlevihanesi şeyhi Kemâhi İbrahim Hakkı (1859-1924) idi. Sultan II. Abdülhamid ve Sultan V. Mehmed Reşad dönemlerine şahit olan ve en azından iki hükümdarın tarikat ve mensuplarına karşı tavrını görmüş biri olarak bu alandaki fikirlerini *Şemsül İrşad li Sultan Reşad* adlı eserinde kayıt altına alan Erzincan Mevlevî şeyhi, Sultan Reşad'a olan muhabbetine burada vurgu yapmaktadır. İbrahim Hakkı, meşihat 1901 yılında uhdesine tevdi' olunduktan sonra 1910/1911 yıllarında İstanbul'a geldiğini, Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde cuma namazı sonrası oturduğu bir sırada Sultanın camideki kafesinde kendisini Mesnevi okumaya memur ettiğini ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi ile diğer ulemanın da bulunduğu bir ortamda yapılan okumalardan Sultan Reşad'ın büyük bir zevk aldığını kaydetmektedir. Sultanın bu dinletilerden oldukça keyiflenmesiyle kendisinin huzura davet olunduğunu ifade eden Erzincan Mevlevî şeyhi “*mazhar-ı enva'-i nimet*” olduğuna eserinde yer verir. Şeyh Kemahî İbrahim Hakkı buna karşın 15 sene önce, yani Sultan II. Abdülhamid zamanında yine aynı camide cemaate nasihat ederken Erzincan'a sürüldüğünü hatırlatarak Sultan Reşad'a olan sevgisini işaret etmektedir. Mevlevî

³⁴ Mehmet Önder, “Sultan Reşad ve Heyet-i Mevleviye”, *Türk Yurdu*, S. 265, Şubat 1957, s.610-612.

şeyhi, Allah'ın bu lütfunun gereği olarak Padişah için bir risale kaleme aldığını ve bunu Hünkara takdim etmesindeki temel gerekçenin bu iyi niyet olduğunu ilave eder.³⁵

Sultan Reşad, Mevlevî şeyhi Kemahî İbrahim Hakkı'ya oldukça iyi davransa da 1911 yılının hemen başlarında yayımladığı *Şemsü'l-irşâd li-Sultan Reşad* adlı eser Meşrutiyet idaresi aleyhinde ifadeler kullanıldığı gerekçesiyle toplatıldı ve Şeyh İbrahim Hakkı'nın 5 Nisan 1911'de Divan-ı Harb-i Örfî tarafından ömür boyu Kemah'a sürgün edilmesine karar verildi. Bununla birlikte, Erzincan halkının merkezî idareye şeyhlerinin affını isteyen toplu dilekçeleri bir süre sonra İstanbul tarafından kabul görerek İbrahim Hakkı affedildi. Cihan Harbi esnasında ise Sultan Reşad'ın cihad davetine katılarak 11 Ocak 1915'te Kanal Seferi'ne iştirak eden Mevlevî şeyhi İbrahim Hakkı, Konya Mevlevî şeyhi Veled Çelebi gibi harbe dahil olarak düşman kuvvetlerine karşı savaşmaktan geri kalmamıştı.³⁶

Tarikat ehline karşı son derece nazik ve hürmetkâr olan Sultan Reşad'ın saltanatı boyunca şeyhlerin nüfuzuna tâbi olduğuna dair rivayetleri de dedikodu kabilinden bilgiler olarak değerlendirmek gerekir.³⁷ Yine, Sultana

³⁵ Kemahî İbrahim Hakkı, *Şemsül İrşad li Sultan Reşad*, Dersaadet 1329, s.4-5. Bu eser klasik Osmanlı nasihatname geleneğinin bir örneği olarak nitelendirilebilir. Eserde devletin temel omurgaları olarak asker, ulema, reaya, tüccar ve sanatkarların olduğu belirtildikten sonra âdil bir meritokratik yapının olmamasından dolayı devlet hizmetindeki yöneticilerin görevlerini hak etmedikleri, özellikle 1908'de hürriyetin ilanından sonra liyakatsizlerin sayısının arttığını ve bunun "zeval-i saltanat ve kurb u kıyamet" alametlerinden sayılması gerektiği ifade edilir (s.14-15). Müellif ayrıca ahlak, adalet ve hilafet gibi konuları işlemekte ve ideal bir Müslüman devletin hangi temeller üzerine teşekkül etmesi gerektiğini ayet ve hadislerle açıklamaya çalışmaktadır (s.15-19). Yazara göre bir İslam devletinin mülkü ancak adaletle ve hükümetteki devlet adamlarının yerli yerinde istihdamıyla mümkün olabilir ve bunun başka bir yolu yoktur (s. 28).

³⁶ Nihat Azamat, "Kemahlî İbrahim Hakkı" *DİA*, C. 25, s.220-222.

³⁷ Sultanın dört yıl gibi uzun süre başkatiplik vazifesini yürütmüş olan Halid Ziya Bey, Hükümdarın şeyhlerin nüfuzu altında kaldığına dair bilgilerin dedikodu olduğu ve bu rivayetleri teyit edecek bir emare görmediğini belirtse de, Onun hadiselerin nüfuzu altında kaldığını ve durumun neyi gerektirirse onun icabına karşı uysal ve uygun bir kişilik sergilediğini de eklemektedir (Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.344). Fikirlerinde direnmeyen, makul olan herhangi bir şeyi kabul etmekte zorlanmayan Padişahın gereksiz bir inada kapılarak yanlış düşüncelere saplanmadığı da yeri gelmişken hatırlatılabilir. Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.335.

yapılan inmeli, aşırı içki düşkünü ve dahası cimri olduğu yolunda yakıştırmalar da gerçeklikten uzaktır.³⁸ Sultan Reşad hakkındaki bu yakıştırmaların padişahın istediği ihsanı alamayan veya şahsî nefrete sahip kimseler tarafından çıkarıldığı kuvvetle muhtemeldir. Rüşumat Emîni Sırrı Bey'in Sultanla yaptığı ilk mülakatındaki “*Sultan Hamid'in müstesna cazibesine, muhteşem zekâsına elbette ki sahip değil. Bununla beraber ne söyledikleri gibi ahmak, ne de iddia ettikleri gibi sarsak. Hareketleri biraz ağır olmakla beraber konuşması düzgün...*” sözleri³⁹ veya en yakınında bulunan Lütfi Simavi veya Halid Ziya Beylerin yukarıdaki iddiaları yalanlayan ifadeleri, buna benzer yorumların gerçeğe aykırı ve sübjektif olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Sultan Mehmed Reşad'a izafe edilen diğer bir iddia olan eli sıkılığı ve cimriliği meselesinde de durum benzerdir. Hem Meşrutiyet döneminin saray için getirdiği kısıtlı bütçe,⁴¹ hem de Padişahın çelevi meşrep karakteriyle ortaya çıkan israf ve gösterişten uzak yaşantısı neticede azamî bir tutumluluk portresi ortaya çıkarmış, bu tutum padişahlardan bol miktarda bahşış almaya alışmış bazı saray personeline cimrilik olarak telakki edilmişti. Tutumlu olmasında çelevi tabiatı ve kısıtlı bütçeyle hareket etme mecburiyeti yanında uzun süren gözetim hayatında dar bir çevre ve imkân dairesinde hareket etme alışkanlığının da katkısı olmalıdır. Sultan II. Abdülhamid kadar şahsî serveti olmayan Mehmed Reşad'ın düşük miktardaki Hazine-i Hassa bütçesini denk tutma gayreti ve harcamaları mümkün olduğunca kısması, bu bakımdan takdire şayandır. Buna karşın Saray dışında gösterdiği cömertlikler, seleflerinde olan bir özelliği miras aldığını göstermektedir. Özellikle Bursa, İzmit ve bilhassa Rumeli seyahatleriyle İstanbul'da meydana gelen Mercan ve Laleli yangınları gibi büyük felâketlerde

³⁸ Bu konuda hem başmabeyinci hem de başkatip, bu tarz söylentilerin bir aslının olmadığını, hareketlerinin ağır olmasına karşın bunun inmeden değil, ihtiyarlığından kaynaklandığını belirtmektedir. Başkatip Halid Ziya Bey içki meselesinde de Sultanın hiç içmediğini, ancak büyük kardeşi V. Murad'ın veliahtlığı zamanında Şehzade Reşad Efendi'ye zorla konyak içirttiğini dinlediğini nakleder. Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.207; Simavi, *a.g.e.*, s.89.

³⁹ Örik, *a.g.m.*, s. 1525.

⁴⁰ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.127; 261; Simavi, *a.g.e.*, s.87-89.

⁴¹ *Osmanlı Malî İstatistikleri Bütçeler 1841-1918*, (haz: Tefik Güran), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003, s.155-173.

halka önemli miktarlarda yardımda bulunması,⁴² aynı şekilde çeşitli cami ve medrese binalarının yapılmasına özel ihtimam göstermesi bu kabildendir.⁴³

Sultanın kısıtlı bütçeyle hareket etme zorunluluğunu, bütçe rakamları üzerinden de takip etmek mümkündür. Biraderi ve selefi Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde "Sultanın Harcamaları" başlığı altındaki gider kaleminin genel bütçe sarfiyatı içindeki oranı yüzde 4 seviyelerinde iken, bu oran Sultan Reşad iktidarında yüzde 1 seviyelerine kadar gerilemişti. Bununla birlikte, İttihat ve Terakki döneminde hazırlanan bütçelerde Sultana tahsis edilen miktarın düşüklüğünde, mutlaka Trablusgarp, Balkan ve Cihan Harbi yıllarının savaş ekonomisi de etkili olmuştur. Ancak, "Maaşat-ı Zâtiye" adı altında aylığa bağlanan Sultan, büyük oranda örtülü ödeneğe sahip olma hakkını kaybederken adeta bir saray personeli haline gelmişti.⁴⁴ Bu durum, padişahın artık imparatorluğun merkezindeki gücü temsil etme kabiliyetini yitirdiğini de göstermekteydi.⁴⁵

⁴² Rumeli'nde meydana gelen deprem dolayısıyla Padişahın yöre halkına 20.000 kuruş tutarındaki ihsanı için bkz. BOA, İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.MBH), 1329.S.22, (22.S.1329/22 Şubat 1911). Ayrıca Erzurum'daki sel mağdurlarına Padişahın gönderdiği 500 Lira ve Edirne'deki afetzedelere ihsan buyrulan 1000 lira için bkz. BOA, İ.MBH, 2/1328.C.004, (11.C.1328/20 Haziran 1910); İ.MBH, 9/1330.N.006, (8.L.1330/20 Eylül 1912).

⁴³ Pendik'te masrafları Evkaf hazinesinden karşılanmak suretiyle inşasına başlanılan caminin "*meşrutiyetperver*" padişah olan Sultan Mehmed Reşad'ın adıyla anılması ve aynı şekilde civar olduğu mahalleye de Meşrutiyet isminin verilmesine dair Şehremaneti tezkeresi (BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, 2890/77, (16.B.1327/3 Ağustos 1909). Van'da yapılacak bir medrese de Sultanın şahsi gayretleri ile gündeme gelmişti. Van Valisi Tahsin Bey'in gönderdiği telgrafta; Padişahın iradesi ve kendi hususî kesesinden karşılamasıyla Van'da yapılacak bir "Medrese-i Aliye-i Reşadiye'nin" yöre ahalişi, önde gelen eşraf ve bölgede mukim aşiretler üzerinde olumlu etkiler bırakacağı ve özellikle söz konusu medresenin Padişah tarafından bizzat yaptırılmasının "*umûm Ekrâdı (Kürtleri) son derece mesrûr ve çoktan beri böyle bir lütfa intizar eden halkın Padişaha olan ihtisas-ı dîniyesi(ni) bir kat daha takviye*" edeceği belirtilmiş ve Sultan Reşad'ın isminin verilmesine karar verilerek mektebin inşaatına başlanmıştı. BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye, E-86/8, (28.B.1331/3 Temmuz 1913).

⁴⁴ Osmanlı Malî İstatistikleri Bütçeler 1841-1918, s.156, 158, 160, 162.

⁴⁵ Georgeon, *a.g.e.*, s.490.

	1887/88	1905/06	1916/17
Sultanların Harcamaları	88.184 (%3.9) (II.Abdülhamid)	92.226 (%4.2) (II.Abdülhamid)	51.992 (%1.3) (Mehmed Reşad)

Sultan II. Abdülhamid ile Sultan V. Mehmed Reşad'ın Bütçe Tahsisatının Bazı Yıllardaki Mukayesesi (Lira).⁴⁶

Sultan, dar bütçe ve kısıtlı imkânlarla karşın etrafında bulunanların maişet kaynaklarını genişletecek vasıtalar bulmaya da gayret etmişti. Meşrutiyet öncesi dönemde kendisine vefasızlık gösteren ve iftiralarda bulunanlara karşı dahi padişah olduktan sonra onların gelir kaynaklarını kesmeyerek merhamet göstermesi, evlerinde kalarak ve saraya uğramamaları karşılığında maaşlarını devam ettirmesi şahsi nefretlerden ve intikam duygularından beslenmeyen tabiatıyla ilgilidir.⁴⁷ Sultan Reşad'ın intikam ve nefret gibi nefsâni duygulardan uzak bu ruhî dinginliğini kardeşi Sultan II. Abdülhamid'in iktidarda kaldığı dönemle alakalı hatıralarını anlatırken de görmek mümkündür: Örneğin Başkatip Halid Ziya Bey'in Hünkarın veliahtlık dönemlerinde çok zorluk ve sıkıntı çekmesine rağmen maziyle ilgili hikayelerinde sabık padişah hakkında herhangi bir kötü sözde bulunmadığını söylemesi onun “olana rıza göstermeye” matuf tabiatının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.⁴⁸ Bu noktada, Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati (1911) esnasındaki Selanik ziyaretinde devrik Padişaha karşı gösterdiği hürmetkâr tavır da ayrıca kayda değerdir.⁴⁹

⁴⁶ Tefvik Güran, “Osmanlı Kamu Maliyesi, 1839-1918”, *Osmanlı Maliyesi, Kurumlar ve Bütçeler I* içinde (haz: Mehmet Genç-Erol Özvar), İstanbul 2006, s.65-79.

⁴⁷ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.291; 343-345. Padişahın çocuklarını eğitmek üzere görevlendirilen Darülmuallimat mezunu Safiye Ünüvar hatıratında, Reşad'ın kendisinden evlenmek için izin isteyen saraylıların hepsini kabul ederek gerekli yardımlarda bulunduğunu ve hatta evlenecek hanımların ömrünün sonuna kadar iâşe masraflarını karşıladığını nakletmektedir. Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 2009, s.71.

⁴⁸ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.79. Başkatip Türkgeldi, Sultan Reşad'ın kardeşinden bahsederken daima Hakan tabirini kullandığını ve kendisine haber gönderdiği vakit de “*sakın Zat-ı Şahane tabirini kullanmayın; biraderiniz ellerinizi öptü deyin*” diye tembih ettiğini nakletmektedir. Sultan Hamid ise muhafız Rasim Bey marifetiyle kendisine haber yolladığında “*hâk-ı pây-ı şâhânelerine yüz sürerim*” ifadelerini kullanmaktaydı. Türkgeldi, *a.g.e.*, s.295.

⁴⁹ Simavi, *a.g.e.*, s. 6; Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 251-255.

İyi niyeti, temiz kalpliliği, yardım etme ve kalp kırmamaya dönük yaşantısı, ecdadının tarihine olan merakı, nezaketi, hoşgörüsü, yakınındaki adamlarının en ufak üzüntülerinde hatırlarını sorması ve hatta kendi yemeğinden zaman zaman sevdiğilerine ikramlarda bulunması, içkiden uzaklığı, mutaassıp olmayacak derecede gelenek, örf ve adetlere olan bağlılığı, ağzından kötü söz çıkmaması, mütevekkil ve mütedeyyinliği, Sultanı bir hükümdar olarak değilse bile kendisinden “emin” olunan bir insan yapmaya yeter. Devlet yönetimi ve siyasetten uzak bu ruhî dinginliğin yanında, çekindiği ve uzak durduğu durumlara da kısaca değinmek gerekir: Hal edilme korkusu dışında, Dolmabahçe Sarayı’nda hususi dairesine kalorifer inşasına karşı çıkması, büyük aynalardan korku duyması, gözlerindeki bir arızadan dolayı elektrik ışığından çekinmesi, gazete ve kitapları gözlüksüz ve yarı karanlık odasında yalnız kaldığında okuması, güneşli havaların sağlığını olumsuz etkilemesi sebebiyle sıcaklarda şemsiyeyle gezmesi ve Çırağan Sarayı’nda meydana gelen yangının bir elektrik kazası sonucu olmasından dolayı Dolmabahçe Sarayı’ndaki elektrik tesisatına olan muhalefeti, bu korkularına örnek olarak verilebilir.⁵⁰

III-Sultan V. Mehmed Reşad’ın Yönetim Tarzı

Sultan Reşad’ın yönetim tarzı da tabiatıyla mizaç ve karakterinden etkilenmiştir. Genel olarak çelevi, “*üzerinde namaz borcu olmayan ve sofradan doymadan kalkacak*” kadar dervişmeşrep, tutumlu ve apolitik bir padişah olan Reşad, dönem itibariyle dünyanın yeniden şekillendiği olabildiğince zor bir zamanda hükümdarlık görevini yürütmeye çalıştı. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yapılan anayasal düzenlemelerle yetkileri kısıtlanan, Umumi Meclis önünde şeriata ve Kanun-ı Esasi’ye bağlı kalacağına yemin etme zorunluluğu getirilen, ödenekleri yasaya bağlanan, sadrazam ve şeyhülislamı atayabilse de herhangi bir nazır atama yetkisi kalmayan, yapılacak uluslararası anlaşmalarda Meclis onayı şartıyla yaşamaya bağımlı kılınan⁵¹ Meşrutiyet Sultanının manevra alanı, siyasi, hukuki ve iktisadi olarak neredeyse kalmadığından bir “*ikinci adam*” gibi hükümet icra etmişti. Sarayda kendi halinde bir hayat yaşayan Sultan, yazları ikamet ettiği Yıldız Sarayı ve

⁵⁰ Simavi, *a.g.e.*, s.54; 91-94; Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.347-350; Türkgeldi, *a.g.e.*, s.292.

⁵¹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1908)*, İstanbul: YKY, 2004, s.192-195. Georgeon, *a.g.e.*, s.490-491.

bilhassa Dolmabahçe Sarayı'nda oluşturduğu “kuşluk” bahçelerinde Avrupa'dan yeni güvercinler getirterek farklı cins kuşlar yetiştirdi, sıkıntılardan bunaldığında da bu kuşhaneler onun için birer ferahlama yeri oldu. Bir gün bu çok sevdiği kuşluk bahçelerinden birini gezerken kendisi için bir güvercin yetiştirip arz eden kuşçubaşıya atıyye olarak üç lira vermek isteyince hususi hizmetkarı Sabit Bey'in, biraderi Sultan II. Abdülhamid'in böyle zamanlarda üç yüz lira verdiğini hatırlatması üzerine Sultan Reşad'ın “*ne yapalım, bizim lütfumuz yoksa da kahrımız da yoktur*” sözleri, Padişahın kendi tabiatının ve icra ettiği sultanlık profilinin veciz bir ifadesidir.⁵²

Sultanın İttihatçı grubun sultanı altında ve siyasî olarak arka planda kalması mizacı, tahta geçtiği ilk andan itibaren hissettiği hal edilme korkusu ve yaşının geçkinliği ile birleşince ömrünün kalan yıllarını, veliahtlık dönemindeki sıkı gözetim şartlarında olduğu gibi,⁵³ “korku ve endişe” içinde geçirmesine yol açmıştı. “*Artık dünyada hiçbir şeyde hevesim kalmadı; beni rahat bıraksalar da ölsün*” sözlerini oldubitti ve çekişmelerle karşılaşmak istemeyen, ama hal edilip Konya'ya da gönderilmekten korkarak iktidara talip olamayan Sultanın yakınmaları olarak görmek mümkündür. Namazlardan sonra “*yarabbi bana hal felaketini gösterme*” diye dua ettiğinin rivayet edilmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.⁵⁴ Yine hususi doktoru Cemil Bey'e “*Paşa, benim ecel veya kazadan korkum yoktur. Lakin Sultan Murad gibi Çırağan Sarayı'nda senelerce hapsedilmekten ürkerim*” veya haremdeki kadın efendilere “*Allah bana hal göstermesin. Beni hal ettireceğine canımı alsın daha iyi*” şeklindeki beyanlarında sürgün korkusunun yaşlı Padişahın İttihatçılarla aşırı derecede iyi geçinmesine sebebiyet verdiği ifade edilebilir.⁵⁵

Daha önce de değinildiği üzere, Sultana atfedilen yavaşlık veya ağırlığa dair iddialar, en başta yaşının geçkin olmasıyla ilgiliydi. Çelebi tabiatının bir yansıması olan “mütevekkil” yaşantısı⁵⁶ ve ruhî dinginliğin de bunda

⁵² Türkgeldi, *a.g.e.*, s.270.

⁵³ Mayakon, *a.g.e.*, s.100, 184.

⁵⁴ Ünüvar, *a.g.e.*, s.70; Türkgeldi, *a.g.e.*, s.148.

⁵⁵ Hususi doktoru Cemil Bey de, Sultan Reşad'ın endişesinin ölmek değil, tahttan indirilerek geçmişte yaşadığı gözetim hayatına dönmekten duyduğu korku olduğunu teyit etmektedir. Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, (yay. haz: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994, s.175-180. Ayrıca bkz. Murat Bardakçı, *Şahbaba*, İstanbul: Pan Yayınları, 1998, s.52-53.

⁵⁶ İsmail Müştak Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm*, (haz: Ali Yılmaz), İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2010, s.100.

muhakkak payı vardır. Akan hayatı olduğu gibi yaşayan ve karşılaştığı tecrübeleri İlahî emrin gereği olarak yorumlayıp kabullenen yapısı ortaya dingin bir padişah görüntüsü çıkarmıştı. Ön plana çıkmak ve inisiyatif almak istemeyen karakteri onu “apolitik” gibi gösterse de, tahta geçtiği konjonktüre bakıldığında bu tabiatının İttihat Terakki döneminin siyâsî yapısı ve iktidar anlayışıyla da fevkalade örtüştüğü söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Sultan Reşad’ın, İttihat Terakki yönetiminin her kademedeki kontrolü eline alan bir idare ile birlikte çalışması onun tabiatına da uygun düşmektedir. En yakınındakilerden biri olan Başkatip Halid Ziya Bey’in “...pek dindar ve hayatında tecelliyâtın sıcak soğuk dalgaları arasında pek pişkin ve alışkın olduğundan, tevekküle ve zuhûrâtı geldikleri şekilde kabule dayanan bir felsefesi vardı” sözleri Hünkarın bu tabiatıyla ilişkilendirilebilir.⁵⁷

Sultan Reşad’ın, İttihat Terakki’nin önde gelen liderlerinin çoğu zaman etkisi altında olduğu kabul edilse de nadiren cemiyetin ileri gelenlerine karşı taviz vermediği de görülmüştür. Başmabeyinci Lütfi Bey’in Saraydaki görevinden Eylül 1912 tarihinde ayrıldıktan sonra işittiği bir hikayede bu tavrı görmek mümkündür: Buna göre bir keresinde Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa’nın yaverleriyle iki saray memuru arasında yemek meselesinden dolayı bir münakaşa çıkmıştı. Enver Paşa’nın yaverlerinin davete katılmamasını Mabeyn katibi Murteza Bey usule uygunsuzluk (*menâfi-i ubûdiyet*) olarak değerlendirmiş, bu yorumu Ceb-i Hümayun Katibi Hacı Hakkı Bey de teyit etmişti. Bunun üzerine hiddetlenen subaylar Enver Paşa’ya durumu şikayet etmişler, “Damad-ı Padişahi” Harbiye Nazırı Enver Paşa’dan ertesi gün Mabeyn başkitabetine gelen bir tezkirede “*terbiye-i ibtidaiyeden mahrum olup mâiyet-i seniyyede bulunmaya layık olmayan Murteza ve Hakkı beylerin derhal azilleri*” istenmişti. Durumdan haberdar olan Sultan Reşad, Cuma selamlığında hazır bulunan Enver Paşa’ya saray memurlarının husûsî adamları olduğunu münasip bir dille söylemiş ve Harbiye Nazırı Enver Paşa yaptığı hatayı anlayarak meselenin üzerine gitmemişti.⁵⁸

⁵⁷ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.343-346. Sultanın bu mütevekkil haline mesane ameliyatı sırasındaki tavrı da örnek verilebilir. Başkatibin anlattığına göre Hünkâr ameliyattan önce Kibleye dönüp “*memleket ve millet için zararlı olacaksam, Cenâb-ı Hak beni bu ameliyat masasından kaldırmasın!*” diyerek dua etmiş ve etrafındakilerle helalleştikten sonra cesaret ve soğukkanlılıkla ameliyat masasına yatmıştı. Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.398. Sultanın mesane ameliyatı için bkz. Uğural Varthoft, “Çekmedi Hiçbir Şeyden Taştan Çektiği Kadar”, *Çanakkale 1915*, S.8, Mart 2011, s.48-51.

⁵⁸ Simavi, *a.g.e.*, s. 227-228.

Padişahın daha önce de vurgulanan mütevekkil ve mutasarrıflığı, ölümden önce Eyüp'te kendi türbesini yaptırmasına ve yanına da bir ilkokul inşa ettirerek su ve çocuk seslerini yattığı yerden duyabilme amacına matuftu.⁵⁹ Gösterişli ve dolu bir hayata duyduğu isteksizliği onu, “öldükten sonra cenazemin irade-i seniyye ile kaldırılmasını arzu etmem” diyecek kadar gündelik hayatın ve güç rekabetinin dışına taşırken vefatından yedi sene evvel kendi cenaze masraflarını özel parasından ayırarak Hazine-i Hassa Müdürü Hacı Feyzi Efendi'ye bırakması da,⁶⁰ ölüme hazırlığında her daim bir hassasiyet içerisinde olduğunun göstergesidir.

Başmabeyinci Lütfi Simavi, Sultan Reşad'ın siyasete müdahil olarak pek çok hatanın önüne geçebileceğini söylese de⁶¹ dönemin baskın iktidarı İttihat ve Terakki karşısında Padişahın çok da şansının olmadığı aşikardır. Kardeşinin damadı Salih Paşa'nın Mahmud Şevket Paşa suikastına dahil olduğu gerekçesiyle Divan-ı Harp'te yargılandıktan sonra idam edilmesine karşı elinden bir şey gelmeyerek idam fermanına onay vermesi düşünüldüğünde, Padişahın ülke politikasına müdahale etmesinin sert geçen politika ikliminde mümkün olmadığı açıktır. Ömrünün ilk 32 senesini şehzade, sonraki 33 senesini de II.Abdülhamid'in sıkı gözetimi altında veliaht olarak tahta geçmek için bekleyen Sultanın en büyük korkusu, daha önce de ifade edildiği gibi, tahttan uzaklaştırılmak idi. Nitekim, İttihat Terakki ile en ufak bir zıtlaşmada kendisinin görevden alınacağını ve hatta daha ötesi İttihatçıların Al-i Osman iktidarına son verebileceğini bile düşünmekteydi.⁶² Bu manada Sultan Reşad yönetimle zıtlaşmayı hem anlamsız hem de tehlikeli gördüğünden suya sabuna dokunmayan bir yönetim anlayışı ile padişahlığını ve ömrünü tamamlamıştır.

⁵⁹ Hazine-i Hassa evrakı arasında rastlanan ilginç bir belgede, Eyüp'te Mimar Kemaleddin'e inşa ettirilen bu türbeye mimari açıdan bir eleştiri vardır. Mekteb-i Âli mezunlarından olan Serâcüddin'in Başmabeyinci Lütfi Simavi Bey'e gönderdiği resmî evrakta, hem okul hem de türbe inşaatının sakat taraflarının bulunduğu, işçiliğinin kötü olduğu ve bu gibi yolsuzlukların önüne geçilmesinin kendilerinden (Lütfi Simavi) beklenildiği dile getirilmektedir. *Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi* (MSHHA), E.II.1878_001, (17.R.1330/5 Nisan 1912).

⁶⁰ Türkgeldi, *a.g.e.*, s.151.

⁶¹ Simavi, *a.g.e.*, s.94.

⁶² Bardakçı, *a.g.e.*, s.54.

Sonuç ve Değerlendirme

II. Meşrutiyet döneminin ilk sultanı olan V. Mehmed Reşad, yeterli eğitimden yoksunluğu ve inisiyatif almayan tabiatından dolayı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin domine edip yönlendirdiği iktidarı süresince perde arkasında kaldı. Şehzadelik ve uzun veliahtlık dönemi sonrasında ancak 65 yaşında tahta geçebilmesi ve yaşadığı sağlık sorunlarının da bu geri planda kalışında etkisi vardır. Ayrıca, diplomatik ilişkiler ve siyaset konularına hem gençlik hem de padişahlığı sırasında ilgi duymamıştı. Hızlı ve doğru karar verme, gündelik ve orta vadeli siyaseti okuma ve askerî gücün zayıf olduğu zamanlarda yöneticilerin ihtiyaç duyup kullandıkları diplomasi gibi konulara çok vâkıf olmadığı görülmektedir. Ancak Sultan Mehmed Reşad'ın Osmanlı birliği, halkların kardeşliği ve iç siyasetin bütünlüğü noktasında elinden gelen gayreti gösterdiği söylenebilir. İttihat ve Terakki'nin yönlendirmesiyle de olsa sıklıkla çıktığı yurt içi gezileri, Cuma selamlıkları ve bilhassa 1911 yılında çıktığı Rumeli seyahati, arzu edilen ve bir imparatorluk politikası haline gelen "ittihadın" tesisine yönelik Padişahın başarıyla tatbik ettiği uygulamalardır.⁶³

Sultan Reşad, peşpeşe darbeler ve savaşların yaşandığı zor bir dönemde, İttihat ve Terakki gibi bir güç odağı karşısında gidişatı frenleyecek veya ona yön verecek bir hükümdarlıktan ziyade iyi niyeti, temiz kalpliliği, yardımseverliği ve nezaketi ile hatırlanan bir devlet adamı sıfatıyla tarihteki yerini almıştır. Sömürgeci devletler tarafından dünyanın yeniden paylaşıldığı bir döneme denk gelerek, siyasî hiyerarşide adeta bir "ikinci adam" gibi hareket eden Sultan, dönüşen politik ve askerî meseleleri anlamak ve ona etki etmek yerine Sarayda kendi halinde ve sade bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dönemin baskın ve otoriter gücü İttihat Terakki'ye karşı pasif bir yönetim gösteren Sultanın, cemiyet ile zıtlasmada tahtını kaybedeceğini bilmesi, bu düşük profil ve sembolik padişahlığının en önemli itici gücüydü. Mahmud Şevket Paşa'ya söylediği "*tahta çıkmadan evvel mahpus bir halde bulunuyordum. O halimde Kuran okur, namaz kılar, velhasıl bir ibadet zevki hissederdim. Tahta*

⁶³ Geniş bilgi için bkz. Mevlüt Çelebi, *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati*, İzmir 1999; aynı müellif, "Osmanlıcılığın İhya Girişimi: Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", *Osmanlı* 2, Ankara 1999, s.527-531.

çıktığımdan beri huzurum, rahatım yoktur”⁶⁴ sözleri, siyasî iklimin karmaşasından ve güç kavgasından fazlasıyla sıkıldığını göstermektedir. Son olarak da şunu ilave etmek gerekir ki, 1909-1918 yılları arasında imparatorluğun neredeyse tamamının İttihat ve Terakki tarafından adeta kuşatıldığı göz önüne alındığında, saltanat makamına kim gelirse gelsin Sultan Reşad gibi oldukça zor bir görev üstleneceği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

1) Arşiv Belgeleri:

a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

-İradeler (İrade Mabeyn-i Hümayun)

-Dahiliye Nezareti (Mektubi Kalemi ve İdare-i Umumiye)

b) TBMM Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi (MSHHA)

2) Yayımlanmış Eser ve İncelemeler:

AKSU, Cemal, “Halit Ziya Uşaklıgil”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: YKY, 1999, s.640-643.

AZAMAT, Nihat, “Kemahlı İbrahim Hakkı” *DİA*, C. 25, s.220-222.

BARDAKÇI, Murat, *Şahbaba*, İstanbul: Pan Yayınları, 1998.

“V. Mehmed Reşad (1909-1918)”, *Osmanlı* 12, (ed: Güler Eren), Ankara 1999, s.239-244.

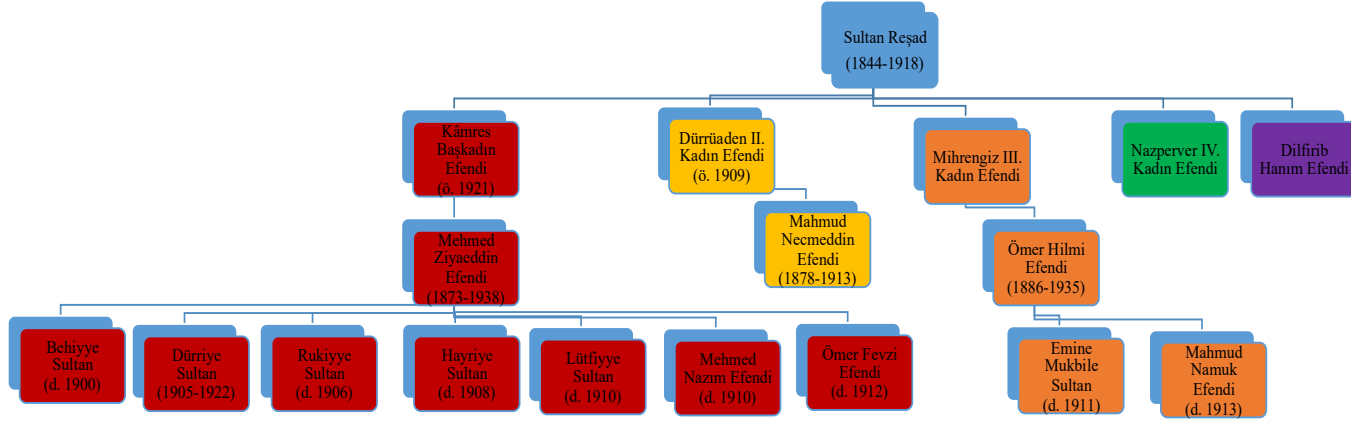
BİREN, Mehmet Tevfik, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri*, (yay. haz: F. Rezan Hürmen), C.2, İstanbul: Arma Yayınları, 1993.

⁶⁴ *Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri* (1909-1922), (yay. haz: Ali Suat Ürgüplü), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.165.

- ÇELEBİ, Mevlüt, Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati, İzmir 1999.
- _____, "Osmanlıcılığın İhya Girişimi: Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", *Osmanlı 2*, Ankara 1999, s.527-531.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul 1972.
- GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, (çev: Ali Berktaş), İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.
- GÜRAN, Tevfik, "Osmanlı Kamu Maliyesi, 1839-1918", *Osmanlı Maliyesi, Kurumlar ve Bütçeler 1* içinde (haz: Mehmet Genç-Erol Özvar), İstanbul 2006, s.65- 79.
- KEMAHİ, İbrahim Hakkı, *Şemsül İrşad li Sultan Reşad*, Dersaadet 1329.
- KORKMAZ, Mehmet, "Sultan Reşad'ın Oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi Uluslararası Sempozyumu*'na (2-4 Kasım 2017, İstanbul) Sunulan Yayınlanmamış Bildiri.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Mehmed V", *DİA*, C.28, s.422.
- MAYAKON, İsmail Müştak, *Yıldız'da Neler Gördüm*, (haz: Ali Yılmaz), İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2010.
- Osmanlı Malî İstatistikleri Bütçeler 1841-1918*, (haz: Tevfik Güran), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003.
- OSMANOĞLU, Osman Selaheddin-Adra, Jamil-Eldem, Edhem, *Genealogy of the Imperial Ottoman Family*, ISIS Press, İstanbul 2011.
- ÖNDER, Mehmet, "Sultan Reşad ve Heyet-i Mevleviye", *Türk Yurdu*, S. 265, Şubat 1957, s.610-612.
- ÖRİK, Nahid Sırrı, "Sultan Reşad'a Dair", *Resimli Tarih Mecmuası*, C.3, S.30, Haziran 1952, s.1523-1527.
- _____, *Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar*, (haz: Alpay Kabacalı), İstanbul 2006.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Kılıç Alayı", *DİA*, C. 25, s.408-410.
- Refik, Ahmed, *Sultan Mehmed-i Han-ı Hâmis Hazretleri, Hayat-ı Mâziye ve Hususiyesi, Sultan Mehmed Han-ı Hamis Hazretlerinin Şehzadelik Zamanlarıyla Ahval-i Hususiyeye-i Hayatiyesinden Bahistir*, İstanbul 1324.
- SAKAOĞLU, Necdet, "Mehmed V", *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: YKY, 1999.
- SİMAVÎ, Lütfi, *Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, Matbaa-i Osmaniye, 1924.

- Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri* (1909-1922), (yay. haz: Ali Suat Ürgüplü), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (1789-1908), İstanbul: YKY, 2004.
- TETİK, Fatih, *Meşrutiyet Sarayının Çelebi Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, Ankara: TBMM Yayınları, 2017.
- _____ "Meşrutiyet Sarayında Bir Başmabeyinci: Lütfi Simâvî", *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* içinde, Ankara: TBMM Yayınları, 2010, s. XI-XVIII.
- TOPUZLU, Cemil, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, (yay. haz: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Görüp İştiklerim*, Ankara 1987.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965.
- ÜNÜVAR, Safiye, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 2009.
- VARTHOFT, Uğural, "Çekmedi Hiçbir Şeyden Taştan Çektiği Kadar", *Çanakkale 1915*, S.8, Mart 2011, s. 48-51.
- ZÜRCHER, Erik Jan, "Şehzade Reşad'ın Haziran 1911'deki Makedonya Seyahati", *Savaş, Devrim ve Uluslaşma* (1908-1928), (çev: Ergun Aydınoglu), İstanbul 2005, s.121-137.

EKLER

Sultan Reşad'ın eşleri ve çocukları (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hanedan Defterleri, A.DVNS.HND.d, 1-2 ve TBMM Milli Saraylar, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Hanedan Defterleri, K 35/1-35/2'den derlenmiştir).

Şhzade Mehmed Reşad

Mehmed Reşad Büyük Üniformasıyla

Mehmed Reşad'ın Herke Ziyareti

“AS A CONSTITUTIONAL MONARCH, MEHMED REŞAD V’S
OWN PERSONALITY AND ADMINISTRATION STYLE”

Abstract

Sultan Mehmed Reşad V, the thirty-fifth Ottoman sultan, ascended the throne in 1909 with the authorization of the Ottoman Constitution (Kanun-ı Esasi). In comparison to his predecessor Sultan Abdülhamid II, he displayed a passive ruler image. No doubt, this was because of the oppressive and autocratic political practice conducted by the ruling elite of the Committee of Union and Progress, the dominant political power of the time. In addition to this, Sultan’s own personality, also supported his staying at Dolmabahçe Palace quietly and being not involved in contemporary political events. As a result, he remained as a symbolic figure in Ottoman politics during his nine years of rule.

In addition to this, Sultan Reşad was attentive to be close to his own people via the domestic journeys to Bursa, İzmit and Hereke Factory and especially to Rumelia. The aids for poor people, and constructing social objective buildings such as schools and mosques during these journeys which were aimed to secure uniformity of Ottoman by mending the broken hearts were the implementations about which Sultan was quite sensitive for securing the uniformity of Ottoman nations. Sultan Reşad performed his duty as a Sultan successfully to keep the Ottoman nations together during a period when country’s lands started to separate from the central administration one by one.

Keywords

Sultan Mehmed Reşad V, Sultan Abdulhamid II, Dolmabahçe Palace, The Committee of Union and Progress, Ottoman Constitution Regime.

SÖZLÜKÇÜLÜK TARİHİMİZE YENİ BİR HALKA
veya KARAHİSÂRÎ'NİN YOK SAYILAN ESERİ:

AHTERÎ-Yİ SAGÎR*

Mücahit KAÇAR**

Sibel MURAD***

ÖZET

Bu makale, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bir sözlük mecmuasında yer alan Ahterî-yi Sagîr'den hareketle, Mustafa Karahisârî'nin Ahterî-yi Kebîr isimli meşhur Arapça-Türkçe sözlüğü dışında Ahterî-yi Sagîr isimli başka bir Arapça-Türkçe sözlüğünün olup olmadığı sorusuna cevap aramak üzere yaptığımız çalışmanın sonucunu paylaşmak için hazırlanmıştır. Söz konusu mecmuada Ahterî-yi Sagîr ismiyle kayıtlı olan bu sözlüğün, bir yanlışlık sonucu mu bu isimle kaydedildiği şüphesiyle TDK tarafından yayımlanan Ahterî-yi Kebîr'le karşılaştığımızda ikisinin farklı sözlükler olduğunun tespit edilmesi sonucunda biyografik kaynaklara müracaat edilmiştir. Hadâiku'l-Hakâyık Fî Tekmîleti's-Şakâyık, Keşfü'z-Zunûn ve Kâmûsu'l-A'lâm gibi klasik kaynaklarda varlığı haber verilen bu sözlüğün var olma ihtimalinin Ahterî-yi Kebîr hakkındaki DİA maddesinde ve sözlüğün TDK yayımında reddedildiği görülmektedir. Ancak yazma eser kütüphanelerinde yaptığımız araştırmalarda Ahterî-i Sagîr'in şimdilik 8 nüshası tespit edilmiştir. Bu 8 nüsha da birbirleriyle aynı olup Ahterî-yi Kebîr'den farklıdır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda bu iki eserin Mustafa Karahisârî tarafından iki farklı Arapça-Türkçe sözlük olarak hazırlandığı neticesine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Karahisârî, Ahterî-yi Kebîr, Ahterî-yi Sagîr, sözlük.

* Makalenin Geliş Tarihi: 25 Ekim 2017 / Kabul Tarihi: 12 Kasım 2017.

** Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / mukac80@gmail.com.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / sibel.murad@amasya.edu.tr

Eski eserlerimizin başına gelebilecek en talihsiz olay, sadece fizikî şartlardan dolayı zamanla çürüyüp yırtılmaları değil, sağlam oldukları ve kütüphanelerde birçok nüshaları bulunduğu halde kaynaklarda zikredilmemeleri veyahut göz önünde bulunsalar ve zikredilseler bile bir türlü fark edilmemeleridir. Biyografik kaynaklarda zikredildiği ve kütüphanelerimizde de birçok nüshası olduğu halde fark edilmeyen, dahası fark edildiği halde varlığı kabul edilmeyen kıymetli eserlerimizden biri de Mustafa Karahisârî'nin *Ahterî-yi Sagîr*'idir.

Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 05 GÜ 28 numarada “Lügat” adıyla kayıtlı bir sözlük mecmuasında¹ yer alan sözlükler arasında *Ahterî-i Sagîr* adlı sözlüğün de bulunması, bizi bu çalışmayı yapmaya iten temel saik olmuştur. Merzifonlu İsmail bin Muhammed tarafından derlenen sekiz sözlükten oluşan 303 yapraklı bu mecmuada² üçüncü sırada 180b-273b³ sayfaları arasında yer alan ve mezkûr nüshada “Lügat-i Ahterî-yi Sagîr” ismiyle kaydedilen sözlük, nestalik hatla yazılmış olup 93 varaktan oluşmakta ve her sayfasında 19 satır yer almaktadır. Eserin sonundaki ketebe kaydında Küçük Hafız Muhammed b. İsmail tarafından H. 1190/ M. 1776-77 yılında yazıldığı kaydı bulunmaktadır.

Eserin *Ahterî-yi Sagîr* ismiyle kaydedilmiş olması, Mustafa Karahisârî'ye ait *Ahterî-yi Kebîr*'den başka Arapça-Türkçe bir sözlük bulunup bulunmadığı konusunda bizi şüpheye düşürmüştür. Mecmuada Karahisârî'ye ait olduğu aşağıda vereceğimiz Arapça mukaddimesinden belli olan *Ahterî-yi Sagîr*'i TDK tarafından yayımlanmış olan *Ahterî-yi Kebîr*'le⁴ karşılaştırdığımızda Karahisârî'nin *Ahterî-yi Sagîr* adlı bir başka eseri olabileceği ihtimali üzerinde durduk. Önce iki sözlüğün giriş kısımları karşılaştırılmış ve *Ahterî*'nin meşhur sözlüğü *Ahterî-yi Kebîr* hakkında kaynaklarda bilinenin dışında bir bilgi olup olmadığına yoğunlaşarak bu konuda yapılmış çalışmalarla göz atılmıştır.

¹ Bu sözlük mecmuası Sibel Murad ve Irmak Kaçar tarafından 4-7 Ekim 2017 tarihinde gerçekleşen “Uluslararası Amasya Sempozyumu”nda, “Merzifonlu İsmail Bin Muhammed'e Ait Arapça-Farsça-Türkçe Sözlükler Mecmuası” başlıklı bildiride tanıtılmıştır.

² İsmail b. Muhammed, *Lügat*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 GÜ 28, s.5b-308a.

³ Mecmuada her bir eser 1a sayfasından yeniden başlatılmaktadır. Bizim belirttiğimiz sayfa aralıkları, eserin mecmuadaki gerçek sayfa aralığıdır.

⁴ Ahmet Kırkkılıç- Yusuf Sancak, *Ahterî-yi Kebîr*, Ankara, TDK Yayınları, 2017.

Ahterî-yi Kebîr, Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî/Ahterî Mustafa Efendi (öl. H. 968/M. 1560-1561) tarafından H. 952/M. 1545 yılında yazımı tamamlanan yaklaşık 40.000 kelimededen oluşan Arapça-Türkçe bir sözlüktür.⁵ Bazı kaynaklarda Ahterî'nin bahsi geçen bu sözlüğünün dışında başka sözlükleri olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. TDV İslam Ansiklopedisi'ndeki "Ahterî" maddesinin yazarı Hulusi Kılıç tarafından bu bilgiler reddedilmiş ve kaynaklarda Ahterî'ye ait "kebîr" dışında "evsat, sagîr" olmak üzere iki sözlüğün daha olduğu düşüncesinin "kebîr" sıfatından kaynaklanan bir "çağrışım" olduğunu söylemiştir:

"Ahterî'nin diğer Arapça-Türkçe sözlüklerden daha fazla tutulması, "kebîr" (büyük) sıfatıyla anılmasına sebep olmuştur. Bu durum bazı yazarlarda, Ahterî'nin bir de "sağîr" (küçük) ve "evsat" (orta) boylarının mevcut olduğu zannını uyandırmıştır. Fakat eldeki yazma nüshalar arasında hiçbir fark bulunmaması ve ayrıca muhtelif baskıların daima aynı hacimde yapılmış olması bu görüşü çürütmekte ve bunun "kebîr" sıfatından kaynaklanan bir yanlış çağrışım olduğunu ortaya koymaktadır."⁶

Var olduğu iddia edilen sözlüklerin, *Ahterî-yi Kebîr*'in farklı farklı nüshaları olduğunu ifade eden Kılıç'ın reddettiği bilgilerin bulunduğu kaynaklar, *Hadaıku'l-Hakâıyk fi Tekmîletü'ş-Şakâıyk*, *Keşfü'z-Zünûn ve Kâmûsu'l-A'lâm* gibi rağbet edilen klasik müracaat eserleridir. Prof. Dr. H. Ahmet Kırkkılıç ve Prof. Dr. Yusuf Sancak da yayımladıkları *Ahterî-yi Kebîr*'in girişinde Kılıç'ın ifadelerine katıldıklarını şöyle belirtirler:

Hadaıku'l-Hakaik fi Tekmiletü'ş-Şakâık'ta eserin, *uzatma ve düzeltmelerle ekber, evsat ve Ahterî-yi Sagîr* şekillerinde üç nüsha olarak; *Kamusü'l-alam'da* ise eserin *Sagîr ve Kebîr, Keşfü'z-zünun'dasugra ve kübra* şekillerinde iki nüsha olarak düzenlendiği ifade edilmektedir. *Türk Ansiklopedisi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Büyük Larousse; Hadika ve Kamusü'l-A'lâm'daki* bilgilere dayanarak *Ahterî'nin orta ve küçük ölçekteki şekillerinin bulunduğunu kaydetmekte ise de Hulusi Kılıç'ın TDV İslam Ansiklopedisi'ndeki makalesinde yaptığı doğru tespitle eldeki yazma*

⁵ Hulusi Kılıç, "Ahterî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 184.

⁶ Hulusi Kılıç, *a.g.m.*, s. 184-185.

*nüshalar arasında fark bulunmaması, çeşitli baskılardaki kelime miktarının aynı olması bu görüşü çürütmekte ve bunun, eserin adındaki Kebîr sıfatından kaynaklandığını, eserin küçük, orta, büyük diye üç değişik şeklinin olmadığını göstermektedir.*⁷

Fakat bahsi geçen yazarların *Ahterî-yi Sagîr*'in olamayacağını dair görüşlerinin eserin yazma nüshalarının dikkatle araştırılmamasından kaynaklanan bir tespit olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Hulusi Kılıç'ın iddia ettiği, Kırkkılıç ile Sancak'ın da katıldığı görüş, *Ahterî-yi Sagîr* adlı farklı bir eserin olmadığını değil, *Ahterî-yi Kebîr*'in nüshalarının birbirlerine benzerliğini ortaya koyar mahiyettedir. Aktardığımız ifadelerinden hareketle adı geçen araştırmacıların *Ahterî-yi Sagîr*'in herhangi bir nüshasıyla karşılaşmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, geleneğe baktığımız zaman, eser telif eden yazarların tevazu gösterme eğilimi ve kendi eserlerine durup dururken “kebîr” ismi vermelerinin sık rastlanan bir durum olmadığını dikkate aldığımızda, eserine böyle bir isim veren müellifin bunu eserin “sagîr” versiyonunun da olduğuna gönderme yapmak için kullanma ihtimalinin daha yüksek olduğunu görürüz.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, öncelikle yukarıda sözünü ettiğimiz klasik kaynaklarda *Ahterî-yi Sagîr*'e dair söylenenler sunulacak, kütüphanelerde yaptığımız taramalar sonucunda elde ettiğimiz *Ahterî-yi Sagîr* nüshaları-gösterilecek, yazımıza konu olan *Ahterî-yi Sagîr* nüshası ile TDK tarafından neşredilen *Ahterî-yi Kebîr* karşılaştırılacak, nihayet Karahisarî'nin *Ahterî-yi Sagîr* adlı muhtasar bir sözlüğünün mevcudiyeti sonucu bilim dünyasıyla paylaşılacaktır.

Kâtip Çelebi, *Kesfu'z-Zünûn*'un I. cildindeki “Ahterî” maddesinde konuyla ilgili şunu kaydeder:

Ahterî “Şanslı”: Bu kelime Muslihu'd-dîn Mustafâ b. Şemsi'd-dîn el-Karahisarî'nin lâkabıdır, bu kelime tamlanamı ortadan kaldırılarak dil konusundaki tanınmış kitabının adı olarak kullanılır, büyük ve küçük olarak iki nüshası vardır, her ikisi de Türkçedir, batı düzenine göre birinci ve ikinci harf gözetilerek yazılmıştır, bu kitap kabul edilmiş,

⁷ Ahmet Kırkkılıç- Yusuf Sancak, *a.g.e.*, s.18.

*halk arasında elden ele dolaşan bir kitaptır, bu zat Sultan Süleymân Han döneminin adamlarındandır.*⁸

Şemseddin Sami ise *Kâmusu'l-A'lâm*'ın ikinci cildindeki Ahterî madde-sinde, Ahterî'nin sözlüğünü büyük ve küçük iki sözlük olarak hazırladığını şöyle ifade etmiştir:

*Ahterî (Mustafâ bin Şemseddîn Karahisârî): Kânûnî Sultân Süleymân devri ulemâsından olup Kütahya'ya giderek ba'zı medreselerde tadrîs-i ulûmla meşgûl bulunmuş ve 968 târîhinde vefât etmiştir. Ekser 'ulûmda ve ale'l-husûs edebîyyât-ı Arabîyye ve ilm-i lûgatde yed-i tûlâ sâhibi idi. Müellifin ismiyle ya'nî "Ahterî" unvânıyla meşhûr Arabîden Türkçe'ye bir muhtasar lûgat kitâbı yazmış ve "Sagîr" ve "Kebîr" olarak iki kut'ada tertîb etmiştir.*⁹

Nev'izâde Atâyî, *Hadâyîku'l-Hakâyık Fî Tekmîleti's-Şakâyık*'ta Kâtip Çelebi ve Şemseddin Sami'den farklı olarak Ahterî'nin büyük, orta ve küçük olarak üç sözlüğünün bulunduğu söylemiştir:

*El-Mevlâ Mustafâ bin Şemseddîn (Ahterî): Meşhûr olan Türkî lûgatı tertîb idüp gâh tatvîl ü gâh tehzîb itmekle "Ekber" ve "Evsat" ve "Asgar" nâmı ile üç nüsha etmiştir.*¹⁰

Görüldüğü üzere, klasik kaynaklarda Mustafa Karahisârî'nin *Ahterî-yi Kebîr* dışında bir de *Ahterî-yi Sagîr*'i olduğu kaydedilmekte, hatta Nev'izâde Atâyî, bir de *Ahterî-yi Evsat*'ının olduğunu haber vermektedir.

Mukayesede öncelikle *Ahterî-yi Kebîr* ile *Ahterî-yi Sagîr*'in Arapça mukaddimleri karşılaştırıldı. Aşağıda da metinlerini verdiğimiz mukaddimelerde görüleceği üzere Karahisârî, *Ahterî-yi Kebîr*'de Arapça öğrenmenin âlimler tarafından çok tavsiye edildiği ve bu ilme rağbet edildiği için bu eseri yazmak istediğini ifade ederken, *Ahterî-yi Sagîr*'de sıradan halkın Arapça ve Farsça yazılmış olan temel ve muteber kitapları anlamadığını ve Türk

⁸ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* (Çev: Rüşti Balcı), C.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s. 77.

⁹ Şemseddin Sami, "Ahterî", *Kamusu'l-A'lâm*, İstanbul 1889, II, s. 803.

¹⁰ Suat Donuk, *Hadaikü'l-hakaik fî Tekmîleti's-Şakaik Nev'izâde Atayî'nin Şakaik Zeyli*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları 2017, II, s. 288.

halkının bu temel eserleri anlamlarını sağlamak için bu eseri yazdığını ifade eder.

Ahterî-yi Kebîr'de kaynak olarak Arapça temel ve meşhur sözlükler olan *Sihâhu'l-Cevherî*, *Düstûrî'l-Lüga*, *Mücmelü'l-Lüga*, *Mugribü'l-Lüga* ve *Müttekaddime*'den yararlandığını ve sözlüğünü bu seçkin eserlerden derlediği sözcüklerden oluşturduğunu ifade eden Karahisarî, *Ahterî-yi Sagîr*'i ise rağbet edilen, güvenilen Arapça kitaplardaki temel Arapça sözcüklerden meydana getirdiğini söyler. İki sözlüğün giriş kısımlarındaki benzerlik ise bu bölümün benzer dua ifadeleriyle bitirilmesi ve benzer cümle yapılarının kullanılmasıdır. İki girişte de “Mustafa Karahisarî der ki” ifadesi geçmektedir:

<i>Ahterî-yi Sagîr'in Mukaddimesi</i>	<i>Ahterî-yi Kebîr'in Mukaddimesi</i>
<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَحَيَّرْتِ فِي سَرَادِقَاتِ جَلَالِهِ غَايَاتِ عُلُومِ الْعُلَمَاءِ وَغَرَقْتَ فِي بَحَارِ الْوَهْمِيَّةِ نَهَايَاتِ عُقُولِ الْعُقَلَاءِ وَعَجَزْتَ عَنِ ادْرَاكِ كُنْهِهِ وَ حَقِيقَتِ ذَاتِهِ أَوْهَامِ الْحَكَمَاءِ الْعَفْوَالِ الَّذِي يَجَاوِزُ عَنِ الْعَمْدِ وَالْحَطَاءِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ الشَّرْكِ مَنْ يَشَاءُ الْحَيَوَانَ وَالصَّلَاةَ وَ السَّلَامَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ وَ عَلَى آلِهِ وَاصْحَابِهِ الْأَصْفِيَاءِ وَبَعْدَ قَالَ الْفَقِيرِ الْحَقِيرِ الضَّعِيفِ الْمَذْنُوبِ الْمَحْتَاجِ النَّحِيفِ إِلَى رَحْمَتِهِ رَبِّهِ الْغَنِيِّ اللَّطِيفِ مُصْطَفَى بْنِ شَمْسِ الدِّينِ الْقَرِهِ حِصَارِي الشَّهِيرِ بِالْإِخْتِرَى عَفَى عَنْهُمَا الْبَارِي لِمَارَايَتِ أَكْثَرِ الْكُتُبِ الْمَعْتَبَرَةِ مِنْ مَصْنُوفِ الْمَشَايخِ مَدْوُونَةِ بَلْغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَالْفَارَسِيَّةِ أَرَدْتُ أَنْ أَجْمَعَ مِنْهَا فِي تِلْكَ الرَّسَالَةِ بِالنَّمَاسِ بَعْضَ الْإِخْوَانِ كَلِمَاتِ عَرَبِيَّةٍ عَلَى تَرْتِيبِ حُرُوفِ التَّهْجِيِّ وَلكلِّ حَرْفٍ بَابٌ مُسْتَقِيلٌ وَلكلِّ بَابٍ إِضْرَابٌ عَلَى عَدَدِ الْحُرُوفِ فَضَلَّ فَسَّرْتُ مَعَانِيَهَا وَقَرَّرْتُهَا بِلِسَانِ أَهْلِ هَذِهِ الدِّيَارِ لِيَسْتَهْلَ عَلَيْهِ الْمُطَالَعَةُ وَالْفَهْمُ بِلَا اسْتِفْسَارٍ فَالْمُسْتَوَلُ مِنْ اللَّهِ الْمَلِكِ الْعَلَامِ أَنْ يَسْتَفْعَ بِهَا الْخَاصُّ وَالْعَامُّ قَرِيبٌ مَجِيبٌ</p>	<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَفَنَا بِالنُّطْقِ وَالْبَيَانِ وَفَضَّلَنَا بِالْفَصَاحَةِ وَالتَّبْيَانِ وَرَزَقَنَا الْإِهْتِدَاءَ إِلَى تَمْيِيزِ اللُّغَاتِ وَاللِّسَانَ الَّتِي يَمْتَازُ بِهَا الْإِنْسَانُ عَنِ سَائِرِ الْحَيَوَانَ وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الْمَبْعُوثِ بِالْمُعْجَزَاتِ وَالْبِرِّ هَانَ وَ عَلَى آلِهِ وَاصْحَابِهِ الَّذِينَ إِضْرَابُ بِهِمْ سُنَنِ الْحَقِّ وَ أَنْمَحَى الْبَطْلَانَ (وَبَعْدَ) قَالَ الْعَبْدُ الْفَقِيرُ الضَّعِيفُ إِلَى رَحْمَةِ رَبِّهِ اللَّطِيفِ مُصْطَفَى بْنِ شَمْسِ الدِّينِ الْقَرِهِ حِصَارِي الشَّهِيرِ بِالْإِخْتِرَى عَفَى عَنْهُمَا الْبَرِّ الْبَارِي لَمَّا رَأَيْتُ رَغْبَةَ الْعُلَمَاءِ فِي دَرَكِ الْمَعَانِي النَّقْلِيَّةِ وَالْعَقْلِيَّةِ إِلَى مَعْرِفَةِ اللُّغَاتِ الْعَرَبِيَّةِ كَثِيرَةٍ وَ أَحْتِيَاجِهِمْ إِلَيْهَا شَدِيدَةٍ أَرَدْتُ أَنْ أَجْمَعَ فِي هَذِهِ الْأَوْرَاقِ كَلِمَاتٍ عَرَبِيَّةٍ مِمَّا كَثُرَ وَقُوعُهَا وَعَسَرَ عُشُورُهَا فَالْتَقَطْتُهَا مِنْ صَحَاحِ الْجَوْهَرِيِّ وَالدِّسْتُورِ وَ التَّكْمَلَةِ وَالْمَجْمَلِ وَالْمَغْرَبِ وَالْمَتَّقِمَةِ وَغَيْرِ هَؤُلَاءِ الْمَصْنُوفَاتِ الْمَعْتَبَرَاتِ فِي فَنِّ الْإِظْهَارِ وَ اللُّغَاتِ وَرَتَّبْتُهَا عَلَى الْبَوَابِ وَالْفُصُولِ بَعْدَ حُرُوفِ التَّهْجِيِّ وَالْأَصُولِ بَانَ يَكُونُ لِكُلِّ حَرْفٍ بَابٌ وَلكلِّ بَابٍ بِاعْتِبَارِ مَا بَعْدَ الْأَوَّلِ فَصُولٌ وَ فَسَّرْتُ مَعَانِيَهَا وَقَرَّرْتُهَا بِلسَانِ أَهْلِ هَذِهِ الدِّيَارِ لِيَسْهَلَ عَلَيْهِمُ الْمَطَالَعَةُ وَالْفَهْمُ بِلَا اسْتِفْسَارٍ وَ الْمُسْتَوَلُ مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ الْعَلَامِ أَنْ يَنْفَعَهَا الْخَاصُّ وَالْعَامُّ وَهُوَ الْمَوْفُوقُ لَلْأَمَامِ وَالْمَيْسَرُ لَلْأَخْتِامِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ وَبِهِ نَسْتَعِينُ أَنَّهُ قَرِيبٌ مَجِيبٌ</p>

Bütün hamdler, âlimlerin ilimlerini kendisinin yüceliğinin sarayının perdeleri karşısında hayrete düşüren, akıl sahiplerinin akıllarını kuruntu denizlerinde boğan, hükemâyı kendisinin zatının hakikatini ve aslını öğrenmek konusunda âciz bırakan Allâh'a aittir. O Allâh ki her türlü hata ve kötü amele rağmen kullarını affeder.

Salat ve selam da son peygamber olan Hz. Muhammed'e (sav) ve onun âl ve ashabınadır.

Ben Mustafa Karahisarî, gördüm ki muteber kitapların çoğu ve büyüklerin önemli eserleri Farsça ve Arapça dilinde yazılmıştır. Ben de bu eserlerden seçme yapmak yoluyla kardeşlerime Arapça kelimelerden oluşan ve bütün harflerden seçilmiş olan bâblar ve fasıllar şeklinde düzenlenmiş olan bir kitap yazayım ve sonra bu sözlüğün anlamlarını bu diyarın insanların dili ile açıklayayım ki insanlar sıkıntı yaşamadan bu kitapları kolayca anlayıp mütalaa etsinler. Rabbimden niyaz ederim ki sıradan insanlar da seçkin insanlar da bu eserden faydalansınlar.¹¹

Bütün hamdler, bizi konuşma ve beyanla şereflendiren fesahat ve güzel konuşma ile üstün kılan ve insanları, lügatleri ve dilleri ile diğer hayvanlardan ayrılma kabiliyeti ile seçkin kılan Allah'adır (cc).

Salat ve selam mucizeler ve delillerle gönderilmiş efendimiz Hz. Muhammed'e (asv) ve onun doğru yolların kendileri vesilesiyle aydınlanıp batılların ortadan kalktığı âl ve ashabınadır. Lütuf sahibi Rabb'ine muhtaç, fakir ve zayıf kul Ahterî diye meşhur Mustafa bin Şemsiddin el-Karahisarî (iyilik sahibi yaratıcı, ikisini de affetsin) ilim adamlarının nakli ve akli manaları anlamada Arap dilini öğrenmeye rağbetlerinin çok ve buna ihtiyaçlarının fazla olduğunu görünce bu sayfalar içinde çokça ortaya çıkan ve ulaşılması güç olan Arapça kelimeleri bir araya getirmek istedim. Dolayısıyla bu kelimeleri Sıhah-ı Cevherî, Düstur, Tekmile, Mücmel, Mugrib, Mütেকadime vb. kelime ve lügat (sözcük bilimi) sahasındaki seçkin eserlerden derledim. Onları hece ve kök harflerine göre her harfin bir babı, her babın da fasılları olmak üzere bab ve fasıllara ayırdım. Bunların anlamlarını tekrar açıklanmaya ihtiyaç duymaksızın mütalaa etmeleri ve kolay anlamaları için bu memleket halkının diliyle açıklayıp tespit ettim.

Aziz, alim ve 'allâm olan Allah'tan istediğim, bu kitaptan halkın ve seçkinlerin faydalanmasıdır. Tamamlamaya muvaffak kılan ve bitirmeyi kolaylaştıran da odur. Yalnız ona tevekkül ettim ve yalnız ona yöneldim.

¹¹ Bu bölüm tarafımızca tercüme edilmiştir.

	Yalnız ondan yardım isteriz. Çünkü o bize yakın ve dualarımıza icabet edendir. ¹²
--	--

Ahterî-yi Sagîr'in Nüshaları ve Ahterî-yi Kebîr İle Karşılaştırılması

Kütüphanelerimizde *Ahterî-yi Sagîr*'in yukarıda bahsi geçen mecmuada yer alan nüshasından başka nüshaları olup olmadığına dair yaptığımız araştırmalar neticesinde Türkiye kütüphanelerinde 7 adet *Ahterî-yi Sagîr* nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan 6 tanesinin istinsah tarihi kaydedilmişken 1 tanesinin sonunun eksik olmasından dolayı istinsah kaydı bulunmamaktadır. Bu nüshalar üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda *Ahterî-yi Sagîr* ismiyle kaydedilen bütün eserlerin giriş bölümlerinden muhtevalarına kadar birbirleriyle uyumlu oldukları halde hepsinin *Ahterî-yi Kebîr*'den ciddi farklılıklar gösterdiğini tespit ettik. Karşılaştığımız *Ahterî-yi Kebîr* nüshalarının hepsinin¹³ TDK tarafından neşredilmiş nüshayla aynı olması da bu iki eserin tamamen farklı olduklarını ve Karahisârî'nin sözlüğünü “kebîr” ve “sagîr” şeklinde iki farklı usulde hazırladığını gösteren önemli bir işaret olarak önümüzde durmaktadır.

Ahterî-yi Sagîr'in nüshalarına bakıldığında Manisa'da bulunan H. 956/M. 1548 tarihli nüshanın Mustafa Karahisârî'nin henüz hayatta olduğu (ö. H. 968/M. 1561) bir tarihte yazıldığı görülmektedir. *Ahterî-yi Kebîr*'i 1545 yılında yazan Mustafa Karahisârî'nin *Ahterî-yi Sagîr*'ini 1545'ten hemen önce veya sonra yazdığını tahmin ediyoruz. Bu durumda bu nüshanın kıymeti daha iyi anlaşılmaktadır. Aşağıda, elimizdeki *Ahterî-yi Sagîr* nüshaları istinsah tarihlerine göre en eskiden başlanarak tanıtılmıştır:

1. *M Nüshası*: Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 3051-numarada kayıtlı olan bu nüsha, Süleymân b. Mustafâ tarafından H. 956/M. 1548 tarihinde Edirne'de istinsâh edilmiştir. Nesih hatla kaleme alınan bu nüsha, 171 varaktan oluşmakta olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Manisa Nüshası, *Ahterî-yi Sagîr*'inelimizdeki en eski nüshasıdır.

¹² Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak, *a.g.e.*, s.25.

¹³ www.yazmalar.gov.tr adresinde 300'ün üzerinde Ahterî-yi Kebîr nüshası mevcut olup bunların da yarısından fazlası çevrimiçi olarak görüntülenip incelenebilmektedir. Tarafımızca bu nüshaların herbirinin başlangıç sayfaları tek tek incelenmiştir.

2. *S1 Nüshası*: Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 4650 numarada kayıtlı olan bu nüsha, Filibeli Ahmed b. Hüseyin tarafından H. 24 Ramazan 968/M. 8 Haziran 1561 tarihinde istinsah edilmiştir. Talik hatla kaleme alınan bu nüsha, 201 varaktan oluşmakta olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır.
3. *N1 Nüshası*: İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi TY04017-494.35-3 numarada kayıtlı olan bu nüshanın müstensihî belli değildir. Nüsha H. 968/M. 1561 tarihinde istinsah edilmiştir. Talik hatlak aleme alınan bu nüsha, 188 varaktan oluşmakta olup her sayfada 27 satır bulunmaktadır.
4. *A Nüshası*: Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 03 Gedik 17528 numarada kayıtlı olan bu nüshanın müstensihî belli değildir. Nüsha H. 970/M. 1562 tarihinde istinsah edilmiştir. Nesih hatla kaleme alınan bu nüsha, 210 varaktan oluşmakta olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır.
5. *S2 Nüshası*: Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Bölümü 635 numarada kayıtlı olan bu nüshanın müstensihî belli değildir. Nüsha H. Rebiülevvel 982/M. Haziran 1574 tarihinde istinsah edilmiştir. Talik hatla kaleme alınan bu nüsha, 232 varaktan oluşmakta olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır.
6. *N2 Nüshası*: İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi TY04017-1895181.1 numarasıyla kayıtlı olan bu nüshanın müstensihî belli değildir. Nüsha H. 25 Muharrem 1063/M. 26 Aralık 1652 tarihinde istinsah edilmiştir. Talikhatla kaleme alınan bu nüsha, 188 varaktan oluşmakta olup her sayfada 27 satır bulunmaktadır.
7. *V Nüshası* : Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi 55 Vezirköprü 803 numarada kayıtlı olan bu nüsha son dan eksik olduğu için nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nesih hatla kaleme alınan bu nüsha, 303 varaktan oluşmakta olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır.

İki sözlüğü içerdikleri kelimeler ve kelimelerin açıklamaları bakımından karşılaştırdığımızda aşağıdaki tablolarda gösterilen farklar tespit edilmiştir:

Ahterî-yi Sagîr'de yer alan madde başlarının neredeyse tümü *Ahterî-yi Kebîr*'de de yer almaktadır. *Ahterî-yi Sagîr*'de olup da *Ahterî-yi Kebîr*'de yer

almayan çok az madde bulunmaktadır. Aşağıda öncelikle iki sözlükte de yer alan maddelerle ilgili tespitler sunulacaktır.

- *Ahterî-yi Sagîr*'de yer alan maddelerin bazıları *Ahterî-yi Kebîr*'de daha ayrıntılı açıklanmıştır:

<i>Kelime</i>	<i>Ahterî-yi Sagîr</i>	<i>Ahterî-yi Kebîr</i>
İbânet (ابانة)	Âşikâre eylemek	Irak etmek ve ayırmak ve izhâr etmek. يقال ابان امرأته (Karısını ayırdı, uzaklaştırdı) و ابعدھا اذا فارقتها (bir şeyi açıkladı, ortaya çıkardı) و ابنته ای و ابنته ای اوضحته و بيئته (bir şeyi açıkladım, beyan ettim)
Ebyaz (ابيض)	Ak nesne	Ak nesne. Müennesinde <i>beyza</i> ve cem'inde <i>bîz</i> derler ki kesr-i bâ ile ve kılıca dahi <i>ebyaz</i> derler; seyf gibi.
İbrîk (ابريق)	Emzükli bardak. Cem'inde <i>ebârik</i> derler.	Emzikli bardak. Cem'i ebârik gelir. Fârişiden muarrebdir. Ve dahi ziyâde iyi bir kılıca <i>ibrîk</i> derler.
İbrî (ابري)	İğne.	İğne düzücü ve iğne satıcı
Ebka' (ابقع)	Ala karga.	Ala karga ki kara ile ak alaca ola. كما يقال هو الغراب الذي فيه سواد و بياض (Nitekim "o kendisinde siyahlık ve beyazlık olan (alaca) kargadır" denir.)
Bârih (بارح)	Issı yél	Şiddet ve ıssı yel; rîh-i hârre manasına. Cem'i <i>bevârih</i> gelir. Ve dahi <i>bârih</i> şu hayvana derler ki sana solın döndüre. Sağın döndürene <i>sânih</i> derler.
Serb (ثرب)	helâk	Helak olmak ve fasit olmak. Şu yağ ki karın ve bağırsakları kaplamış ola. Cem'i sürüb gelir.
Kust (قسط)	Topalak dedikleri ot	Topalak dedikleri ot ki birkaç nev'idir. Bir nevi hediyedir ki siyâh rengi olur, hafif olur. Ve ta'mı tatlı olur. Ve bir nevi Şâmîdür. Levnişimşâd ağacı rengine benzer. Hûb rayıhası olur. Ve bir nev'i dahi ak olur ve hoş rayıhası olur. Ama ta'mı acı olur. Buna <i>kust-ı bahrî</i> derler.

Kuş'amân (قشعمان)	Erkek büyük kerkese	Nisveden ve ricâlden yaşlı, koca kimse, <i>müsinn</i> gibi. Cem'i kaşâ'im gelir. Ve dahi erkek büyü kerkese <i>kuş'amân</i> derler.
Hacm (حجم)	Devenin ağzını bağlamak.	Isırmasın diye devenin ağzını bağlamak. Ve dahi hacamât etmek ve her nesnenin cesedi ve cüssesi ve miktarı.
Hışâş (خشاش)	Yular ki davar başına vururlar	Başı küçürek adam ve başı küçürek yılan ve deve burnuna geçirdikleri burunduruk ve tuyurdan ve devvâb-ı arzdan dimağı olmayan ve çuval.

- *Ahterî-yi Sagîr*'de yer alan maddelerin bazıları *Ahterî-yi Kebîr*'de yer alan maddelerden daha ayrıntılı açıklanmıştır:

<i>Kelime</i>	<i>Ahterî-yi Sagîr</i>	<i>Ahterî-yi Kebîr</i>
İbtihâl (ابتهاال)	Zârlığla du'â kılmaklık ve birbirine lanet etmek	Tazarru ve zarılık eylemek.
İbrâ' (ابراء)	Hasta iyi olmak ve bîzâr eylemek ve birbirinden geçmek	Beri etmek ve hasta iyi olmak

- *Ahterî-yi Sagîr*'de yer alan maddelerin bazıları *Ahterî-yi Kebîr*'de madde başı olarak yer almamakta, ancak başka madde başı kelimelerin alt maddeleri olarak geçmektedir.

<i>Kelime</i>	<i>Ahterî-yi Sagîr</i>	<i>Ahterî-yi Kebîr</i>
Ebkâr (ابكار)	Cem'-i <i>bikr</i> . Ke-eshâr cem'-i <i>sihr</i> .	<i>Bikr</i> (بكر): Genç sığır ve er görmedik kız. Cem'i ebkâr gelür.
Ebrâr (ابرار)	Cem'-i <i>birr</i> . Bi'l-feth sıfatun müşebbehe recül-i şerîf	<i>Berr</i> (بر): iyi sâlik kişi manasına sıfat-ı müşebbedür. Cem'i <i>ebrâr</i> gelir.
Zaby (ظبي)	Geyik didükleri cânver. Cem'inde <i>zıbâ</i> ve <i>ezabb</i> dirler.	<i>Zaby</i> (ظبي): geyik dedikleri canavar. Cem'i <i>ezb</i> ve <i>zubyiy</i> gelir. Dişisine <i>zabyet</i> dirler. Cem' feth ile <i>zabeyât</i> gelir.
Zabyet: (ظبيت)	Dişi geyik. Cem'i zabeyât gelür.	والظبية جهاز المرأة و حياء الناقة (zabyet kadının çeyizi, devenin hayası, gümüş kasesi demektir.)
Zabiye (ظبييه)	Gümüş kesesi	

- *Ahterî-yi Kebîr*'de yer alan maddelerin bazıları *Ahterî-yi Sagîr*'de sadece Arapça olarak açıklanmıştır.

<i>Kelime</i>	<i>Ahterî-yi Sagîr</i>	<i>Ahterî-yi Kebîr</i>
İbâz (اباض)	الحبل الذى يشد به رسخ البعير	Deve ayağın bağladıkları ip
İbâziyye (اباضية)	فرقة من الحوارج	Havâricden bir cemâat
Ebvâ' (ابواء)	اسم المكان بين مكة والمدينة	Medîne ve Mekke şerre-fallâhute'âlâ arasında bir yer
Ebb (اب)	موضع له بنات كثيرة	Mer'a ki otu çok yer
Ebrak (ابرق)	ارض ذات حجارة مختلفة وقيل ارض فيها حجارة و رمل و طين مختلفة و كل شئ فيه لونان فهو ابرق	Şu yere derler ki onda kum ve taş balçık karışmış ola. Ve her nesne ki onda iki levn ola ibrik derler.
Nezâl (نزال)	امتياز الفريقين فى الحرب نزال كلمة موضوعة موضع انزل	İki tâife birbirinden ayrılıp mûmtaz olmak. كلمة موضوعة موضع انزل

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi *Ahterî-yi Sagîr*'de yer alan madde başlarının neredeyse tümü *Ahterî-yi Kebîr*'de de yer almaktadır. Ancak *Ahterî-yi Sagîr*'de olup da *Ahterî-yi Kebîr*'de yer almayan bazı maddeler de tespit edilmiştir. Aşağıda şimdilik tespit edebildiğimiz bazı maddeler verilmiştir:

- İbrîz (ابريز) : hâlis, sâfi altun
- Cess (جسّ) : tamam olmuş boy
- Hadce (حدجة) : karga dölegi dedikleri ki meşhûrdur. Cem'inde hadec gelür.
- Dâ'u'l-fil (داع الفيل) : incik şişmek
- Dâ'u's-sa'leb (داع الثعلب) : saç ve sakal dökülmek.
- şa' rû'l-ḥay (شعر الحى) : baldırı karadedükleri ot ki kayalarda, gölgeli yerde biter.
- Zâhir (ظاهر) : gâlib
- Zu'ûr (ظهور) : dâyelik etmek
- Aysûm (عيسوم) : filin ve sırtlanın dişisi. Cem'inde ayâsîm dirler.

Ahterî-yi Sagîr'i *Ahterî-yi Kebîr* ile karşılaştırdığımız bu bölümde dikkatimizi iki husus çekmektedir. Birincisi *Ahterî-yi Kebîr*, isminden de beklendiği gibi madde başı kelimelerle ilgili olarak çok daha fazla açıklama barındırmaktadır. Diğer dikkat çeken husus ise *Ahterî-yi Sagîr*'de neredeyse her 3-4 Arapça maddenin birinin açıklamasının yine Arapça olarak verilmesidir. Her ne kadar *Ahterî-yi Sagîr*'in mukaddimesinde, sözlüğün temel Arapça eserleri okuyacakların bu eserleri anlayacak kadar Arapça bilmeleri için hazırlandığı söylenmekteyse de bahsi geçen iki husus, bize *Ahterî-yi*

Sagîr'in daha üst seviyede eğitim almışlar için hazırlandığı izlenimi vermektedir.

Ahterî-yi Sagîr'in *Ahterî-yi Kebîr*'in bir özeti olarak mı hazırlandığı yoksa Karahisârî'nin *Ahterî-yi Sagîr*'i önce bir özet versiyon şeklinde hazırlayıp daha sonra bunu *Ahterî-yi Kebîr* olarak mı geliştirdiği şeklindeki soru ve şüphelerimize bu aşamadaki inceleme ve araştırmalarımıza göre cevap veremiyoruz.

S o n u ç

Mustafa Karahisârî tarafından farklı Arapça sözlüklerden derlenip kaleme alınması ve kelimelerin kök harflerine göre değil de Arap alfabesine göre alfabetik olarak sıralanmasıyla Arapça-Türkçe sözlükler içinde haklı bir şöhret kazanan *Ahterî-yi Kebîr*'in bir de *Ahterî-yi Sagîr* versiyonunun olma ihtimaliyle yaptığımız araştırmalar neticesinde böyle bir sözlüğün de var olduğu tespit edilmiştir. Klasik kaynaklarda da kendisinden haber verilen bu sözlüğün bu konuda araştırma yapanlar tarafından görmezden gelinmesi yüzünden bugüne kadar varlığına şüpheyle bakılan bu sözlüğün çalışmamızda işaret ettiğimiz nüshaları sayesinde artık tam ve ilmî bir neşrinin yapılma imkânı elimize geçmiş bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı *Ahterî-yi Sagîr*'in varlığını duyurmak olduğundan, bütün nüshalarının tespiti gibi ayrıntılı bir araştırmaya girişilmemiştir. Ancak eminiz ki hem Türkiye'de hem de yurtdışında bulunan yazma eser kütüphanelerinde, *Ahterî-yi Sagîr*'in çalışmamızda işaret edilen 8 nüshası dışında da birçok nüshası bulunmaktadır. Şimdilik elimizde en eski tarihli olarak yazarın ölümünden 13 sene önce yazılmış bir nüsha bulunmaktadır. Belki de araştırmalar sonucunda yazarın kendi elinden çıkmış veyahut bizzat kendisinin tashih edip onayladığı bir nüshasına da ulaşılabilecektir.

Bu çalışmada da bahsedildiği üzere, Nev'îzâde Atâyî, *Ahterî-yi Kebîr*'in bir de "Evsat" hâli olduğundan bahsetmektedir. Bu bilginin de dikkate alınması ve kütüphanelerimizde bu isimle kaydedilmiş bir sözlük olması ihtimaline karşı dikkatli olunması hususunu araştırmacılara hatırlatmak isteriz.

Sadece eserin varlığını duyurma amaçlı bu çalışmamızdan sonra eserin dünya kitaplıklarında ulaşılabilen bütün nüshalarını tespit ederek yayımlamayı düşünmekteyiz.

Kaynakça

- KIRKKILIÇ, Ahmet - Yusuf SANCAK, *Ahterî-yi Kebîr*, Ankara, TDK Yayınları, 2017.
- KILIÇ, Hulusi, "Ahterî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- İsmail b. Muhammed, *Lügat*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 GÜ 28, s.5b-308a.
- Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* (Çev: Rüştü Balcı), C.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.
- MURAD, Sibel -Irmak KAÇAR, "Merzifonlu İsmail bin Muhammed'e ait Arapça-Farsça-Türkçe Sözlükler Mecmuası", Uluslararası Amasya Sempozyumu, 4-7 Ekim 2017 (Basılmamış bildiri).
- DONUK, Suat, *Hadaiku'l-hakaik fi Tekmületi's-Şakaik Nev'izade Atayi'nin Şakaik Zeyli*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları 2017, II.
- Şemseddîn Samî, "Ahterî", *Kamusu'l-A'lâm*, İstanbul 1889, II.

"A NEW RING TO OUR LEXICOGRAPHICAL HISTORY OR AN IGNORED WORK OF KARAHISÂRÎ:
AHTERÎ-Yİ SAGÎR"

Abstract

This study was taken by going to a book on a dictionary located in the Amasya Beyazıt Provincial Public Library. This article was prepared to share the results of our work in response to the question whether Mustafa Karahisârî would have another Arabic-Turkish dictionary which named Ahterî-yi Sagîr besides his famous Arabic-Turkish dictionary, Ahterî-yi Kebîr. We have found that there are two different dictionaries when we compare this dictionary, which is registered with the name Ahterî-yi Sagîr in the mecmua, with Ahterî-yi Kebîr published by TDK.

Biographical sources have been applied to solve this problem and it is seen that the possibility of existence of this verbal existence which is known in the classical sources such as Hadâik al-Hakâyik Fî Tekmületi's-Şakâyık, Keşfü'z-Zunûn and Kamusu'l-A'lâm is rejected in the article of DIA about the Ahterî-yi Kebîr and in the publication of the TDK. However, in the researches we have made in the manuscript libraries, 8 copies of Ahterî-i Sagîr have been identified. These 8 copies are identical to each other and are different from Ahterî-yi Kebîr. As a result of examinations we have made on Ahterî-yi Sagîr and Ahterî-yi Kebîr, we have come to the conclusion that these two works were prepared by Mustafa Karahisârî as two different Arabic-Turkish dictionaries.

Keywords

Mustafa Karahisârî, Ahterî-yi Kebîr, Ahterî-yi Sagîr, dictionary.

GEMİCİ DİLİ İLE KILIÇ ALI PAŞA HİCVİYYESİ*

Nusret GEDİK**

ÖZET

Türk edebiyatında XV. yy'dan itibaren görülmeye başlayan hiciv muh-tevalı metinler sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Daha çok şahıs yergisinin yapıldığı hiciv metinlerinde genellikle şairin alay etme isteği, eleştiri, öfke, nefret gibi duyguları şiirin imkanları içinde dışa vurulmuştur. Özellikle devlet kademelerindeki şahısları hedef alan hicviyyeler, kişisel ihtiraşların ürünü olmakla birlikte gerçekten bozulmuş düzenin, adaletsizliğin, zulmün edebiyata aksi olarak değerlendirilmelidir. Bu yazıda XVI. yy.'da yetişmiş, Osmanlı ve Batı kroniklerinin daima övgü ile bahsettiği Türk donanmasının son büyük amirallerinden Kılıç Ali Paşa hakkında Tercî-Bend nazım şekli ile kaleme alınan hicviyye türünde bir manzume incelenmiştir, eserin şairi meçhuldür. Büyük ihtimalle Paşa'nın yanında bulunan bir levend tarafından kaleme alındığı anlaşılan hicviyye onun ölümünden sonra Paşa'dan kurtulmanın sevinci ile onu ve faaliyetlerini yeren bir tutumla yazılmış olup tarih kitaplarının satır aralarında okunabilecek kimi bilgileri ihtiva etmesi ve Kılıç Ali Paşa hakkında farklı bilgiler vermesi açısından edebî ve tarihî değere sahiptir. Makalede sözü edilen manzumede Kılıç Ali Paşa'nın tarihî kişiliği ile manzumede hicvedilen yönleri incelenmiş, 118 beyitlik hicviyyenin bilinen iki yazma nüshası üzerinden tenkitli tam metni ilim dünyasının istifadesine sunulmuş ve gemici dilindeki bazı istislahlar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hiciv, hicviyye, XVI. yy., İnebahtı, Kılıç Ali Paşa, Gemici Dili.

Giriş

Türk edebiyatında bir türe ad olan hiciv kelimesi Türkçeye, Arapçadan geçmiş olup hecv "هجو" ve hicâ "هجا" kelimelerinden türemiş bir sözcüktür.¹ Hicvin kelime anlamı övgününün tam tersi olarak bir insanın, hayvanın veya

* Makalenin Geliş Tarihi: 29 Eylül 2017 / Kabul Tarihi: 9 Kasım 2017.

** Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/
nusret.gedik@marmara.edu.tr

¹ Mütercim Asım, *Kâmus Tercümesi*, Matbaatü'l-Osmâniye, C. III, 1305, s. 954.

bir nesnenin eksikliğini söylemek, kötölemek, yermek, sövmek, tahkir edici sözler söylemektir.

Günümüz Türkçesinde hiciv kelimesi yergi sözcüğü ile karşılanmaktadır. Edebî metinlerden takip edilebildiği kadarıyla hiciv bazen eleştiri için kullanılan bir kelime iken bazen de her türlü hakaret-âmiz sözleri ihtiva eden metinlere de isim olmuştur. Lâkin aslında hiciv türündeki bir eserin edebî değeri olması için zekâ ve nükte unsuru taşıması, zarif ve ince çağrışımlara açılması, mecaz, teşbih, istiare, mübalağa, hüsn-i ta'lîl, tecâhül-i ârif gibi edebî sanatları ihtiva etmesi gerekir.²

Hiciv türü Türk edebiyatının gelişmesine paralel bir seyir takip etmiştir. XV. yy.'da Şeyhî'nin *Har-nâme*'si ile bu yüzyılın önemli örneği verilen türün tarihî seyri, XVI. yy.'da farklı örneklerle artmış XVII. yy.'da zirveye ulaşmıştır. Türk hiciv edebiyatının zirvesi Nefî (ö. 1635) bu yüzyılda yaşamış ve *Sihâm-ı Kazâ* adını verdiği hiciv mecmuası bu türün en yetkin örneklerini içeren eser olarak anılmıştır. XVIII. yy.'da hiciv türünün gelişimi devam ederken XIX. yy.'da daha çok sosyal hicivler edebiyatta görülür olmuştur.³ Bu çalışmada XVI. yy.'da yaşamış büyük Türk denizcisi Kılıç Ali Paşa hakkında yazılan, müellifi meçhul manzum bir hicviyye ilim dünyasının dikkatine sunulmuştur. Hicviyye, hem hiciv edebiyatının bir numunesi olarak bu türe bir katkı olması yönüyle hem de Osmanlı kroniklerinde adından her daim övgüyle bahsedilen Kılıç Ali Paşa'nın resmî tarihlerde pek fazla yer almayan yönlerini ele alması dolayısıyla önem arz etmektedir. Zirâ müellif anlaşıldığı kadarıyla paşaya çok yakın birisidir hatta büyük ihtimalle onunla cenklere dahi katılmıştır.

² Orhan Okay, "Hiciv", *DİA*, C. 17, 1998, s. 447.

³ Türk Edebiyatında hiciv türünün tarihi seyri ve edebî örnekler için şu kaynaklara bakılabilir: Bichr Fares, "Hiciv", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, 1964, s.473-475; Hikmet Feridun Güven, *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1997; Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2000; Tunca Kortantamer, "Kuruluşundan Tanzimata Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi", *Türkler*, C. 11, 2002, s. 605-621; Gamze Demirel, "Klasik Türk Edebiyatında Hiciv", *TALİD Eski Türk Edebiyatı II*, 2007, s. 131-154; Zülküf Kılıç, "Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel", *Turkish Studies*, 2012, s. 1741-1750; Ramazan Ekinci "Türk Hiciv Edebiyatının Sıradışı Bir Şairi: Küfrî-i Bahâyî ve Eserlerinden Örnekler", *Türkiyat Mecmuası*, 2014, s. 33-58, vb.

Büyük Türk Amirali Kılıç Ali Paşa

Meşhur Türk reislerinden olan Kılıç Ali Paşa korsanlıktan yetişmiş bir denizcidir. Aslen İtalya Kalabriyeli olup Giovan Dionigi Galeni adını taşıdığı, papaz olmak için Napoli'ye giderken Cezayirli Ali Ahmed Reis tarafından 926'da (1520) esir alındığı rivayet edilir. Tophane'de adına yaptırılan camiye ait vakfiyede baba adının Abdülmennân ve Abdullah gibi iki ayrı isimle belirtilmiş olması (Kılıç Ali Paşa Vakfiyesi: bk. 8^b, 40^a) mühtedi olduğunu gösterir.⁴ Hayatının mühim bir kısmında "Uluç" lakabı ile anılmıştır. "Uluç", Kuzey Afrika'da "Arap olmayan kafir ve dinsiz" anlamındaki "ılc" kelimesinden mülhemdir. Arşiv belgelerinde de rastladığımız kelime; daha çok denizciler için "uluç ve Müslüman sûretinde kâfirler" şeklinde casusluk yapan Hıristiyan denizcilerini ifade etmektedir.⁵ Esaretinin ilk yıllarında forsa olarak çalışması muhtemel olan bu İtalyan balıkçısı Müslümanlığı kabul ettikten sonra Ali adını almıştır. Yalnız tarihî kayıtlarda adından çok lakabı ile birlikte anılan Uluç Ali Reis, Avrupa tarihlerinde de isim ve lakabından muharref "Olushaly, Ulucciali, Uchaly" gibi farklı isimlerle anılmaktadır.⁶

Uluç Ali'nin denizciler arasında tecrübe sahibi olduktan sonra bazen kendi adına bazen de başkaları ile korsanlık faaliyetinde bulunduğu muhakkaktır. Onun hakkındaki ilk resmî bilgilerimiz ise 955 (1548) yıllarına dayanır. Bu tarihte kendisini yetiştirecek olan bir diğer ünlü Türk reislerinden Turgut Reis'in maiyetine girmiş ve onunla 956 (1549) yılında Mehdiye savunması ile 957'de (1550) Cerbe akınlarında bulunmuştur. Yine Turgut Reis'in 958'deki (1551) Trablusgarb seferlerine katılmıştır. Osmanlı tarihinde Uluç Ali Reis'in bilinen ilk görevi Beledünnâb kaidliğidir. Bu görevde iken bazı şikâyetler üzerine teftişe de maruz kalmıştır. Cezayir Beylerbeyi Sâlih Paşa'nın emriyle Cezayir'e getirilmek üzere Memi Reis görevlendirildiyse de ondan kurtularak İstanbul'a geldiğini kronikler kaydetmektedir. Belgelerde Cezayir reislerinden olduğu belirtilen Uluç Ali, 3 Cemâziyelâhir 963'te (14 Nisan 1556) 40 akçe ulûfe ile hassa reisliğine tayin edildi. Cezayir Beylerbeyi Sâlih Paşa'nın vefatı üzerine onun emrindeki

⁴ İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *DİA*, C. 25, 2002, s. 411.

⁵ İdris Bostan, a.g.m., s. 411.

⁶ Komisyon, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. III, Taş Matbaası, İstanbul 1959, s. 1351.

donanmayı geri çağırarak üzere Cezayir'e gitti ve bu hizmetlerinden dolayı ulûfesi 15 Zilkade 963'te (20 Eylül 1556) 100 akçeye çıkarıldı.⁷ Bu tayin ve görevlendirmelerden Uluç Ali'nin Osmanlı hükümet erkânı içinde de tanınan ve güvenilen bir zât olduğu anlaşılmaktadır. 964'te ise (1557) Piyâle Bey kumandasında Akdeniz'e açılan Osmanlı donanmasına bir başarda ile katıldığı bilinmektedir. Bu seferde Uluç Ali, Turgut Reis ile beraber Cerbe fethinde de bulunmuş ve büyük yararlılıklar göstermiştir.⁸

Turgut Reis'in hayatı boyunca yanında olan Uluç Ali Reis, Malta muhasarasında Turgut Reis'in şehit düşmesi üzerine Cezayir-i Garb Beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Uluç Ali Paşa'nın hayatındaki kırılma ise Türk donanmasının Kıbrıs'ı fethetmesi sonucu İspanyol ve Venediklilerin başını çektiği ittifak ile yaptığı İnebahtı Deniz Savaşı olmuştur. Bu savaş öncesinde hazırlanan ve Pertev Mehmed Paşa serdarlığında Akdeniz'e açılan donanmaya katılması emrini Zilkade 978'de (Nisan 1571) alan (BA, MD, nr. 12, hk. 367) Uluç Ali Paşa, 2 Muharrem 979'da (27 Mayıs 1571) beraberindeki altı başarda, bir kadirge ve on bir kalyata ile donanmanın bulunduğu Eğriboz'a gitti. Dalmaçya kıyılarındaki harekât sırasında maiyetindeki gemilerle Adriyatik'in kuzey kıyılarına akınlar düzenledi. Donanmanın Kotor Limanı'nda kışlaması düşünüldüğünde onun da kendi filosuyla birlikte burada kalması istendi.

İnebahtı'ya düşman gemilerinin yaklaşmasını müteakip Türk donanmasında savaş meclisi kurulmuştur. Mecliste Serdar Pertev Paşa, Kapudan Müezzinzâde Ali Paşa, Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa, Trablus Beylerbeyi Cafer Paşa, Hayreddin Paşa oğlu Hasan Paşa, on beş sancak beyi ve askerlerin başkaları gelenleri hazır bulunmuştur.⁹ Savaşın yaklaşmakta olduğunu gören ve Kıbrıs fethinden sonra izin verilen askerlerin yeteri kadarının tekrar toplanamaması ile gemilerdeki bazı eksiklikleri sebep gösteren Uluç Ali Paşa, taarruz savaşına rıza vermeyip savunmada kalınmasını tenbihledi. Fakat başkentten sıkı emirler alan Pertev Paşa ve maiyeti savaş kararında ısrar ettiler. Bunun üzerine Uluç Ali Paşa "Gelün deryâyâya çıkalum kara

⁷ İdris Bostan, a.g.m., s. 411.

⁸ Söz konusu fetih hakkında bilgiler için bkz: Nidâî, *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*, Haz: Ümran Ay, Kocav Yay., İstanbul 2015.

⁹ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, Haz: Sedat Çakmakçoğlu, Çetin Şan, Kabcacı Yay., İstanbul 2007, s. 115.

görünüyor, adalar arasında ceng olmaz” diyerek¹⁰ açık deniz savaşını salık verdi. Müezzinzâde Kapudan Ali Paşa ise “kıyı tutmak yeğdür” dedi. Bu minvalde Kâtip Çelebi, Selânikî ve sair Osmanlı tarihçilerinin kaydettiğine göre pek çok tartışma oldu. Hatta Uluç Ali Reis laf arasında “Hani Hayreddin Paşa ile Turgudça Paşa ile savaş görenler, niçin söylemezler? Bir gemiye top dokunduğu gibi batması ihtimalinden karaya dönse gerek, ötekilerin bozgununa yol açar” dedi ama dinlemedi. Hatta “bari gemilerden fanusları, büyük bayrakları ve flandıraları giderin” diye öğüt verdi. Kapudan Paşa ise bunu da istihza ile karşıladı.¹¹

Kâtip Çelebi'nin deniz savaşlarını anlattığı *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr* adlı kitabında naklettiğine göre serdar Pertev Paşa ve Kapudan Müezzinzâde Ali Paşa İstanbul'dan gelen “kâfirin donanması her nerdeyse üzerine varup karşılaşsın” emrinden ötürü savaş kararını acele ve gerekli tedbirler görmeden almıştı.

Tarihler 979 Cumadelülâsının on yedinci Pazar gününü gösterdiğinde (7 Ekim 1571) Osmanlı donanması ile Haçlı ittifakı arasında İnebahtı körfezinde savaş vukû buldu. Türk donanması, merkez kuvvetleri Kapudan Müezzinzâde Ali Paşa ve serdar Pertev Paşa, sağ cenahta İskenderiye Beyi Şuluk Mehmed Bey sol cenahta ise Uluç Ali Paşa ile geride de küçük bir ihtiyat filosundan oluşmaktaydı. Müttelik donanması ise hayli takviyeli bir vaziyette bulunan merkezde başkumandan Don Juan D'Autriche, sağ cenahta Giovanni Andrea Doria, sol cenahta ise Venedikli Agostino Barbarigo ile Marco Quirini kuvvetlerinden müteşekkildi. Savaş günü sabah esen rüzgar, Türk donanmasının aleyhine saat 11'de durmuş ve donanma kürekle ilerlemeye mecbur kalmıştı. Osmanlı kroniklerinin açıkça belirttiği üzere Türk amiral gemisinin bütün işaretleri üstündeydi. Halbuki Uluç Ali Reis kumandan gemisindeki işaretlerin kaldırılması yönünde ısrar etmiş fakat kabul ettirememişti. Amiral gemisinin hangisi olduğu düşman tarafından kolaylıkla seçilince müttelikler yarım ay şeklinde saldırı hazırlığı ile taarruza geçtiler. Uluç Ali Paşa, Kapudan Paşa'ya haber gönderip “kâfirlerin barça ve mavunası kale ve metristir; ilkin önünden savulup sonra

¹⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz: Mehmet İpşirli, C. I, TTK Yay., Ankara 1999, s. 82.

¹¹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*; Komisyon, *a.g.e.*, s. 1351; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, TTK Yay., Ankara tarihsiz, s. 18-20; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 115.

dönüp ya ardından ya böğründen girelim” dediğinde Kapudan Paşa “ben padişahın donanmasına kaçtı namını koymazam” diyerek¹² düşman taarruzuna doğrudan saldırıyla cevap verdi. Güneşin doğuşundan batışına kadar devam eden savaşta gerekli manevraların yapılamamasından ötürü Osmanlı donanması tam bir bozguna uğradı.

Osmanlı donanmasında 20.000 kişinin öldüğü bu savaşta, başta Kaptanıderyâ Müezzinzâde Ali Paşa olmak üzere on bir sancak beyi ve alay beyleri, tersane eminiyle kethüdâsı ve pek çok reis şehit oldu. Trablusgarp Beylerbeyi Câfer Paşa ve Müezzinzâde Ali Paşa'nın iki oğlunun da aralarında bulunduğu 3000 kişi esir düştü. Pertev Paşa'nın gemisi de batırıldı ve serdar denizden yaralı olarak güçlkle kurtarıldı. Sadece Uluç Ali Paşa, müttefik donanmasına verdiği kısmî zarardan sonra usta manevralarla kendisine ait otuz gemiden oluşan filoyu savaş mahallinden çıkarmayı başardı ve süratle oradan uzaklaştı. Bütün Osmanlı donanmasında 190 gemi ya batmış veya ele geçirilmiş, gemilerdeki 15.000 forsa da serbest kalmıştı. Müttefik donanmasında ise 8000 ölü, 21.000 yaralı yanında on beş kadirge batmış ve pek çoğu da tahrip olmuştu. Ayrıca donanma kumandanı Don Juan yaralandığı gibi Don Kişot müellifi Cervantes de sol kolunu kaybetmiş ve pek çok İspanyol, İtalyan ve Maltalı asilzâde ölmüştü.¹³ Uluç Ali Paşa gemisine fener asmayarak kendini savaşta belli etmemişti. Donanmanın bozguna uğradığını görünce karşısında bulunan Malta kuvvetlerini alt edip hatta kumandanlarının başını kendi eliyle alıp savaş alanından zaiyat vermeden ayrılmayı bilmişti.

Dönemin padişahı II. Selim, Edirne'de bulunduğu sırada 979 yılının Cumadelâhirinin üçünde (23 Ekim 1571) Uluç Ali Paşa'nın bir adamından kara haberi aldı. Padişah ve halk pek müteessir oldu. Gösterdiği başarılarından ötürü de Kaptanıderyâlık görevi Uluç Ali Paşa'ya verilerek bir ferman ile “Kimse Uluç dimesin, Kılıç Ali yazsın” emriyle lakabı Kılıç'a çevrildi.¹⁴

979 yılında Kapudan Paşa ünvanıyla Tershâne-i Âmir'e giren Kılıç Ali Paşa hemen donanma tedarikine başladı. Zirâ bütünüyle yok edilen Osmanlı donanmasının yokluğunda bahar aylarında müttefik kuvvetlerin saldırması kat'î idi. Osmanlı kroniklerinin kaydettiği malumatlara göre

¹² Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 116.

¹³ İdris Bostan, “İnebahtı Deniz Savaşı”, *DİA*, C. 22, 2000, s. 288.

¹⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 84; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 118.

memleketin çeşitli yerlerinde ocaklar kurularak gemi yapımı hızlandırıldı.¹⁵ Hatta padişah kendi hasbahçesinden gemi yapımı için yer ayırdı. Donanma faaliyetleri devam ettiği esnada Kılıç Ali Paşa tedirgindi. Bir keresinde Sokullu Mehmed Paşa ile sohbetinde “Tekne îcad ve ihdası mümkündür ve illâ yüz sefineye beş altı yüz lenger (gemi demiri), palamar, ip ve her sefineye yelken vesâirenin tedarikine imkân yoktur” demişti. Bütün hazırlıkları durmadan takip ve idare eden Sokullu ise Kaptan Paşa’ya “Paşa hazretleri sen henüz bu Devlet-i Aliyye’yi bilmemişsin; bevallah böyle itikat eyle, bu devlet ol devlettir ki murad edinirse cümle donanmanın lengerlerini gümüşten, resenlerini ibrişimden, yelkenlerini atlastan etmekte suûbet çekmez ve herhangi geminin âlâtını ve yelkenini yetiştirmesem bu minval üzere benden al” diyerek onu yatıştırmış ve Kılıç Ali Paşa da kalkıp Sokullu’nun elini öperek “Hakikaten bildim ki donanmayı siz tekmil edeceksiniz” demiştir.¹⁶ Bütün bu gayret ve tedbirler sayesinde beş ay gibi kısa bir sürede yaklaşık iki yüz pare gemi baharda denize indirilmiştir.¹⁷

980 yılında denize çıkan Osmanlı donanması haçlı ittifakı karşısında şaşkınlıkla karşılandı. Zira onlar “Türk bu yıl donanma çıkaramaz” diyorlardı.¹⁸

Bir güç gösterisi olan bu seferde Osmanlı donanması Koron yakınlarında ve Anavarin Limanı’nda müttefik donanmasına ait gemilerle yapılan savaşlarda başarılar kazandı. Fakat Paşa, yine taarruzdan yana olmayan tavrını göstererek önünden kaçan bazı Venedik gemilerinin takibine izin vermedi.¹⁹ Donanma 980 Cemâziyelevvelinde (Eylül 1572) İstanbul’a döndü. Muharrem 981’de (Mayıs 1573) yeniden Akdeniz’e açılan donanma Piyâle Paşa’nın serdarlığında Adriyatik’in İtalya kıyılarını yağmalayarak geri döndü. 981’de (1573) Haydar Paşa’nın Tunus beylerbeyliği sırasında İspanya donanması Tunus’u işgal edince 23 Muharrem 982’de (15 Mayıs 1574) Koca Sinan Paşa’nın serdarlığı ve Kılıç Ali Paşa’nın kaptanıderyâlığı idaresinde Akdeniz’de yeni bir harekâta girişildi. Aynı yıl donanma önce İtalya ve

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 21-22.

¹⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁸ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 87.

Sicilya sahillerini vurarak Tunus'a geldi ve Halkulvâdî savaşıyla Tunus'u yeniden Osmanlı idaresi altına aldı (25 Cemâziyelevvel /12 Eylül). Bunun ardından 987'de (1579) Kılıç Ali Paşa kumandasındaki donanma Şirvan seferine çıkan Osmanlı ordusuna destek olmak üzere Karadeniz'e açıldı. Kılıç Ali Paşa, Gürcistan sahillerine ulaşarak Faş Kalesi'ni yaptırdı. Bu süre zarfında Akdeniz'deki ticarî güvenliği sağlamak üzere bazı derya beylerini görevlendirdi. 991'de (1583) Mısır'da ortaya çıkan karışıklığı düzeltmekle görevlendirilen Vezir İbrâhim Paşa'yı İskenderiye'ye ve bir yıl sonra isyan eden Kırım Hanı Mehmed Giray'ın yerine getirilen İslâm Giray'ı donanma ile Kefe'ye götüren Kılıç Ali Paşa, ayrıca yine Kırım'da baş gösteren karışıklığı bastırmak üzere sefere çıkan Sadrazam Osman Paşa ve ordusunu Sinop'tan Kefe'ye taşımakla da vazifelendirildi. 994'te (1586) Akdeniz'e açılan donanmaya muhtemelen yaşlılığı ve hastalığı dolayısıyla riyâset edemedi. Yerli ve yabancı kaynakların ittifakla üç büyük Türk amiralinden birisi olarak gösterdiği Kılıç Ali Paşa, 19 Receb 995'te (25 Haziran 1587) vefat etti. Vârisi olmadığı için 500.000 altını geçen mirası hazineye devredildi.²⁰ Şair Tâlibî, "Gitti bu dâr-ı fenâdan kapudan" ve şair Ulvî, "Arşa astın Ali gibi kılıcı" mısralarla ölümüne tarih düştüler.²¹

Yerli ve yabancı kaynakların övgüyle andığı büyük denizci Kılıç Ali Paşa, Türk donanmasının en büyük amirallerinden birisidir. Tedbir sahibi birisi olması ve ileri görüşlü yapısıyla –ki bu dahi hicviyyede yerilen taraflarından birisidir- Türk donanmasına komutasında mağlubiyet göstermemiş büyük bir reistir. Makalenin konusu olan hicviyye ise muhtemelen donanma levendlerinden²² veya kendini onlara yakın hisseden birisi tarafından kaleme alınmış olup Kılıç Ali Paşa'nın tarihî kayıtlarda satır aralarında kalmış farklı taraflarını gözler önüne sermesi ve bir şairin gözünden Paşa'nın icraatlerine bakması yönünden önem arz etmektedir.

²⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 186.

²¹ Hüseyin Ayyansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, Haz. Fahri Çetin Derin-Vahit Çabuk, İstanbul 1985, s. 183, 304.

²² Levend kelimesi ve edebî metinlerdeki karşılıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hanife Koncu, "Bir Kelimenin İzinde: Klâsik Türk Şiirinde 'Levend' Üzerine Bazı Düşünceler", *Turkish Studies*, Volume 5/3, Summer 2010, s. 421-446.

Kılıç Ali Paşa Hicviyyesi

Kılıç Ali Paşa hakkında yazılan hicviyyenin bir nüshası Fransa Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları Bölümü, Turc. 303 numarada kayıtlı olan bir mecmuanın 3^b-7^b varakları arasında bulunmaktadır. Mecmua 46 varaktır. İçerisinde XVI. ve XVII. asır şairlerinden seçme şiirler ('Amrî, Fevrî, Hayâlî, Haverî gibi) bazı hat meşkleri, Yemişçi Hasan Paşa hakkında kaleme alınmış eksik bir hicviyye vb. manzumeler vardır. Mecmûanın bazı varakları da karışmış durumdadır. Muhteviyatı dikkate alındığında mecmuanın, XVII. yy'ın başında derlenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Hicviyyenin bir diğer nüshası ise Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Kitaplığı No. 1973'de kayıtlıdır.²³ Bu nüsha, Fransız Milli Kütüphanesi nüshasına göre eksik olup hicviyyeden 53 beyit kayıtlıdır. Geriye kalan kısmın yer aldığı yaprak ise muhtemelen kopmuştur. Hicviyyenin yer aldığı mecmuada, klasik şairlerden şiir örneklerinin yanı sıra bazı mektup suretleri, fetihnâme nüshaları ve tarihler bulunmaktadır.

Edisyon-kritikli metin oluşturulurken, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü, Turc. 303'de yer alan, terci-bend nazım biçimiyle yazılan, 13 bendlik hicviyye nüshası esas alınmıştır. Şiir toplam 115 beyittir. Müellifi bilinmeyen manzume "*Der Haqq-ı Qapudân-ı Sâbık A'nî 'Uluç 'Ali 'Aleyhi Mâ Yesteħiḳku*" başlığıyla, aruzun Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün kalıbı ile yazılmıştır.

Şiir, başlığından ve muhteviasından anlaşıldığı kadarıyla Kılıç Ali Paşa'nın 25 Haziran 1578'de vefatından sonra kaleme alınmıştır.

Qanı ol cengde yüzi şuyunu yire döküp
Geçinen bir qurı nâm-ıla şecâ'at qılıcı
(Terc. II/7)²⁴

beyti, bize şairin Kılıç Ali Paşanın emrinde hizmet eden levendlerden biri olduğunu, cenkler sırasında donanmasında bulunduğunu düşündürmektedir. Böyle bir itham ancak onu çok yakından bilen, savaşlardaki tutumunu yakından tartan birisi tarafından yapılabilir. Yukarıda bahsedildiği gibi Kılıç Ali Paşa donanmaya yenilgi yüzü göstermeyen büyük bir amiraldir.

²³ Bu nüshadan haberdar olmamı sağlayan ve nüshanın dijital örneklerini tarafıma veren Prof. Dr. Ömer Zülfe'ye teşekkür ederim.

²⁴ Metinden verilen örneklerde Roma rakamı bend numarasını, sonraki rakam da o benddeki beyit numarasını göstermektedir.

Şair buradaki tutumuyla, savaş sırasındaki stratejik bir geri çekilmeyi hicviyyenin de muhtevasına uygun bir şekilde mübalağa derecesine çıkarmış olabilir. Tüm bunların yanı sıra şairin, büyük ihtimalle Garp ocaklı bir levend olduğu hem şiirinde kullandığı denizcilik terimlerinden, hem de kendisinin ocaklara aidiyetini belirttiği beyitlerinden ayrıca ilgili yerlerde de Kılıç Ali Paşa'nın ocaklı olmamasını hicvettiği ve ocaklara yeteri önemi vermediğini söylediği beyitlerden anlaşılmaktadır.

Hicviyyenin şairinin mahlası olup olmadığı konusunda malumata sahip değiliz. Yapılan tezkire ve diğer kaynak taramalarında Kılıç Ali Paşa hakkında böyle bir hicviyyenin kaleme alındığı kayıtlı olmadığı gibi dönemin şairleri arasında böyle bir işe müracaat edebilecek şair de tespit edilememiştir. Lâkin şair mahlas sahibi olsa bile bilerek mahlasını kullanmamış olabilir. Hicviyye metninden tespit edildiği üzere manzumenin sahibi büyük ihtimalle donanmada bulunan bir zâttır. Hatta daha da fazlası Paşa'nın evveliyatını bilen ve çok büyük ihtimalle de Garp ocaklarında yetişmiş kendisini oraya bağlı hisseden birisidir. Kendisi sevmese de ve her ne kadar vefat etmiş de olsa kaptanıderyâ hakkında böyle bir hicviyye kaleme alanın bilinmesi donanmada kendisi açısından olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Şairin bu hassasiyetle ismini veya mahlasını sakladığı da düşünülebilir. Yalnız hem donanmada görevli bir levend olup bir de Garp ocaklarına bağlı olan ve klasik şiir sanatına Terci'-Bend kaleme alacak kadar yakın, bu zevki hem bilen hem uygulayabilen kaç levendin olabileceği diğer bir problemidir. Bilindiği üzere Garp Ocaklarına bağlı olan âşıklar vardı ve onlar daha çok halk edebiyatı nev'inden şiirler söylemekteydi.²⁵

Hicviyyede Yerilen Yönleriyle Uluç/Kılıç Ali Paşa

Türk edebiyatının geneline bakıldığında hiciv türünün sosyal eleştiriden ziyade şahıs eleştirisi üzerine yoğunlaştığı görülür. Özellikle klasik Türk edebiyatında bu durum daha belirgindir. Çalışmaya konu olan mezkur hicviyye de bu minvalde bir manzumedir. Eser, yukarıda biyografik bilgisi verilen Kılıç Ali Paşa'nın tarihî kayıtlarda ya hiç geçmeyen yahut da kroniklerin satır aralarında izlerine rastlanabilen yönlerinin bir şair tarafından dile getirilmesi ile oluşmuştur. Ancak şu da bilinmelidir ki gerek Kılıç

²⁵ Bu konudaki örnekler için bkz: Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçağ Yay, Ankara 2001, s. 225-230.

Ali Paşa nezdinde gerekse hicve muhatap olmuş diğer şahsiyetler ekseninde bu şiirler subjektif özelliklere sahiptir. Daha çok şairinin duygu ve düşüncesini belirtir. Lâkin yine de analitik bir bakış açısıyla bu tür metinlere bakıldığında tarihî bilgilerin bilerek veya bilmeyerek vermediği kimi açıklama ve yorumlar karşımıza çıkabilmektedir. Bu yönleriyle edebî metinler, tarih ilminin yardımcı unsurlarıdır denilebilir.

XVI. yüzyılda Osmanlı devletinin karaların yanında denizlerde de diğer devletlere karşı hakimiyet kurması sonucunda klasik şiirde gemi etrafında oluşan kimi sembol ve metaforlar görülmektedir. Bu dönemden itibaren şiirde yoğun biçimde gemi ve gemici dili ile ilgili kelime gruplarına rastlanmaktadır.²⁶ XVI. asır Osmanlı divan şiirinin ince ve zarif söyleyişine gemicilerin tabirlerini sokup bir farklılık oluşturan, adeta bir moda yaratan şair Âgehî (ö. 985/1577)'dir.²⁷ Gerçi ondan 15-20 sene kadar önce Yetîm (ö. 960/1553) içerisinde pek çok gemici ıstılahının geçtiği bir kasîde söylemiştir.²⁸ Makalenin konusu olan hicviye de Âgehî ve Yetîm'in manzumeleri gibi yer yer gemici ıstılahları ile örülüdür. Buradan Tietze'nin belirttiği gibi XVI. asırda bu tarz şiirlerin revaçta olduğu görülmekte olup hicviyyeler dahi gemici dili ile yazılabilmektedir sonucu çıkarılabilir.

Manzum hicviye metni daha isminden itibaren Kılıç Ali Paşa'yı yeren bir görünüm arz eder. Zirâ şair şiirinin başlığını "*Der Haqq-ı Kapudan-ı Sâbık A'nî 'Uluç 'Ali 'Aleyhi Mâ Yestehiqqu*" koymuştur.²⁹ Burada dikkat çekici husus ise şairin "Kılıç" lakabını bilerek ve isteyerek kullanmamasıdır. Paşa'nın ölümünden sonra kaleme alınan hicviyyede aslında "Kılıç Ali" tabiri geçmeliydi. Zirâ onun lakabının "Uluç"tan "Kılıç"a çevrilmesi yukarıda bahsedildiği gibi bir ferman ile emrolunmuştu. Ama şair, şiirinin daha

²⁶ Emrah Gündüz, "Klasik Türk Şiirinde Bir Nazım Türü: Keştî-nâme (Kaynakların Değerlendirilmesi ve Bibliyografya)", *International Journal of Humanities and Education*, 2 (3), 2016, s. 16.

²⁷ Andreas Tietze, "XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili" *Türkiyat Mecmuası*, C. IX, 1951, s. 8.

²⁸ Bu kasîde için bkz: Andreas Tietze, "Nigârî, Kâtibî, Yetîm XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili", *Fuad Köprülü Armağanından Ayrı Basım*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s. 504-522.

²⁹ Bu başlığın müstensih tarafından da eklenmiş olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Lâkin metnin muhtevassından anlaşıldığı kadarıyla başlığın şaire ait olma ihtimali daha yüksektir.

başlığında bunu reddederek muhatabına küçümseyici bir tavırla “Uluç” demeyi sürdürmektedir.³⁰ Şair, zaten Paşa’nın “Kılıç” lakabını manzumesinin farklı yerlerinde hicvederek tekrarladığı gibi hak etmediğini görüşündedir:

Bir muhannesliğe nâamını Kılıç taşmışlar
Bir ağaçdan kılıç idi kılıç idiyse eger
(Terc. III/9)

Uluç Ali Paşa ile seferlere katılmış olan şair, Paşa’nın lakabına hücum etmeyi sürdürür ve

Cengden yüzi dönerdi gelicek meydâna
Kılıç idi söze gelseydi kaçan tenhâda
(Terc. III/7)

diyerek onun savaş meydanlarından kaçan fakat lafa gelince kendini kılıç lakabıyla tanıtan birisi olduğunu söyler. Şair, Paşa’nın Ali adını bile hak etmediği görüşündedir:

Bir kendidür ki [o] arslan ola hem adı anuñ
Hâşa kim ola o nâmerde sezâ nâm-ı ‘Alî
(Terc. IX/7)

Eserde, Uluç Ali Reis ise savaş meydanlarından yüzü dönen, savaştan kaçan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Peki şair Paşa’yı nasıl olur da savaştan kaçmakla itham edebilir. Kanaatimizce şairin burada bahsettiği durum Paşa’nın ihtiyatlı ve tedbirli bir denizci olmasından ileri gelmektedir. Dönemin kronikleri incelendiğinde, yukarıda bahsedilen Leponto (İnebahtı) Deniz Muharebesi dahil diğer deniz muharebelerinde de Kılıç Ali Paşa usta bir reis olarak daima donanmasının meydandan zaferle ayrılmasını düşünmüş, bunun için de göstermelik manevralar, kaçış sanılan kimi hamleler yapmış veya bunu kaptanlara önermiş –mesela İnebahtı Deniz Savaşında Müezzinzâde Ali Paşa’ya kaçış manevrası önermişti- hatta kıstırdığı bazı düşman gemilerinin bile kaçmasına izin vermiştir. Bu konuda dönem tarihlerinden Selânikî önemli bilgiler vermektedir. Meselâ Kılıç Ali Paşa İnebahtı yenilgisinden sonra yeni donanma ile denize açıldığında karşılarına düşman gemileri çıkmış fakat Kaptanıderyâ düşmana top attırmamıştır:

³⁰ Hicviyenin muhtevâsından bahsederken Kılıç Ali Paşa “Uluç Ali Paşa” olarak anılacaktır.

“... Donanma-yı Hümâyun rûy-ı deryâdan zâhir olup ve hurşîd-manend a'lâm-ı leşker-i İslâm ru'ûs-ı cibâlde pertev-i âlemtâb-misâl görüldükde zulmet-i küfr ü dalâl nûr-ı imâna mukâbele idemedüğü günden 'ıyân olıcak melâ'in-i bî-din neye ugrayacağı bilüp limandan çıkmak tedârükün eyleyüp bogazı ele vermek ıztırâbıyla leşker-i şeyâtîn cüst hareket idüp gemilerine girince karadan savâd üstide bir mikdâr elleşilüp köpek cengi olup leşker-i İslâm yetişüp cem'iyet idince küffâr ceng yerinden ayrılıp havf u haşyet galebe idüp “niçe idelüm” diyüp me'yûs olmuşlar iken kapudan manî' olup, top atdırmayup “Kara görünür yerde ceng olmaz askerün gözi korkmuşdır, ceng-âzmâ kimsemüz kalmamışdur. Ceng karışduktan sonra küffârın gemileri bî-hadd ü bî kıyasdur. Mebâdâ yine tekrâr nâmûs eksikliği ola. Hemân düşmeden memleket korıyalum. İnşâe'llâh dahi niçe gazâlar idelüm sabr eylesen” diyerek ahşam basup ayrılduk ve limandan çıkacak boğazda Kapudan Paşa hazretleri karadan birkaç pâre top kurdurmuşdı...”³¹

Selânikî'nin yukarıda anlattıkları Kılıç Ali Paşa'nın savaş meydanında tedarikli hamleler yaptığına bir örnektir. Yine aynı müverrih kısıtılan ve kaçmaya çalışan Venedik gemileri üzerine saldırmak isteyen Karaca Ali Bey adlı bir reis ile Paşa arasında geçen münakaşayı anlatırken, Paşa'nın çok fazla manasız korku içerisinde olduğunu dahi düşünür:

“... Fe-emmâ Kapudan Paşa ziyâde vehm üzere olup “Askerde iş görmüş âdem kalmadı” diyüp kâfir gemileri biri birin basup ardına bakmayup kaçmakda iken Karaca Ali Beg “Gel Kapudan ardınca birkaç yarar gemi varalum, yetişdüğümüz alıkoyalım” diyü çok feryâd eyledi. Kapudan Paşa kat'â ruhsat vermeyüp “Kimse varmasun, siyâset iderüm” dimekle hayâtından ümîdin kesmiş melâ'in halâs olup gitdiler. Moton ve Koron kal'alarında seyr idenler “Yâ hayf” diyü teessüfler itdiler...”³²

Hicviyede Uluç Ali Paşa'nın eleştirilen yönlerinden birisi de budur. Paşa, savaşlarda hemen taarruzu düşünen birisi değildir. Anlaşıldığı kadarıyla o tedbiri elden bırakmayan bir kişidir. Ayrıca deniz savaşının kara savaşından farklı olduğunu da gayet iyi bilmektedir. Kâtip Çelebi *Tuhfetü'l-*

³¹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 86-87.

³² Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 87.

Kibâr Fi Esfâri'l-Bihâr'ında İnebahtı yenilgisini anlatırken Kılıç Ali Paşa'nın hamlelerini yerinde bularak deniz ve kara savaşlarının farklı olduğu üzerinde ayrıca durur.³³ Paşa'nın savaşlarda aldığı tüm bu tebdir ve tedarikler başkaları tarafından korkaklık olarak itham edilmeye uygundur. Şairimiz de hicviyyesinde bunu atlamamış Paşa'yı korkaklıkla ve düşmandan kaçmakla pek çok yerde itham etmiştir.

Ƙıçı ƙayanmaz idi ƙatmağâ bir fûrƙateye
Aldurur-ıdı hemân uğrasa bir ƙalyateye
(Terc. IX/9)

Şanma on pâre gemiyle bire ƙarşu vara
Kâfire ƙatmaz-ıdı olsa eger biñ pâre
(Terc. X/9)

Hicviyyenin muhatabı olan Uluç Ali Paşa, manzumede çoğu zaman zâlimliği kimi zaman da şahsî ihtiraslarıyla yerilmiştir. Fakat elimizdeki metinde hemen bütün hicviyyelerde karşımıza çıkan bu gibi ithamların yanı sıra Osmanlı tarihine ışık tutacak bir takım veriler de elde edilmektedir. Meselâ görebildiğimiz kadarıyla dönemin tarihlerinde Turgut Reis'in yetiştirmesi olan Uluç Ali Paşa'nın Kaptanıderyâ olduktan sonra Garp Ocaklarına yeteri kadar önem vermemesi, ocakları kendi hâline bırakması hatta Turgut Reis'in emaneti olan levendlere karşı menfi bir tutum sergilemesine dair en ufak bir ima dahi bulunmamaktadır. Lâkin hicviyyede Uluç Ali Paşa'nın ocaktan yetişmediği eleştirilmekte, Turgut Reis'in yetiştirmesi olmasına rağmen onun levendlerine yeterli ihtimamı göstermemiş olduğu dile getirilmektedir. Şaire göre paşa, Turgut Reis'in velinimetlerinin mallarını ellerinden almış, Turgutluların yetimlerini pâymâl eylemiştir.

Ƙanı Ʀurgud Begüñ ol kendü velî-ni'netinüñ
Hanumânüñ yıƙup emvâlini ğâret ƙılıcı
(Terc. II/6)

Târumâr eyledi Ʀurgudlularuñ dırnağını
Pây-mâl eyledi eytâm-ı velî-ni'netini
(Terc. XIII/2)

³³ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 117.

Burada ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Acaba Uluç Ali Paşa sâbık Kapitanıderyâ Turgut Reis'in kurmayları sayılabilecek reislerini geri plana atıp donanmada kendi hâkimiyetini mi kurdu? Bundan dolayı mı yeriliyor? Yoksa gerçekten Kılıç Ali Paşa, Turgutluları –ki bu adlandırma Turgut Reis'in çocukları için kullanılıyor da olabilir- donanmadan tasfiye etmeye mi çalıştı. Bu sorular maalesef şimdilik cevapsız kalmaktadır. Cevap ne olursa olsun donanmada bir gruplaşmanın olabileceği de bellidir. Turgutlular olduğu gibi Kılıç Ali Paşa'nın da kendi adamları mutlaka olacaktır. Tarihî kaynaklarda Barbaros Hayrettin Paşa'nın levendleri için “Hayreddünlüler” lafzı kullanılmaktadır.³⁴ Lâkin aynı kayıtlarda araştırmalarımıza rağmen henüz “Turgutlular” adlandırmasına rastlayamadık. İşin bir diğer tarafı ise aslında Uluç Ali Reis de Turgut Paşa yetiştirmesidir. Şair neden onu “Turgutlu” olarak kendilerinden saymamaktadır? Bunun cevabı ise Uluç Ali Reis'in diğer reisler gibi Türk-Müslüman değil, devşirme olmasıyla ilgili olabilir. Hicviyyede Paşa'nın tahkir edilen yönlerinden birisi de onun dinî ve millî tarafıdır. Buradan anladığımız kadarıyla belli ki ocaklılar devşirmeleri aralarında barındırmak istememektedir. Zirâ Garp ocaklarındaki reisler ve askerler genellikle Türk ve Müslümandı.³⁵ Bu durum az sayıda da olsa devşirme kökenli reis ve levendlere tepki doğurmuş olabilir. Hicviyyede adı geçen “Turgutlular” lafzına tarihî kaynaklarda şimdilik rastlayamasak da yapılacak literatür ve arşiv çalışmaları bu grubun varlığını daha sarîh bir şekilde ortaya koyabilir.

³⁴ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 53, 63.

³⁵ Garp ocaklarının askerî gücünü başlangıçta, iki üç yılda bir değiştirilmek üzere merkezden gönderilen yeniçeriler ve levendler oluştururdu. Burada merkezdeki Yeniçeri Ocağı'na benzer askerî ocaklar kuruldu. Zamanla merkezden yeniçeri gönderme işi durdu. Yavuz Sultan Selim'in fermanına dayanılarak her ocağın ihtiyacına göre Anadolu'dan, Rumeli'den, adalardan yeni asker yazma ve bunları Garp ocaklarına getirerek yetiştirme usulü ortaya çıktı. Çünkü savaşlarda verilen büyük kayıplar asker ihtiyacını arttırdı. Garp ocaklarının asker ihtiyacını gidermek için esirlerden de faydalandı. İslâmiyet'i kabul eden bu esirlerden geniş ölçüde asker alınmakla birlikte bunda pek başarı sağlanamadı. Yine de Anadolu ve adalardan getirilen Türkler'den istifade edildi. Ayrıca Garp ocaklarında merkezdeki yeniçeri ocaklarının aksine Türk menşeli olanların devşirilmesine özel bir önem verildi. Devşirilen askerlerin çoğunluğu Anadolu'nun kıyı şeridinden Türk çocuklarıydı. Levendler de böyledi. Bunların Garp ocaklarına taşınması için yabancı gemilerin kira ile tutulduğu bilinmektedir. Askerî ocaklarda disiplin sıkı olup yeteneği olan her asker en üst makama kadar çıkabilirdi. Atilla Çetin, “Garp Ocakları”, *DİA*, C. 13, 1996, s. 384.

Uluç Ali Paşa yukarıda anlatıldığı gibi devşirmedir. Çok genç yaşta esir düşmüş ve daha sonra Müslüman olarak özellikle Turgut Reis ile birlikte donanmada çeşitli görevlerde bulunmuştur. Hicviyye müellifi buna rağmen Paşa'yı ocakta yetişmediği için eleştirir:

Tershâne ocağında kim adı döne döne
Nâr-ı cevır-ile kebâb olmamış-ıdı cigeri
(Terc. VIII/8)

Hâl böyle olunca ocaklılar da onu benimsememiş olabilir. Bu durum günümüzde kimi köklü kurumlarda hâlâ karşılaşılabilen alaylı/mektepli tartışmasının tarihî bir örneğidir. Şair, Paşa'nın geçmişine dair de imalarda bulunmaktan geri kalmaz. Buradan şairin Uluç Ali Paşa'nın geçmişini de iyi bildiği onunla birlikte uzun yıllar beraber olduğu açığa çıkar:

Aşağa kodı zamânında ocağ oğlu anuñ
Yelkeni şuda idi merdüm olan derbederüñ
(Terc. X/7)

Yukarıdaki beyitten anlaşıldığı kadarıyla Uluç Ali Paşa zamanında ocaklılar tarafından itibar edilmeyen birisi olmalıdır. Şair de bunu bizzat kendi hayatında tecrübe etmiştir. Bu kanıyı destekleyecek başka bir takım emareler de bulunmaktadır. Şair kendince Uluç Ali Paşa'nın kendisini sevmemesini de onun geçmişini bilenleri sevmemesine bağlar. Buradan şairin Paşa'nın geçmişini iyi bildiği anlaşılabilir:

Evvel-i hâlde kendin bileni sevmez idi
Meyli hep kendüsini bilmeyen oğlana idi
(Terc. XI/2)

Tercî-Bend'de Uluç Ali Paşa'nın yerilen yönlerinden birisi de onun dinî yönüdür. Aslen İtalyan olan paşanın sonradan Müslüman olup Ali adını aldığını yukarıda belirtmiştik. Şair, hicviyyesinin bir çok yerinde Paşa'nın Kaptanıderyâ iken yaptığı savaşların hep Müslümanlar üzerine olmasını ağır bir dille eleştirir. Gerçekten de Kılıç Ali Paşa; başta Tunus olmak üzere Fas, Kırım, Kuzey Afrika'daki karışıklıklar vb. coğrafyalara donanması ile gidip fetihlerde bulunmuş ve orada Osmanlı egemenliğini sağlamıştır. Şair özellikle Fas'a yapılan hareket nedeniyle Paşa'yı hicveder; çünkü Fas'ı o zaman kendilerinin "şerif" olduğunu iddia eden Şürefâ-yı Sâdiye adında bir aile

yönetmekteydi. Şair, Uluç Ali Paşa'nın Fas'ı Osmanlı hâkimiyeti altına almasını şeriflere zulüm görerek eleştirir:

Qanı ol milket-i Fās üzre 'azîmet kılıcı
Şürefâ zümresine buğz u 'adâvet kılıcı

Qanı ol hâne-i dînin yıkan ihlâk kılan
Dâr-ı dünyâsını ihyâ vü 'imâret kılıcı
(Terc. II/1-2)

Şair, seferlerin hep Müslümanlara karşı olduğunu belirtir:

İtmedi kâfir-i bî-dîne ğazâ 'ömrinde
Müslümân-ıla idi cengi hemân dünyâda
(Terc. III/8)

Hatta şaire göre Uluç Ali Paşa'nın bu seferlerinin Müslümanlar üzerine olmasının gayesi de basittir. Zirâ o sadece dil ucundan iman eden birisidir ve bu yüzden insanlardan da kendisi için Müslüman değil derler, diyerek kaçırmaktadır:

Nâ-müselmân diyeler diyü kaçardı dilden
Dil ucundan idi el-hâsıl anuñ îmânı
(Terc. IV/4)

Hâl böyle olunca da kâfirlere şefkat gösteren Paşa, seferlerini Müslümanlara olan kininden ötürü Müslümanlar üzerine yapacaktır:

Merhamet eyler-idi kâfire kâfirce velî
Ne kadar kînesi var ise müselmâna idi
(Terc. XI/5)

Şair, yazdığı hicviyyesinin genelinde Uluç Ali Paşa'ya dinî yönden çeşitli vesilelerle yüklenir. Bilindiği üzere bugün Tophane'de bulunan ve Kılıç Ali Paşa'nın Mimar Sinan (ö. 22 Şaban 996/17 Temmuz 1588)'a yaptırdığı Kılıç Ali Paşa Camii³⁶ de bundan nasibini alır. Şaire göre Uluç Ali Paşa camiyi insanların onun hakkında Müslüman ve dindar birisi olduğunu düşünmesi

³⁶ Cami ve etrafında bulunan külliye hakkında bilgi için bkz: Semavi Eyice, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *DİA*, C. 25, 2002, s. 412-414.

için yaptırmıştır. Fakat bir taşının da paşanın başına düşmesi şairin temennisidir:

Müslümândur diyeler diyü binâ itdi hemân
Câmi'in hayrına mı yaptı şanursın anı

Kendü başına meger kim bir iki taşı düşe
Alsalar haflu hağın haşr olıcağ haşmânı
(Terc. IV/2-3)

Ancak yine şaire göre Paşa, camiye yaptırdığına “şeytan beni azdırdı da yaptırdım” diyerek pişman da olmuştur:

Çanı ol âh ne şeytân beni azdurdı diyü
Câmi'in yapıduğına hayf u nedâmet kılıcı
(Terc. II/4)

Hicviyyede Uluç Ali Paşa'nın dinî yönleri yanı sıra dış görünüşü, kendini büyük görmesi, gücünü zulmetmek için kullanması, her tarafı viran etmesi vb. yönleri etraflıca şair tarafından ele alınmıştır. Lâkin özellikle hicviyyede geçen bir beyit paşanın kullandığı dil hakkında da bilgi vermesi bakımından ilginçtir:

Kimse yumşadamaz-ıdı no didükden şöıra
Çatı zâlim çatı bî-rağm çatı kâfir idi
(Terc. VI/2)

Şair, Paşa'nın “no” dedikten sonra kimsenin onu yumuşatamayacak kadar sert zâlim olduğunu belirtir. “No” İtalyancada “hayır, olmaz” manasına gelen bir kelimedir. Anlaşıldığı kadarıyla paşa, Türkçeye tam hâkimiyet kuramamakta, konuşurken anadilini de kullanmaktaydı. Şair beytinde dönemde bilinen bu durumu yergi malzemesi yapmıştır. Bu kaniya varmamızın tek kaynağı da bu beyit değildir. Türk kültür hayatı için son derece önemli bir eser olan Evliyâ Çelebi'nin *Seyahât-nâmesi* de bu konuda bir takım veriler sunmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin anlattıklarına göre Kılıç Ali Paşa yaptırdığı camiin ilk cumasında bütün vezirler ile birlikte hazır bulunmuş ve na'thânın söylediği sözleri gerektiği gibi anlayamamış, bu durum da orada bulunan vezirler arasında gülüşmelere dahi sebep olmuştur:

"Zürefâ mâbeyninde meşhûrdur kim Kılıç Alî Paşa uluç âdemîsi olmağile lisânı Freng lehcesi imiş, bu câmi'i itmâm buldukda cemî'i vüzerâ [ve] vükelâ ibtidâ cum'asında câmi'e cem' olup na'thân ifrât üzre {teğannî ile} na't-ı şerîf tilâvet ederken hemân Alî Paşa ayağ üzre kalkup na'thâna hitâben,

"Nedir bu gu gu gu ve hinku ku bu meyhâne mi, yâ cânım bozahâne mi?" deyü feryâd eder. Yanındaki vüzerâlar,

"Sultânım bizim Hazret-i Peygamberi medh eder" dedükde,

"Ya bizim Muhammed Efendi bu gu gu gu medh eder kâyl mi?" der.

"Kâyildir sultânım" derler.

"Ya bu kaç akçe ulûfe yazdım, baka defter" der.

"Sultânım on akçe" derler.

"Ya bu minberde bizim hünkârcı Murâd Sultân medh eder kaç akçe yapar?"

"Kırk akçe yapar" derler.

"Yâ hünkârcı mı büyük yoksa bizim Hazret-i Muhammed Efendici büyük?" der.

"Sultânım Hazret-i Muhammed büyükdür" derler.

"Tiz Muhammed Efendi gu gu gu hünkâr gu gu gu berâber kırk akçan olsun ve bizim Portakal Bunduki altun ulûfe alsın" dedikleri latîfeler ile ile'l-ân zürefâlar mâbeyninde dâstândır. Böyle bir mu'tekid uluç âdemi imiş her cum'a câmi'in taşra yan soffasında oturup {cümle} fukarâya bir kîse tasadduk edermiş.³⁷

Evliyâ Çelebi'nin anlattıkları kroniklerde pek yer almayan ayrıntılardır. Lâkin kroniklerde paşanın fakirlere karşı eli açık olduğu ve her Cuma namazı çıkışında fukaraya ihsanlarda bulunduğu hatta parası yetişmeyince borç alarak dağıttığı sair tarih kitaplarında derç edilmiştir.³⁸

Hicviyyede Uluç Ali Paşa'nın mal ve paraya düşkünlüğü de şairin gözünden kaçmamıştır. Öldüğünde ardında yüklü bir miras bırakan paşanın manzumede, mal biriktirmede dünyada eşinin bulunmayacağı belirtilir:

³⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname*, Haz: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, C. I, YKY., İstanbul 2016, s. 213-214.

³⁸ Meselâ Selânikî, *a.g.e.*, s. 186.

Yire geçdi ola Kârûna qarîn ‘uqbâda
 Mâl cem‘inde nazîri yoğ idi dünyâda
 (Terc. III/1)

Paşa'nın seferlerinin çoğunu yaptığı Kuzey Afrika'da teftişlerde bulunduğunu ve oradaki bazı mallara el koyduğu da ayrıca belirtilir:

Mâl teftişlerin eyler-idi mağribde
 Zûlm ile altını üstine çevürdi oranuñ
 (Terc. X/3)

Kiminüñ mālın alurdı kiminüñ de başın
 Aña şarf itmiş idi dîni ile devletini
 (Terc. XIII/2)

Hicviyyeye göre Uluç Ali Paşa sadece para ve mala düşkün değil aynı zamanda zor zamanlarında bunları kullanarak o anki durumdan kurtulmayı bilen de bir kişidir:

Kağı yerden ki yüzi qaralığıyla dönse
 Dökülürdi yine akçeyle yüzi ağardur-ıdı
 (Terc. VII/5)

Bu itham ile ilgili kroniklerin satır aralarında bir miktar malumat bulunmaktadır. Kılıç Ali Paşa hakkında en fazla malumatı veren *Selânikî Tarihi*'nde, paşa hakkında padişaha ruk'alar³⁹ sunduğu, padişahın mala meylini bildiği için bu minvalde bir kurtuluş sağladığı kayıtlıdır. Hemen şunu belirtmek gerekir ki sunulan ruk'a hakkında malumat da veren Selânikî, mektupta Kılıç Ali Paşa'nın Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yanındaki Ali adlı bir oğlanı alarak ona fenerli gemi tayin ettirip günde yüz akçe ulûfe vermesini Kılıç Ali Paşa'nın, Ali adındaki bu şahsa meyli üzerine vukû bulduğunu haber verir.

“Sene 994 Recebinde Koca kapudan Kılıç Ali Paşa için cenâb-ı huzûr-ı Şehenşâhî'ye emred oğlanlar istihdâmında mütehâlik korsan ve kurnazdur. “Hatta Cezâyir-i Garb Beğlerbeğisi olan kendünün Hasan Paşa'sınun sevgili Ali Nâm tavâşî itdürdüğü oğlanın ayardur yanına alup günde yüz akça

³⁹ Mektup manasında bir tabir olup vesikalarda isimsiz mektuplar için kullanılan bir ıstılahdır.

ulûfe ile fenarlu gemi ta'yîn idüp hiç nesneden mübâlât itmez, istihlâl-i ma'siyet ider zâlim ü bî-dîndür” diyü Cezâyir Beğlerbeğisi li-garazın ruk'alar sundurmuş idi. Pâdişâh-ı dînpenâh -eyyede'llâhu ta'âlâ ve kavvâhü- hazretleri gâyetde müte'essir olup, sıhhati üzre vukuını bilmek murâd buyurup, azl ile komayup ukûbet eylemek kasd eylemişlerdi. Ve Kapudan Paşa dahi Pâdişâh-ı gerdûn-bestat hazretlerinin mâla meylini bilüp, bu bâbda hüsn-i re'y ü tedbîr eyleyüp yanına aldığı hazinedar oğlana Hasan Paşa'nun definesini su'âl idüp, oldahi kandeliğin ve adedin beyân eyleyüp, «Hammâm külhanı altında mermer ile yüz otuz bin nakd sikke-i hasene ve on kantar gümüştür» didi. Ve ol didüğü haberi benim malumdur, ki hizmetkârum iken hiyânet idüp define eylemişdür, oğlanı yanuma almakdan dahi maksûdum defineyi bilmek idi. Pâdişâhum mübarek olsun diyüp arz ider. Fi'l-hâl Defterdar İbrahim Efendi mahall-i mezbûra emr-i Pâdişâhi ile varup, hammâm külhanı altından mebâlg-ı- merkûmı bi't-tamâm ma'azi-yâde zabt u kabz idüp Hazîne-i Enderun'a irsal ü îsâl eyledi.”⁴⁰

Selânikî Tarihi'nde yer alan bu kayıtlar hicviyyede de aynıyle bir hiciv unsuru olarak kullanılmaktadır. Gerek tarih kitaplarındaki malumattan gerekse hicviyyeden anlaşıldığı kadarıyla paşa hakkında döneminde bazı dedikodular vardır ve bu durum edebî bir ürüne geçtiği kadar isimsiz de olsa padişaha sunulacak kadar resmî belgelere de geçmiştir. Hicviyyede, Paşa'ya bu yönden saldıran beyitler bulunmaktadır.⁴¹ Yine *Selânikî Tarihi*'nden adının Ali olduğunu öğrendiğimiz kuluna fenerli gemi vermesiyle ilgili şair hicivden geri durmamıştır:

Bir güzel kıncalasa kim ola karpuz kıçlu⁴²
 Kıpudân eyler-idi aña tağardı feneri
 (Terc. VII/5)

⁴⁰ Selânikî, *a.g.e.*, s. 172.

⁴¹ Meselâ bkz.: Terc. VIII/65,

⁴² Karpuz Kıçlu aynı zamanda bir çeşit geminin adıdır. Bir kadirge çeşididir. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tershâne-i Âmire* adlı kitabında bu gemilerin XVII. yy.'dan itibaren fırtınaya dayanıklı olmaları için karpuz kıçlı yapıldığı bilgisini vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tershâne-i Âmire*, TTK Yay. Ankara 1992.

Kanda bir kıçı ile kızkoparan buldı ise
 Götine bir feneri dağdı kapudan itdi
 (Terc. XII/8)

Esere, Uluç Ali Paşa'nın vefatıyla ilgili beyitler de bulunmaktadır. Şair kanımızca Uluç Ali Paşa'nın nasıl vefat ettiğinden haberdar değildir. Zirâ beyitlerde sadece bir gece ansızın öldüğü belirtilerek çeşitli anlam daireleri etrafında Paşa'nın devletinin de artık son bulduğu, Müslümanların ondan kurtulduğu, mazlumların âhının tesir ettiği vb. şeyler söylenmektedir. Halbuki *Selânikî Tarihi*'nde Kılıç Ali Paşa'nın vefatı ile ilgili epey bir malumat bulunmaktadır. Buradaki bilgilere göre paşa, 90 yaşlarına yakınken hasta olmuş ve tabiplerin kendisine verdiği cariyelerden uzak durması ihtarını dinlememiş, bir gece ansızın vefat haberi Dîvân'a ulaşmıştır.⁴³ Kanaatimize göre hicviyenin şairi bu bilgiden bî-haberdır. Yoksa bu durumu da hicviyyesinde tahkir unsuru olarak kullanması kaçınılmaz olurdu.

Hicviyye, Uluç Ali Paşa'dan kurtulmanın verdiği rahatlıkla söylenmiş beyitler ile biterken geriye tarihî kaynaklarda kendisi hakkında neredeyse menfî hiçbir söz olmayan büyük Türk amirali Kılıç Ali Paşa'nın farklı yönlerini belirten edebî bir iz bırakmıştır.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, s. 185.

Der Hakk-ı Çapudan-ı Sâbiğ A'nî 'Uluç 'Ali 'Aleyhi Mâ Yesteħiğku⁴⁴

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
 (..--/..--/..--/..--)

I

- 3b 1. Ğarğa-i baħr-i ğama Hızr yetiş şād eyle
 Yüri dermândelerin destin al irşād eyle
2. Rüzġaruñ n'ola el virdiyise deryâ ol
 Keremi pîşe iden vüs'ati mu'tād eyle
3. Mürdeler nâm-ı niğü ile olurlar ihyâ⁴⁵
 Öl diril sen de cihânda bir eyü ad eyle
4. Olma şemşîr-i zebân-ı şu'arâdan ğâfil
 Kesmesünler seni ardınca anı yâd eyle
5. Şâ'irin olmaya bir beyti kadar bünyâdı
 Sen gerekse götüri 'âlemi bünyâd eyle
6. Ne olur taş-ıla toprağı binâ itmekden
 Var gönül yap dil-i vîrâneler âbâd eyle

⁴⁴ Hicviyye metni Fransa Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları Bölümü, Turc. 303 numarada kayıtlı olan bir mecmuanın 3^b-7^b varakları arasındaki nüsha ile Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Kitaplığı No. 1973 205^bde kayıtlı nüsha ile edisyon kritikli olarak oluşturulmuştur. Nüsha farkları gösterilirken Fransa nüshası için "F", Topkapı Sarayı nüshası için ise "T" kısaltmasını kullanılmıştır. Edisyon kritik yapılırken F nüshası esas alınmış ve T nüshasından vezin ve anlam bakımından gerekli yerlerde yararlanılarak metin farkları dipnotlarda belirtilmiştir.

Berây-ı Çapudan 'Alî Paşa Kılıç 'Alî Paşadur Hicvidür T.

⁴⁵ Metinde yanlış imlâ ile: ihyâ

I/1ª baħr: deryâ T

I/3 Çünkü bu menzil-i fânide idersin rıhlet

Bari kıalsun yirüñe var bir eyü ad eyle T

7. Dilde kîn bağlama zinhâr günâhın bilene
Çayd virme kuluñ ise dağı âzâd eyle
8. Telh-kâm olmasun acıtma şaşın kimseleri
Hâşılı zulm u sitem eyleme var dâd eyle
9. Kimsenüñ mālına kaşd eyleme dünyâdur bu
Kimsenüñ alma gözi yaşını deryâdur bu

II

1. Çanı ol milket-i Fâs üzre ‘azîmet kılıcı
Şürefâ zümresine buğz u ‘adâvet kılıcı
2. Çanı ol kimini nesl-i ‘ömrüñ bey’ kılup⁴⁶
Kimini hâbse şalup zecr ü ihânet kılıcı
3. Çanı ol hâne-i dînin yıkan ihlâk kılan
Dâr-ı dünyâsını ihyâ vü ‘imâret kılıcı
4. Çanı ol âh ne şeytân beni azdurdı diyü
Câmi’in yapduğına hayf u nedâmet kılıcı
5. Çanı ol şâh-ı cihâna çekilen piş-keşi
Cümle kendüye çeküp hırş u hıyânet kılıcı
6. Çanı Turgud Begüñ ol kendü velî-ni‘metinüñ
Hânumânuñ yıkup emvâlini gâret kılıcı
7. Çanı ol cengde yüzi şuyını yire döküp
Geçinen bir çurı nâm-ıla şecâ‘at kılıcı

I/7^b Çayd virme kulunum diyeni âzâd eyle T

I/9 ... idüp kimseye zinhâr dime n’ola gerek

Bu felekdür iden elbette balsa gerek T

II/1^a üzre ‘azîmet: kaşdına niyyet T

II/1^b Şürefâ zümresine: ‘Al-i peygambere T

⁴⁶ Mısrada vezin aksamaktadır.

II/2 Bu beyit F²de yoktur.

II/3^a yıkan ihlâk kılan: yıkup ihlâk kılup T

8. Rûzgâr âhır anuñ cevherini hâk itdi
 4a 9. Qanı dünyâda kesüp biçmek o hiddet kılcı
 10. 'Älemi gerçi harâb eyledi vîrân itdi
 'Aqıbet qalmayup ol dağı yıqıldı gitdi

III

1. Yire geçdi ola Kârûna qarîn 'uqbâda
 Mâl cem'inde nazîri yoğ idi dünyâda
2. Rûzgâr-ıla hele gitdi yıqıldı âhır
 Gerçi kim yapusu beñzerdi hemân Şeddâda
3. Rûzgâr[r] ulucını mulucını tağıtdı
 Beñzedi hâlleri kışsa-i kavm-i 'Äda
4. Tershâne ocağın yıqdı harâb itdi idi
 Cümle âlâtı anuñ qalmıŝ-ıdı yağmada
5. Hey felek hey ne 'aceb kec-rev imiŝsin sen de
 Neydi virmek bu qadar devleti bir ırğada
6. Qarada âlet oñarurdu hemân geñ yaqadan
 Yoğsa hiç yoğ-ıdı anuñ hüneri deryâda
7. Cengden yüzi dönerdi gelicek meydâna
 Qılıç idi söze gelseydi qaçan tenhâda

II/10^b 'Aqıbet ol dağı qalmadı yıqıldı gitdi T

III/1^b Hiç nazîri yoğ-ıdı mâlda anuñ dünyâda T

III/1^b dünyâda: 'uqbâda F

II/2 Ademlik yoğ-ıdı zerre qadar şânında
 dağı beñzer-idi semâda T

III/4^a idi F'de yok.

III/4^b Cümle âlât-ı sefer qalmıŝdı yağmada T

III/6^b Yoğ-ıdı qatrece hüneri aŝlâ deryâda T

III/7^b Qılıç idi söze geldikde velî tenhâda T

Qâdir olsa aqdarurdu o yine 'ummâni T

8. İtmedi kâfir-i bî-dîne gâzâ 'ömrinde
Müslümân-ıla idi cengi hemân dünyâda
9. Bir muhânneslige nâmını Kılıç taqmışlar
Bir ağaçdan kılıç idi kılıç idiyse eger

IV

1. 'Akl u dîninde kemâlinde iken noqşanı
'Aql-ı evvel geçünürdi o Ebû Cehl-i şânî
2. Müslümândur diyeler diyü binâ itdi hemân
Câmi'in hayrına mı yaptı şanursın anı
3. Kendü başına meger kim bir iki taşı düşe
Alsalar hâklu hâkın hâşr olıcağ hâşmânı
4. Nâ-müselmân diyeler diyü kaçardı dilden
Dil ucından idi el-hâsıl anuñ îmânı
5. Eyle bir dîv-şifat idi ki mel'unlukda
Aña nisbetle melek dimelidür şeytânı
- 4b 6. Yüzinüñ karasın arıtmaz iken deryâlar
Geçünürdi yine korsañ deñizüñ qorsânı
7. N'ola dirdiyse zamânında menem dîger nîst
Kâtı hâlî vü tehî bulmuş-ıdı meydânı
8. Pehlevân idi 'acâyib kıçını komağda
Bâ-ğuşuş öniñe kataydı kaçan oğlanı
9. Koyilup keştî-i tâbüta alarga oldı hemân
Lût deryâsına çekdürdi meger kim çapudân

V

1. Rûzgâr âhır anı bir dem-i şubh oynatdı
Hâberi yoğ-ıdı ol dahı uyurdu şandı
2. Rûzgâr-ıla olup gârğa-i deryâ-yı fenâ
Kalmadı nâm u nişanı adı şanı batdı

IV/1^a Tab'ınun yoğ-ıdı hiç hadd ü pâyânı T

IV/2^b Halk-ı İslâma haml ide diyü itdi binâ F

3. Çapudânlıkda alup geri biramıdı demür
 Âır emvâc-ı fenâ ile araya atdı
4. Rûzgârûñ çekerek furtınasın âır-ı kâr
 Düdi lîmâna bugün tenteyi urdı yatdı
5. Lengeri fonda idüp gice yaturken âfil
 Nâgehân geldi ecel fûratesidür atdı
6. Çekdürür forsa gemi idi vücûdı ammâ
 ıı ayanmadı ankı arafa kim atdı
7. Haylî çalkandı yürüdi anuñ eyyâmında
 Ya‘nî deryâları hep biri birine atdı
8. uydu âzîler ocağına u hayf ol zâlim
 Çok fesâd itdi cihân fitnelerin aynatdı
9. Dest-i zulmeti uzatmada idi gitdükçe⁴⁷
 İrdüğine sitem eylerdi güci yetdükçe⁴⁸

V/4^b düşdi: düti F

V/5 Gice idi ne yaña gitdüğünü bilmez idi
 Fonda oldu ten ketisi araya atdı T

V Bu beyit F’de yok. Ayrıca bu beyitten sonra T’de F’de yer almayan u iki beyit gelmektedir.

 Kimsenün derdi için am yimedi dünyâda
 ‘Âlemün atlusun acısın egeri atdı

 Cem‘-i mâl itmek için kârgah-i ‘âlemde
 Urdu dünyâyı hemân biri birine atdı

⁴⁷ Kelime metindeki imlâ hatası korunarak yazılmıştır: كتدقچه

⁴⁸ Kelime metindeki imlâ hatası korunarak yazılmıştır: يتدقچه

VI

- 5a 1. Sâlik-i rāh-ı cefâ idi egerçi bî-şekk
Yolına geldi hep itdükleri ammâ giderek
2. Āfitâb-ı felek[ün] kıadri n'ola bulsa zevâl
Aħşam oldu bu kıadar devlet ü fer niçeye dek
3. Hıdmeti artuķ idenler o kıadar bulmadılar
Her kime 'âlem emek idi ise aña yemek
4. Alur-ıdı kimisinden virür-idi kimine
Aña gelmişdi hemân hâşılı almaķ virmek
5. Gerçi yelken toruda yürür-idi bî-pervâ
Mâyna itdürdi velî nâ-geh aña fülk-i felek
6. Bilmeyicek dilini olmayıcak hem-cinsi
Paçârîz idi kıatı anuñ ile söyleşmek
7. Bu kıadar zâlim iken andan eşedd idi yine
Gerçi Şeddâd daħı zâlim idi ğâyet pek
8. Şâdıķü'l-kavl geçerdı söze gelseydi kaçan
Bilmeyen kimse inanurdı şanurdı gerçek
9. Kıalmaya kimse yabanda umaruz rüz-ı cezâ
Dâhil olursa eger dâr-ı cinâna o köpek
10. Tevbesüz gitdi cenâbetle o bed-kâr öldi
Ol toñuz hortlayası kıatı murdâr oldu

VII

1. Zâhiri bâtınınuñ neydüğünü müş'ir idi
Hele keyfiyyet-i aħvâli kıatı zâhir idi

VI/2^a Āfitâb-ı felek[ün]: Āfitâb-ı zulmüñ T

VI/2^b bu kıadar devlet ü fer: bu sa'âdet bu şeref T

VI/4^b hâşılı: dünyede T

VI/9^a Umarın girmeye hiç nâr-ı cahîme kimse T

VI/10^b Ölmedi ol toñuz ammâ kıatı murdâr oldu T

2. Kimse yumşadamaz-ıdı no didükden şöñra⁴⁹
 atı zālīm atı bī-rahm atı kāfir idi
3. Hak iün olan ii ilemesi gāyib idi
 Kendü haına olan malahata hāzır idi
4. Kime luf itmege ‘ahd itse vefā itmez-idi
 Ne vefā eylemek irārına da münkir idi
5. anđı yerden ki yüzi aralığıyla dönse
 Dökilürdi yine açeyle yüz ağardur-ıdı⁵⁰
5. aralar geydi aña acıdı anı kāfir
 Müslümānlar degül andan kefere ākir-idi
7. öhret āfet idi urı alafat adı hemān
 Geri donatmağa biñ adırgayı kādir idi⁵¹
8. ağ degüldi n'ola mürd oldu ise ol murdār
 Ölecek zālīm idi öldürecek kāfir idi
9. Müslümānlıđda arār itmez idi olsa bir ān
 Hāılı fırsat esīri idi ol forsa hemān

VIII

1. Yoğ-ıdı hi görecek gözleri ehl-i hüneri
 ıñrı cāhil idi nādāna_ iderdi nağarı
2. Ne u olduğını biz de bilürüz oñ gitsün
 Uururlarsa n'ola anı kerem-dīdeleri
3. anı ol furtınalar eyleyici bād-ı belā
 Sākin oldu ola mı almadı imdi eeri
4. anđı ‘ılı ki gözi ıtısa ‘alāa itse
 Ardın oamağ-ıun anı ekerdi ileri

⁴⁹ İtalyanca hayır.

VIII/3 Bu beyit F’de yok.

⁵⁰ Mısrada vezin aksamaktadır.

⁵¹ Vezin gereği adırga kelimesi adırga olarak okundu.

- 6a 5. Bir güzel kıncalasa kim ola kıarpuz kııçlu
Kıapudān eyler-idi āna taķardı feneri
6. Oturur[dı] bilesince olur olmaz eşhāş
Ocağ oğlı olanuñ yoğ ıdı yanında yiri
7. Balsa yürütmez-idi kimseleri deryāda
Yelkeni altına alup bir alāy der-be-deri
8. Tershāne ocağında kim adı dōne dōne
Nār-ı cevır-ile kebāb olmamış-ıdı cigeri
9. Tershāne ocağın düzaħa döndermişdi
'Arabistānı 'azābı ile yandırmışdı

IX

1. Gerçi evvel niçe yavuz şağanaķ şavdı velī
'Āķıbet işledi mazlūmların āhı yili
2. İtdi meşgūl o ķadar kellemi dünyā dirdi
Başını ķaşımağā degmez-idi hergiz eli
3. Olmadı ķābil-i inşāf o şaķī ķābil olup
Kıararurdu içi ne deñlü ağarsa şaķalı
4. Lāf-ı da'vā-yı 'ulūhiyyeti urmazdı hemān
Yoħsa ğayrı didüğü küfri degüldür dimeli
5. Kāfire memleketi aldurur-ıdı balsa
Tek tonanma çıkırup alabileydi bedāli
6. Kāfire gitdi niçe ķadırgalar ķalyeteler⁵²
Tershāne başılır oldu ol ayak başalı
7. Bir kedidür ki [o] arslan ola hem adı anuñ
Hāşa kim ola o nā-merde sezā nām-ı 'Alī

VIII/5^a Bir güzel kıncalasa olsa kıarpuz kııçlu T

VIII/8^b Nār-ı cevır: Nār-ı ķahr T

⁵² Vezin gereği ķadırgā kelimesi ķadırgā olarak okundu.

- 6b 8. Rûzgâr urdı giderken bocalandı âhır
Şaldı girdâb-ı fenâya anı bād-ı ecelî
9. Kıcı tayanmaz idi çatmağa bir fûrkatere
Aldurur-ıdı hemân uğrasa bir kalyeteye

X

1. Olsa ger yüz hüneri dağı birer oğlı erüñ
Yüzine bakmaz-ıdı merdüm-i şâhib-nazaruñ
2. Depesi üstine alurdu amân virmez-idi
Başını almağa kaçd eylediği kimselerüñ
3. Mâl teftişlerin eyler-idi mağribde
Zulm ile altını üstine çevürdi oranuñ
4. Gözi yaşı ile ardınca kalan gözi idi
Çoğı el haqqı idi virdüğü ol sîm ü zerüñ
5. Bed olan beddür eger gevher-i mağz ise dağı
Çekme bîhüde yire cevriñi her bed-güherüñ
6. İltifât eyler ise mültefit olma zinhâr
Nazarına varıcı olma şağın kec-nazaruñ
7. Aşağa kodı zamânında ocağ oğlı anuñ
Yelkeni şuda idi merdüm olan derbederüñ
8. İtdi 'ahdinde Fireng ehl niçe reng⁵³
Kîr getürdi o leke yüzlerine merdlerüñ
9. Şanma on pâre gemiyle bire karşı vara
Kâfire çatmaz-ıdı olsa eger biñ pare

⁵³ Mısra vezne uyumamaktadır. Ayrıca anlamda eksiklik bulunmaktadır.

XI

- 7a
1. İltifâtı yine kendü gibi nādâna idi
İ'tibârı idi hep câhil ü nādâne idi
 2. Evvel-i hâlde kendin bileni sevmez idi
Meyli hep kendüsini bilmeyen oğlana idi
 3. Hep yaban oğlanına eyler idi ihsânı
Ol seḫâ kim anı derler idi yabâne idi
 4. Kendü cân-ıçün [oçur]lardı du'â-yı kadeḫi
Ṭolu pây-zenler-ile türbesi meyḫâne idi
 5. Merḫamet eyler-idi kâfire kâfirce velî
Ne kadar kînesi var-ısa Müselmâna idi
 6. Bilürem aşlı ile köki kırılısun göreyin
Bir pelîd adı ocağın anıcak yana idi
 7. Bir alây şüret-i İslâmda kâfirler-idi
Tershâne ocağında olan a'dâ ne idi
 8. Yiyecek ḫomadı ḫurutdı adı deryâyı
Beglerüñ çekdügi yâ ol ḫurı gavgâ ne idi
 9. İki üç dirlige bir ḫulın iderdi mâlik
Kimseye ḫalmamış-ıdı ol ocaḫda dirlik

XII

1. Rûzgâr âḫır anı garka-i tûfân itdi
Âhumı şarşar idüp eşkümi 'ummân itdi
2. Niçe vîrân olacaḫ yirleri ma'mûr ḫıluḫ
Niçe ma'mûr olacaḫ yirleri vîrân itdi
- 7b 3. Niçe ocaḫlara ol seyl-i sitem şu ḫuydı
Niçe cem'iyeti taḫıtdı perîşân itdi

4. Anı götürmeyüp ahır şütür-i çarh-ı felek
Yirlere çaldı bugün hâk-ile yeksân itdi
5. Götürüp gide şanurdı getüri dünyâyı
'Âkıbet anı götürdi göre dünyâ n'itdi
6. Göreyin dâr-ı beğâda yolına gelsün anuñ
Gözümün yaşlarını seyl-i firāvân itdi
7. Ey ser-efrâz inanma felek-i ğaddâra
Ki niçe kelleleri bî-ser ü sāmân itdi
8. Kanda bir kıçı ile kızıp aran buldı ise
Götine bir feneri dağdı kapudân itdi
9. Var-ıdı şân u şeni'inde niçe noğşânı
Hağ tamâm itdi kemâl-i kereminden anı

XIII

1. Nâ-mağal olana haşır itmiş idi himmetini
Görmedi kimse anuñ biri ile şefkatini
2. Tārümâr eyledi Turğudlularuñ dırnağını
Pây-mâl eyledi eytâm-ı velî-ni'metini
3. Kiminün mālın alurdu kiminün de başın
Aña şarf itmiş idi dîni ile devletini
4. Aldı hem mālını hem başını ammâ yiderek
Anda buldurmuş-ıdı zulumünün en ğâyetini
5. Kimse men' itmesün ol zālime lev m itdüğümü
Siper-i la'net olur men' kıla kim [la'netümi]
6. 'İleti öldürmek idi anı 'ilâc⁵⁴
Ger su'al eyler-iseñ benden anuñ şıhhatini

⁵⁴ Metinde bu kelime siliktir.

7. Göçdi öte yaķaya keşti-i tábũta binũp
İtdi evvel yatağın dũzahũn aķır ķatını
8. Bir belā [idi] mũselmanlıđa şavuldu hele
İşidenlerden ırağ ola şaş altında ķala

Bazı Gemici İstılahları⁵⁵

Alarga: Kelime İtalyanca “alargo”dan gelmektedir. Bir sefine veya filikanın sahile veya bir mahalle yanaşmış olmayıp aķıkta bulunması veya durması haline “alargada” denir.⁵⁶ Hicviyyede Uluç Ali Paşa’nın tabutu gemiye benzetilmiş ve Lut gölũnde alarga olduğu hayaliyle birlikte kullanılmıştır.

Tente: İtalyanca “tenda” kelimesinden muharreftir. Gemilerin güvertesini güneş ve yağmurdan korumak muhafaza etmek için üzerlerine gerilen yelken bezinden mamul örtũlere denir.⁵⁷ Metinde Uluç Ali Paşa’nın ölümlũyle ilgili benzetmede onun limana dũşerek tenteyi kurup yatması ile birlikte zikredilmiştir (Bkz: Terc. V/4). Beyitte tente ile kefen bezi arasında ilgi kurulmuş liman da mezarlık olarak görũlmüřtür. Zira son liman kabirdir.

Lengeri fonda: Gemilerin demirlemesi için kullanılan ve halatla denize bırakılan ağır demirlere lenger adı verilir.⁵⁸ Fonda ise İtalyanca “Fundo”dan muharref bir ıstılah olup, geminin demirlemesi için verilen emirdir.⁵⁹ Metinde Uluç Ali Paşa’nın uyuduğu hāli demirlemiş bir gemiye benzetilmiş ve ecel fürkatesinin ona ķatıp ve batırdığu hayali işlenmiştir (Bkz: Terc. V/5).

Geñ yakadan: Bugün unutulmuş deyimlerden bir tanesidir. Deyim hakkında bir yazı kaleme alan Mehmed Çavuşoğlu, elimizdeki sözlükler yardımıyla aķıklayamadıđımız deyim üzerinde tarihî metinler eşliğinde

⁵⁵ Bu bölümde hicviyyede geçen bütün deyim ve ıstılahlara yer verilmemiş, özellikle bugün kullanımdan dũřmüř gemici dilindeki ıstılahlar aķıklanmıřtır.

⁵⁶ Süleyman Nutkî, *Kamũs-ı Bahri*, Haz: Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kũltür Yay., İstanbul 2001, s. 7.

⁵⁷ Süleyman Nutkî, *a.g.e.*, s. 285.

⁵⁸ İdris Bostan, *a.g.e.*, s. 151.

⁵⁹ Süleyman Nutkî, *a.g.e.*, s. 100.

durmuş ve deyimın manasını açıklığa kavuşturmuştur.⁶⁰ Çavuşoğlu'nun tespitlerine göre deyim, "uzaktan, karşıdan, ayrılıktan, irak düşmekten" manalarına gelmektedir. Hammer ise bu deyimı "kıyı boyunca" olarak tercüme etmiştir. A. Tietze ise tabirin manasının "uzaktan" olması gerektiğini belirtir.⁶¹ Hicviyyede de benzer bir anlam ilgisi görölmektedir. Şair, Uluç Ali Paşa'ya yüklenirken onun deryada hünerinin olmadığını ve deryadan uzakta karada alet onardığını belirtmektedir (Bkz: Terc. III/6).

Karada alet onarmak: *Geñ yakadan* deyimı gibi unutulmuş bir deyimdir. Deyim, tarihî metinlerde özellikle XVI. asır metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Atillâ Şentürk, *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar* kitabının bir yerinde bu deyimde değinmekte⁶² ve deyimın, gemilerin deniz yolculukları sırasında onarıma ihtiyaç gösteren kısımlarının bir kıyı yahut tersanede tamir ve ihtiyaçlarının giderilmesi hakkında kullanıldığını belirtmektedir. A. Tietze deyimın manasının beyhude ve gülünç bir hareket manasına gelmesi gerektiğini söyler.⁶³ Hicviyyede ise Uluç Ali Paşa'nın deryada hünerinin olmayıp geñ yakadan yani uzaktan, karada alet onardığı, ancak gemilerin tamir ve ihtiyacı ile uğraştığı; şeklindeki kullanımla karşımıza çıkmaktadır (Bkz: Terc. III/24).

Paçariz: Engel, çapariz. Denizci diline Rumcadan, Rumcaya da Venedik dilindeki "impazzare" fiilinden bozularak geçmiştir.⁶⁴ Gemici dili ile kaleme alınmış şiirlerde sıklıkla karşılaşılan ıstılah hicviyyede de engel manasında kullanılmıştır (Bkz: Terc. VI/6).

Yelken torıda: Yelken arkada, yelken için en ideal rüzgâr anlamına gelen ıstılah; yelkenin rüzgarla dolu olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Âgehî'nin kasidesinde de "Bahr-i 'ışk içre yürürsem n'ola yelken

⁶⁰ Bu yazı için bkz: Mehmed Çavuşoğlu, "Gen Yakadan", *Divanlar Arasında*, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 95-100.

⁶¹ Andreas Tietze, "XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili", *Türkiyat Mecmuası*, C. IX, 1951, s. 119.

⁶² Ahmet Atillâ Şentürk, *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Yay., İstanbul 1995, s. 116-117.

⁶³ Andreas Tietze, a.g.m., s. 120.

⁶⁴ Andreas Tietze, a.g.m., s. 120.

dorida”⁶⁵ şeklinde geçen ıstılah, hicviyyede Uluç Ali Paşa'nın yelken toruda yürümesi şeklinde yani yelken gibi şişip kibirlenmesi manası ile kullanılmıştır (Bkz. Terc. VI/5).

Mayna: Yelken, filika gibi şeyleri halat veya palanga yardımıyla aşağı indirmek için verilen “indir” komutu. Yelken indirme.⁶⁶ Metinde Uluç Ali Reis'in yelkenini felek gemisinin mayna ettirdiği şeklinde onun ölümü ile ilişkili olarak kullanılmıştır (Bkz. Terc. VI/5).

Kalafat: Tershâne-i Âmire'de gemilerin ziftlenmesi ile vazifeli olan kişilere verilen ad.⁶⁷ Büyük ihtimalle geminin diğer personeli tarafından aşağı görülen bu zümre hicviyyede “kuru kalafat” şeklinde Paşa'yı tahkir etmek için kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz. Terc. VII/7).

Kadırğa: Hem kürek hem yelkenle idare ve tahrik olunan kadim süfün-i harbiyeden olup seriüssürat ve idaresi sehil olduğundan dolayı zamanın kruvazörlerine mümasil idi.⁶⁸ Süleyman Nutkî'nin *Kamûs-ı Bahrî*'sindeki bu tanıma göre günümüzdeki savaş gemilerinin eski adıdır. İdris Bostan'ın da verdiği bilgilere göre bu gemiler gayet seri, suya pek yakın ince ve uzundur.⁶⁹ Hicviyyede Uluç Ali Paşa'nın donanması için sıklıkla geçen kelime vezin zarurietini sebebiyle “kadırğa” şeklinde okunmuştur (Meselâ bkz: Terc. VII/7, IX/6).

Kalyete: Çekdiri nev'inden bir gemidir. Tarihî metinlerde “kalyete, kalyata, kaleyte” şeklinde karşımıza çıkan bu gemi türü bilhassa takip hizmetinde kullanılırdı. Hicviyyede diğer gemi çeşitleri ile birlikte kullanılmakta olup şair, Uluç Ali Paşa'nın fûrkatelere çatma cesareti gösteremeyip nerde böyle bir gemi bulsa hemen saldırdığını belirtir (Terc. IX/9).

Forsa: Gemilerde kürek çeken esir kimselere verilen ad. Genellikle savaşta esir alınan Hıristiyan denizcilerden müteşekkil bir zümreydi. Hicviyyede Uluç Ali Paşa'nın geçmişine de atıf yapılarak Müslüman olmaması ile ilişkilendirilip tahkir manasında kullanılmıştır (Terc. VII/9).

⁶⁵ Andreas Tietze, a.g.m., s. 114.

⁶⁶ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.III, Ötüken Yay., İstanbul 2007, s. 3089.

⁶⁷ İdris Bostan, a.g.e., s. 67.

⁶⁸ Süleyman Nutkî, a.g.e., s. 140.

⁶⁹ İdris Bostan, a.g.e., s. 85. Daha fazla bilgi için bu kaynağa başvurulabilir.

Fürkate: Muharebe zamanlarında 80 hatta 100 levend alabilen büyük savaş gemileridir. Çeşitli boylarda olan bu gemiler donanmanın muharip gücünü teşkil ederdi. Metinde Uluç Ali Paşa'nın saldırmaya cesaret edemediği gemi çeşidi olarak Paşa'yı hicvetmek için kullanılmıştır (Bkz: Terc. IX/9).

Hicviyyede özellikle deyimlerin fazlaca kullanıldığı görülmektedir. Günümüz Türkçesinde de hâlâ kullanılan demir bırakmak, yelkeni suya (indirmek), ocağa su kuymak, karaya atmak vb. gibi pek çok deyimii şiirinde kullanan şair anlatımda sadelik ve edebiliği böylece yakalamıştır. Bu kısımda sadece gemici ıstılahları ve tarihî deyimleri vermekle iktifa ederken manzumede geçen "Her kime 'âlem emek idi ise ana yemek" tabirini ise tam manasıyla anlamlandıramadık (bkz. Terc. VI/3). Tabirin manası içinde geçtiği beyit esas alındığında "emeğinin karşılığını alamamak" anlamına gelmelidir. Ayrıca yine "emek olmadan yemek olmaz" atasözünün bir diğer kullanım şekli de olabilir.

S o n u ç

Şairi meçhul fakat Kılıç Ali Paşa'nın levendlerinden biri tarafından kaleme alındığını tahmin ettiğimiz hicviyye, klasik Türk edebiyatında türün diğer örneklerinden –meselâ Nefî'nin hicviyyeleri veyahut Hâletî'nin Hadd-i Mestân adlı hicviyyesi gibi- edebî manada aşağı kalsa da hicviyye türünün bu güne kadar bilinmeyen bir nümunesi olarak dikkate değer bir eserdir. Terci'-Bend nazım şekli ile yazılan manzume, hicviyye türünün bir örneği olmasının yanı sıra tarih kitaplarında her daim sitayişkâr ifadelerle anılan Kılıç Ali Paşa hakkında belki de menfi bilgiler serdeden tek kaynaktır. Görüldüğü üzere edebî bir metin olmasına rağmen hicviyye, tarihî bilgilere kapı arayabilmektedir. Dönemindeki bazı olayların hicviyyede yer alması, şairinin büyük ihtimalle bir levend olup Paşa'nın evveliyatını bilecek ve belki de onunla pek çok savaşa katılacak birisi olması ve dahi en önemlisi levendler arasında da aruz ile şiir yazan ve klasik tarzda Terci'-Bend nazım şeklini kullanan şairlerin -adını henüz bilemesek de- biri olması elimizdeki metni önemli kılan hususlardandır.

K a y n a k  a

- BOSTAN, İdris “İnebahtı Deniz Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, 2000, s. 287-289.
- , “Kılıç Ali Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, 2002, s. 411-412.
- , *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tershâne-i Âmire*, TTK Yay., Ankara 1992.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Divanlar Arasında*, Kitabevi, İstanbul 2006.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, “Eski Türk Edebiyatında Gemiyle İlgili Şiirler ve Bazı Husûsiyetler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1988)*, Samsun 1988, s. 17-47.
- ÇETİN, Atilla, “Garp Ocakları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, 1996, s. 382-386.
- Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname*, Haz.: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, 2 Cilt, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2016.
- EYİCE, Semavi, “Kılıç Ali Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, 2002, s. 412-414.
- GÜNDÜZ, Emrah, “Klasik Türk Şiirinde Bir Nazım Türü: Keştî-nâme (Kaynakların Değerlendirilmesi ve Bibliyografya)”, *International Journal of Humanities and Education*, 2 (3), 2016, s. 15-37.
- Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, Haz.: Fahri Çetin Derin-Vahit Çabuk, İstanbul 1985.
- KAPLAN, Yunus, “Klasik Türk Şiirinde Denizcilik Terimleriyle Yazılmış Bilinmeyen Şiirler-1”, *Turkish Studies*, Vol. 10/16, 2015, p. 807-827.
- Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fi Esfâri'l-Bihâr*, Haz.: Sedat Çakmakçoğlu, Çetin Şan, Kabcacı Yay. İstanbul 2007.
- Komisyon, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6 Cilt, Taş Matbaası, İstanbul 1958-1972.
- KONCU, Hanife, “Bir Kelimenin İzinde: Klâsik Türk Şiirinde ‘Levend’ Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies*, Volume 5/3, Summer 2010, s. 421-446.
- Mütercim Asım, *Kâmus Tercümesi*, Matbaatü'l-Osmâniye C. III, 1305.

- Nidâî, *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*, Haz: Ümran Ay, Kocav Yay., İstanbul 2015.
- OKAY, Orhan, "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, 1998, s. 447.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz: Mehmet İpşirli, 2 Cilt, TTK Yay, Ankara 1999.
- Süleyman Nutkî, *Kamûs-ı Bahrî*, Haz.: Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2001.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Yay., İstanbul 1995.
- TİETZE, Andreas, "XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili" *Türkiyat Mecmuası*, C. IX, 1951, s. 113-138.
- , "Nigârî, Kâtibî, Yetîm XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili", *Fuad Köprülü Armağanından Ayrı Basım*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s. 501-522.
- TUNCEL, Tuncay, *Osmanlı Şiirinde Gemicilik Terimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dnş: Prof. Dr. A. Atilla Şentürk, İstanbul 2008.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 6 Cilt, TTK Yay, Ankara tarihsiz.

“A SATIRE OF KILIÇ ALI PAŞA WITH A SAILOR’S TONGUE”

Abstract

In Turkish literature satirical texts emerged in the XVth century, and they continued to increase and following centuries. Satirical texts mostly aim specific personalities, and they are the expression of poet's desire to show his desire to mock, criticize, hate and anger. Satirical texts which especially aim state officials, are might be both the consequence of personal ambitions and the corruption's, injustice's and tyranny's reflections to literature. In this paper, a satirical text that written for Kilij Ali Pasha, who considered as one of the last great admiral of the Turkish navy, with the Tecr-I Bend lyric style, is examined. Both Ottoman and Western Chronicles praised Kilij Ali Pasha. It is an anonymous text. This text, which was written probably by one of his sailors, contains expression of joy about his death and criticizes his activities. It also has a historical and literary value as it gives information that could only be read in the line breaks of history books. In this paper, Kilij Ali Pasha's historical characteristics and his satirized features are examined; two known manuscript copies of the text which, contains 118 distich, are fully criticized and has been made ready for scholarship. Also some naval expressions are also explained.

Keywords

Satire, 16th century, Lepanto, Uchaly, Kılıç Ali Paşa, Sailor's Tongue.

Siyasal\Toplumsal Değişimlerin Kimlik Arayışına ve Türk Edebiyatına Etkileri:

BEKİR SITKI KUNT'UN MEMLEKET HİKAYELERİ ÖRNEĞİ*

NUR N. ÖZMEL**

ÖZET

Bu makale 1908'den itibaren netlik kazanan milliyetçilik ideolojisi ile başlayıp Kurtuluş Savaşı ve sonrasında kimlik arayışlarıyla ortaya çıkan Anadolu'ya yönelme akımını ele almaktadır. Temelde öze\kendine dönme çabasını içeren akımın ortaya çıkışı döneminin siyasi, toplumsal koşulları içinde gelişmiş ve zamanla farklı düşüncelerin de katılımı ile iki temel kola ayrılmıştır. Birinci kol düşünsel düzeyde ilerlemiş, öncüleri, dönemin birçok açmazına teorik çözümler üretmişlerdir. Başta, ırk, din, vatan gibi temel olguları ön plana almayan bir kimlik geliştirmek istenmiş, muhafazakâr olanlar Anadolucu, toplumcu gerçekçi olanlar Memleketçi söylemlerle iki temel koldan yürümeyi sürdürmüşlerdir. Her iki kol da sonraki dönemlerde farklı edebi açılımlara zemin oluşturmuşlardır. İki kolun mensupları da toplumsal dönüşümlere, İmparatorluğun dağılıpına, Cumhuriyetin kuruluşuna tanık olmuşlar, edebiyatta, dil ve üslupta arayışlarını sürdürmüşlerdir. Memleket Edebiyatı kolunun öncüleri yurt sorunlarını ön plana almaya çalışan bir çizgiyi benimsemişler, eserlerinde yalın gerçekleri, toplum tabakaları arasındaki ilişkileri, geleneksellikten modernliğe geçme sıkıntıları yaşayan bireyleri ele almışlardır. Türk Edebiyatında "Memleket Hikayeleri" adı ile yayınlanmış (Refik Halit Karay - 1919, Bekir Sıtkı Kunt - 1933, Ayfer Tunç - 2012) üç ayrı eser vardır. 1930'larda hız kazanarak gelişen Memleket Edebiyatı mensuplarından Bekir Sıtkı Kunt'un Memleket Hikayeleri adlı eseri, toplumsal dönüşümün bireyler üzerindeki etkilerini ele alan öykülerden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Anadolucu Akım, Memleket Edebiyatı, Toplumsal Gerçekçilik.

* Makalenin Geliş Tarihi: 29 Eylül 2017 / Kabul Tarihi: 6 Kasım 2017.

** Yard. Doç. Dr., 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü
nurozmelmur@gmail.com

Giriş

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal değişimleri hızlı ve köklü bir biçimde yaşadığı dönemdir. Bu süreçte olumlu/olumsuz durumları, sosyal gelişmeler ve toplumsal çözümleri bir arada görmek mümkündür. Siyasal olaylar çoğunlukla olumsuz yönde ilerlemiş, toprak ve nüfus kayıpları, artan ekonomik bağımlılık 20. yüzyılın başlarında İmparatorluğu dağıtmıştır. Öte yandan kimi reformlar, düşünce akımları, edebi ve kültürel değişimler, bu yüzyılda zemin bularak gelişmiş, zenginleşerek sonraki döneme devrolmuştur.

Düşünce akımlarının ortaya çıkışı ve gelişimi çok öncelerden başlamış olmakla birlikte esas varlığını II. Meşrutiyet döneminde göstermiştir. Bunu yayın faaliyetlerinin artması ile de net bir şekilde görebiliriz. Yüzyılın başında Osmanlı, çözüme süreci hızlandıkça kurtuluş çareleri arama çabaları, düşünsel akımların yaygınlaşmasını sağlamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlangıcı olan 1908 yılı bu bakımlardan bir dönemdir. Toplumdaki birçok yeniliğin hayat bularak geliştiği süreçte düşünsel akımların çeşitliliği dikkat çeker. Osmanlı meclisinin yeniden toplanması, siyasal partilerin kurulması, kültürel/siyasal derneklerin faaliyet göstermeye başlaması toplum ve düşünce hayatına hareket getirmiştir.

Bu döneme özgü düşünce akımları çok çeşitlidir. Burada sadece İslamcılık, Milliyetçilik, Batıcılık adıyla temellendirebileceğimiz üç ana akımın adını vermek yeterlidir. Bu akımlar üzerinden gelişen fikirler, ideologları aracılığı ile toplumda yansımalar bulmuş, yayın ve iletişim olanakları ile etki alanları oluşturmuştur. Her bir akım bünyesinde aşırı ve ılımlı kanatlar barındırmış, kimi zaman da kendi aralarında ortaklıklar kurarak, asli yapılarından farklılaşabilen oluşumlar göstermişlerdir. Burada en tipik örnek olarak Mehmet Akif'i göstermek mümkündür. Önce İslamcı ideoloji içinde yer alan şair, Millî Mücadele sırasında Türkçü-İslamcı bir çizgiye gelmiştir.

Sözü edilen akımlar içinde milliyetçilik 20. yüzyılın başından itibaren en etkili olanıdır. Kuşkusuz bu etkinin siyasal ve toplumsal olaylarla yakın bağlantısı vardır. Birinci Dünya Savaşı ile onu takip eden Kurtuluş Savaşı sürecinde akım Turan düşüncesinden Anadolu milliyetçiliğine evrilmiştir. Böylece sınırları ve zemini belirgin, ütopya olmayan, gerçekçi bir ideoloji olma çabası da ortaya çıkmıştır.

Türkçü Milliyetçilikten Anadoluculuk Akımına

Dil, din, tarih ve kültür açısından Anadolu'ya yönelme eğiliminin kaynağı Türkçülük akımıdır. Aydınlar dikkatlerini halka, yani Anadolu'ya yöneltmeye 1800'lerin sonundan itibaren başlamışlardı. Siyasal, toplumsal ve askeri açılardan kritik olan bu yıllar Anadolu köylüsü ile memleket halkı arasında yakın bağlar kurulmasının da başlangıcı sayılabilir.¹ Örneğin 1902 yılında Mısır'da Süleyman Vahit tarafından “*Anadolu*” isimli bir dergi çıkarılmış, küçük Asya'dan kutsal vatan ve Türk yurdu olarak söz edilmiştir. Bu dergiden sonra da aynı isimle halkı savunmak ve sorunlarını dile getirmek amacıyla pek çok dergi ve gazete yayınlanmıştır.² Isparta Mebusu Hakkı Bey'in 4 Mayıs 1916 tarihli Türk Yurdu dergisinde yayınlanan yazı dizisi bu anlamda ilk örnek olarak gösterilir. “*Anadolu: Köyümden Geliyorum*” adlı dizi Anadolu'dan memleketin asıl gövdesi olarak söz eder.³ Anadolu'ya ilginin genel olarak Kurtuluş Savaşı sürecine kadar ihmal edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. İstanbul için Anadolu yokluk, salgın hastalık ve acılar içinde bir yerdir. Halkı cahil, geri kalmıştır. Mondros Mütarekesinden sonra birçok gazeteci ve düşünürler elde kalanlar üzerinden bir kimlik geliştirmek için kafa yormaya başlar. Anadolu'ya ve Anadolu halkına yaklaşımlar, Kurtuluş Savaşı ile gerçekçilik kazanır. Tüm savaşların, maddi ve manevi kaynağı olan Anadolu saflığının, masumiyetin sembol mekânıdır. Yüzyıllardır sömürülen halkı itaatkâr, zulme boyun eğen, kaderine razı, bir hırka bir lokmayla yetinen insanlardan müteşekkildir. Toplumsal kalkınmaya buradan başlanmalı önce genel bir vatan ve millet sevgisi oluşturulmalıdır. Millî Mücadele'de sırasında bu yaklaşım güçlenerek daha derin hayati bir anlam kazanır. Şimdi elde kalana sahip çıkılmalıdır. Artık dikkatlerin öze ve içeriye yöneltilmesi gerekir.⁴

Başta Hilmi Ziya Ülken olmak üzere dönemin düşünen ve yazan insanları bu yoldaki en esaslı teorileri geliştirmişlerdir. Ülken önce

¹ Ziya Gökalp halk medeniyeti düşüncesini “Devlet ruh ise halk bedendir” sözleri ile ifade ediyor. Bkz. Zafer Toprak, *Türkiye’de Popülizm*, Doğan Kitap İstanbul, 2013, s. 178.

² Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 42.

³ Metin Çınar, *a.g.e.*, s.48.

⁴ Funda Selçuk Şirin, “Türk Aydınının Anadolu’ya Yönelişinde Balkan Savaşlarının Rolü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2 2013 523-548.

“Anadolu” isimli el yazması dergi çıkarır.⁵ Daha sonra aynı isimle ve aylık olarak yayınlanan (Nisan 1924- Mart 1925-12 sayı) dergi, kısa ömrüne rağmen hem düşünsel altyapısı ve memleket fikrinin oluşmasında hem de edebiyat, folklor, kültür, iktisat ve coğrafya bakışının gelişmesinde yeni bir akımın beşiği olmuş, teorileri ile devrinin üzerinde yaklaşımlar geliştirmiştir.⁶ Bu akımı yeni devletin geçmişteki açmazlara ve felaketlere tekrar sürüklenmesine izin vermeyecek insan yetiştirme arayışı olarak tanımlamak da mümkündür. Bu yeni insan tüm farklılıkları ikincil kılacak bir kimliğe sahip olmalıdır.

Dergiyi çıkaran grup Türk düşünce tarihinde ve akımın farklılaşarak gelişmesinde etkiler bırakmış isimlerden oluşur.⁷ Genel savlarını şöyle özetleyebiliriz: II. Meşrutiyet döneminde gelişen fikir akımları, I. Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi ile iflas etmiştir. Üstelik Mütareke maddeleri uyarınca Anadolu işgal edilmiştir. Artık Osmanlılıktan bağımsız, yeni bir kimlik geliştirilmeli, Anadolu medeniyeti öne çıkarılmalı ve dünyaya gösterilmelidir.⁸ Akımın öncüleri, millet kavramını o kritik günlerin ağır koşulları altında yeniden oluşturmaya çalışmışlardır. Birbirleriyle tarih ve kültür olarak bir bağ oluşturamayan önceki akımlardan vaz geçilmeli Anadolu ile ulus bağından hareket edilmelidir.⁹ Önceki akımların sorunları çözmediğine bizzat şahit oldukları için misyonları ve tuttukları yolun gerçekçiliği kavranarak kabul görmüştür.

⁵ Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 1998.

⁶ Derginin tamamının günümüz alfabesiyle yeniden yayını için bkz. Aslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer (haz.) *Anadolu Mecmuası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011. 500 s.

⁷ Mükrimin Halil (Yınanç) ile Hilmi Ziya (Ülken), derginin sahibi Mehmed Halid (Bayrı), sorumlu müdürü Haydar Necip ve Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu)

⁸ Bkz. Yılmaz Bingöl-Ahmet Pakiş “Milliyetçiliğin Anadolu Söyleminde Yeniden Üretimi” Amme İdaresi Dergisi, C.49, S. 1, s. 1-27, Mart 2016, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/4a7b6fd98348708_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi Erişim tarihi 4.06.2017.

⁹ Bkz. Fuat Hacısalihoğlu, “Anadolucu Tarih Yazımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 40, Ekim 2015, s.253-266.

Dergiyi çıkaranlar yaklaşımları ile akıma felsefi boyut kazandırmışlar millet, vatan, tarih, uygarlık, kültür v. b. kavramlara yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmışlardır:¹⁰

Anadolu Mecmuası'nın neşrinden maksat, bir Anadolu ilmi ve bir Anadoluculuk mesleği vücuda getirmektir. İtiraf edelim ki doğup büyüdüğümüz yurdu lâyıkiyle tanımıyoruz. Bu yurdun mazisine, tarihine vâkıf olmadığımız gibi, şimdiki vaziyetinden, binaenaleyh istikbalinden de bi-haberiz... Anadolu mecmuası, bütün anasır ve teferruatıyla işte bu medeniyeti ve onu ibdâ edenleri evvelâ kendimize, sonra birikim halinde herkese göstermek niyetindedir.”¹¹

Dergi mensupları buhranlı ve belirsiz bir ortamda hem kendilerini hem de ait oldukları toplumu gerçekçi ve sağlam bir bakışla tanımaya ve öğrenmeye yönelmişlerdir. Kimi zaman Memleketçilik olarak da adlandırdıkları akımı ırktan bağımsız bir millet tanımından hareketle ele almışlardır. Anadolu'nun antik kültürünü de ön plana alan halk masalları, destanlar aracılığı ile özgün kaynaklara yönelme çabası içinde olmuşlardır.¹²

“İnsani Vatanperverlik”

Anadoluculuk, *aydınımızın 'biz kimiz, nereye aitiz' sorularına cevap bulma çabası*¹³, ulus kimliği oluşturmada gerekli unsurların ve alanların yeniden tanımlaması hareketidir. Öze dönme, hatta özü bulma gayretidir. Bu gayret

¹⁰ Levent Bayraktar, “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluculuk”, <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1655-bir-dusunce-ekolu-olarak-anadoluculuk>. Erişim tarihi 6.6.2017.

¹¹ Necati Tonga, “Anadolu Mecmuası (1924–1925) ve Anadoluculuk Fikri Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Yurdu*, C.31, S.285, Mayıs 2011, s.138– 142.

¹² Tanpınar 1940'ların ilk yarısında “Yeni Edebiyat Cereyanına Dair”, “Milli Bir Edebiyata Doğru”, “Halk Destanlarından Milli Edebiyata I” ve “Halk Destanlarından Milli Edebiyata II” isimli yazılarında kendi kaynaklarına yönelme olgularını ele almaktadır. A. H. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000, s.87-103. Ayrıca bkz. Mehmet Kaplan, “Anadolu'nun Keşfi”, *Hisar Dergisi* II, S.129, Mayıs 1974, s. 3-4.

¹³ Köksal Alver, “Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S., s.135-138 <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867456.pdf>. Erişim Tarihi: 7.07.2017.

bir bakıma toplumun doğal bir tepkimesi, aynı coğrafyada yaşayan unsurların kendi yazgılarını belirleme çabasıdır.¹⁴ Dönemin ağır koşullarına rağmen varlık göstermesi bir yana kendinden önceki akımların yeniden ortam bulma ihtimalini dizginlemesi bakımından da önemlidir. Örneğin Tanpınar akım mensuplarının “*Dilde, düşüncede realite ile derin münasebet ve memleketi görme ve yoklamadaki başarıları*”nı övgüye değer bulmaktadır.¹⁵

Akımın öncü ismi Hilmi Ziya Ülken kimlik arayışına yönelik derinlikli analizleri “İnsani Vatanperverlik” isimli kitabında somutlaşmıştır.¹⁶ Geçmiş devirlerdeki ırksal veya dinsel aidiyetlerden bağımsız olarak, bu coğrafyanın bir ferdi olma bilinci gelişmelidir. Anadolu insanına “bütünsel hümanist” yani “uygar” bir kimlik geliştirmek amacıyla getirdiği çözümler oldukça önemli, bugünkü toplumsal meselelere dahi ışık tutacak değerdedir. Şöyle ki; Kurtuluş Savaşı ile varlık mücadelesi bir kez daha kanıtlanmış, şimdi “*Rönesans yapma imkânı*” ortaya çıkmıştır. Bu aşamada toplumu “*insani vatanperverlik*” toplumuna dönüştürecek bir Rönesans’a ihtiyaç vardır. Bu Rönesans başarılırsa Anadolu insanı Doğu’nun kapalı uygarlık çerçevesinden çıkarak geniş ve çeşitli uygarlık alanlarına açılabilir. Ülken burada, Doğu uygarlığından tamamen vazgeçmekten değil, ait olunan kültürün köklerine inerek dış dünyadaki bütünsel hümanizm yürüyüşüne katılmaktan bahseder. Anadolu insanı kendini tanıyarak, bilerek, özüne bakarak adımlarını hızlandırmalı ve evrensel uygarlık yürüyüşünde arkalarda kalmamalıdır.¹⁷ Akımın eksenini maddi ve manevi vatan realitesidir. Anadolu’nun güncel dertleri ile ilgilenmek, bunları temel mesele olarak ön plana almak gerekir. Bu dava siyasi haritanın sınırları içinde olan bir davadır. Bugün yapılacak onca iş varken geçmişe dertlenmek tehlikeli bir zaman kaybıdır. Görüldüğü gibi akım, içinde bulunduğu koşullara çözüm üretme

¹⁴ Kendini bulmanın insani bir hamle oluşu, çağdaşlaşma ile ilişkisi hk. Bkz Abdullah Kaygı “Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma”, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.205-217.

¹⁵ 1959’da yayınladığı “*Türk Edebiyatında Cereyanlar*” isimli yazısında ise “Modern Türk Edebiyatı bir medeniyet krizi ile başlar” diyerek o günlerin edebiyatını inceler. A. g. e., s. 104-129.

¹⁶ Hilmi Ziya Ülken, *İnsanî Vatanperverlik*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

¹⁷ Bkz. Saadetin Elibol, “Hilmi Ziya Ülken”, *Milliyetçilik*, Çerçeve yazı C. 4, s. 520-527, İletişim yay, 2002.

bilinciyle hareket etmekte ve yeni kurulan devletin temel amaçları ile örtüşen yollara yönelmeye çalışmaktadır.

Akımın ideolojik olarak ayrılmaya başlaması ve farklı kollardan yürümesi Cumhuriyet'in, hızlı bir toplumsal siyasal devrim süreci ile batıcılık temelli modernizme yönelmesiyle ortaya çıkar. Dergi çevresi ise bu durumdan farklı bir çizgide kalır, yavaş ve sağlam bir evrimleşme ile derece derece ilerleme, mevcut kültür özelliklerinin Avrupa uygarlığı ile harmanlama fikrinde dirler.¹⁸ Bu aşamadan itibaren Anadoluçuluk kendi içinde iki asli koldan gelişerek ilerler. Cumhuriyetin temelini oluşturan laik nitelikli Anadoluçuluk (sonra Memleketçilik) ve gelenekçi\muhafazakâr nitelikteki Anadoluçuluk. Bu muhafazakâr milliyetçi çizgi kaynağını Türkçülükten alarak gelişir.¹⁹ Akımın kimlik, tarih, kültür siyaset bakımlarından bu kolunu temsil eden yayınlar düşünce dünyamızda ve edebiyatımızda uzun soluklu bir yol izlemiştir. Hilmi Ziya Ülken'den Mükrimin Halil Yınaç'a, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'ndan Remzi Oğuz Arık'a, Nurettin Topçu'dan Mehmet Kaplan'a uzanan ve daha birçok ismi içinde barındıran bu düşünce yolculuğu kültür ve edebiyat tarihimize pek çok kitap, dergi v.b. yayın kazandırmıştır. Bu kolun ayırıcı özelliği, topluma kimlik oluşturmada gelenekselliğe dayanan sanat anlayışları olmuştur denebilir. Mensupları edebi kaygı taşırlar, eserlerinde dil ve üslup zevkini ön plana alırlar. Önceki kuşakların sanatsal beğenilerini miras edinmişlerdir. Aşırı ve yanlış batılılaşmaya karşıdır. Diğer kolda ise yeni sınırlar içindeki bağımsız bir devlet bünyesindeki tüm unsurların eşit ve ortak gelişiminin hedeflendiği bir ulus modeli vardır. Ana hedefi kalkınma, ilerleme, sınırları net olan vatana sahip çıkacak koruyacak bir Anadoluçuluk'tur. Bu akım artık Memleket Edebiyatı adı ile adlandırılacaktır. Toplumcu-Gerçekçi akım ve Köy akımı da buradan gelişerek edebiyata başka bir soluk kazandırmaya başlar. Mavi Anadolu hareketi de bu kola dahil edilmelidir.²⁰ Bu kolda da

¹⁸ Frank Tachau, bu saptamayı 16 Mart 1956 tarihinde Hilmi Ziya Ülken'le yaptığı görüşmeye dayandırıyor. Bkz. *Türkler Arasında Ulusal Kimlik Arayışı*, Çev. Mehmet H. Doğan, *Cogito*, S. 21, Kış 1999, s.248.

¹⁹ Bu kol hk. bkz. Levent Bayraktar, "Bir Düşünce Ekolu Olarak Anadoluçuluk", *Felsefe Dünyası*, S.49, s.69-80, 2009\I

²⁰ Seçil Deren bu akımın farklı dalgalarından birini 1990'la kadar getirir. Bkz. "*Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi*" *Milliyetçilik*, Çerçeve Yazı C.4, İletişim Yayınları, 2002 s. 533-540.

yüksek sanat ve edebiyat üslubuna sahip olanlar vardır. Ancak toplum gerçeğine vurgu yapmak amacıyla eser verenlerin edebi olma kaygısını ikinci plana aldıklarını söylemek mümkündür.

Toplumların yapılandırılmasında resmî ideolojinin ve edebiyatın rolü ayrı bir araştırma konusudur. Bu süreçte de dönüşmekte olan Anadolu toplumu üzerinde edebiyatın işlevselliği bol miktarda görülür. Özellikle siyasal toplumsal kazanımları yerleştirmek ve kalıcı kılmak bağlamındaki verimlerin ortaya çıkması 1923'ten sonra hız kazanmış ve 1930'larda çizgisi netleşmiştir. Toplumsal gerçekçi bakışın egemen olduğu, sanatı ve edebi kaygıları öne almayan ürünler, Köy Enstitüleri'nin hayata geçmesi ile kuvvet kazanmış, Anadolu ile köy ve köylü arasındaki organik bağ edebiyat aracılığı ile ortaya çıkmıştır. Asli gelişim çizgisini erken Cumhuriyet döneminde yakalayan bu akım kaynaklarda da Cumhuriyet dönemine özgü olarak belirtmektedir. Ayrıca *Türkiyecilik*, *Memleketçilik*, *Anadoluculuk*, *Köycülük* tanımları yakın anlamlarda kullanılmıştır.

Yukarıda sözü edilen temel iki kol toplumsal gelişmelerle bağlantılı olarak varlık göstermiş, zaman içinde yeni yaklaşımlarla ürünler vermeyi sürdürmüştür. Bu bakımdan her iki kola da birer örnek isim vererek konuya netlik kazandırmak gerekir. Farklı edebi ve sosyokültürel anlayışlarda, türlerde ürünler veren Yahya Kemal ve Bekir Sıtkı örnekleri iki kolu netleştirmekte yararlı olacaktır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki her iki kolun mensupları toplumsal dönüşümlere tanık olmuş, İmparatorluğun dağılışını, Cumhuriyetin kuruluşunu görmüşlerdir. Hemen hepsi Servet-i Fünun dilinden günlük konuşma diline, aruzdan heceye, İstanbul'dan taşraya, bireyden topluma doğru giden yolları yaşamış ve gözlemlemiş kişilerdir. Memleketi ve memleket gerçeğini konu alan edebiyatın gelişmesinde İstanbul dışını görev, sürgün v.b. nedenlerle yaşayarak görenlerin gayretleri ile²¹, eserlerde gözleme dayalı, yalın gerçekçilik ön plana geçmeye

²¹ Muallim Naci örneği için bkz. Hakan Çalık, Memleket Kavramının Modern Türk Şiirine Yansıyan Yüzü: "Dicle", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.2, S.1, 2015, s.76-90.

https://sbed.ahievran.edu.tr/makaleler/qw7pi3_tammetin.pdf Erişim Tarihi: 7.07.2017

Faruk Nafiz örneği için bkz. Rauf Mutluay, *Yüz Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı (1908-1972)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s.155 ve devamı.

başlar.²² Kimliğini ve kendi gerçeğini bulma arayışları, ait olduğu topluma içerden ve analizci bir bakışla mümkün olabilecektir. Göreceğimiz acıtıcı, kabul edilmesi zor şeyler olabilir, ancak baktığımız yerin gerçeği budur ve önce bunun ortaya çıkarılması gerekir. Anadolu akımını Memleketçilik akımına dönüştüren gözleme dayalı gerçekçi boyut buradan itibaren başlar.

Bugün eş\paralel anlamda kullandığımız “Anadolu” ve “Memleket” kelimeleri çıkış ve gelişme noktaları itibariyle farklı iki yaklaşımı belirlemektedir. İlkinde düşünce üretme arayışı, kendi kaynaklarını ortaya çıkararak kimlik geliştirme çabası, ikincide ise yoksulluk ve geri kalmışlık ekseninden hareketle toplumsal gerçeklerin dile getirilmesi söz konusudur. Bu bakımdan birinci kola Anadoluçuluk, ikincisine ise Memleketçilik kavramları ışığından bakmak gerekir.

Birinci Kol Anadoluçuluk: Yahya Kemal Örneği (1884-1958)

Gerek geçirdiği evrimler gerekse mensupları, ideologları ve yazarları açısından zenginlik gösteren bu kol daha çok dergiler çevresinde gelişmiştir. Anadolu Mecmuası, Dönüm, Millet, Hareket, Dikmen, Çığır, Bizim Türkiye, Dergâh gibi isimler örnek olarak verilebilir.

Aynı çizgideki bir başka dergi olan Kültür Haftası’nda “Memleket Edebiyatı” tanımını ilk kullanan kişi Yahya Kemal’dir.²³ Paris yıllarında Albert Sorel, Michelet, Fustel de Coulange, Camille Julien gibi isimlerden “bir milleti kendi tarihinde ve coğrafyasında” aramayı öğrenmiştir. Yurda dönmeden Anadolu ve Türk tarihine ait kaynakları okuyarak tanımaya başlamış, dönünce de aynı çalışmaları sürdürmüştür. Tarihi belgeler, yapılar, kitabeler, taşlar, paralar gibi somut verilerden hareket edilmesi yolunu bu çalışmalarla keşfetmiştir. İnsana, tabiata ve dünyaya bakmak için köklere

²² Burada önceki kuşak olmaları sebebiyle Ziya Paşa, Namık Kemal gibi isimleri anmak gerekir. Bkz. Çetin Yetkin, *Türk Edebiyatında Batılılaşma ve Kimlik Sorunu*, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2008, s.15-58.

²³ Dergi için bkz. Gizem Ekin Çelik, *Türkiye’de Muhafazakâr Düşüncenin Uğrakları: Kültür Haftası Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı (Ankara 2016) Erişim Tarihi: 7.07.2017.

inerek onların geliştiği yerler olan tarihe ve coğrafyaya bakarak kendini bulma yöntemi Cumhuriyet'in ilk döneminde Yahya Kemal ile etkili olmuştur.²⁴

Yahya Kemal 15 Ocak 1936 yılında Kültür Haftası'nda²⁵ “*Mektepten Memlekete*” sözleri ile gerçek kaynağa yönelme işareti vermiştir.²⁶ Ona göre 1870'ten beri düşünce, edebiyat ve basın, batılı okullardan yetişmiş kişilerin elindedir ve memleketle ilgisi yoktur.

*“Acaba bizim vatanımız gibi, geniş bir memleketi olup da onu asla göremeyen, edebiyatta gözleri ecnebi bir âleme dalmış ve yalnız o âlemden bahseden başka bir millet var mıdır?” Mutlaka memlekete yönelen bir akımın olması gerekir. Şiirde öz, nesirde gerçek yalnız tabiatta ve yalnız cemiyette”dir.*²⁷

Yahya Kemal ve yukarda sözü edilen dergiler, birinci kolun teorik çizgiden ilerleyişine örnek olmak bakımından anlamlıdır. Bu kol teorik düzleme eklediği muhafazakâr çizgiyi sonraki dönemlerde de sürdürmüş, şair de kendinden sonraki nesle bu anlamda model olmuştur. Aynı çizgideki Tanpınar'a göre “*Edebiyat İstanbul'dan çıkmış, ictimai ve idealist bir realizme yönelmiştir*”. Boğaziçi yalıları, şaşaalı salonlarda ‘kaç-göç’ün olmadığı danslı salon partileri, sandal gezintileri, musiki âlemleri, gizli ve yasak sevdalar edebiyatın tek ve değişmez konusu olmaktan çıkmaya başlamıştır. Hatta

²⁴ Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura örneği için bkz. Bkz. Zafer Toprak, *Türkiye’de Popülizm*, Doğan Kitap İstanbul, 2013, s. 172-183.

²⁵ Yahya Kemal, “Memlekette Bahseden Edebiyat” *Edebiyata Dair*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1971, s.139-144.

²⁶ Çetin Yetkin “Endülüs Raksçılarına ‘Ole’, Kocamustafapaşalıya kuru ekmek” sözleri ile Yahya Kemal’in memleketçi yönünün gerçeğe uygun olmadığını ileri sürer. Bkz. *Türk Edebiyatında Batılılaşma ve Kimlik Sorunu*, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2008, s.151-159.

²⁷ Edebiyatın kendi özgün kaynaklarına dönmekte gecikme nedenleri olarak savaşlar ve diğer toplumsal olayların etkilerini ele aldığı yazıları için bkz. Yahya Kemal “Edebiyatımız Niçin Cansızdır?” *a.g.e.*, s. 145-150. Memleket kelimesinin edebiyatta bir akıma ad olarak benimsenmesini Yahya Kemal’le bağlantısı için bkz. <http://www.salilus.com/memlekette-bahseden-edebiyat/> Necmettin Turinay, “Edebiyatımızda Memlekete Yöneliş” *Hisar Dergisi*, Mayıs 1974, S.129, s. 6-8. Erişim Tarihi: 7.07.2017.

Tanpınar, “*Neden geri kaldık, yakalamak istediğimiz medeniyete yetişmek için neler yapılmalıdır*”²⁸ diyerek düşüncelerini açıklamıştır.

İkinci Kol Memleketçilik: Memleket Hikayeleri örneği

Bu kola esaslı gelişmeler Cumhuriyet Dönemi’ne olmuş, eserlerinde rejimi oluşturan değerleri öne çıkaran düşünce ve edebiyat insanları tarafından inşa edilmiştir. Cumhuriyet öncesinde yerli kaynaklardan ve yurt gerçeklerinden hareketle yeni bir sanat anlayışı oluşturmak amacı 1923’ten sonra hız kazanarak sürer.²⁹ Ayrıca akımda halkın cahillik, geri kalmışlık ve yoksulluk sorunları dile getirilerek sosyal yaralara dikkat çekme gayreti vardır. Bu akıma dahil edebileceğimiz birçok eserde güçlü-güçsüz, köylü-şehirli, aydın-cahil, yoksul-zengin, kadın-erkek konuları daha yalın ve gerçekçi biçimlerde incelenir olmuştur. Birinci kolun düşünselliğinden izler taşımakla birlikte çizgisi somut gerçekçilik ile ayrı bir yöndedir.

Bu akımın\kolun kapsamını, Mütareke Dönemi, Kurtuluş Savaşı, Tek Parti Dönemi, II. Dünya Savaşı Dönemi ve sonrası gibi alanları içeren geniş bir toplumsal arka plan analizi ile değerlendirmek gerekir. Başlangıçta akım Cumhuriyet rejimi içinde edebiyat insanlarının iktidarı destekleme, devrimleri tanıtmaya ve benimsetme misyonu ile birleşmiştir. Öncelikle yurt sorunlarını derinliğine işleyen yapıtlar ile Anadolu’nun güzelliklerini öven, olumlayan yayınlar bir arada görülür.³⁰ Zamanla Memleket edebiyatı İnkılap Edebiyatı olarak yoluna devam eder. Edebiyatın toplumsal misyonu netleşir.³¹ Bu koldaki edebiyat insanları, toplum meselelerini dile getirmeyi

²⁸ A. H. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 122-123.

²⁹ Mehmet Emin Yurdakul’un 1914’te “Benim Şiirlerim” adıyla, Ziya Gökalp’in 1918’de ve Faruk Nafiz Çamlıbel 1926’da “Sanat” başlığıyla yazdıkları şiirlere dikkat çekilmektedir. bkz. Sabahattin Çagın, “Milli Edebiyattan Memleket Edebiyatına Üç Manifesto Şiir”, *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, S.1, Mart 2010, s.47-57.

³⁰ Atilla Özkırımlı, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Ankara, Ümit Yayıncılık 1995, s. 191-192. Bu saptamaya daha sonraki dönemden şu iki zıt örnek verilmelidir. Mahmut Makal, *Bizim Köy*, Varlık yayınları İstanbul 1950 141 s. ve Cahit Beğenç, *Bizim Köy*, Ulus Basımevi, Ankara 1948, 63 s.

³¹ Bkz. Konur Ertop, *Emperyalizmle Savaşım, Edebiyat İncelemesi*, İstanbul, ABC Yayınları, 1979. 96 s.

sanat eseri üretme kaygısının önüne alan veya sanatı toplumsal amaçlarla yapan kişilerdir. Eli kalem tutan çok sayıda insanın bu bilinçle verdiği ürünler dönemin ruhunu da yansıtmaktadır. Öte yandan bu kuşağın toplumsallık amacına Köy ve Köycülük akımları ile paralel olarak bakılmalı, toplumsal kalkınma ve edebiyatın işlevinde Köy Enstitüleri'nin etkileri de gözden kaçırılmamalıdır.

Memleket Edebiyatını biraz daha somutlaştırmak gerekirse, ürünlerin genel özelliklerini saptamak yararlı olacaktır:

1. Öncelikle yurt ve millet sevgisini harekete geçirmek, toplumun dikkatini Anadolu'ya çekmek. (Memleket burasıdır.)
2. Anadolu'nun değerlerini ve zenginliklerini ön plana alarak edebiyatta özgün kaynaklara yönelmek.
3. Toplum meselelerini, sosyal sorunları görerek, edebiyat aracılığı ile göstermek, çözüme yönelik bilinç oluşmasını sağlamak.
4. Yerli veya tercüme eserler aracılığı ile edebiyatın eğitim işlevini canlı tutmak.
5. Toplumsal gelişmeye ve yeniliğe açık insanlar yetişmesini sağlamak.
6. Saf ve yüzyıllardır ezilen\sömürülen Anadolu\köy insanının sorunlarına dikkat çekerek yeni devlet düzeninde bu durumu ortadan kaldıracak çözümler üretmek.

Genç Cumhuriyet'in ideolojisi son madde daha net görülmektedir. *Yakup Kadri'nin "Yaban, Reşat Nuri'nin "Çalılıkuşu", Halide Edip'in "Vurun Kahpeye"* isimli Türk Edebiyatının en tipik eserlerine de bu açıdan bakılmalıdır. Cumhuriyet döneminde şiir, hikaye, roman gibi farklı edebi türlerdeki ürünler en zengin örneklerini bu süreçte vermiştir.³² *"Memleketimden İnsan Manzaraları"* adlı eser akımın şiir türündeki başyapıtıdır.³³

³² Son zamanlardaki bir yayın için(31 Ağustos 2017) bkz Ekrem Işın "Bir Memleket Edebiyatçısı: Sabahattin Ali" <http://oggitto.com/bir-memleket-edebiyatcisi-sabahattin-ali> Erişim tarihi 28.09.2017.

³³ Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Bekir Sıtkı Kunt

Edebiyatımızda aynı adlarla yayınlanmış bazı eserlere rastlamak mümkündür. Faruk Nafiz ve Ziya Gökalp'in "Sanat" adlı şiirleri, Cahit Beğenç ve Mahmut Makal'ın "Bizim Köy" adlı eserleri ilk akla gelen örneklerdendir. *Memleket Hikayeleri* adı bu bakımdan dikkat çekicidir ve aynı adın kullanıldığı üç eser gözümüze çarpar: Refik Halit Karay *Memleket Hikâyeleri*, (1919), Bekir Sıtkı Kunt, *Memleket Hikayeleri* (1933), Ayfer Tunç, *Memleket Hikayeleri* (2012)³⁴

Refik Halit Karay, *Memleket Hikayeleri* adlı eseri ile bu anlamda bir çığır açmıştır.

Günümüzün yazarlarından olan Ayfer Tunç'un neredeyse tüm eserleri bu türün güncel örnekleri olarak kabul edilmelidir.³⁵

Edebiyat tarihinde adına seyrek rastlanan bir yazar Bekir Sıtkı'dır.³⁶ Bekir Sıtkı, Kunt soyadını almadan önce yayınladığı kitabın girişinde bir açıklama yapmış, amacını "Refik Halit'in kitabını taklit ve tekrar etmeyi yahut şöhretinden istifadeye kalkışmayı hiç düşünmedim" diyerek baştan söylemiştir. Bu ismi kendi hikâyelerini toplu olarak ifade eden bir tanım olmasından dolayı tercih ettiğini belirtirken şöyle ilginç bir saptama yapar: "Günüün birinde başka bir hikâyeci gene bu cinsten hikâyeler yazarsa onlara da (*Memleket Hikâyeleri*) ismini verebilir" derken adeta 80 yıl önceden Ayfer Tunç'u işaret etmiştir. "Bir eserin alamet-i farikası kapaktaki herhangi bir isim değil, o kitaba damgasının vuran yazarın adı ve şahsiyetidir" sözleriyle durumu açıklığa kavuşturmuştur.

Ayfer Tunç'un *Memleket Hikayeleri* isimli kitabı, Bekir Sıtkı'nın "bu cinsten" tanımına dâhil olmamakla birlikte, sonraki yıllarda yazılacak yeni "Memleket Hikâyeleri"ne bir basamaktır diyebiliriz.

³⁴ Bkz. İletişim Yayınları, *Memleket Kitapları* dizisi.

³⁵ Bir örnek olarak bkz. Zeynep Ateşal, "Ayfer Tunç'un *Memleket Hikayeleri* Adlı Eserinde Sakarya, Karasu ve İstanbul Üçgeni" *Türük Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 2013 Yıl:1, Sayı:1 Sayfa: 65-79 <http://www.turukdergisi.com/PdfMakaleGoster.aspx?ID=20>. Erişim Tarihi: 7.07.2017. Ayrıca "Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi" isimli romanı 'memleketimden insan ve mekan manzaraları' olarak değerlendirilebilir.

³⁶ Bekir Sıtkı, *Memleket Hikayeleri*, Remzi Kitaphanesi, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1933, 72 s.

Kunt'un öyküleri Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan değişme sürecinde kurumlara ve yapılara karşın, değişemeyen insanı ele alır.

Kitabının başında “*bu cinsten*” diyerek tanımladığı öykülerinde memleket gerçeği bütün yalınlığı ve gözlem gücü ile ortaya çıkmıştır. Taner Timur'un “*bir sanat eserini özetlemenin onun estetik özüne aykırı olduğu*” düşüncesine tamamen katılarak³⁷ öykülerine değinmek, konu alınan kitap hakkında fikir verici olacaktır.

Bekir Sıtkı Kunt'un “Memleket Hikayeleri”nin İçeriği

Bekir Sıtkı üzerine yapılmış çalışmalar fazla değildir.³⁸ Genellikle edebiyat tarihi içinde, yaşadığı dönem itibariyle sadece adı anılan bir yazar olmuştur. Kunt öykücülüğünün yanı sıra gerek yaşamı (1905-1959), gerek mesleki uğraşları ile tipik bir Cumhuriyet aydınıdır. Hukuk eğitimi almış, Antakya kökenli olması nedeniyle Hatay'ın anavatana katılması sırasında önemli rol oynamıştır.³⁹ Öykülerini ithaf ettiği kişilerle ortak sosyal bir bakış açısı olduğu dikkat çekmektedir. Edebiyat tarihi kaynaklarında, bu makalenin çerçevesine dahil olmayan edebî yönünden “nesnel saptamalar dışında” pek söz edilmez. Memleket Hikayeleri kitabında bir dönemin yaşamına, toplumuna, ekonomisine, insanına ve zaaflarına ilişkin bolca veriler bulmak mümkündür. Gerek öykü kahramanları gerekse diğer kişiler, çıkarları söz konusu olduğunda tipik tutumlar sergilerler. Geri planda kalan şahıslara ana karakterlerin çıkarıcı davranış ve düşüncelerini belirginleştirme görevi verilmiştir. Kunt'un kitabın başında hikayelerin özelliğini belirtirken kullandığı “*bu cinsten*” ifadesi, edebiyatta memleket teması açısından anahtar kelime gurubudur. Bu nevi hikâyeler, dönüşüm geçirmekte olan toplumun aksayan yönlerini, bireysel menfaatten kamusal menfaate geçiş sürecindeki sancılarını edebiyat aracılığı ile gösterme misyonu üstlenmiştir. Öte yandan yazarın Cumhuriyet aydını/bürokratu bakışı öykülerine önemli ölçüde yansımıştır.⁴⁰

³⁷ Taner Timur, *Osmanlı- Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İmge Yayınları, Ankara 2002, s.12.

³⁸ Ayşenur Külahlıoğlu İslam, *Hikayeci Bekir Sıtkı Kunt*, Grafiker yayıncılık, Ankara 2004, 180 s. Bülent Nakib, *Bekir Sıtkı Kunt*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Antakya 1990, 160 s. Veli Sarıkamış, *Bekir Sıtkı Kunt'un Hikayeciliği*, Antakya : Hatay Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı, 1991, 63 s.

³⁹ Bkz. İslam, *Hikayeci Bekir Sıtkı Kunt*, s. 21-26.

⁴⁰ Bkz. Levent Ali Çanaklı, *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2011.

Öykülerin Analizi

1-Köylünün Yediği Kazık: (1931) Hikâye, adından da anlaşıldığı gibi, yoksul ve cahil köylünün kurnaz kasaba tüccarı tarafından aldatılması üzerine kuruludur. Bu durum adeta bir gelenektir ve her zaman iki taraf da uyanık davranıp kârlı çıkmaya uğraşır. İki taraf da birbirinin bu yönünü çok iyi bilmekle birlikte aldanıp hep köylü olur. Çünkü köylü, uyanık davranmaya çalışırken dahi tüccarın oyununa gelecek kadar cahildir. Hesaptan anlamaz, yoksulluğundan dolayı kendini tüccardan daha aşağıda görür, ona ayıp etmekten çekinir. Kasabada haftada bir kurulan pazarda yumurta, yoğurt tereyağı gibi ürünlerini satıp çarşıdan kumaş, düğme ve benzeri malları almak ister ve parası hiçbir zaman yetiştirmez.

Tüccar veresiye defteri tutar, köylünün anlayamadığı rakamları, borç hesaplarını kendine göre ayarlar. Sonuçta köylü, geçmiş borçlarını ödeyemediği gibi bu alışverişten daha da borçlanmış olarak ayrılır. Bu öyküde toplumsal değişime ayak uydurma sorunlarından gündelik kaygılara ve çıkarılara uzanan bir çizgide tüccar örneği tipiktir: Borçlarını eski bir mektep defterine kaydeder. Defter tüccarın işini sağlama alma, sermayesini cahil ve yoksul köylü üzerinden arttırma konusunda bir simgedir. Defterin kabındaki Enver'le Niyazi'nin palabıyık resimleri okuyucuya ta Hürriyet yılından yadigar kaldığı hatırlatmasıyla gösterilir. Tüccarın her köy halkı için ayrı bir defter tutması, bu defterlerde her kişi için ayrı bir yaprak ayırması onun garantici ticaret anlayışını ortaya koyar. Öyküde yazarın en çok fark edildiği yer bu tüccar tiplmesidir. Tüccar, yeni düzenin kendi çıkarlarını bozacağına farkındadır. Gerçi ticaret anlayışında henüz bir değişiklik olmamış ama şeklen düzene ayak uydurmuştur. Önceleri abani sarıklı iken, artık (yazar 'şimdi' ifadesini kullanıyor) kenarı meşinli bir kasket giymektedir. Paralı pullu, mallı mülklü, göbeğine kadar tahta sakallıdır. Abdülhamit devrinde askerlikten kurtulmak için medresede okumuştur, dilinden ayât ve ehadis eksik olmaz. "*Bizim veresiye muamelemiz insafımızdan merhametimizden!*" diyerek anhalı minhalı hesaplar yapar. Mahcup köylü tüccarın ne iyi adam olduğunu, dünyanın böyle iyi adamlar yüzü suyu hürmetine durduğunu, yoksa çoktan batacağını düşünür. Yazar tüccara acı ve kindar bir sesle "*Siz bu gibi hediyeleri hükümetteki memur efendilere götürün, onlar alırlar, biz namuslu tüccarız, fakir köylünün hakkını yemeyiz!*" dedirterek yeni dönemle sorunlu olduğunu gösterir. Bu sorun, İstanbul'da hususi liselerden birinde okuttuğu oğlu kanalı ile de görülür. Oğlanın adı Cafer'dir ama dönemin

Türkçü modasına uyarak kendine Tekinalp ismini takınmıştır. Üstelik babası ona sözünü geçiremez.

2-Bu Bir Değirmen Hikayesidir: (1931) Burada da yazar kendisini gizlemez ve toplumdaki yoksulluğun kaynağı olarak ağalık düzenini gösterir. Bu düzen, yoksulun kuşaklar boyunca yoksul kalması, ağanın da her devirde servetini arttırarak sürdürmesidir. Ağanın taktığı, verimli bir noktayı keşfedip verimi kendi kaynağı haline dönüştürmektir. Gücü devlet işlerine müdahale edecek kadar sınırsızdır. Hikayedeki mütegalibe, tek varlığı ve geçim kaynağı bir değirmen olan herhangi bir köylüyü bağımlı ve borçlu hale getirmektedir. Bu kişi şöhreti saraya kadar uzanmış, Sultan Mahmut'un ihsanlarına nail olmuş, halk tarafından yarı peygamber gibi tanınan Şeyh Velüyeddin Efendi'nin torunlarından Şerif Ağa'dır. Şerif Ağa dedesinin mirası olan düzeni devralmış, servetini ailesinin eski nüfuz ve şöhretine dayanarak veya kendisi mülk edinerek yapmıştır. Kasabanın yarısı ile kırk elli parça köyün sahibidir. "*Kapitülasyonlara benzeyen imtiyazları*" vardır. Adamlarından hiçbirini askere göndertmez fakat tepeden tırnağa silahlandırarak eşkıya gibi dağlarda bekletir. Kaymakam bu adamdan korkar ve onun rızası olmadan hiçbir kâğıda mühür basmaz. Göreve genç bir kaymakam gelse, "toy"luğundan ona kafa tutsa bile korkutulur ve istifa ettirilir. Devletin taşra karşısındaki durumunu da gösteren bir başka cümle ise şudur: "Hatta öldürse bile arayıp soran olmaz." Devlet göreve gönderdiği memurunu, kendi kolluk kuvveti olan bir derebeyi ile baş başa bırakır.

Yazar öykünün sonunda çarpık toplumsal düzeni, sosyo-ekonomik adaletsizlikle ortaya çıkan süreçleri ezen ve ezilen tarafların, eski devirlerden süregelen dinamiklerini tarihe dayandırarak vurgulamıştır. Değirmene el koyma olayının üzerinden 25 yıl geçmesine, eski ve yeni sahibinin ölmesine rağmen "dere içindeki değirmen Şerif Ağa'nın oğulları hesabına harıl harıl" işleme devam etmektedir.

3- Çifte: Bu öyküde ana karakter, devletle temas eden bir köylüdür ve öykü yargıç ve köylü arasındaki diyaloglarla ilerler. Olay köylünün ölen oğluna ait olan, jandarmanın el koyduğu çiftelyi almaya çalışması olarak okuyucuya yansır. Köylü de çiftelyi alıp dükkâna koyacağını kesinlikle satmayacağını söyleyerek derdini anlatmaya çalışır. Köylünün oğlu köy ağasının kızı Emine'yi sevmiş, babası vermeyince de çiftelye canına kıymıştır. Yazar köylüyü çarıklı, poturlu, sakallı ve başındaki kasketi acele ile koynuna

sokarak hürmet göstermeye çalışır bir tarzda resmeder. Emine ile birbirlerini sevmelerine rağmen kavuşamayan ve canına kıyan oğlunun, kızı kaçırmadığına da yazıklanmaktadır. Başta olay acılı köylünün rahmetli oğlunun yadigarını almak istemesi şeklinde cereyan eder. Okuyucu bunu emanete sahip çıkma, kendi mülkünü devlet elinde bırakmama biçimlerinde yorumlayabilir. Ancak hâkimin ısrarları karşısında köylü, çifteyi satmayacağına, yalnızca dükkâna koyacağını söylerken de kendisi ile çelişmektedir. “*Bende yürek var efendi!*” diyerek, ‘Allahtan korktuğunu, sonra o paranın cehennemde ateş’ olacağını söylerken de yaygın değerlerin etkisi verilmektedir. Bununla beraber dükkânda bir müşterisi çıkma ihtimalini veya tüccara olan borcunu bu çifte ile kapatma niyetini ifade ettiği halde çifteyi satmayacağına ısrarlıdır. Hâkim emanet defterinde kayıtlı olan çifteyi buldurup köylüye verir. Köylü ölen yiğit oğlunun elinde ve omuzunda görmeye alıştığı çifteyi gözyaşları ile teslim alır. Köy ağası hakkında söylenerek acısını dile getirirken mübaşir tarafından da kapı dışarı edilir. Bu noktadan sora köylü borcundan kurtulacağını düşünerek sakinleşir ve çarşının yolunu tutar. Tüfeği, borcuna karşılık tüccara verecektir. Bu da maddi zorunluluk içinde olan köylü açısından, yadigâr tüfeğin para karşılığı elden çıkarılması, yani satılması anlamına gelmemektedir.

4-Hancı Fettah Efendi: (1931) Bu öykü Sadri Ertem’e ithaf edilmiştir.⁴¹ Hanlar Memleket Edebiyatında Anadolu’nun gerçeği ile karşılaşılan önemli örnek mekanlardır. Öykü şimendifer hattından uzak kasabalarından birinde otel ve ahır vazifesi gören bir handa geçer. Hanı işleten Fettah Efendi fesat, paragöz ve kötü niyetli bir adamdır. Tavukların eskisi gibi yumurta vermediğini fark edip ‘horozla ilgili çözümler’ ararken yumurtaların çalındığı yargısına varır. Çünkü bir vakitler tavukların artık horozsuz da yumurtlayabileceğini işitmiştir. Bu yumurtaları çalan kişiyi de kafasında belirler. Hanın garsonunun alacak gündelikleri birikmiş olduğundan, alacağına karşılık yumurtaları çalmaktadır. Gözü ile görmüşçesine bunu hesabını yapmaya başlar. Ceza olarak çocuğun gündeliklerini vermeyip onu bir ay daha bedava çalıştırmayı aklına koyar.

Ana karakter hancının kişiliği, hana gelen bir yabancıнын uzun zamandır görüşmediği kardeşinden haber getirmesi ile netleşir. Yıllar önce

⁴¹ Edebiyat tarihinde toplumsal gerçekçi akıma mensup ilk yazarlardandır. Edebiyatın toplumsal işlevinden yola çıkan eserler vermiştir. (Çıkrıklar Durunca, Bacayı İndir Bacayı Kaldır, Silindir Şapka Giyen Köylü).

handa kalan bir oyuncu kumpanyasındaki kadınlardan birine gönlünü kap-
tırıp onun peşinden giden kardeşi şimdilerde zordadır. Kadını vurmuş,
hapse düşmüştür. Üstelik dört yaşında kızı vardır. Birinin oralara yolunun
düşüğünü öğrenmiş ve hancı kardeşine haber göndermiştir. Haberi getiren
adam ona borç da vermiştir. Hancı adamın getirdiği mektubu *“kardeşimin el
yazısı böyle değildir”* diyerek reddeder. Adamın memur bir yakını olma
ihtimalinden dolayı ileri gitmeye cesaret edememekle birlikte durumdan
kurnazca sıyrılır: ‘Haşa, böyle bir beyefendinin para koparmaya çalıştığını
aklına getirmez ama öyle hana her gelen kişinin lafıyla da hareket edemez.’
İyi niyetli saf yabancı, bu taşra kurnazı karşısındaki şaşkınlığı ile kalakalır.
Yazar, taşranın merkezî devleti temsil eden memurlarla iyi geçinme
politikasını, hancının memur bir tanıdığına gelme ihtimali olan bu yaban-
cıya çay kahve ikramları ile vurgular.

5- *Bar Açan Mütেকait*: (1930) Hayırsız torunu ve yeğeni
tarafında dolandırılan bir adamın öyküsü Reşat Nuri’ye ithaf edilmiştir.
Öykünün mekânı İkinci Ceza Mahkemesinin koridorudur. Öykü kişisi
sürekli konuşup şikayetlenen bir yaşlıdır. Yazar burada kendini bir cümle
ile hissettirir. Yaşlı konuşurken çevresinde toplanan meraklılar arasına
karışarak olayı dinler. Adam içkili kadınlı yerlerin günahından çekinmesine
rağmen gözü korkutularak ve bütün malı mülkü sattırılarak bir bar açmıştır.
Zamanla hem paraya hem itibara kavuşacağına, ahir ömründe rahat edece-
ğine hatta güzelce bir kızla da evleneceğine inandırılmıştır. Geri planda
kişilerden torun Burhanettin, dönemin toplumsal travmalarının bir
ürünüdür. Küçük yaşta babasını kaybetmiş, annesi de evlenerek Arabistan’a
gitmiş, oğlunu unutmuştur. Mütেকait dede onu adam etmek için çok
uğraşmış, ama çocuk hiçbir işte barınamamıştır. Sonunda kendi gibi hayırsız
ve üçkağıtçı olan yeğen İsmail ile birlikte kirli işlerine emekli dedeyi alet
ederler. Öykünün son sahnesinde varını yoğunu kaybeden dede duruşma
salonunda davacı yerine alınır ama suçlu yerleri bomboştur.

Bu öyküde döneme ilişkin ipuçları dikkat çekicidir: Emekli adam, bar
işine yanaşmak istemeyince torun ve yeğen onu mürtecilikle suçlarlar. Hatta
torun “bu kafayla gidersen bir gün asarlar seni” diyerek gözdağı verir.
Dedenin şapkası biraz gariptir. Şapka kanunundan sonra görülmeye
başlanan siperli bir tür kalpaktır fakat siperi yukarı doğru kıvrılarak
tutturulmuştur. Bardan kazanacağı para ile beyler, paşalar gibi yaşayıp
Nişantaşı’nda büyük bir konakta oturma, ağır elbiseler giyme, güzel

yemekler yeme, kuştüyü yataklarda uyuma vaatleri ile kandırılan adam ahir ömründe mahkeme solanlarında hakkını aramak zorunda bırakılmıştır.

6- *Erbab-ı Mesalih*: (1930) Refik Ahmet'e ithaf edilen⁴² bu öyküde yazarın sıklıkla kullandığı memur tipi ve sıradan bir vatandaş vardır. Vatandaş Recai'nin devletle temasındaki ilk engel kapıcı Hasan'dır. Hasan açısından bu adam daireye gelen birçok sünepe, beceriksiz erbab-ı mesalihen biridir. Müdürün meşgul olduğunu söyleyerek "bugün git yarın gel" der. Ancak fötr şapkalı Recai, kapıcıyı iteleyerek müdürün odasına girer ve fütursuzca bir koltuğa yerleşir. Hikâyeye temel teşkil eden olay sıradan ve sıklıkla karşılaşılan türden bir arazi anlaşmazlığıdır. Recai bir okul müdürü ile davalıdır. Müdür Recai'nin okul bahçesine ait olan avluyu kendi bahçesine katmaya çalıştığını iddia etmektedir. Recai ise okul müdürünü avludaki ağaçların cevizini çuval çuval toplamakla suçlayarak avlunun kendi bahçesine ait olduğunu ileri sürer. Adam kaba saba ve baskın tutumu ile tapuda araştırma yapılmasının da önünü keser. Sonunda olay okulun aleyhine, erbab-ı mesalih Recai'nin lehine çözülür. Devletin memuru arsaların sahibini "şahsen karar vererek belirler" ve mektep müdürüne bir yazı ile bu arsalar dokunulmamasını bildirir.

Hikâyede olayın geri planında kalan detaylardan bazıları döneme ilişkin veriler içermektedir: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde arazi mülkiyetleri bakımından sorunlar vardır. Devletin görevlisi normalde "yapamam edemem, kabil değil, imzalayamam" gibi sözleri bolca kullanan biridir. Hatta işi için gelenleri asık bir suratla ve çeşitli aşağılamalarla odasından kovduğu bilinmektedir. Ancak bu adamın pişkinliği karşısında hızlı ve onun lehine bir çözüm üretmiştir. Adamın uzun bekleme süresinde oturduğu maroken koltuğun rahatlığı, gündüz olduğu halde elektrik lambasının yanması, odaya imza için evrak getiren memurların korkulu bekleyişleri gibi detaylar, memurun makamını ve gücünü şartlara göre değiştirerek ve kişiselleştirerek kullandığına işarettir.

7- *Hazret-i Cimri Aleyhisselam*: (1930) Bu hikâye Hikmet Münir'e ithaf edilmiştir.⁴³ Tefecilik yapan, insanları borca sokarak mallarına haciz getiren üç kağıtçı bir adamın içtiği kahvenin parasını bile ödememeyi kâr saymasının trajikomik hikayesidir. Yazar okuyucu ile ironik bir dille sohbet ederek cimrinin nasıl bir kişi olduğunu anlatır. Karakter kişi adeta

⁴² Refik Ahmet Sevengil (1903-1970).

⁴³ Hikmet Münir Ebcioğlu (1907-1986).

bütün kötü vasıfları üstünde toplamıştır. Yüzde beş yüz faizle borç veren, icra, senet-sepetlerle haciz koyduran bu karakter, sıcaktan çok bunaldığı halde çay parası vermek istemediği için kahveye oturmaktan geri duracak biridir. Ancak adliyede işleri uzun sürdüğü ve yorulduğu için oturmak zorunda kalır. Yazarın önceki hikayelerinde sıkça görülen pişkin, baskın tavırlı, tefeci ruhlu bu adam önce kahvenin fiyatı nedeniyle garsonu, sonra da kahve sahibini paylar. Yaptıklarının vurgunculuk olduğunu, vurguncuların da asılması gerektiğini söyler. Kahve sahibinin “beğenmiyorsan başka yere git!” çıkışması ile sıcak güneşe çıkma arasında tereddüt edince alttan almaya başlar. Kahveyi söyler.

Bu arada kahveye gelen bir tanıdığın sigara isteğini “öksürtüyordu, bıraktım” diyerek ve yalandan öksürerek geri çevirir. Adam gidince de bir asker paketi içinden sigara çıkararak keyifle içer. Bu arada kahvenin önünden geçen suçudan su almak ister, gene parasını fazla bulur ve içmez. Ortalığın hareketlenmesini fırsat bilerek kahveden gizlice çıkmaya çalışırken suyu garsona haber verir. Garson yakasına yapışınca Hz. Cimri aynı pişkinlikle fincanın kendinden önceki müşteriden kaldığını söyleyerek ve çevreden kendisine çevrilen gözlere aldırılmayarak çıkar.

8- *Küp Kapağı*: Hikâye sıradan insanların, gündelik kaygılarından yola çıkılarak ele alınmıştır. Su küpünün kapağının kırılması üzerine çıkan bir karı-koca kavgasının boşanmaya kadar gidişi anlatılır. Bu basit nedenin bir aile dramına yol açması kuşkusuz yoksullukla ilgilidir. Zaman-sız bir masraf çıkmıştır. Para olduğunda sokaktan küp kapağı satıcısı geçmez, geçtiğinde de para olmaz. Kirlenen içme suyunun kullanılmayarak atılması da ayrı bir masraftır. Adam kapak alması için kadına para bıraktığında işine gitmek için tramvaya binecek parası kalmaz ve uzunca yürümek zoruna kalır. Sorun çözülmedikçe kadının söylenmesi ve evdeki mutsuzluğun artması sürer. Yılların birikmiş öfkeleri ve kaygıları kırılan küp kapağı ile gün yüzüne çıkmış olur. Hikâyenin sonunda barış sağlanır ama kapak sorunu hâlâ çözülmeyi beklemektedir. Burada dikkat çeken husus adamın sinirlenip kadını eski usulle boşamasıdır. Kadın gitmeye yeltenince de yeni kanun hatırlatarak “boş ol” sözünün geçersizliğini hatırlatır. Ancak yeni rejimi karşılarına almaktan da çekinirler. Dini nikahın tazelenmesi için gizlice mahalle imamını çağırırlar. İmam da korka korka nikahı kıyar.

9- *Arıp Hoca*: Bu öykü toplumsal dönüşümlerin bireyin hayatına nasıl yansdığına örnektir. Yazar büyük harp diye söz ettiği I. Dünya

Savaşı'nda on-on iki yaşlarında bir mektep çocuğu olarak kendini öyküye almıştır. Olayı çocuklar arasında bir gözlemci gibi okuyucuya aktırır. Haşarı, tembel, şeytan çekici çocukların okuduğu sınıfın öğretmeni askere alınmış, onun yerine siyahi bir öğretmen getirilmiştir. Öykünün anahtar karakteri, Zülfikar adındaki bu kişidir. Bütün şamataları ile yaşlı hocaları bezdiren çocuklar bu öğretmenden korkarlar. Hatta yanına gittiği bir çocuk çığlık atar. Çünkü bazıları hayatlarında ilk defa zenci birini görmekteyler. Ancak zamanla bu adamın masallardan duydukları gibi korkunç biri olmadığını, kendilerini yemeyeceğini anlayarak ona alışır. Diğer hocaları bezdiren şamataları yapmaya başlarlar. Hatta bir ara sınıfın en haylazı ellerini ve yüzünü kömür ile boyar ve derste sessizce bekler. Bu haylazlıkla karşılaşan hoca, yüzünde ağlama mı, gülme mi olduğu anlaşılmayan bir ifade ile kalır ve sonra her zamanki gibi dersi işleyeme koyulur. Öykü, böyle bitmekle birlikte, bir çocuğun gözünden döneme ilişkin ip uçları içermektedir: Sınıf her vakit bir arı kovanı gibi uğuldamaktadır. Çocuklar kamıştan düdük yapıp düdük düdük öttürür, sıraları güm güm davul gibi inletir, tahtaya uzun kulaklı eşek resimleri çizer, kedi köpek taklitleri yaparlar. Okulun yaşlı hocaları çocuklara bolca ceza verir. Askere çağrılan Halim Hoca, çocukları seven ve idare eden bir gençtir. Sınıfa asker kıyafeti ile gelip helallik alır. O gidince birkaç ay öğretmensiz kalırlar ve sınıfta disiplin hepten bozulur. Arap hoca başta bütün çocuklar korkudan titreyince “utanarak” kendini tanıtmıştır. Zamanla eski haylazlıklarına başlayan çocukları yola getirmek için geleneksel biçimde tokat, kulak çekme ve benzeri cezaları uygular. Buna rağmen yaramazlıklarla baş edemez. Son haylazlık karşısında hoca çocukların beklediği tepkileri vermemiş, “şaka fos çıkmıştır”.

Sonuç

Toplumların hayatındaki dönüşümlerin en iyi gözlemlenebileceği alanlardan biri edebiyattır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki değişimler, sancılar, dönüşümler, Türk Edebiyatına önemli bir malzeme birikimi sağlayarak edebi eserlerin bu dönüşümden payına düşeni alıp, somut ve gerçekçi bir anlayışa doğru yönelmesini sağlamıştır. Siyasal ve askerî olaylar sonucu aydınların topluma bir kimlik geliştirme ve Anadolu'yu temel alan yurt ve memleket olarak görme\gösterme uğraşısı bu konuda en esaslı dönemeç olmuştur. Önceleri Anadoluculuk adıyla bir

düşünce akımı olarak görülen hareket, edebiyatta karşılığını bulmuş, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Memleket Edebiyatı adıyla gelişme gösteren bir akım halini almıştır. Akımın toplumcu-gerçekçi bir karakterle yaygınlaşmaya devam etme sürecinde, Kunt'un *Memleket Hikayeleri* isimli kitabı, Anadoluçuluk akımının, düşünsel düzeyden somut ve toplumsal gerçekçi düzeye yönelerek evrilen Memleket Edebiyatı'na tipik bir örnektir.

Kaynakça

- ALVER, Köksal. “Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S., s.135-138 <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867456.pdf>. Erişim Tarihi: 7.07.2017.
- ATEŞAL, Zeynep “Ayfer Tunç’un Memleket Hikayeleri Adlı Eserinde Sakarya, Karasu ve İstanbul Üçgeni” *Türük Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi 2013 Yıl:1, Sayı:1* Sayfa: 65-79 <http://www.turukdergisi.com/PdfMakaleGoster.Asp?ID=20>.
- BAYRAKTAR, Levent “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluçuluk”, <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1655-bir-dusunce-ekolu-olarak-anadoluculuk>. Erişim tarihi 12.08.2017.
- BEGENÇ, Cahit, *Bizim Köy*, Ulus Basımevi. Ankara 1948.
- BEYATLI, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1971.
- BİNGÖL, Yılmaz-PAKİŞ, Ahmet. “Milliyetçiliğin Anadolu Söyleminde Yeniden Üretimi” *Amme İdaresi Dergisi*, C. 49, S. 1, s. 1-27, Mart 2016. http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/4a7b6fd98348708_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi Erişim Tarihi 11.08.2017.
- ÇAĞIN, Sabahattin, “Milli Edebiyattan Memleket Edebiyatına Üç Manifesto Şiir”, *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, S.1, Mart 2010, s. 47-57.
- ÇALIK, Hakan, Memleket Kavramının Modern Türk Şiirine Yansıyan Yüzü: “Dicle”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.2, S.1, 2015, s.76-90. https://sbed.ahievran.edu.tr/makaleler/qw7pi3_tammetin.pdf Erişim Tarihi: 7.07.2017.
- ÇELİK, Gizem Ekin, *Türkiye’de Muhafazakâr Düşüncenin Uğrakları: Kültür Haftası Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Ankara 2016.
- ÇINAR, Metin, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, İletişim Yay., İstanbul 2013.
- DEREN, Seçil, “Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi” *Milliyetçilik*, Çerçeve Yazı C.4, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 533-540.
- ELİBOL, Saadettin Elibol, “Hilmi Ziya Ülken”, *Milliyetçilik*, Çerçeve yazı C. 4, s. 520-527, İletişim Yay., İstanbul 2002.

- ERTOP, Konur, *Emperyalizmle Savaşım, Edebiyat İncelemesi*, , ABC Yay. İstanbul 1979.
- HACISALİHOĞLU, Fuat, “Anadolucu Tarih Yazımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 40, Ekim 2015, s. 253-266.
- IŞIN Ekrem (31.08.2017), “Bir Memleket Edebiyatçısı: Sabahattin Ali” <http://oggito.com/bir-memleket-edebiyatçisi-sabahattin-ali>
- İSLAM Ayşenur Külahlıoğlu, *Hikayeci Bekir Sıtkı Kunt*, Grafiker Yayın. Ankara 2004.
- KAPLAN, Mehmet “*Anadolu’nun Keşfi*”, *Hisar Dergisi II*, S. 129, Mayıs 1974, s. 3-4.
- KARAY, Refik Halit, *Memleket Hikayeleri*, İnkılap ve Aka Kitabevleri. İstanbul 1964.
- KAYGI, Abdullah, *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*,: Gündoğan Yay., Ankara 1992.
- KUNT, Bekir Sıtkı, *Memleket Hikayeleri*, Remzi Kitaphanesi, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1933.
- İZGÖER, Zeki-TEKİN, Aslan (haz.), *Anadolu Mecmuası*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2011.
- MAKAL, Mahmut, *Bizim Köy*, Varlık Yay., İstanbul 1950.
- MUTLUAY, Rauf, *Yüz Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı (1908-1972)*,: Gerçek Yay., İstanbul 1973.
- NAKİB, Bülent, *Bekir Sıtkı Kunt*, Türk Kütüphaneciler Derneği Yay., Antakya 1990.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Ümit Yay., Ankara 1995.
- RAN, Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2016.
- ŞİRİN, Funda Selçuk, “*Türk Aydınımının Anadolu’ya Yönelişinde Balkan Savaşlarını Rolü*”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2 2013, s. 523-548.
- TACHAU, Frank “Türkler Arasında Ulusal Kimlik Arayışı,” Çev. Mehmet H. Doğan, *Cogito*, S. 21, Kış 1999, s.244-254.
- TANPINAR, A. Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, , Dergah Yay., İstanbul 2000.
- TİMUR, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*,: İmge Yay., Ankara 2002.
- TONGA, Necati “Anadolu Mecmuası (1924–1925) ve Anadoluculuk Fikri Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Yurdu*, C.31, S.285, Mayıs 2011, s.138– 142.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye’de Popülizm*, Doğan Kitap, İstanbul 2013.
- TUNÇ, Ayfer, *Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi*, İstanbul: Can Yay., İstanbul 2009.
- TUNÇ, Ayfer, *Memleket Hikayeleri*, İletişim Yay., İstanbul 2012.
- TURİNAY, Necmettin, “Edebiyatımızda Memlekete Yöneliş” *Hisar Dergisi*, Mayıs 1974, S.129, s. 6-8.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *İnsanî Vatanperverlik*, Remzi Kitaphanesi., İstanbul 1933.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, , Ülken Yay., İstanbul 1998.
- YETKİN, Çetin, *Türk Edebiyatında Batılılaşma ve Kimlik Sorunu*,: Salyangoz Yay., İstanbul 2008.

“THE EFFECTS OF THE SOCIAL/COMMUNAL CHANGES ON THE SEARCH OF
IDENTIFICATION AND TURKISH LITERATURE EXAMPLE OF BEKİR SİTKİ KUNT’S
HOMELAND STORIES”

Abstract

This article starts with ideology of nationalism that has gained clarity since 1908 and addresses the current that appeared with the search of identification during and after Turkish War of Independence and edged towards Anatolia. The appearance of the current that basically contains the efforts of turning to origin/self, progressed within the political, social conditions of the period and in the course of time, by incorporation of different thoughts, branched into two. First branch progressed on the intellectual level and avant-gardes of this branch provided theoretical solutions for many impasse. At first, it's seeked to be an identification that did not highlight the basic facts such as race, religion, fatherland and people who were conservatives and people who were social-realists continued to proceed through two basic branches; first ones by using Anatolianist (meaning, taking side with Anatolia) discourses and second ones by using territorial discourses. Both branches laid the base for different literary approaches in the period that followed. Members of the two branches have witnessed the social transformation, the dissolution of the empire, the establishment of the Republic, and they continued their search in literature, language and style. The predecessors of the Homeland Literature have adopted a line trying to take the problems of the homeland into the foreground, dealing with the lean facts, the relations between the social strata, the individuals struggling living in a state of transition from tradition to modernity in their works. There are three separate works published in Turkish Literature titled "Homeland Stories" (Refik Halit Karay - 1919, Bekir Sıtkı Kunt - 1933, Ayfer Tunç - 2012). As a member of the Homeland Literature which gained momentum in 1930s, Bekir Sıtkı Kunt's book, Homeland Stories, is a collection of stories about the effects of social change on individuals.

Keywords

Anatolianist Current, Homeland Literature, Social Realism.

YUSUF ZİYA ORTAÇ'IN FALİH RIFKI ATAY VE
AHMET HAŞİM ÜZERİNE YAZDIĞI TEZKİRE
TEHZİLLERİ*

Derya KILIÇKAYA**

ÖZET

Akbaba mizah gazetesi Türk basını için öneme sahip yayınlardan bir tanesidir. 1922'den 1977 yılına kadar çıkan gazete, Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından yayımlanmıştır. Akbaba'da şerh, pendnâme, tabirname gibi divan edebiyatına ait örneklere de yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, çeşitli tezkirelere de yer verildiği görülmüştür. Bu tezkirelerin ve diğer divan edebiyatı türlerinin dilinin, gazetede ki diğer metinlere göre ağır olduğu söylenebilir. Ancak bu metinler, mizahî bir üslûpla da yazılmışlardır. Akbaba'daki tezkirelerin yayımlanma amacı ise mizah yapmaktır. Gazete, bu metinlerle bir yandan eski tezkirelerin ağır üslûbuyla alay ederken, diğer yandan da tezkireye konu olan kişilerle alay etmek istemiştir. İşte biz bu makalede, bu şekilde yazılmış iki tezkireye yer vereceğiz. 1923 yılında Yusuf Ziya Ortaç tarafından yazılan ve bu gazetede yayımlanan tezkireler, Falih Rifki Atay ve Ahmet Haşim üzerinedir. Makalede, bir yandan tezkireleri değerlendirirken, diğer yandan da tezkirelerde anlatılan hayat hikayelerinin gerçekliğini sorgulamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Akbaba, mizah, gazete, tezkire.

Giriş

Akbaba mizah gazetesi, Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından 7 Aralık 1922'de çıkarılmaya başlanmış ve 28 Aralık 1977 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.¹ *Akbaba* incelendiğinde, sadece modern edebiyata ait türlere değil, aynı zamanda dergide divan edebiyatına ait örneklere de yer verildiği görülür. Bu yazılar, divan edebiyatının bir gereği

* Makalenin Geliş Tarihi: 4 Ekim 2017 / Kabul Tarihi: 25 Ekim 2017.

** Dr., Kocaeli Üniversitesi Türk Dili Bölümü / derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr

¹ Meryem Dilekçi, "*Akbaba*" Dergisi (1-75. Sayılar) İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler, Fatih Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. VIII.

olarak, diğer modern türlere göre daha ağır bir dille kaleme alınmışlardır.² Ancak *Akbaba*, divan edebiyatı tarzında ve üslûbunda yazılar yayımlarken aslında mizah yapmaya çalışır.³ Bir diğer ifadeyle *Akbaba*, bu şekilde metinleri yayımlayarak divan edebiyatının ağır üslubu ile alay eder.⁴ Daha önce yazılmış metinlerle aynı dili kullanarak bir metinlerarasılık yapılır. Metnin, kendinden öncekilerden izler taşır görüşü, metinlerarasılığın kendisidir. Metinlerarasılık, bariz benzerlikler, bariz ilişkiler ortaya koymakla mümkündür. Dolayısıyla, inceleyeceğimiz örneklerde aynı zamanda metinlerarasılık vardır. Bir metni başka bir metne bağlayan metinlerarası yöntemlerin en önemlileri ise yansılama (parodi), alaycı dönüştürüm ve öykünme (pastiş)'tir.⁵ Aşağıda, bahsi geçen yazıları metinlerarası ilişkiler bağlamında değerlendireceğiz.

Akbaba gazetesinde dikkatimizi çeken divan edebiyatı türü ise tezkiredir ve gazetede eski tezkire yazarlarının ağır üslûbu taklit edilmiştir.⁶ Mizahi bir üslûpla kaleme alınan bu tezkireler arasında iki tanesi dikkatleri çeker. Bunlardan biri, *Akbaba*'nın 33 numaralı nüshasında karşımıza çıkar. 29 Mart 1923 tarihinde yayımlanan tezkirenin başlığında "Nesr-i Kadîm" ve "Terâcim-i Ahvâl: 1" ifadeleri yer almaktadır. Tezkire bir divan edebiyatı

² "Akbaba'da tezkire, şerh, pendname, tabirname gibi Klasik Edebiyata ait türlerden örnekler de görürüz. Bunların dili diğer edebi metinlere göre biraz ağırdır ve mizahi bir üslûpla yazılmışlardır." Meryem Dilekçi, a.g.e, s. 32.

³ "Freud, Fıkra ve Bilinçdışıyla Bağlantıları ve Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları adlı yapıtlarında, mizahı doğal bir 'savunma mekanizması' olarak tanımlar. Bu mekanizma, 'suçluluk ve gerginlik' duygularının dönüşüme uğramasıyla ortaya çıkan bir sistem olup, özü itibarıyla saldırgan bir nitelik taşır. Freud'u izleyen Feinberg de *The Secret of Humor* adlı yapıtında, mizahın kökeninde 'oyunla karışmış saldırganlık' olgusunun bulunduğu kanısına varmaktadır." Oğuz Cebeci, *Komik Edebi Türler Parodi, Satir ve İroni*, İthaki Yay., İstanbul 2008, s. 57.

⁴ "(...) bir yazarın kendinden önceki bir yazardan (onunla alay etmek ya da ona saygısını dile getirmek, onu izlemek ya da ondan ayrıldığıni bildirmek amacıyla) yaptığı alıntılar, anıştırmalar ve çeşitli anımsamaların, yazarın bir işi olarak değil, tümiyle metnin yazınsallığının bir ölçütü olan metinlerarasına bağlı olduğu düşüncesi benimsenir." Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yay., Ankara 2000, s. 8.

⁵ Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yay., Ankara 2000, s. 116.

⁶ " 'Münşiyâne' kaleme alınan bu tezkirelerde, gerçek, üslûba feda edilmiştir. Yargılar basmakalıptır. Övme ve yermeye abartmaya kaçılmıştır. Hemen hiçbir kişinin gerçek portresi çizilmiş, niteliği açıkça gösterilmiş değildir. Devrin genel durumunu topluca görmek, edebî türlerin gelişimini izlemek olanağı yoktur." Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., 4. Baskı, Ankara 1998, s. 119.

şairine ait değildir, aksine 1893-1950 yılları arasında yaşamış olan Falih Rıfki Atay'a aittir. Tezkirenin sonunda "Tezkire-i Yusuf" ifadesi yer alır; yani tezkireyi kaleme alan kişi Yusuf Ziya Ortaç'tır. *Akbaba*'da karşımıza çıkan ikinci tezkire ise Ahmet Haşim üzerinedir. 2 Nisan 1923 tarihinde, gazetenin 34. sayısında yayımlanan tezkire, yine Yusuf Ziya tarafından kaleme alınmıştır ve aynı şekilde divan edebiyatındaki ağır tezkire üslûbu taklit edilerek ortaya konmuştur.

Tehzil, üslûp taklidine dayanan bir mizah tarzıdır. Her ne kadar divan edebiyatına ait bir tür olsa da yoğun olarak kullanımı ve gündeme oturması yeni Türk edebiyatı döneminde gerçekleşir.⁷ Tehzilin İngiliz edebiyatındaki karşılığı parodidir.⁸ Parodi, aynı zamanda yansılama olarak da ifade edilen bir metinlerarası yöntemdir. Neden, bu metinlere pastiş demiyoruz da onları parodi veya tehzil olarak adlandırıyoruz? Bu sorunun cevabı aşağıda verilmeye çalışılacaktır.

Divan edebiyatındaki kullanımına baktığımızda, tehzilin bir tür nazire şiir olduğunu söyleyebiliriz.⁹ Meşhur bir şiirin vezin ve kafiyesini taklit ederek şaka yollu şiir yazma, latife söyleme manasında kullanılmıştır.¹⁰ Bir

⁷ "(...) *Divan edebiyatı sahasında böyle bir geleneğin ve Mürekkepçi Hevâî, Surûrî gibi hezl ve tehzil yazarlarının yanında bu tarz şiirlerin toplandığı hezliyyat mecmualarının varlığını göz ardı etmiyoruz. Bizim üzerinde durduğumuz husus Divan edebiyatının hakim edebiyat anlayışı olmaktan çıkıp yerini yeni arayışlara bıraktığı dönemle ilgilidir. Başta Fazıl Ahmet olmak üzere Halil Nihad Boztepe, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Faruk Nafiz Çamlıbel gibi pek çok şair özellikle Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerinde Divan şiirini tehzil yazmak amacıyla kullanacaklardır.*" Ali Şükrü Çoruk, "Vükelânâme Yahut Meşrutiyet Döneminde Bir Kabine Toplantısı", *Journal of Turkish Studies Orhan Okay Armağanı I* Volume 30/I, Yay. Haz. Nâzım H. Polat, 2005, 276.

⁸ Ali Şükrü Çoruk, "Yeni Türk Edebiyatında Tehzil" 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 2007, s. 481-482.

⁹ "Tehzil, ünlü bir şiire, aynı ölçü ve uyakta şaka ve alay yollu yazılmış naziredir. Buna hezl de denir. Şair, bununla ya bir konuya mizahi bir nitelik verir ya da ciddi şiirleri mizahi bir duruma sokar. Ancak bunun bayağılıktan uzak, zarif olması gerekir." Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2000, s. 273.

¹⁰ "(...) ilk örnekleri xviii. yüzyıl şairlerinde görülen tehzil, özellikle xix. yüzyılda kullanım alanı süratle artmış ve asıl ilginç olanı da xx. yüzyılın ilk yarısına kadar varlığını devam ettirebilmiş bir tarzdr.(...) 'Tehzil' kelimesi h,z,l kökünden türemiştir. Tef'îl babında olup lûgat manası olarak 'hezl etme, alaya alma, alaylı şekilde ifade etme' gibi anlamlara gelmektedir. 'Tehzil, bir edebî terim olarak Türk dilinde yazılmış ilk dönem belâgat ve edebiyat nazariyesi kitaplarında edebiyat sözlüklerinde bulunmamaktadır." M. Fatih Köksal, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yay., İstanbul 2012, s. 293.

eseri, bu şekilde maskara etmek için taklit etmeye de tehzil denmiştir. Kıscası, genellikle ünlü bir şiire şaka ve alay yollu yazılmış nazireye¹¹ tehzil denir.¹² Ancak tehzil tarzı divan edebiyatına sıkışıp kalmamış, çeşitli dönemlerde konu ve kapsamını genişleterek farklı bir yapıya bürünmüştür.¹³ Dolayısıyla, divan edebiyatındaki tehzilin yapısı ve kullanımı da değişmiştir. Divan edebiyatındaki tehzil, alay yollu yazılmış nazire şiirdir, ancak yirminci asra gelindiğinde işin içine mensur eserlerin de dâhil edildiği görülmektedir.¹⁴ Dolayısıyla, yukarıda bahsi geçen Yusuf Ziya Ortaç'ın kaleme aldığı tezkireler de aslında birer tehzil örneğidir. Ortaç, metinleri kaleme alırken bir taraftan eski tezkirelerin ağır üslûbunu taklit etmek suretiyle bu üslûba mizahî bir şekilde yaklaşırken, diğer taraftan da tezkirelere konu ettiği Falih Rıfkı ve Ahmet Haşim ile alay eder. Eski tezkirelerde, sanatlı bir anlatıma başvurulduğu bilinmektedir¹⁵. Özellikle 16. asırda

¹¹ “Bir şairin şiirine sonradan bir başka şair veya şairin kendisi tarafından, kafiyeleleri veya kafiye ve redifleri aynı olan, aynı vezin ve konuda yazılan, çoklukla gazel ve kasidelerde görülen benzer şiirlere nazire veya cevap denir.” Kemal Yavuz, “Türk Şiirinde Nazire”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2013, s. 359.

¹² “Tehzil de denilen bu tür nazire şiirlerde şair ya bir konuya mizahî bir özellik verir ya da ciddi şiirleri mizahî hale getirir. Daha çok ünlü gazel ve kasideleri konu alan tehzillerde, günün şartlarına uygun bir eleştiri de görülür. Tehzil bir kişi hakkında yazılabileceği gibi, bir kuruma ya da devlet düzenine yönelik bazı eleştirileri içerir tarzda da yazılabilir. Tehzilde şair biçim özellikleri bakımından değilse bile içerik ya da ele aldığı fikir bakımından özgürdür. Bir eleştirinin söz konusu olduğu tehzillerde, tehzil şairinin takma ad kullandığı ya da mahlasını kullanmadığı görülür. Tehzilde nazire yapılan şiirin aslına tamamiyle bağlı kalmak şart değildir. Şair, vezin ve kafiyeleleri esas alarak kendi fikirleri doğrultusunda şiirin özünden ve söyleyiş biçiminden uzaklaşabilir.” Hanife Dilek Batislam, “Divan Edebiyatında Latife ve Hezl”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 2013, s. 235.

¹³ Ali Şükrü Çoruk, “a.g.m.”, s. 484.

¹⁴ “Sadece manzum eserler değil mensur eserler de tehzile tâbi tutulmuştur. Naima, Evliya Çelebi, Namık Kemal, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif eserleri tehzil edilen başta gelen şahsiyetlerdir. (...) Hilmi Yavuz'un İrfan Külyutmaz, Ahmet Turan Alkan'ın Recai Gülabdan müstearlarıyla son dönem Osmanlı Türkçesi konuşma dilini takliden yazdıkları yazılar, Dilaver Cebeci'nin Evliya Çelebi'yi takliden günümüz olaylarını yorumladığı Seyrannâme, Cem Dilçin'in Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnun mesnevisini esas alarak yazdığı Mecnunname bu alanda kalem oynatmak isteyenlere örnek olacak başarılı çalışmalardır.” Ali Şükrü Çoruk, “Yeni Türk Edebiyatında Tehzil” 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 2007, s. 486.

¹⁵ “Süslü nesir: Söz varlığı ağırlıklı biçimde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerden oluşan, ayrıca bu dillerin kurallarının uygulandığı süslü nesirde cümleler sıfat-ful ve zarf-füllerle bazan sayfalarca uzatılıyor. simetrik terkipler ve cümleler tekrar ediliyordu. Çok defa eş anlamlı ve

yazılmış tezkirelerde süslü, sanatlı ve ağıdalı bir dil kullanılmıştır.¹⁶ Divan edebiyatında özellikle Latîfî, tezkiresindeki dil ve üslûbuyla dikkat çeker.¹⁷ Bunun yanı sıra, divan edebiyatındaki kimi tezkirelerde, şairlerin hezl üslûbuyla anlatıldığı da görülür. Buna en güzel örnek 1677 senesinde vefat eden Edirneli Güftî'dir. Teşrîfâtü's-şuarâ adlı tezkiresinde 106 şairi hezl

secili kelimelerin kullanılmasına da özen gösteriliyordu. Şiirdeki belagat kuralları bu nesir için de geçerliydi. Sade nesre göre daha dar bir çevrede itibar gören süslü nesir kelime kadrosu ve gramer kurallarıyla gittikçe halktan uzaklaşarak yüksek zümrenin rağbet ettiği tarz haline gelmiştir. Dursun Bey'in tarihinden başlayarak Kemalpaşazade, Hoca Sadeddin, Karaçelebizade Abdülaziz. Raşid Mehmed Efendi gibi tarihçilerle Sehî Bey, Latîfî, Aşık Çelebi gibi tezkire ve münşeat mecmuaları kaleme alanların çoğu bu nesri kullanmıştır." Mustafa Uzun, "Nesir-Türk Edebiyatı", *DİA*, Cilt 33, 2007, s. 10.

¹⁶ "Peki, Arapça ve Farsça unsurların, tezkire yazarını genel veya seçilmiş kopyalamaya götürecektir kadar çekici olan yönleri nelerdir? Bu sorunun cevabı olabilecek pek çok sosyolojik, politik sebep bulunabilir. Dilbilimsel olarak ele alındığında, büyük ölçüde biçimsel açıdan sanatlı unsurlar üzerine kurulmuş olan tezkire dilinde, bu sanatlı yapıların oluşmasına imkan sağlayan yapıların söz konusu dillerden kopyalanması anlaşılır olabilmektedir. Secî, sözcük başı aliterasyonu ve asonans gibi ahenkli yapıları oluşturmaya uygun sözcükler ile bunun için gerekli olduğuna inanılan bağlama unsurlarının kopyalanması bu şekilde açıklanabilir.(...). Ayrıca, bilindiği üzere, 16. yy.da Latîfî ve Aşık Çelebi ile tezkire üslubu yerleşmiş, hemen sonra bu iki tezkirenin bir sentezi olan Âlî'nin *Künhul-Ahbâr*'ı, klasik tezkire üslubunun en tipik örneklerinden biri olarak ortaya konulmuştur." Mustafa Durmuş, *Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri*, Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, Dan. Ülkü Çelik Şavk, Ankara 2007, s. 74.

¹⁷ "Osmanlıca" bir imparatorluk lisânı idi. Bu lisân içinde Arapça, Farsça ve Türkçe birbiri içerisinde o kadar karışmış ve yoğrulmuştu ki, edebî anlatımda bu dilleri, ya da bu dillerin kelimelerini, deyimlerini birbirinden ayırma gibi bir düşünce sadece Latîfî için değil, o devrin hiçbir sanatkârınca benimsenecek bir anlayış değildi. İşte Latîfî, tezkiresini bu düşünce ve anlayış içerisinde kaleme almıştır. Amacı, kendi zamanına kadar yaşamış Osmanlı şairleri ve bunların şiirleri ile ilgili kanaatlerini ortaya koymak olan Latîfî, görebildiğimiz kadarıyla tezkiresinde zihni birikim ve tavır olgunluğunu, üslûp mükemmelliğini ve bunlara ilâveten -bazı sapmalara rağmen- dîni duyarlılığını da sergilemiştir. Yaşadığı devirde dil anlayışı açısından Latîfî'nin emsallerine nispetle farklı bir yol izlediğini belirtmiştik. Tabii ki bu farklılık kolay olmamıştır. Hatta tezkire metni dikkatle incelenecek olursa, zaman zaman Latîfî'nin "secî" adını verdiğimiz bu süslü ve sanatlı nesirden veya bu nesrin atmosferinden kendini kurtaramadığı da kolayca görülecektir. Fakat bu durum, aşırılığa kaçmadığı ve kendi tabiiyeti içinde kaldığı için dil ve üslûba bir renk katmış, dili okuyucu açısından olumlu yönde etkilemiştir de denilebilir." Rıdvan Canım, "Latîfî Tezkiresi'nde Dil ve Üslûp", *Turkish Studies*, Volume 8/13, 2013, s. 1780.

üslûbuyla anlatmıştır.¹⁸ Bu tezkirede, tehziller değil de hezller vardır.¹⁹ Divan edebiyatında kimi tezkireler bu şekilde alay ederek küçük düşürme maksadı taşırken, kimi tezkireler de hiciv yani yergi maksadıyla yazılmıştır.

Yusuf Ziya Ortaç'ın metinlerinde ise yaygın bir nesir türü olan tezkirenin üslûp itibariyle taklidi söz konusudur. Ancak bu taklit içerisinde mizah barındırır; yani Ortaç esasında bu metinleri hem eski tezkire üslûbuyla hem de tezkirelerine konu ettiği kişilerle alay etmek için hazırlamıştır. Bu alayın içinde hiciv de söz konusudur. Şayet işin içinde mizah olmasaydı, o zaman bu tezkireleri birer pastiş örneği olarak kabul etmek gerekirdi; çünkü pastişte üslûp taklit edilerek ciddî eserler ortaya konur²⁰:

Yusuf Ziya Ortaç, tezkiresine konu ettiği kişilerle de alay eder. Özellikle, Ahmet Haşim hakkında yazdığı tezkirenin fazla miktarda uydurma bilgi ile dolu olması bunu gösterir. Yazımızda, her iki tezkireyi de inceleyeceğiz. Bunu yaparken, Yusuf Ziya'nın kişilerinin biyografilerini verirken gerçeğe ne kadar sadık kaldığını da sorgulayacağız. Diğer taraftan da eski üslûbun taklit edildiği bu iki tezkire tehzilini karşılaştırmış olacağız.

¹⁸ İskender Pala, "Hezl- Türk Edebiyatı", *DİA*, Cilt 17, 1998, s. 306.

¹⁹ "Manzum bir şairler tezkiresi olan *Teşrifâtü's-şu'arâ*'da *Güftü'nin* şairleri tanıtırken yer yer kaba sözler ve küfürler sarf ettiği doğrudur. Fakat buradaki şüirler başka bir şüire nazire tarzında olmadığı için eseri veya eserdeki parça parça hezlleri 'tehzil' addetmek imkân haricidir." M. Fatih Köksal, a.g.e., s. 296.

²⁰ Alay amacı gütmeyen eski tarz üslûbu taklit etmek suretiyle ortaya konmuş bir pastiş örneği vermek gerekirse Orhan Şaik Gökyay'ın *Düçentnâme*'si verilebilir: "Orhan Şaik Gökyay, *Düçent-name* adlı eserinde yalnızca Molla Lütü'nin eserinden etkilenmez. Klâsik Türk Edebiyatı'na ait süslü nesir dilini taklit ederek bir anlamda şu an yaşamayan bir yazı dilini tekrar canlandırmaya çalışır. Ancak bunu yaparken amacı, kimi yazarların yaptığı gibi eski edebiyat anlayışıyla veya o devre ait eserlerle alay etmek değil tam tersine eski metinlerin dil ve üslubuna öykünerek o eserlere olan vukûfiyetini ortaya koymaktır. Yazar, Eski Anadolu Türkçesi'yle harmanladığı Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle ve o dönemin edebî ve ilmi eserlerine yaptığı göndermelerle bir anlamda bir edebî devri yeniden canlandırır. Bu aynı zamanda pastişin bireysel metinlerden çok üslubu taklit etmesine uygundur." Nebahat Yusoğlu, "Bir Pastiş Örneği Olarak *Düçent-Name*", *Turkish Studies*, Volume 10/16, 2015, s. 1259-1260; "Batı edebiyatlarında kullanılan pastiş ile tehzil taklide dayalı olması yönüyle birbirine benzemekle beraber aralarında bazı farklar vardır. Tehzilde ele alınan şüirin vezin ve kafiyesine uyarak mizahî tarzda eser yazmak mecburidir. Başka bir ifade ile tehzil, nazirenin mizahî şeklidir. Pastişte ise şüire bağlı kalarak mizahî eser yazmak mecburiyeti yoktur. Bizzat şairin kendisi pastişin konusu olabilir. İçinde mizah unsuru taşımayan pastişler yazılabilir. Ele alınan sanatkârın üslûbu taklit edilerek ciddî eserler ortaya konulabilir." Ali Şükrü Çoruk, "Yeni Türk Edebiyatında Tehzil" 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 2007, s. 482.

1- Falih Rıfkı

Tezkire, “*İsmi Rıfkı, göbek adı Yahya’dır.*”²¹ cümlesiyle başlar. Burada Yahya’dan kasıt, Yahya Kemal’dir. Yusuf Ziya, bu iki yazarın yakınlığına telmihte bulunarak mizah yapar. Bu kısa cümle ile başlayan tezkire, uzun ve sanatlı ifadelerle devam eder:

“Ama günün birinde şâir Yahya Kemal ile dost ve yine günün birinde düşman olacağımı, Hikmet-i Hudâ, henüz sinnen sabî, fikren gabî ve külliyyen câhil-i lisân-ı Arabî iken keşf eylemekle Yahyalıktan istifa eyleyip sadece ‘bıçkı’ vezninde ‘Rıfkı’ kalmayı ve bu nâm ile felekten kâm almayı tercih ve mahall-i tevellüdü Fâtih olmasına binâen kendüye “Rıfkı Fatih” unvanını tevcih buyurmuştur.”

Görüldüğü gibi Yusuf Ziya, Falih Rıfkı’yı mizah malzemesi yapar ve onun Yahya Kemal ile olan münasebetine değinir. Mizahî bir şekilde aralarındaki dostluğu ve sonrasında gerçekleşen uzaklaşmayı anlatmaya çalışır. Bilindiği üzere başta Yahya Kemal’e çok değer veren Falih Rıfkı, sonrasında onu olumsuz anlamda eleştirmekten de geri kalmayacaktır. Yusuf Ziya, bu duruma telmihte bulunmaktadır.²²

Tezkirede, Yusuf Ziya’nın “külliyyen câhil-i lisân-ı Arabî iken” demesinin de bir sebebi vardır. Bilindiği kadarıyla Falih Rıfkı, ilkokulu bitirdikten sonra Arapça dersler almıştır.²³ Kendisi, Arapça ders almasına rağmen tezkire sahibi tarafından tamamen Arap dilinin cahili olarak gösterilmiştir. Tezkirede, Falih Rıfkı’nın doğum yerine de değinilir. Falih Rıfkı,

²¹ Yusuf Ziya , “Nesr-i Kadîm, Terâcim-i Ahvâl: 1 Falih Rıfkı”, *Akbaba*, Numara: 33, 11 Şaban 1341 Perşembe, 29 Mart 1339, Birinci Sene, 1923, s. 3. Bu tezkire, 33 numaralı Akbaba’nın sadece 3. sayfasında yer aldığı için, bundan sonraki alıntılarda kaynak göstermeye gerek duyulmayacaktır.

²² “*Falih Rıfkı, ilk gençlik yıllarında edebi anlamda çok etkilendiği ve gelişimi üzerinde etkili olduğunu belirttiği Yahya Kemal’in ilerleyen yıllarda ‘geleneğe’ ve tuhaf bir ‘muhafazakârlığa’ kapıldığını ifade ederek eleştirir.*” Funda Selçuk Şirin , *Falih Rıfkı Atay (1893-1950)*, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Dan. İzzet Öztoprak, Ankara 2009, s. 61.

²³ “*Falih Rıfkı, İlkokulu bitirdikten sonra Kovacılarıdaki Rehber-i Tahsil Rüştüyesi’ne devam eder. Falih Rıfkı, burada genelde ezbere dayanan Arapça, Farsça ve Fransızca gibi dersler alır.*” Funda Selçuk Şirin, *Falih Rıfkı Atay (1893-1950)*, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Dan. İzzet Öztoprak, Ankara 2009, s. 6.

çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Fatih'te geçirir, tezkire sahibi bu yüzden kendisinin “Rıfki Fâtih” unvanını aldığını belirtir. Falih Rıfki, her ne kadar hayatının ilk yıllarında, Fatih semtinde olsa da sonraki yıllarda, yetiştirme şartlarının verdiği etkiyle Batılı değerlere yönelecektir.²⁴

Tezkirenin devamında bu “Rıfki-Fatih” isminin nasıl “Fâlih Rıfki”ya dönüştüğüne dair bilgi de verilir:

“Tahsîl-i ibtidâîyesini münşî-yi şehîr ve tâcir-i harîr Süleyman Nazîf Efendi'den bi'î-tederrûs tevî-yi irfân ve tenvîr-i iz'ân zımında 'Tanîn' cerîde-i ittihâdiyesi sâhibi Hüseyin Câhid nâm mücâhidin yanına çırak edilmiştir ve evvel zamandan itibaren ki 'Rıfki-Fâtih' unvâm 'Fâtih Rıfki'ya ve gel zaman, git zaman 'Fâlih Rıfki'ya munkalib olmuştur.”

Burada dikkati çeken nokta, Falih Rıfki'nın ilk tahsilini Süleyman Nazif'ten aldığının belirtilmesidir ki bunun gerçekle bir ilgisi yoktur. Aksine Falih Rıfki, Süleyman Nazif'e fazlasıyla tepkilidir.²⁵ Ancak, burada belki de Süleyman Nazif'in Falih Rıfki üzerindeki etkisinden bahsediliyor olabilir. Her ne kadar kaynaklarda buna dair bir bilgi yoksa da Falih Rıfki'nın, gazetecilik anlamında Süleyman Nazif'ten etkilenmiş olması mümkündür. Çünkü, Süleyman Nazif *Hadisat* gazetesinde yazardır. *Hadisat* gazetesi 1918-1919 yıllarında Süleyman Nazif ve Cenap Şahabettin tarafından çıkarılmıştır.²⁶

²⁴ “Daha geleneksel değerler içinde yaşayan Falih Rıfki, ilerleyen yıllarda aldığı eğitim, okuduğu kitaplar ve temasta bulunduğu çevrelerin etkisiyle İmparatorluğun kurtuluşu için tek yolun batılılaşma olduğunu düşünmeye başladı. Değişen dünya görüşü O'nu bu yaşamı sorgulamaya da sevk etti.” Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 71.

²⁵ “Muhâlif basın, Anadolu'dan gelen başarı haberleri karşısında iyiden iyiye suskunlaşır. Falih Rıfki tam bu günlerde 'kahrolsun o kalem ki bu anda vatan toprakları şehit kanyla yoğrulduğu ve Sakarya suları şehid kanından kana döndüğü bu demlerde Süleyman Nazif'in kamış kalemi kadar sağırdır, hodbindir.' diyerek bu suskunluğu da eleştirir. Falih Rıfki'nın Süleyman Nazif'i ağır bir şekilde eleştirmesinin sebebi, 1918'de merkezi İstanbul'da bulunan Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-ı Hukuku Millîye Cemiyeti'nin yayım organı olan *Hadisat* gazetesi yazarlarından olan ve o günlerde Müdafaa-ı Hukuk grubunu destekleyen yazarın, Türk halkının haklı mücadelesi karşısında sessiz kalmasıdır.” Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 152.

²⁶ “20 Teşrinievvel 1918 ile 23 Haziran 1919 tarihleri arasında yayımlanmış olan *Hadisat* gazetesi 174 sayı çıkmıştır. İmtiyaz sahibi Bahaeddin Bey'dir. Süleyman Nazif ve Cenap Şahabettin dönüşümlü olarak başyazarlık yapmıştır. Süleyman Nazif'in gazetede ilk yazısı “Subhaneke ya Muhavvilel Ahval” 21 Teşrinievvel 1918'de yayımlanmıştır. Son yazısı ise “İkinci Hitap” adıyla 23 Haziran 1919'da çıkmıştır.” Cihat Taşçı, Süleyman Nazif'in *Hadisat* Gazetesindeki

Yusuf Ziya'nın tezkiresine göre, yazarımızın Fâlih Rıfki adını alması, Hüseyin Cahid ile tanışması ile başlar, yoksa esas unvanı "Rıfki-Fâtih"tir. Fâlih Rıfki'nın, Hüseyin Cahid ile tanışması liseye başlaması ile gerçekleşir. Mercan İdadisi'ne başladığında, okulun müdürü Hüseyin Cahid Yalçın'dır.²⁷ Dikkat edilirse, tezkirede Hüseyin Cahid'in *Tanin* gazetesinin sahibi olduğu belirtilir. Aslında, Hüseyin Cahid'in Falih Rıfki üzerindeki etkisi büyüktür, ancak tezkirede bu etki sadece ismi üzerinde gösterilmiştir.²⁸ 1913 senesinde ise bu gazetenin yazar kadrosuna katılacaktır.

Tezkirede, Falih Rıfki'nın I. Dünya Savaşı'na katılması da söz konusu edilir:

"Harb-ı Umûmî tesmiye kılınan cihân kavgasında akrân u emsâli misillü dâhil-i kur'a olan Fâtihli Rıfki Efendi hakîr-i pür-taksîr ile berâber mekteb-i harbiyedeki ihtiyat zabıtânı tâlimgahına girmişti."

Bahsi geçen ihtiyat zabıtlığı, yani yedek subaylığı ise Suriye'de yapmıştır.²⁹ Tezkirede, Suriye'ye gidene kadarki durum alaylı bir şekilde anlatılır. Yusuf Ziya'ya göre Falih Rıfki'nın akıl ve feraseti, kıyas edilmeyecek derecede o kadar yücedir ki harb ilmini birkaç gün içinde ezberlemiştir. Bunun üzerine Suriye cebhesine gitmiştir. Ancak işin aslı böyle değildir.³⁰

Yazıları 1 Nisan 1335-23 Haziran 1335/1919 İnceleme-Metin-Dizin, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhammet Gür, İstanbul 2015 s. 4.

²⁷ "Falih Rıfki'nın bu yıllarda bıkmadan okuduğu, gazete yazılarını yakından takip ettiği bir kişi de okul müdürü Hüseyin Cahit'tir. 'Müdürümüz Rahmetli Hüseyin Cahit idi. *Servet-i Fünun*'da yazılarını ve polemiklerini anlamadan okuduğum Yasak Adam odasından pek az çıktığı için yüzünü görmeğe fırsat arardım. İyi giyinişli, yakışıklı ve ciddi bir efendi idi.'" Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 9.

²⁸ "Bu yıllarda pek çok İttihatçı genci de besleyen Tevfik Fikret, Namık Kemal ve müdürleri Hüseyin Cahit'in yazılarını okuyan Falih Rıfki, Meşrutiyetin ilanını ancak pek çok yasaklı isim ile vatan ve hürriyet gibi ifadeleri gazetelerde açık bir şekilde görmeye başladığında anladı.46 İlandan kısa bir süre sonra, müdürleri HüseyinCahit'in idadiden ayrılarak *Tanin*'i çıkarmaya başlaması ile Falih Rıfki, artık sıkı bir *Tanin* okuyucusu olur." Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 15-16.

²⁹ "I. Dünya Savaşı yıllarında, ihtiyat zabiti olarak Suriye'de Cemal Paşa'nın özel kâtipliğini yaptı. Cemal Paşa, Bahriye Nazırı olunca Falih Rıfki da Cemal Paşa'nın Özel Kalem Müdür Yardımcısı oldu." Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. IV.

³⁰ "Bahriye Nezareti'nde Cemal Paşa'nın yanında çalışan Falih Rıfki, savaşın ilerleyen günlerinde hükümetin Kanal Cephesi'ndeki harekâta büyük önem vermesi nedeniyle bizzat Cemal

Yusuf Ziya, Falih Rıfki'nın Suriye cephesinde neler yaptığına dair endişelidir. O cephede kılıç mı çekmiştir yoksa zevk ve keyif içinde vakit mi geçirmiştir? Bu konunun meçhul olduğunu belirterek, onu iğnelemekten de geri durmaz:

“Ve lakin kendisinin ne gûnâ bir cengâver ve dahi sahihî ne gûnâ bir yâver olduğu vaktini cephelerde sell-i seyf veya zevk u keyf ettiği meçhulümüzdür.”

Her ne kadar Yusuf Ziya, Falih Rıfki'nın Suriye cephesindeki hizmetlerine şüpheyle ve alaylı bir şekilde yaklaşırsa da çalışmalar, onun orada neler yaptığını ve gözlemlerini ortaya koyar.³¹

Tezkirede, yazarın şu anda neler yaptığına da değinilmiştir. Ancak, bu değinme de bir hayli alaylı ve iğneleyicidir. “Günün Zırvası” vezninde “Günün Fıkrası” köşesini yazmakla meşgul olduğu belirtilerek, kendisinin bu şekilde çukur kazmakla meşgul olduğu dile getirilir:

“Elyevm ‘Akşam’ cerîde-i ferîdesinin dört ayağından biri olan bu zât-ı sûtûde-sıfat ‘Günün Zırvası’ vezninde ‘Günün Fıkrası’ yazmakla ve üdebâ, ulemâ, bülega, şuarâ, sufehâ, suferâ ve hukemâyâ çukur kazmakla meşgûl ve illet-i tenkîd ile maluldur.”

Paşa'yı Bahriye Nazırlığı kendinde kalmak üzere Kanal Cephesi'ne ve Suriye'deki Dördüncü Ordu Komutanlığı'na göndermesi üzerine Yedek Subay olarak Paşa ile birlikte Şam'a gitti. Darülfünun Edebiyat bölümü son sınıf öğrencisi olan Falih Rıfki'nın Yedek Subay olarak askere alınması darülfünun eğitimini yarıda bırakmasına neden oldu. Bu tarihten sonra Falih Rıfki, Tanin'deki görevine de devam edemez.” Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 77.

³¹ *“Cemal Paşa'nın kararğâhında Yedek Subay olarak çalışmaya başlayan Falih Rıfki, bölgede yaşanan gelişmelere yakından tanıklık eder. Yazar, hem bu gözlemlerini hem de Cemal Paşa'nın Şam'daki faaliyetlerine ve İmparatorluğun Kanal Cephesi'ndeki politikalarına dair değerlendirmelerini, 1918'de Şam'da iken kaleme aldığı Ateş ve Güneş ile 1932'de yayınladığı Zeytinadağı isimli kitaplarında dile getirir. Falih Rıfki'nın her iki kitabı da İmparatorluğun içinde bulunduğu durum ve Kanal Cephesi'nde yaşananlar hakkında son derece etkileyici tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Falih Rıfki, daha çok Kanal Cephesi'ndeki Osmanlı birliklerinin çöldeki son derece zorlu koşullara ve çektiği sıkıntılara rağmen kahramanca mücadelelerine değindiği Ateş ve Güneş isimli kitabını, kaleme aldığı yıl olan 1918'de İstanbul'a geri döndükten sonra yayımlar.”* Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 78.

Kanal cephesinden döndükten sonra Heybeliada'da edebiyat öğretmenliği yapan Falih Rıfki, daha sonra *Akşam* gazetesini çıkarır.³²

Yusuf Ziya'nın tezkiresi, Falih Rıfki ile alakalı ilginç bir bilgi ile sona erer. Tezkireye göre, Falih Rıfki her hafta pazar günleri mahkemede marifetlerini göstermektedir. Ancak, Yusuf Ziya henüz bu marifetleri temaşa edememiştir:

“Her hafta pazar günleri Dersââdet ikinci cezâ mahkemesinde sihr u efsûn kuvvetiyle envâ-yı hünerler, marifetler göstermekte olduğu mervî ise de nice nice eyyâm-ı mürûr eylediği hâlde bir türlü fırsat zuhûr eylemediğinden henüz temâşâ kılınmadı.”

Tezkire, 29 Mart 1923 tarihinde yayımlanmıştır. Bu tarihlerde, Falih Rıfki gerçekten de mahkemede savunma yapmaktadır; çünkü Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin, Falih Rıfki ve Yakup Kadri'ye dava açmıştır.³³

Tezkire, bu mahkeme olayından bahsettikten sonra biter.

³² “Kanal Cephesi’nden İstanbul’a dönen Falih Rıfki, kısa bir süre sonra Heybeliada Çarkçı Mektebi’nde 1500 kuruş maaşla edebiyat öğretmenliği yapmaya başladı. Ancak öğretmenlik görevine uzun süre devam etmeyen Falih Rıfki, Talat Paşa Kabinesi döneminde, Necmettin Sadak, Ali Naci (Karacan), Kazım Sınasi (Dirik) ile birlikte 20 Eylül 1918’de *Akşam* gazetesini çıkarmaya başladı. Savaş sonunda İmparatorluğun içinde bulunduğu durumdan fazlasıyla etkilenen, bu ruh hali içinde “biraz içini dökmek”, “biraz da isyan etmek” amacıyla *Akşam* gazetesinde çalışmaya başlayan Falih Rıfki, Necmettin (Sadak) ile birlikte yazı işlerini üstlenir ve “Günün Fıkrası” başlıklı köşede yazmaya başladı.” Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 92-93.

³³ “Falih Rıfki’nin gündemini Saltanatın kaldırılmasından sonra başlayan yeni dönem ve yapılması gerekenlerin oluşturduğu günlerde Lozan’daki konferansta da önemli gelişmeler yaşanır ve Şubat ayı başında görüşmelere ara verilir. Lozan Konferansı’nun herhangi bir anlaşmaya varılmadan dağılmasından rahatsız olan, bu durumu zaman zaman yazılarına da yansıtan Falih Rıfki, bu günlerde yazılarında daha çok karşılıklı polemiklerinin git gide sertleştiği Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin ile ilgili tartışmalarına yer verir. Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin’in Yakup Kadri ile Falih Rıfki’nin kendileri ile ilgili açıklamaları nedeniyle her iki gazeteciye dava açması ile birlikte tartışma gazetelerde daha yoğun şekilde yer almaya başladı. Gazetenin üç hatta dört sütununa yayılacak şekilde bir boyutta yayımlanan köşe yazılarında Yakup Kadri ve Falih Rıfki’nin avukatı olan Haydar Rifat Bey’in de savunmalarına da yer verilir. Falih Rıfki, hem yazılarında hem de mahkemedeki savunmasında her iki yazarın Milli Mücadele aleyhindeki yazılarında bol miktarda yaptığı alıntılarla “vatan haini” vurgusunu daha şiddetli bir şekilde dile getirir.” Funda Selçuk Şirin, a.g.e., s. 179-180.

2- Ahmet Haşim³⁴

Falih Rıfki'nın tezkiresine göre, daha fazla uydurma bilgi barındıran Ahmet Haşim tezkiresi, daha ilk cümleleriyle dikkat çeker. Falih Rıfki tezkiresine göre daha uzundur ve alay maksatlı olarak yalan yanlış bilgilerle doldurulmuştur. Bu arada, Ahmet Haşim'in kendisinin ve şiirlerinin daima mizah mecmualarınca alaya alındığını özellikle belirtelim. Devrin mizah basını Ahmet Haşim'i ve eserlerini kimi zaman gülünç bulmuş ve onunla alay etme gereği duymuştur.

Tezkirenin ilk cümlesi şu şekildedir:

“Halebî Elhac Seyyid Haşim hazretlerinin ferzend-i ercümendi ve ulemâ-yı kirâmdan Seyyid Haşim Nâhid Efendi'nin dâder-i mihterleridir.”³⁵

Bu cümleden anlaşıldığı kadarıyla, Ahmet Haşim Haleplidir ve hem hacı hem de seyyid bir aileden gelmektedir. Ahmet Haşim'in Halepli

³⁴ Yusuf Ziya, Ahmet Haşim'le tanışmasını şöyle anlatır: *“Haşim'le tanışmamız, hayır, sevişmemiz bir hicivle başladı. O, yeni bir şiir yazmıştı. Kendi sanat yapısı içinde güzel, ışıklı bir şiir:*

Yarı Yol

Nasil istersen öyle dinle, bakın:

Dalların zirvesindeyiz ancak.

Yarı yoldan ziyade yerden uzak,

Yarı yoldan ziyade mâha yakın!

Ben bunu eski harflerin Akbaba'sında alaya aldım:

Yarı Yol

Haşim'in şiiridir bu, şiire bakın:

Bunu mümkün müdür hiç anlamamak.

Yarı yoldan ziyade nesre uzak,

Yarı yoldan ziyade şiire yakın!

O gün, akşama doğru, Haşim zeki kahkahalarla odama girdi ve yarım saat içinde dost olduk. Ölünceye kadar süren sahici dost.” Yusuf Ziya Ortaç , *Portreler*, Yeni Matbaa, İstanbul 1960, s. 95.

³⁵ Yusuf Ziya, “Nesr-i Kadîm, Terâcim-i Ahvâl: 2 Ahmet Haşim”, *Akbaba*, Numara: 34, 15 Şaban 1341 Pazartesi, 2 Nisan 1339, 1923, s. 3. Bu tezkire, 34 numaralı *Akbaba*'nın sadece 3. sayfasında yer aldığı için, bundan sonraki alıntılarda kaynak göstermeye gerek duyulmayacaktır.

olmadığını bilmekteyiz. Kendisi Bağdat doğumludur, buna rağmen tezkirede Halepli olarak gösterilmiştir. Tezkireye göre, babasının ismi Seyyid Haşim'dir. Gerçekte ise babasının adı, Ârif Hikmet Bey'dir. Tezkirede Haşim, Seyyid Haşim Nahid Efendi'nin büyük kardeşi olarak gösterilse de böyle bir şey yoktur. Haşim'in üvey erkek kardeşinin adı Muvaffak'tır.³⁶

Ailesindeki “seyyid”liğe gelince, tek doğru bilgi bu denebilir; çünkü gerçekten de Ahmet Haşim'in sülalesinde “Seyyid” mevcuttur.³⁷ Kısacası, bütün bu bilgiler alay amaçlı verilmiştir. Eski tezkirelerin ağır diliyle Yusuf Ziya tarafından yazılan yukarıdaki cümledeki bilgi düzeltilmeye muhtaçtır.³⁸

Yusuf Ziya'nın tezkiresi şöyle devam eder:

“(...) *zâver-i mehd şühûd olup ulûm-ı âliyye ve âliyyeyi, maskat-ı re'slerinde birâderlerinden ahz u telakkî birle beynül'-akrân müşâri'ü'n-benân oldular ba'de Âsitâne-i aliyeye bi'l-azîme refik-i şefkleri Falih*

³⁶ “(...) evlenen ve kızı Fatma'yı da alarak yeni görevine başlamak üzere İstanbul'dan ayrılan Ârif Hikmet Bey'in ikinci evliliğinden de bir oğlu olmuştur. Haşim'in Muvaffak adını taşıyan bu kardeşi hakkında fazla bir bilgimiz yok. Bildiğimiz, 1924 yılında Paris'te buluştukları, Muvaffak Bey'in 1933 yılının 5 Haziran'ında İstanbul'a geldiği ve ağabeyinin cenazesiyle karşılaştığıdır. Kızkardeşi Fatma ise muhtemelen babası Arif Hikmet Bey'le İstanbul'a dönmüş ve evlenmiştir. Adnan adlı bir oğlu olduğu Haşim'in doktorunun Yedigün'e yaptığı bir açıklamadan anlaşılıyor.” Beşir Ayvazoğlu, *Ömrüm Benim Bir Ateşti Ahmet Haşim'in Hayatı Sanatı Estetiği Dramı*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 47-48.

³⁷ “Âlûsiler diye tanınan ve çok sayıda ilim ve edebiyat adamı yetiştiren bu ulema ailesinin en meşhur üyelerinden biri Şahabeddin Mahmud el-âlûsî (1802-1854) XIX. yüzyılın sayılı müceddid ve müctehidlerinden biri sayılmaktadır. (...) En büyük oğlu Seyyid Bahâeddin Abdullah Efendi (1832-1874) Arapçanın gramerine, mantık ve beyana dair eserleri olan önemli bir şahsiyet, onun oğlu Mahmud Şükrî Efendi (1857-1924) ise ateşli bir İbn Teymiye taraftarı olan kudretli bir ilim adamıdır. (...) Bahâeddin Abdullah Efendi'nin oğullarından biri de Âlûsîzâde Ârif Hikmet Bey'in babasıdır. Ârif Hikmet Bey'in Sâre Hanım'la evliliğinden 1887 yılında Türk edebiyatının büyük şairlerinden biri olan Ahmet Haşim dünyaya gelir.” Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s. 40-41.

³⁸ “Eldedilen belgelere dayanarak "1304 Hicrî, 1303 Rûmî yılında Bağdat'ta" doğduğu düşünülen Ahmet Hâşim'in soyu baba tarafından, çok ünlü bir aile olan, Âlûsîzâdeler'e; anne tarafından ise yine tanınmış ailelerden Kâhyazâdeler'e dayanır. Yahyâ Kemâl gibi Ahmet Hâşim'in de sıradan ve düzenli bir çocukluk devresi geçirdiği söylenemez. Babası Ârif Hikmet Bey sert mizaçlı, katı bir adamken çok sıkı bir sevgiyle bağlı olduğu annesi Sâre Hanım ise tam aksine hassas, oldukça kırılğan, merhametli bir kadındır. Hâşim'in kendisi de çocukken annesi gibi zayıf ve duyarlılıktır.” Melih Erzen, “Yahya Kemâl ve Ahmet Haşim'de 'Anne' İmajı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 2014, s. 61.

Rıfkı Efendi misillü fahru'l-fuzâla âmedü'l-asl Süleyman Nazif Efendi'nin ders-i şeriflerine müdâvemetle ikmâl-i nush eylediler."

Kendisinin doğduktan sonra, doğum yerinde biraderinden ilim aldığı ve akranları arasında parmakla gösterilen bir duruma yükseldiği belirtilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi kardeşinden ilim tahsil etmesi söz konusu değildir. Sonrasında ise İstanbul'da, aynı Falih Rıfkı gibi, fazılların övüncü Süleyman Nazif Efendi'den ders ve öğüt aldığına dikkat çekilmiştir. Burada Falih Rıfkı için "refik-i şerifleri" denmesinin sebebi ise Falih Rıfkı'nın³⁹ da kendisi gibi *Dergâh* yazarları arasında yer almasındandır.⁴⁰

Tezkirede, süslü üslup ile Ahmet Haşim'in biyografisi anlatılmaya devam edilir; fakat okudukça metnin içindeki gizli mizah daha da ortaya çıkar:

"Min kable'l-rahman fitrat-ı asliyelerinde maknûz olan istimdad-ı Hudâdâd münkeşif olmağın ibtida-i dâhil ile Cenâbiye Medresesi'nde tadrîse mezûn ve kırk akçadan ma'zûl olduktan sonra refte refte kat-ı kudemat-ı ilmiyye ile sahn-ı seman derecesine mevşûl oldular."

³⁹ Yusuf Ziya, Ahmet Haşim ile Falih Rıfkı'nın dostluğunu şöyle anlatır: "*Kendisi ayagında postallar, sırtında kaput, başında kabalak, Çanakkale cehenneminde askerliğini yaparken, iki dostundan biri Suriye'de Cemal Paşa'nın yaveriydi. Öbürü de ciğerleri zayıf olduğu için İsviçre dağlarında...*

Bir dost evinde:

-'F...' ihtiyat zabiti midir?

Diye soran bir hanımefendiye, Haşim, Mefistofelesi kışkandıracak kahkahalar atarak:

-Hayır hanımefendi, demişti, operet zabitidir!

Ama savaş yıllarını, İttihat ve Terakki Hükümetinin yardımı ile İsviçre dağlarında geçiren arkadaşı için söylediği iki mısra, daha çok zalimdir:

Bu ne ihsan o değersiz cüceye,

İskelet başlı ciğersiz cüceye!

Bilir misiniz, bu korkunç Haşim, o iki dostu çok, ama sahiden çok severdi!" Yusuf Ziya Ortaç, a.g.e., s. 97. Burada Suriye'de Cemal Paşa'nın yeveri, ihtiyat zabiti olan "F", Falih Rıfkı'dan başkası değildir.

⁴⁰ "*Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Halide Edip, Ruşen Eşref, Abdülhak Şinasi, Ahmet Hamdi gibi isimlerin katkıda bulunduğu Dergâh'ta Ahmet Haşim de ilk sayıdan itibaren eserleriyle yer almıştır. Şairin dergide, 1921-1922 yıllarında, biri önceden yayımlanmış dokuz yazısı, üçü bestelenmiş sekiz şiiri çıkmıştır.*" Alim Gür, "Dergâh Mecmuası ve Ahmet Haşim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 10, 2010, s. 316.

Burada, kendisinin ezelden beri aslî fitratında gizli bulunan ve Allah vergisi olan istimdadin; yani imdat istemenin açığa çıktığı vurgulanır. Orta eğitim dönemi ile Cenâbiye Medresesi'nde ders vermeye mezun ve kırk akçadan azledildikten sonra, giderek ilmiyenin saygın kimselerini kat' ile sahn-ı seman derecesine ulaşmıştır. Esasen Ahmet Haşim'in eğitim hayatı elbette böyle değildir. Bütün bunlar mizah olsun diye ve abartılarak söylenmiştir. Aslında Ahmet Haşim, babasının görevi dolayısıyla düzenli bir tahsil görmemiştir. Buna rağmen tezkirede kendisinin "sahn-ı seman" derecesine ulaştığı belirtilir ve mizah yapılır.⁴¹

Ahmet Haşim'i çok önemli bir ilim adamıymış gibi gösteren ve tanıtan tezkire, onu süslü bir dille anlatmaya devam eder:

"Mevlânâ-yı mezbûrun ilm-i şerîf uğrındaki sa'y-ı mevkurları mutevâtir ve meşhûr olmakla bu yolda nice nice müşkülâtı iktihâm ve hemîşe cehd ü ihtimâm ederlerdi. Hatta mervîdir ki Âsîtâne-i Saâdet'e âzim oldukları hinde misâl-i yed-i beyzâ olan dest-i fazîlet postlarında tavîlü'l-kama, bir asâ-yı vâlâ ve sad dane bir subha-i bi-hemtâ ile zahr-ı şerîflerinde sûfiyâne bir abâ boyunlarında dahi kıldan ma'mul bir torba var idi ki ve lisan-ı azbu'l-beyânları hemîşe:

*Palas-ı pâre-i rindî bedûş kâse bekef
Zekât-ı mey verilür bir diyâra dek gideruz
Beyt-i marûfîn gûyâ olurdu."*

Daha önceki paragraflarda onu ilim adamı gibi göstermeye çalışan Yusuf Ziya, yukarıdaki paragrafta Ahmet Haşim'i sanki bir derviş gibi yansıtmıştır. Bu şekilde yansıtılmasının sebebi ise tamamen *Dergâh* mecmuasıdır.⁴² Tezkirede Ahmet Haşim bir post üzerinde, elinde bir âsâ ve tesbih ile

⁴¹ "Ahmet Hâşim'in şiire ilgi duymaya ve şiirler yazmaya başlaması, İstanbul yıllarına rastlar. Babasının görevi dolayısıyla düzenli bir tahsil görmediği için 1895'te İstanbul'a getirilerek Nûmûne-i Terakkî okuluna yazdırılan Hâşim, bir yıl sonra Mekteb-i Sultânî'ye yatılı olarak kaydolur. O dönemde Mekteb-i Sultânî öğrencileri arasında sanatsal bir havanın esmesi ve Hâşim'in okuldaki arkadaşları arasında Hamdullah Suphi, Emin Bülend, İzzet Melih, Abdülhâk Şinâsî, Rızâ Tevfik gibi geleceğin ünlü sanatçılarının yer alması, onun şairliği üzerinde elbette etkili olmuştur." Melih Erzen, a.g.m., s. 61-62.

⁴² "Millî Mücadele döneminde halkı bilinçlendirme adına genelde basının, özelde dergilerin çok büyük katkıları olmuştur. Bu çerçevede Mütareke yıllarının en önemli ilim, fikir, sanat ve edebiyat dergilerinden biri de *Dergâh*'tır. 15 Nisan 1921-5 Ocak 1923 tarihleri arasında, İstanbul'da, toplam 42 sayı çıkan dergi, içeriğinden de anlaşılacağı üzere Millî Mücadele'ye destek vermiştir." Alim Gür, a.g.m., s 316.

canlandırılmıştır. Böylelikle göz önüne bir dergâh gelmesi istenmiştir. Böylelikle, Ahmet Haşim'in de yazarları arasında bulunduğu *Dergâh* mecmuasına telmih yapılmış ve kendisi bu dergâhın bir dervişi gibi göstermiştir.

Tezkire, Ahmet Haşim'in bulunduğu dergâhta nasıl bir tasavvuf erbâbı olduğu anlatılarak devam eder:

“Mezbûr celebî-yi Halebî bu minvâl üzere şedd-i rahlleri hengâmında nice nice dağ ve bağ aşup tam bir sal-i kâmil hulûlunda Mahmiye-i İstanbul'a vâsıl olmuşlardı. Ve fi'l-asl tasavvufta sâhib-i yed-tûlâ olmakla yevmen mine'l-eyyam uhdelere tevcih-i cihât edilmemesi istid'â etmeleriyle Lâedriyye Dergâhı'yla ikrâm edilmişlerse de dergâh-ı mez-bûrun şeyhü'l-sâbıkı kümmelîn-i ricâlden Yahya Kemal Efendi'yle beyenlerinde envâ-ı nizâ u gavga meydan almakla ol dergâh-ı feyz-i iktinahtan feraget ve biraz müddet inziva-yı güzîn-i kûşe-yi istirahat oldular ba'dez zaman refik-i şefikleri Falih ve Yakub Babalarla ma'an medîne-i Üsküdar'da Çamlıca nâm mahalde kâin Nur Baba Dergâhı'na müdâvemetle ikmâl-i gavamiz-i tarikat eylediler elhaletü hazihî bu tarik-i feyz-i refikin neş-i esrârıyla müştâgıldurlar bir cihetten de tarikaten muhalifleri ve sabıkan hace-i büzürkvârları olan rical-i haririye eâzıminden Şeyh-i Nazîf-i Süleyman Efendi'yle dâire-i umûr-ı adliyye davaları cereyan etmekte ve tarafeyn isbat-ı müddeâ ve müdafaa-i efkâr ve ârâ yolunda sihr ü füsûn misal envâ-ı mahâret icra eylemektedirler.”

Burada, Yusuf Ziya'nın Ahmet Haşim'i bir tasavvuf erbabı gibi göstermesinin tek nedeni *Dergâh* isimli dergide yazı ve şiirlerinin yayımlanmış olmasıdır. Derginin isminden dolayı Ahmet Haşim'i bir derviş, tesbih ve asası elinde bir sûfi gibi yansıtan Yusuf Ziya, aslında bu biyografi ile şairle alay etmiş olur. Esasında, ne *Dergâh* mecmuasının ne de Ahmet Haşim'in tasavvufu uzakdan yakından bir ilgisi vardır.⁴³

⁴³ “Yahya Kemal'in çağdaşı olan ve onun gibi Meşrutiyet döneminde yazdığı şiirlerle Türk şiirinin önemli şairleri arasına dâhil olan Ahmet Haşim'in şiirlerinde tasavvufun hiç yer almaması son derece dikkat çekicidir. Yahya Kemal'in şiirinin, mazinin, mekânın önem taşıdığı afakî bir şiir olmasına mukabil; Ahmet Haşim'in şiirinin, maddî dünyanın büyük ölçüde soyutlanmasına dayalı olarak gelişen ve enfüsü olarak nitelendirilebilecek bir şiir olmasıyla açıklayabileceğimiz bu durum, aynı zamanda yine Türk şiirinin muhtevası ile tasavvuf arasındaki bağın kopmuş olduğunu göstermektedir. Ahmet Haşim'in şiirin içe dönük yapısında tasavvufun yer almaması, şiirin bir nevi din haline getirilmiş olmasıyla ilgilidir. Bunlara ilave olarak Ahmet Haşim'in şiirinde istisna kabilinden tasavvufa ait bazı hayallerin, tasavvufi muhtevadan tamamen soyutlanmış olarak da olsa yer aldığını ifade etmek gerekir. ‘Ölmek’ şiirinde geçen Sina'yı bir örnek olarak zikredebiliriz.” Ali Yıldız , “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Tasavvuf”, *Turkish Studies*, Volume 5/2, 2010, s. 558.

Yukarıda, tezkireden alınan parçadan anlaşıldığı gibi Yusuf Ziya, Ahmet Haşim'in bulunduğu dergâhı Lâedrîyye Dergâhı olarak gösterir ve bu dergâhın eski şeyhinin de olgun insanlar arasında yer alan Yahya Kemal Efendi olduğunu söyler. Daha önce belirttiğimiz gibi, *Dergâh* mecmuası kadrosunda Yahya Kemal de yer almaktadır ve tezkirede şair, bu dergâhın eski şeyhi olarak gösterilir. Şeyhtir; çünkü Yahya Kemal, derginin başyazarı gibi görünmekte ve kırk iki sayı içerisinde on altı musahabesi yer almaktadır.⁴⁴ Yusuf Ziya'nın Yahya Kemal'e ve *Dergâh*'ta yazan yazar ve şairlere yönelik eleştirilerinin olduğunu bilmekteyiz. Dolayısıyla, bu tezkiredeki alaylı tutumu bizi pek de şaşırtmaz. Çünkü Yusuf Ziya daha önce mesela 1922'de "Çimdik" takma adıyla Aydede'de yayımladığı "Yahya Baba" isimli şiiriyle, Dergâhçuları eleştirmiştir.⁴⁵

⁴⁴ Ekrem Karadişoğulları, "Dergâh Mecmuası'nın Türk Edebiyatı ile Millî Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 27, 2005, s. 222.

⁴⁵ "Yusuf Ziya'nın, diğer taraftan, kendisinin estetik eser yaratma anlamında edebiyattan uzaklaş-
nı dikkate almadan bazı edebiyatçıları eleştirdiği de görülür. Yusuf Ziya tanınmış edebiyatçı-
ları eleştirmenin yanı sıra yeni yetme edebiyat meraklılarını da alaya almıştır Aydede'de. Ancak
bundan daha önemlisi kendisinin de örnek aldığı Yahya Kemal'e ve Dergâh'ta yazan yazar ve
şairlere yönelttiği şu eleştiridir:

Yahya Baba

*İp üstünde oynatır bütün dünyayı fendi,
Habbeyi kubbe yapar şair Kemal Efendi!*

*Bir mısraı bedeldir belki bin divana da!
Şöhreti yayılmıştır hatta 'erivan'a da!*

*Açıldı himmetiyle 'Dergâh' erenler için,
Pîre ezelden beri gönül verenler için!*

*Yürür arkası sıra Ahmed Haşim Çelebi,
Eş'ârında yaşatır bütün Şam'ı, Haleb'i!*

*Çömezleri içinde Yakub ele başıdır,
Meşhur Halide Bacı eski can yoldaşdır!*

*Ehl-i tarikat onun ardı sıra giderler,
Demir çarık giyerek ta.. Mısır'a giderler!*

Elde asâ, belde ney ve sırtında bir aba

*Yürür kösemen gibi en önde Yahya Baba!" Selçuk Çıkla, Şair, Mizah Yazarı, Gazeteci,
Yusuf Ziya Ortaç, Kitabevi, İstanbul 2010 s. 172.*

Tezkirede belirtildiğine göre, Ahmet Haşim ile eski Şeyh Yahya Kemal arasında çeşitli niza ve kavgalar ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Ahmet Haşim de o dergâhtan feragat etmiş ve bir müddet inziva köşesine çekilmeye karar vermiştir. Tezkiredeki bu mizahî bilgilerin ardından gerçeğe dönersek şunları görürüz: Yahya Kemal, 1912’de Paris dönüşünde Ahmet Haşim’le tanışmıştır.⁴⁶ *Dergâh* yıllarında dost olan iki şair, gerçekten de tezkirede belirtildiği gibi sonradan ihtilafa düşmüş ve birbirlerine darılmışlardır. Bu dargınlığın ne derecede olduğunu Necip Fazıl Kısakürek, *Bâbîâli* adlı kitabında anlatır.⁴⁷

Tezkireden alıntılanan parçaya dikkat edilirse Yusuf Ziya, Ahmet Haşim’in daha sonra *Dergâh* mecmuasından arkadaşları olan Yakup Kadri ve Falih Rıfkı ile beraber Üsküdar’da bir başka dergâha devam ettiğini dile getirir ki dergâhın adı gayet ilgi çekicidir: Nur Baba. Bilindiği gibi *Nur Baba*, Yakup Kadri’nin eserlerinden biridir ve Yusuf Ziya, yazarın bu romanına telmih yapar. Ahmet Haşim’in tarikat sırlarını tamamladığını belirtir. Ardından da Falih Rıfkı gibi Ahmet Haşim’in de eski hocasının Süleyman Nazif olduğu belirtilir. Ancak, tezkirede belirtildiğine göre, Şeyh Nazif-i Süleyman Efendi’yle aralarında hukukla ilgili olumsuz şeyler çıkmıştır. Adliyede bir davaları olduğundan bahseden Yusuf Ziya, her iki tarafın da şu anda iddia ettiklerini ispat yolunda olduklarını belirtir.

Bütün bu bilgilerin ardından tezkiredeki alaylı tutum artarak devam eder. Ahmet Haşim’in sadece bir ilim adamı ve sûfi olmadığı aynı zamanda şiir vadisinde de boy gösterdiği dile getirilir:

“Mevlânâ-yı mezbûr ulûm-ı mütenevvia ve esrâr-ı sûfiyyedeki misillü vâdi-yi şi’r ve belagatte dahi hâiz-i kasabü’l-sabak-i imtiyâz olmağın maânî-i dakikayı hâvî bir nice eş’âr-ı gamızaları meşhûd ve şâyidir ve Dârü’l-hilâfede münteşir cerâid u evrâk u mecâmî-i erbâb-ı merâk bu asâr-ı dürer-bârlarıyla mâlidir.”

⁴⁶ Ercan Yılmaz, *Yahya Kemal ve Ahmet Haşim’de Güzel Algısı*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Dan. Hasan Akay, İstanbul 2015, s. 164.

⁴⁷ “O zamanlar Osmanlı Bankası’nda çalışan Ahmet Haşim’i görmeye gidersiniz... Sizi koridorda karşılar ve bir aşağı, bir yukarı gidip gelerek sadece Yahya Kemal’i yermekle dehasını göstermeye bakar:

-O, burun delikleri humi gibi açılan ve her şeyi içine çeken öyle bir esâtiri hayvandır ki, kocaman bir sebze hali veya et sergisinin çöplüğünden geçse yerde toz bile bırakmaz. Şair değil, zemin üzerinde ne bulsa midesine indirici bir elektrik süpürgesi, Nişli Âgâ Bey (*Gûyâ Yahya Kemal’in asıl adı*)... Şiiri ise âdi bir (*pastiş-dıştan kopya*)...” Necip Fazıl Kısakürek , *Bâbîâli*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 2010, s. 89.

“Sahib-i kasabü'l-sabak-ı imtiyâz” normalde metinde, “ayrıcalık ödülünün sahibi” olarak anlamlandırılır; fakat burada “kasabü'l-sabak” ifadesinin kullanılması tesadüfi değildir. Bu tamlama, mükâfat, ödül manalarına gelir. Ancak, tek başına “kasab” kelimesi ki kaf, sad ve be harfleriyle yazılır, “kamış” anlamına gelir. Tezkire sahibi bu tamlamayı boşuna kullanmamıştır. Tezkire içinde “ödül” manasına gelen bu ifadeyi seçmesinin nedeni “kasab” kelimesine dikkat çekmek içindir. Kamış anlamına gelen kelime, Ahmet Haşim ile özdeşleşmiş gibidir. Bu kelime akla şairin “Bir Günün Sonunda Arzu”⁴⁸ isimli şiirini getirir.⁴⁹ Haşim’in “Bir Günün Sonunda Arzu” şiirindeki son mısra “Göllerde bu dem bir kamış olsam” şeklindedir ve şiirde iki kere geçen bu “kamış” kelimesi görüldüğü gibi, tezkirede gizli bir şekilde alay konusu yapılmıştır. Bu “kamış” mevzuu sadece 1923 yılında yazılan bu tezkirede değil, 1940’larda Orhan Veli’de de alay konusu olarak karşımıza çıkar. Orhan Veli “Eskiler Alıyorum” isimli şiirinde Haşim’i parodi; yani tehzil malzemesi olarak kullanmıştır.⁵⁰ Ayrıca, tezkirede “maânî-i dakika”

⁴⁸ Bu şiirin yayımlanmasının ardından yazılan tehziller hakkında geniş bilgi için bkz. Erdoğan Erbay, “‘Bir Günün Sonunda Arzu’ Şiirinin Ardından Ahmet Haşim ve Dergâh Mecmuası Yazarlarına Yöneltilen Tenkit ve Tehziller”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 8, İstanbul 2003, 165-184.

⁴⁹ “Saf şiir anlayışını benimseyen Haşim’in Dergâh’ın ilk sayısında çıkan ‘Bir Günün Sonunda Arzu’ başlıklı şiiri, aynı mecmuadaki diğer manzumeleri gibi ferdi konuludur. Türk edebiyatının şüphesiz ‘yakın tarihinde en çok tartışılan ve eleştirilen isimlerden biri Ahmet Hâşim’dir. Eserlerini, ölümlükâlim mücadelesinin verildiği bir devirde yazdığı halde, ülkesinin ve mensup olduğu halkın kaderiyle hiç ilgilenmemesi veya öyle bir izlenim uyandırmaması, mesela işgal acısının derinliğine yaşandığı 1921 yılında yayın hayatına başlayan Dergâh’ın ilk sayısında Bir Günün Sonunda Arzu şiiriyle görünmesi tepkiyle ve alayla karşılanmıştır.’ Genelde, ‘realiteden, yaşanan gerçeklerden, somut dünyadan, güncel olandan, toplumdaki kaçan’ ve bir ‘akşam şairi’ sayılan sanatçının bu şiirinde; daha çok hayatın tekdüzeliği, kader, zamanın akışı, yok oluşu, hayali bir âleme gitme ve akşama kaçış temlerini buluruz. “Güller ki kamıştan daha nâlân /Gün doğdu yazık arkalarında!’ mısralarından da anlaşılacağı üzere günışığı ona istediğince hayal kurma imkânı sunmadığı, dış dünyayı gönlüne göre tanımlama ve algulama fırsatı vermediği için şair, güneşin doğmasından rahatsızdır. Her ne kadar yayımlandığı dönemde bazı kesimlerce tenkit edilen, hatta alaya alınan ‘Bir Günün Sonunda Arzu’, aslında ‘hiçbir şey anlatmayan bir şiir değildir. Haşim, bu şiirinde de en çok ele aldığı bir temi, başka ve hayalde yaşatılan bir âleme gitme arzusunun, kendisine o dünyaya geçme ortamı yarattığına inandığı zaman ve mekân öğelerini de dikkate alarak, ‘kamış’ sembolü aracılığıyla dile getirmiştir. Şiir, Haşim’e özel şiir dilinin yarattığı imgelerin zenginliği ve çok boyutluluğuyla, okuyucunun estetik yaşantı beklentilerine fazlasıyla cevap’ verebilecek niteliktedir.” Alim Gür, a.g.m., s. 327.

⁵⁰ “Pek az şiir, ironi yoluyla bir şairin poetikası bu kadar açık anlatabilir. Orhan Veli, Garip önsözünün son cümlesini, ‘eskiye ait her şeyin aleyhinde bulunmak lazımdır’ diye bitirir. (...)

tamlaması da kullanılmıştır ki anlamı “anlaşılması güç manalar”dır. Ahmet Haşim’in şiirinin anlaşılması güç olduğu ise herkes tarafından bilinmektedir. Yine metinde “eş’âr-ı gamıza” terkibi özellikle kullanılmıştır. Manası, “anlaşılması güç olan şiirler”dir. Böylelikle, tezkirede iki terkiplerle, şairin şiirlerinin anlaşılmasının ne kadar zor olduğu dile getirilmiş olur. Kendisi, bu şekilde görülmüş ve bilinmiştir. Yusuf Ziya da “Ahmet Haşim Hayatı ve Eserleri” isimli kitabında⁵¹, Haşim’in şiirlerindeki manadan bahseder.⁵²

Tezkireye dönersek, Dârü'l-hilâfe’de; yani İstanbul’da çıkan süreli yayınlar, bu inci gibi değerli söz söyleyenin eserleriyle doludur. Yusuf Ziya, bu sözleri sarf ettikten sonra, alayına devam eder:

*“Kendileri tanzîm-i eş’âr u efkârda gâyetü’l-gâye ihtisâr u îcâz tarîkin
iltizâm ettiklerinden ötürü maanî-i ebyâtını fehm ü idrâk zümre-i
avâmdan her kula nasîb değildir.”*

Yusuf Ziya, Ahmet Haşim’in şiirlerinin neden anlaşılmadığını, yukarıdaki cümlede açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, kendisi şiirler ve fikirler tanziminde, en son derecede sadeleştirme ve sözü özlü söyleme yolunu lüzumlu gördüğünden ötürü beyitlerinin manasını anlamak ve idrâk etmek halk zümresinde her kula nasip olmaz. Yani, aslında tezkireye göre, Ahmet Haşim, sözü sade ve özlü söylemektedir. Bu yüzden avam zümresi kendisini anlamamaktadır. Görüldüğü gibi, Yusuf Ziya burada bir mizah ortaya koyar. Ahmet Haşim’in anlaşılmamasının sebebini mizahi bir şekilde açıklar. Ahmet Haşim’in, tezkirede bu şekilde anlaşılması güç bir şair olarak gösterilip, onunla alay edilmesi tesadüfi değildir ve bütün bu alaylar aslında

Eskilik, bu mısraların eksenini teşkil eder. Zavalklı şair şiir yazar, karşılığında aldığı yine eskilerdir, onları verip musiki alır. Böylece ‘şiir- eski-musiki’ üçgeni içinde eski şiir anlayışı dolanıp kalır. Asıl Haşim’in şiirine darbeyi vuracak olan ise ‘Bir de rakı şişesinde balık olsam’ mısradır. Bu mısra, Haşim’in ‘Bir Günün Sonunda Arzu’ şiirindeki son mısranın parodisidir:

Göllerde bu dem bir kamış olsam” Orhan Okay , Poetika Dersleri, Hece Yay., 2. Baskı, Ankara 2005, s. 83-84.

⁵¹ “Bu eser, Yusuf Ziya’nın çok sevdiği ve teşrik-i mesai yaptığı sanatçı dostlarından birisi olan Ahmet Haşim hakkında hazırlanmış olduğu bir araştırma veya biyografi çalışması değil, sadece bir antolojidir.” Selçuk Çıkkla, a.g.e., s. 144.

⁵² “Haşim’in şiirlerinde mana, mehtapta görünen manzaralara benzer: her şey, ışıktan bir sisin ibhası içinde görünür.” Yusuf Ziya, Ahmet Haşim, Cumhuriyet Kitaphanesi, İstanbul 1937, s. 3.

1921 senesinde *Dergâh*'ta yayımlanan “Bir Günün Sonunda Arzu” şiiriyle başlamıştır.⁵³

Tezkirede, Ahmet Haşim'in mısralarının her ne kadar avam zümresince anlaşılmadığı vurgulansa da bu anlaşılması güç konuların havas tabakasında onaylandığı ve övgü ve takdir ile karşılandığı dile getirilir:

“Fe-emmâ bu hakâyık u dakâyık tabaka-i havas katında takdîr ü şâbâş ile müsellemin ü musaddık u malûm u meberri-hünerdir. Mezbûrun dâire-i ihtisaları yolunda bir nice tasnîfâtı olduktan maâda vâdî-yi şiir ve belâgatte ‘Sââtü'l-Buhayrât fi Miyâhü'l-Mübhemât’ ve ‘Gavvâsü'l-Kâmûs fi Şeklât-ı Okyanus’ unvanlı telifleri cümleden meşhur u muteberdir.”

Yukarıdaki cümlelerle tezkire biter; fakat kurulan son cümle dikkat çeker. Son cümlede Ahmet Haşim'in telif eserlerine yer verilmiştir ki adları gerçekten ilgi çekicidir. Burada Haşim'in 1921 senesinde yayımlanan “Göl Saatleri” isimli şiir kitabına bir atıf ve telmih vardır. Dikkat edilirse tezkirede, şairin eseri zikredilirken doğrudan doğruya “Göl Saatleri” ifadesi kullanılmamıştır. Onun yerine, “Sââtü'l-Buhayrât fi Miyâhü'l- Mübhemât” ve “Gavvâsü'l-Kâmûs fi Şeklât-ı Okyanus” unvanları kullanılır. Burada kullanılan kelimeler tesadüfen seçilmiş değildir. “Buhayre” kelimesi “göl” anlamına gelir. “Sââtü'l-Buhayrât” tamlamasıyla, “Göl Saatleri” demek istenmiştir. Ancak tezkirede geçen eserin ismi bu kadarla sınırlı değildir. “Miyâh” ve “mübhemat” kelimeleri de kullanılmıştır ki bu tamamen şu anlama gelir: “Anlamsızlar Sularında Göl Saatleri”. Diğer isim de alay etmek amacıyla özenle seçilmiştir. “Gavvâs”, dalgıç anlamına gelir. Gavvâsü'l-kâmûs” ise sözlük dalgıç anlamına gelir. Onun şiirini anlamak için sözlüğe başvurulması gerektiği anlatılmaya çalışılır. Yine “okyanus” kelimesi de özellikle seçilmiştir. Ahmet Haşim'in sık sık kullandığı “su”, “göl”, “havuz” gibi kelimelere gönderme yapılmak istenir.

⁵³ “Bu şiir üzerine bazı dergi ve gazetelerde alaylı yazılar çıkmış, ciddi bir takım tenkitlerle de şiir bütünüyle ve özellikle son iki mısrayla fazla müphem, manasız ve vuzuhsuz bulunmuş. Bunun üzerine haşim, aynı sene yine *Dergâh* mecmuasında ‘Şiirde mana’ (N. 8, 5 Ağustos 1337/1921, s. 113-114) adlı bir makale yazarak bu konudaki görüşlerini beyan etmiştir. İşte Ahmet Haşim'in poetikası olarak değerlendirdiğimiz, Cumhuriyet devrinin ilk yirmi yılında, bilhassa saf şiir taraftarlarının estetik nazariyelerinin temelini teşkil eden, daha sonraları da Garipliklerin tenkitlerine hedef olacak yazının ilk şekli bu makaledir. Ahmet Haşim'in Piyale şiir kitabının 1926 ve 1928'de basılan nüshalarına, bazı değişikliklerle geliştirilerek ‘şiir Hakkında Bazı Mülahazalar’ başlığıyla önsöz olarak girmiştir.” Orhan Okay, a.g.e., s. 95.

Sonuç

Her iki tezkire tehzili karşılaştırıldığında, Yusuf Ziya'nın Ahmet Haşim'i anlatırken daha fazla abartıya ve uydurma bilgiye başvurduğu görülür. Bununla beraber Yusuf Ziya, Ahmet Haşim'in üzerine çok gitmiş gibi görünse de metinden aslında onu sevdiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen, Yusuf Ziya'nın Falih Rıfki için yazdığı metinde gizli bir nefret sezilmektedir. Yusuf Ziya, tezkirelerde her iki aydını da alaya almış, fakat Falih Rıfki'nin tezkiresinde alayın içine güçlü bir hiciv de karışmıştır. Özellikle, Falih Rıfki'nin Suriye cephesindeki subaylığına ihtiyatla yaklaşılması ve onun oradaki askerliğine şüpheyle bakılması, Yusuf Ziya'nın bu metni sadece alay için değil hiciv maksatlı da yazdığını gösterir. Pekiyi, Yusuf Ziya'nın Falih Rıfki'ya karşı tavrında ne etkilidir? Buna kesin bir cevap vermek mümkün değil; çünkü kaynaklarda bu tavrın nedenini açıklayan bir bilgi yoktur. Bu tavrın sebebini kişisel olarak nitelendirmek mümkündür; yani Yusuf Ziya'nın 1920'li yıllarda Falih Rıfki'ya karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirdiği söylenebilir. Belki de bu tezkire tehzilini Yusuf Ziya, sadece Falih Rıfki'yi hicvetmek için değil, onun aslında nasıl biri olduğunu halka mizahi yolla da olsa anlatmak için yazmıştır. Ahmet Haşim ise Yusuf Ziya'nın dostudur. Bu metinde, Yusuf Ziya sadece sevdiği dostunu alaya almıştır, ancak onu küçük düşürücü imalarda bulunmamış ve hicvetmemiştir. Dolayısıyla, bu iki tezkire tehzilinin yazılış maksatları bambaşkadır.

Diğer taraftan, Yusuf Ziya divan edebiyatının bir türü olan tezkirenin bir benzerini yazmak istemiş, mizahî bir nazire ortaya koymuş ve Falih Rıfki ile Ahmet Haşim ise bu amaç uğruna bir araç olmuşlardır.

Kaynakça

- AKTULUM, Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yay., Ankara 2000.
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Ömrüm Benim Bir Ateşi Ahmet Haşim'in Hayatı Sanatı Estetiği Dramı*, Ötüken Yay., İstanbul 2000.
- BATISLAM, Hanife Dilek, "Divan Edebiyatında Latife ve Hezl", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 2013, s. 229-242.
- CANIM, Rıdvan, "Latifi Tezkiresi'nde Dil ve Üslûp", *Turkish Studies*, Volume 8/13, 2013, s. 1779-1784.

- CEBECİ, Oğuz, *Komik Edebi Türler Parodi, Satir ve İroni*, İthaki Yay., İstanbul 2008.
- ÇIKLA, Selçuk, *Şair, Mizah Yazarı, Gazeteci, Yusuf Ziya Ortaç*, Kitabevi, İstanbul 2010.
- ÇORUK, Ali Şükrü, “Vükelânâme Yahut Meşrutiyet Döneminde Bir Kabine Toplantısı”, *Journal of Turkish Studies Orhan Okay Armağanı I Volume 30/I*, Yay. Haz. Nâzım H. Polat, 2005, s. 275-283.
- ÇORUK, Ali Şükrü, “Yeni Türk Edebiyatında Tehzil” 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS), 2007, s. 481-489.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2000.
- DİLEKÇİ, Meryem, “*Akbaba*” *Dergisi (1-75. Sayılar) İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler*, Fatih Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- DURMUŞ, Mustafa, *Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri*, Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, Dan. Ülkü Çelik Şavk, Ankara 2007.
- ERBAY, Erdoğan, “Bir Günün Sonunda Arzu’ Şiirinin Ardından Ahmet Haşim ve Dergâh Mecmuası Yazarlarına Yöneltilen Tenkit ve Tehziller”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 8, 2003, s. 165-184.
- ERZEN, Melih, “Yahya Kemâl ve Ahmet Haşim’de ‘Anne’ İmajı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 2014, s.55-79.
- GÜR, Alim, “Dergâh Mecmuası ve Ahmet Haşim”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 10, 2010, s. 316-331.
- KARADIŞOĞULLARI, Ekrem, “Dergâh Mecmuası’nın Türk Edebiyatı ile Millî Mücadeledeki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 27, 2005, s. 219-226.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Bâbîali*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 2010.
- KÖKSAL, M. Fatih, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yay., İstanbul 2012.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., 4. Baskı, Ankara 1998.
- OKAY, Orhan, *Poetika Dersleri*, Hece Yay., 2. Baskı, Ankara 2005.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, *Portreler*, Yeni Matbaa, İstanbul 1960.
- PALA, İskender, “Hezl- Türk Edebiyatı”, *DİA*, Cilt 17, 1998, s. 305-306.
- ŞİRİN, Funda Selçuk, *Falih Rifkî Atay (1893-1950)*, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Dan. İzzet Öztoprak, Ankara 2009.

- TAŞÇI, Cihat, *Süleyman Nazîf'in Hadisat Gazetesindeki Yazıları 1 Nisan 1335-23 Haziran 1335/1919 İnceleme-Metin-Dizin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhammet Gür, İstanbul 2015.
- UZUN, Mustafa , “*Nesir-Türk Edebiyatı*”, *DİA*, Cilt 33, 2007, s. 9-11.
- YAVUZ, Kemal , “Türk Şiirinde Nazire”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2013, s. 359-424.
- YILDIZ, Ali, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Tasavvuf”, *Turkish Studies*, Volume 5/2, 2010, s. 526-572.
- YILMAZ, Ercan , *Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'de Güzel Algısı*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Dan. Hasan Akay, İstanbul 2015.
- YUSOĞLU, Nebahat, “Bir Pastiş Örneği Olarak Dûçent-Name”, *Turkish Studies*, Volume 10/16, 2015, s. 1253-1264.
- Yusuf Ziya, “Nesr-i Kadîm, Terâcim-i Ahvâl: 1 Falih Rıfkı”, *Akbaba*, Numara: 33, 11 Şaban 1341 Perşembe, 29 Mart 1339, Birinci Sene, 1923, s. 3.
- Yusuf Ziya, “Nesr-i Kadîm, Terâcim-i Ahvâl: 2 Ahmet Haşim”, *Akbaba*, Numara: 34, 15 Şaban 1341 Pazartesi, 2 Nisan 1339, 1923, s. 3.
- Yusuf Ziya, *Ahmet Haşim*, Cumhuriyet Kitaphanesi, İstanbul 1937.

“BURLESQUES OF TEZKIE ON FALIH RIFKI ATAY AND AHMET HAŞİM WRITTEN BY YUSUF ZIYA ORTAÇ”

Abstract

The Akbaba humor newspaper is one of the significant publications for Turkish press. From 1922 to 1977, the newspaper was published by Yusuf Ziya Ortaç and Orhan Seyfi Orhon. In Akbaba, examples of divan literature such as commentary, pend-nâme, and dream interpretations are also included. Besides, it is seen that various tezkires are also included. It can be said that the language of these tezkires and other divan literature types is heavier than the other texts in the newspaper. However, these texts are also written in a humorous style. The purpose of publishing the tezkires in Akbaba is to make humor. The newspaper, on the one hand, ridicules the old tezkires in a heavy style, while on the other hand, it wanted to mock people who were mentioned in the tezkires. Here we will include two tezkires written in this way. The tezkires which were written by Yusuf Ziya Ortaç and published in this newspaper in 1923 are about Falih Rıfkı Atay and Ahmet Haşim. We will try to question the reality of the life stories described in the content while evaluating the tezkires on the other hand.

Keywords

Akbaba, humor, newspaper, tezkire.

TÜRK KÜLTÜRÜ İNCELEMELERİ DERGİSİ'NİN YAYIN İLKELERİ

1. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* tarih ve edebiyat alanında yapılan akademik çalışmaların yayımlandığı ULAKBİM Sosyal Bilimler Veritabanı, Modern Language Association (MLA), Academic Resource Index indeksleri tarafından taranan, Academic Keys veri tabanları tarafından takip edilen Uluslar arası hakemli, Türkiye'nin ilk sosyal ve beşerî bilimler dergisidir.

2. Makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış, akademik standartlara uygun ve orijinal olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiri, başka bir yerde yayımlanmamışsa makale formuna konularak ve bu durum belirtilmek şartıyla kabul edilir.

3. Derginin dili Türkçe'dir. Ancak ana dili Türkçe olmayan araştırmacıların yaygın doğu ve batı dillerinden biriyle hazırladıkları yazılar ve Türk lehçelerinde yazılmış yazılar da yayımlanabilir. Yayımlanacak her yazının başında Türkçe ve İngilizce özet ve bunların yanı sıra Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler verilir. İngilizce özetin başına İngilizce başlık da konmalıdır. Diğer dillerde yayımlanacak makaleler için o dillerde özet ve anahtar kelime eklenebilir. Özetler 150 ile 200'er kelime arasında, anahtar kelimeler ise en fazla 10 kelime olmalıdır.

4. Dergi, Bahar ve Güz döneminde olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. Gerekli hallerde Yayın Kurulunun kararıyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir. Bir yazarın bir sayıda birden fazla yazısı yayımlanamaz.

5. Dergi, hakemli bir yayındır. Gönderilen yazılar önce konu, sunuş tarzı ve teknik bakımdan Yayın Kurulunca incelenir. Yayımlanmaya uygun bulunanlar konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması hâlinde yayımlanır. Raporlardan birinin olumlu diğerinin olumsuz olması hâlinde ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir ve onun kararına göre hareket edilir. Hakemler raporlarında bazı hususların düzeltilmesini istemişlerse düzeltmelerin yapılması için makaleler yazara geri gönderilir. Yazar, hakem kararlarına katılmıyor ise sebebini yazılı olarak açıklamalıdır. Yazıların değerlendirilmesi esnasında gizlilik esastır. Hakemlere yazar adı gönderilmez, yazarlara da hakem adı bildirilmez. Raporlar beş yıl süreyle saklı tutulur.

6. Yazılarda Türk Dil Kurumunun imlâ kılavuzuna uyulması tavsiye edilir. Ancak, netice olarak yazılardaki imlâdan yazarlar sorumludur.

7. Yazılar, dergimize www.tkidergisi.com adresinden gönderilmelidir. Yazıda metin okuma varsa, metnin orijinalinin fotokopisi de incelemenin sağlıklı olabilmesi için dosyaya konmalıdır. Aynı durum tercüme için de geçerli olup tercüme metnin orijinali de gönderilmelidir. Zira, tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

8. Makalelerin bütününde, (transkripsiyonlu metnin yer aldığı bölümlerin dışında da) -dipnotlar dahil- “DEV-RA” fontu kullanılmalıdır. DEV-RA fontu Yazım ve Yayın İlkeleri bölümünden indirilebilir. Normal metinde 12, dipnotta 9 punto ölçüsü kullanılmalıdır.

9. Yazar adı, başlığın altına yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile yazılarak belirtilmelidir. Başlığa konacak dipnotu da (*) işareti ile gösterilmelidir.

10. Kaynak göstermede takip edilecek usuller:

Dergide, klasik dipnot sistemi uygulanmaktadır. Dipnotlar, ilgili kelime veya cümlelerin sonuna rakam konarak sayfa altında verilmektedir.

Kitaplarda: Yazar Adı Soyadı, *Kitap Adı*, Basıldığı yer yıl, sayfa.

Örnek: Amil Çelebioğlu, *Ali Nihad Tarlan*, Ankara 1989, 25.

Birden çok cildi olan eserlerde: Yazar Adı Soyadı, *Kitap Adı*, Basıldığı yer yıl, cilt, sayfa.

Örnek: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşlikatından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1984, II, 154.

Makalelerde: Yazar Adı Soyadı, “Makale Adı”, *Dergi Adı (veya kısaltması)*, cildi / sayısı, Baskı yeri ve yılı, sayfası.

Örnek: M.Orhan Okay, “Duanın Şiiri”, *Türk Dili*, LI/420, Ankara 1986, 504-511.

Yazarsız çalışmalar başlıklarıyla kaynak gösterilirler. Bunun için başlıkta anlamlı kısaltmalar yapılabilir.

Dipnotlarda atıf yapılan eserin ilk geçtiği yerde tam künyesi verilmeli, daha sonraki yerlerde “a.g.e.,” şeklinde; eğer atıf yapılan makale ise “a.g.m.,” olarak kısaltılmalıdır. Yazar adı ve soyadı iptal edilmemelidir.

11. Makale içinde gösterilen başvuru kaynaklarının tümü makalenin sonunda bibliyografya/kaynakçada ilk yazarın soyadına göre alfabetik verilmelidir. Yararlanıldığı halde metinde yer verilmeyen kaynaklar bibliyografyada gösterilmez.

Kaynakçada dipnottan farklı olarak ilk yazarın soyadı başa alınır, yayınevi gösterilmemişse baskı yerinden önce yayınevi gösterilerek yukarıdaki sistem uygulanır.

Çift veya daha çok yazarlı eserlerde ilk yazarın soyadı başa alınarak soyadı, adı yazılır, diğer yazarlarınki adı soyadı sıralamasıyla yazılır.

Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve mutlaka indirme tarihi belirtilmelidir:

[http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/turkiyat\(14.10.2006\)](http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/turkiyat(14.10.2006))

12. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

13. Yazar, ad ve soyadı ile birlikte akademik unvanını ve görev yaptığı kurum adını tam olarak belirtmelidir. Ayrıca, kendisiyle irtibat kurulabilmesi için sitemize üye olmalıdır.

14. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve tashihler, dergi Yayın Kurulu ve Anadili Sorumluları tarafından yapılır.
15. Makale, tercüme veya eleştirisi yayımlananlara 1 adet basılı dergi verilir.
16. Gönderilen makalelerin işlemleri www.tkidergisi.com adresinden takip edilebilir.
17. Basılmayan yazılar iade edilmez.

AUTHOR' S GUIDE

1. *The Journal of Turkish Cultural Studies* is the first international social and humanities journal that publishes academic works in the field of history and literature and is scanned by ULAKBIM Database of Social Sciences, Modern Language Association (MLA), Academic Resource Index and followed by Academic Keys database.

2. Submission of an article is taken to imply that it has not been previously published, they should be appropriate to the academic standards and should be original. Parts of an M.A. or a Ph. D. thesis or their abstracts are not published. A paper presented at a scientific meeting can be published in the form of an article if it is not published anywhere else.

3. The language of the Journal is Turkish. However, the articles written in other widespread languages or in one of the Turkish dialects are also welcomed. All contributions should include an abstract in both Turkish and English, and the keywords both in Turkish and English are also required. The English abstract should have an English title, too. For the articles written in other languages, an abstract and keywords in that language should be added. The abstracts should be in 150 - 200 words, and the keywords should not exceed 10.

4. The Journal is published semiannually in autumn and spring. If required, upon the decision of the Editorial Board, a Special Issue can be published additionally. In every issue only one article of the same author can be published.

5. The Journal is a refereed journal. The articles submitted for publication are firstly evaluated by the Editorial Board in terms of their content, style and methodology. The ones which are chosen to be published are sent to two specialists of the subject for refereeing. If both of the reports of the referees are positive, they are published. If one of the reports is positive and the other one negative, the article is passed to an external referee and according to the decision of this referee the final decision is given. If the referees ask for some changes in their reports, the article is sent back to author for the changes. If the author does not agree with the conditions of the referees, s/he should explain her/his reasons in a written form. Confidentiality is the main point in the evaluation of the articles. For the purposes of blind refereeing, the names of the authors are not sent to the referees, and the authors are not informed with the names of the referees. The reports are kept for five years as confidential. A letter is sent to the referees of the published issue about their refereeing of the relevant issue.

6. The spelling rules in the Spelling Guide of the Turkish Language Association are advised to be followed. However, the writers are responsible for the spelling in their articles.

7. Articles must be sent to our journal at www.tkidergisi.com. If there are transliterations in the articles, the photocopies of the original texts should be enclosed to the file sent so as to provide a reliable evaluation. The same condition is also valid for the

translations, therefore the source texts of the translations should also be submitted since the translations are also evaluated by the referees.

8. In all articles the "DEV-RA" font (including the notes) should be used (except for the sections where the transcriptional text is included). The DEV-RA font can be downloaded from the Writing and Publishing Policies section. In the normal text, 12 point, in the footnote 9 point should be used.

9. The name of the writer should be written under the title of the article; the academic title, the institution and the e-mail address of the writer should be given as a footnote with an asteriks (*). The footnote(s) related to the title of the article should also be given with the asteriks.

10. The guidelines for references:

In the journal, classical footnote system is used. Footnotes must be given under the page by putting a number at the end of the relevant word or sentence.

For the books: Name and surname of the author, *Name of the Book*, publication place and year, page.

Example: Örnek: Amil Çelebioğlu, *Ali Nihad Tarlan*, Ankara 1989, 25.

For the works of multi-volumes: Name and surname of the author, *Name of the Book*, publication place and year, volume, page.

Example: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşlikatından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1984, II, 154.

For articles: Name and surname of the author, "Title of the Article", *Name of the Journal*, volume and issue of the journal, publication place and year, page number(s).

Example: Örnek: M.Orhan Okay, "Duanın Şiiri", *Türk Dili*, LI/420, Ankara 1986, 504-511.

Works without authors are cited by their titles. For this, there can be meaningful abbreviations in the title.

11. All referenced works must be given in the bibliography at the end of the article. The works that are not used in the article even though they are being made use of are not shown in the bibliography.

The referenced works must be listed in the same system as in the article. In the case of diversity of resources, encyclopedias, biography sources, articles, archive documents etc. can be classified within itself. For the use of materials from the archives, the names of the registers should be written in *italics* and the classifications of the documents in standard fonts.

References to two-author works, the name and the surname of the first author and the name and the surname of the second author should be written. There should be an "-" between the names of the two authors.

Example: Mehmet Çavuşoğlu - M. Ali Tanyeri, ...

References to multi-author works, after the name and the surname of the first author is given, the names of all the authors should be given in the same order.

For the references to the web addresses, these addresses should be given in the bibliography and the date of the last visit to these addresses should be mentioned. <<http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/turkiyat>> (14.10.2006)

12. 11. The authors of the articles are responsible for their works.

13. The writers should mention their academic titles and their institutions exactly, besides their surnames and names. Moreover, they should be a member of the site to contact with them.

14. For the articles to be published, the changes in editing and proofreading which are not related to the content are done by the Editorial Board and editors of the native language.

15. To the writers whose articles, translations or critical reviews are published, 1 published journal is given.

16. The process of the submitted articles can be followed at www.tkidergisi.com

17. The Works which are not published are not returned.